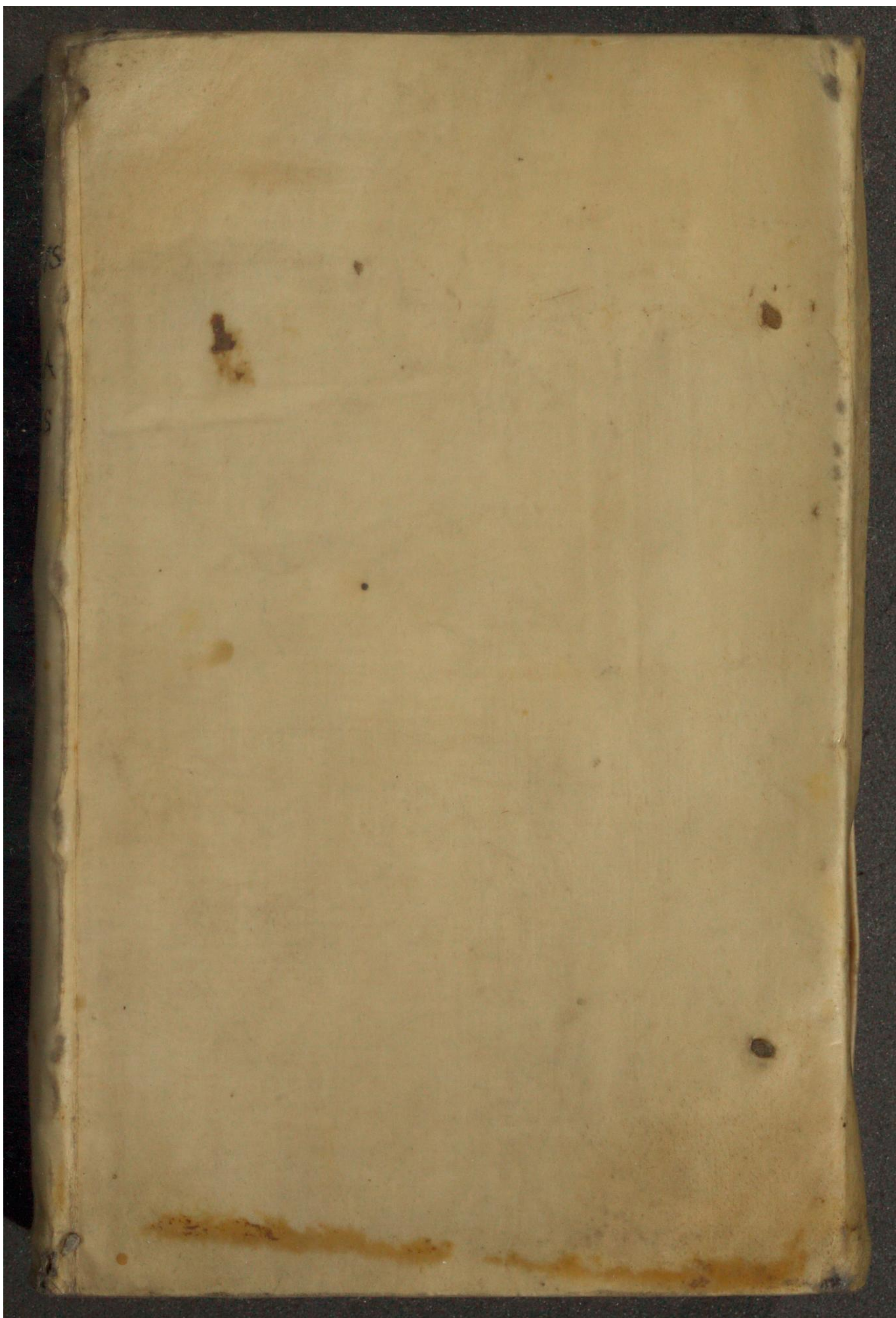
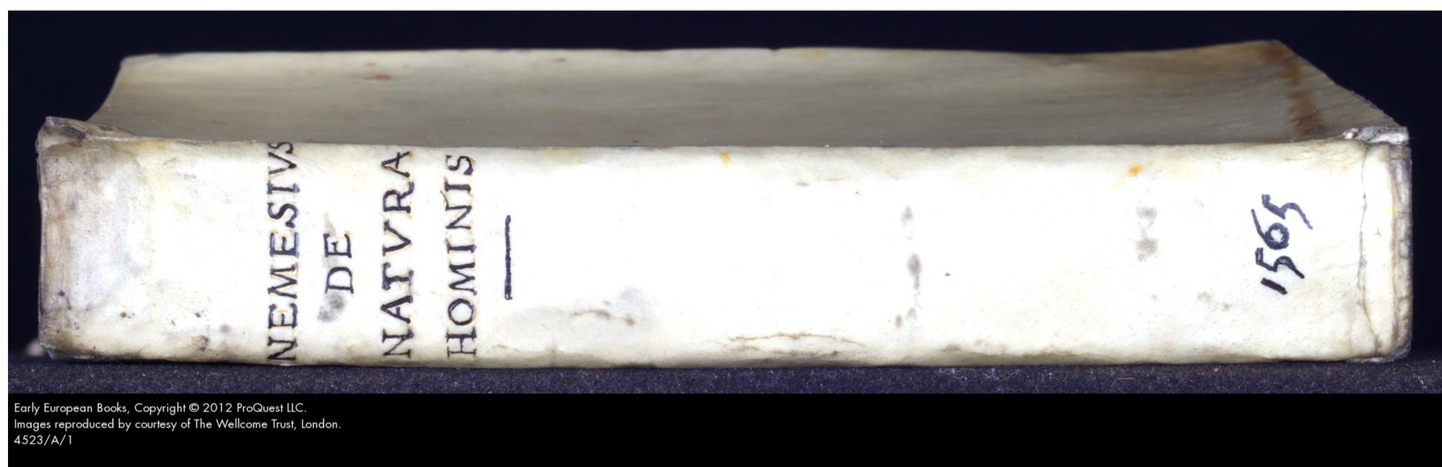
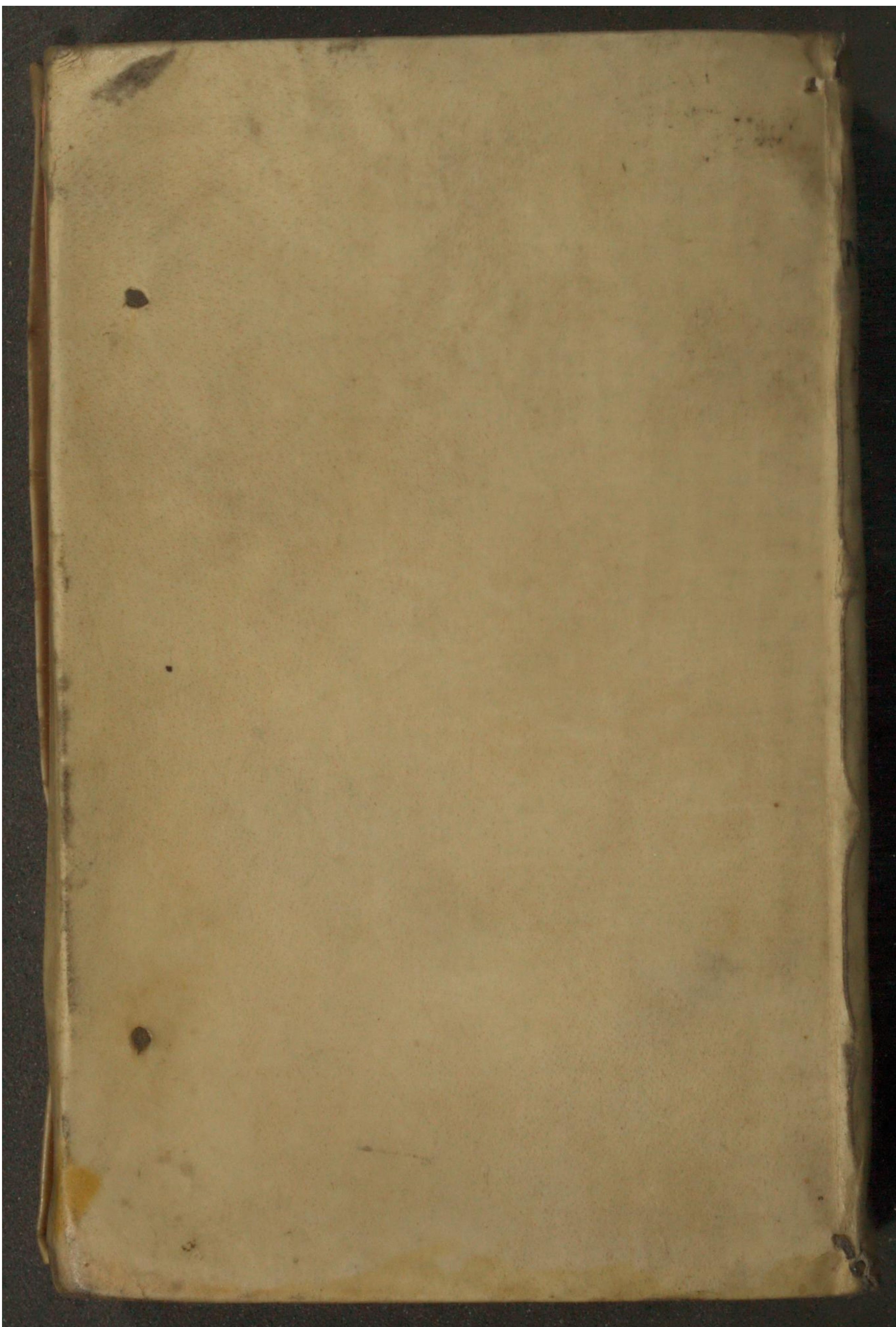

NEMESIVS
DE
NATVRA
HOMINIS
1565

1554

ΦΟΥ

ΝΕΜΕΣΙΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟ-
ΦΟΥ ΠΕΡΙ ΦΥΣΕΩΣ
ΑΝΘΡΩΠΟΥ,
ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΝ.

NEMESII EPISCOPI ET PHILOSOPHI
DE NATVRA HOMINIS, LIB. VNVS,

Nunc primùm & in lucem editus, & Latinè
conuersus à Nicasio Ellebodio Casletano.

ANTVERPIÆ,
Ex officina Christophori Plantini,
M. D. LXV.

ΝΙΚΑΣΙΟ ΣΕΛΛΕΒΟΔΙΟΣ ΚΑΣΛΕΤΑΝΟΣ ΤΩ ΠΕΡΙΦΑΝΕΣΤΑΤΩ ΚΑΙ ΑΙΔΕΣΙΜΩΤΑΤΩ ΚΑΡΔΙΝΑΛΕΙ ΑΝΤΩΝΙΩ ΠΕΡΡΕΝΟΤΤΩ

ΧΑΙΡΕΙΝ.

ΤΟ` περὶ φύσεως ἀνθρώπου τοῦ Νεμεσίου βιβλίον προειλόμην σοι προσφωνῆσαι κράτιστε Ἀντώνιε Καρδινάλι, οὐ τοσοῦτον εἰς τὴν τοῦ γένους σου λαμπρότητα καὶ τὴν δόξαν ἀποβλέψας ἣν ἔχεις ἐπὶ φρονήσει καὶ πολιτικῇ δεινότητι, πλείστων τε καὶ μεγίστων ἀξιωμάτων μεταχών, καὶ τὴν πρώην μὲν παρὰ Κάρλῳ τῷ αὐτοκράτορι, νυνὶ δὲ παρὰ βασιλεῖ Φιλίππῳ τῷ ἐκείνου υἱῷ μέγα δυναμένων ἐν τοῖς πρώτοις συνεξεταζόμενος, ὅσον ὑπὸ τῆς ἄλλης σου παιδείας καὶ τῆς περὶ τοὺς λόγους ἐμπειρίας εἰς τοῦτο προαχθείς· πρέπουσαν ταύτην ὑπόθεσιν τῇ φύσει σου πορίσασθαι νομίσας ἐι τοῖς ἐπιτηδεύ-

μασι σου κατάλληλον ἕξεις τὴν ἀπὸ τῶν ἀναγνωσμάτων ὠφέλειαν. οὐδὲν γὰρ οἶμαι χρήσιμον οὔτε περισπούδαστον οὕτω τοῖς ἀνθρώποις ὡς ἡ περὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως θεωρία τε καὶ κατάληψις. δι' ἧς ἕκαστος οἷος τὴν φύσιν ἐστὶ καταμαθὼν, οἰκείως ἀνθρώπῳ καὶ πρεπόντως κοσμήσει τὴν ἑαυτοῦ διάνοιαν. τῶν μὲν οὖν εἰς ταύτην ἑαυτοὺς καθέντων τὴν πραγματείαν, οὐδενὸς ἔχομεν τῶν ἀρχαίων ὅ,τι καὶ λόγου ἄξιον ὑπόμνημα, πλὴν Ἱπποκράτους. οὗτος δὲ τῶν μὲν περὶ ψυχῆς λόγων οὐ πάνυ τι φαίνεται φροντίσας, περὶ δὲ τοῦ σώματος, ὥσπερ ἦν αὐτῷ τῆς περὶ τὴν ἰατρικὴν θεωρίας σκοπὸς, τὰ πλεῖστα πραγματεύεται. Νεμέσιος δὲ οὗτοσὶ τὴν αὐτὴν Ἱπποκράτει ποιησάμενος ὑπόθεσιν, τῶν τε περὶ τοῦ σώματος ἅπτεται λόγων ὅσον ἀπόχρη τῇ ὑποθέσει, καὶ τὸ κυριώτατον τῶν ἐν ἀνθρώπῳ προχειρισάμενος τὴν ψυχὴν, καὶ ταύτην πολλαχῶς εἰς τὰ μόρια διελὼν καὶ τούτων ἑκάστοις ἀκριβῶς ἐπεξελθὼν καὶ ὡς ἐνῆν μάλιστα ἐπεξεργασάμενος, τελεώτερόν τε ἅμα καὶ ἀληθέστερον τὸν ἀληθινὸν ὑπέγραψεν ἄνθρωπον. ἐπειδὴ δὲ τῶν πρακτικῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων ἡ βούλησις τὸ κυριώτατον, περὶ ἧς οἱ κλει-

νοὶ

νοὶ τῶν φιλοσόφων πολλὰς κατεβάλοντο πραγματείας, ἄνωθεν τὸν περὶ τοῦ ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου, προαιρέσεώς τε καὶ τοῦ βουλεύεσθαι λόγον ἀναλαβὼν, περὶ ὧν ὅ, τε Αριστοτέλης ἐν τῷ τρίτῳ τῶν ἠθικῶν καὶ ὁ Δαμασκηνὸς Ιωαννης ἐν τῇ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἐκδόσει σχεδὸν τοῖς αὐτοῖς ῥήμασι διαλέγονται, ἐπὶ τὸ θρυλλούμενον μέτεισι ζήτημα τὸ περὶ εἱμαρμένης καὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν. καὶ ταῦτα φιλαλήθως τε καὶ ἀκριβῶς ἐξετάσας καὶ διασκεψάμενος, τέλος ἄριστον ἐπέθηκε τῇ πραγματείᾳ, εἰς τὸν περὶ προνοίας λόγον καταλήξας, καὶ νοῦν ἔφορον καὶ πρύτανιν ταῖς κατὰ τὸν βίον πράξεσιν ἐπιστήσας, καὶ συνελόντι φάναι ἅπαντα τῆς ἐκεῖθεν ἀναρτήσας κηδεμονίας τε καὶ διακοσμήσεως. Τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ Νεμέσιος οὐχ ἧττον τῆς τε μεθόδου τῶν θεωρημάτων καὶ τάξεως αὐτῶν καὶ εὐκρινείας ἢ τῆς πολυμαθίας ἄξιος θαυμάζεσθαι. φαίνεται γὰρ ὀλίγῳ μεταγενέστερος γεγονὼς τῶν περὶ Ευνόμιον καὶ Απολινάριον τὸν Σῦρον καὶ Βασίλειον καὶ Γρηγόριον τοὺς καππαδόκας, ὅτε καὶ παντοδαπῶν ἦν εὐπορία συγγραμμάτων, εἴτε κατὰ φιλοσοφίαν αἱρέσεις ἔτι παρ' ἕλλησιν ἐσώζοντο. ὧν οὐδεμιᾷ φαί-

νεται προσέχων, οὔτε ταῖς ἑτέρων πιθανολογίαις ἀγόμενος. πανταχοῦ δὲ τὴν ἀλήθειαν προτιμῶν ἐπ' ἀδείας πειρᾶται φιλοσοφεῖν, τὰ μὲν ἐλέγχων ὅπῃ παρείκοι, τοῖς δ' ἐφιςάνων, τὰ δ' ἐγκρίνων τῶν δογμάτων. γεγονώςτε τὴν θρησκείαν χριςιανὸς, καὶ ταῦτα Εμέσης, ἐςι δὲ ἡ Εμεσα πόλις Φοινίκης, ἐπίσκοπος, πολλαχοῦ τοῦ συγγράμματος περὶ τῶν ἀρεσκόντων χριςιανοῖς πρὸς τοὺς φιλοσόφους ἀγωνίζεται, ἀποδεικτικῶς πάνυ καὶ φιλοσόφως τὴν καθ' ἡμᾶς συνιςῶν θεολογίαν, οἷον ἐκεῖνο τὸ περὶ τῆς πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἑνώσεως τοῦ θεοῦ λόγου, τὸ περὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν, τὸ περὶ προνοίας. ἐν οἷς ἅπασιν ὀρθῶς φαίνεται θεολογῶν καὶ τῶν ἀκριβεςέρων ἐχόμενος δογμάτων. πλὴν ὅσον εἰς τὴν τῶν ψυχῶν προΰπαρξιν ἥκει, δῆλός ἐςι τὴν Πλάτωνος καὶ Πυθαγόρου δόξαν εἰσάγων, οἷον τι καὶ Ωριγένης ἐπεπόνθει, καίτινες ἄλλοι τῶν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ χριςιανῶν ἄλλως τε τῶν περὶ φιλοσοφίαν διατριβόντων. οὔπω τότε τῆς αἱρέσεως ταύτης κοινῷ δόγματι τῆς ἐκκλησίας κατεψηφισμένης· ἐξ ὧν καὶ δείκνυται ὁ φιλόσοφος οὗτος πρὸ τῶν τοῦ Ιουςινιανοῦ χρόνων βεβιωκὼς, εἴγε ἐπὶ τούτου

πρῶτον

πρῶτον τοῦ βασιλέως αἱ τοῦ Ὠριγένους θέσεις κατεψηφίσθησαν, ἐπὶ τούτῳ εἰς τὸ Βυζάντιον τῆς πέμπτης οἰκουμενικῆς συναχθείσης συνόδου. ἔδοξε δέ μοι τὸ βιβλίον εἰς τὴν τῶν ῥωμαίων διάλεκτον μεταφράσαι, τῶν φιλομαθῶν χάριν διπλῆν ποιησαμένῳ τὴν ἔκδοσιν, καὶ μηδὲ τὴν ἑλληνικὴν ὑπ' ἀρχαιότητος διαπεσεῖν κινδυνεύουσαν περιϊδεῖν. μόλις γάρ ποτε δυσὶν ἐνετύχομεν ἀντιγράφοις καὶ τούτοις ἀνηκέστως διεφθαρμένοις καὶ μυρίων ἁμαρτημάτων γέμουσιν. οἷς ἐπιμελέστερον ἐπιβαλόντες καὶ τῶν ἐν ἑκατέροις ἁμαρτημάτων ἐκ τῶν παρ' ἑκατέροις ὀρθῶς ἔχειν δοκούντων καταστοχασάμενοι, κἀκ τῶν ἐνόντων ἐπιδιορθώσαντες ὑγιεστέραν παρὰ πολὺ τῆς προτέρας τὴν πραγματείαν παρεσκευάσαμεν. ὁ μέντοι πρώην τὸ βιβλίον εἰς τὴν ῥωμαίων διάλεκτον μετενεγκεῖν ἐγχειρήσας, Γεώργιος ὁ Βάλλης, οὐ μᾶλλον ἡρμήνευσεν ἢ συνέχεε καὶ κατῄσχυνε τὸν φιλόσοφον, καθ' ἑκάστην σχεδὸν περίοδον τῆς τοῦ Νεμεσίου διανοίας ἀποπίπτων, κἀν τοῖς κατημαξευμένοις τουτοισὶ τῶν λέξεων σχήμασιν ὑπ' ἀμαθείας γελοίως ἀπαλλάττων. ἡ

μὲν οὖν ἡμετέρα σπουδή τε καὶ προαίρεσις αὕτη σοι λαμπρότατε Καρδινάλι. σὺ δὲ ταύτης ἡμᾶς ἀποδεξάμενος, δίκαιος ἂν εἴης τῶν μὲν κατορθωμένων ἐπαινεῖν, τῶν δὲ παρειμένων συγγνώμην ἔχειν. ἔρρωσο. ἐκ Παβίας. α φ ξ δ.

μεταγειτνιῶνος μηνὸς τρίτῃ

φθίνοντος.

ΝΕΜΕΣΙΟΥ ΠΕΡΙ ΦΥΣΕΩΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΕΦ. Α.

ΤΟΝ ἄνθρωπον ἐκ ψυχῆς νοερᾶς καὶ σώματος ἄριστα κατεσκευάσθαι καὶ οὕτω καλῶς, ὡς οὐκ ἐνεδέχετο ἄλλως γενέσθαι καὶ συνεστάναι, πολλοῖς καὶ ἀγαθοῖς ἀνδράσιν ἔδοξε. τοῦ δὲ νοερὰν λέγεσθαι τὴν ψυχὴν ἀμφιβολίαν ἔχοντος πότερον προσελθὼν ὁ νοῦς τῇ ψυχῇ ὡς ἄλλος ἄλλῃ νοερὰν αὐτὴν ἐποίησεν, ἢ τὸ νοερὸν ἀφ᾽ ἑαυτῆς ἡ ψυχὴ καὶ φύσει κέκτηται, καὶ τοῦτό ἐστιν αὐτῆς τὸ κάλλιστον μέρος, ὡς ὀφθαλμὸς ἐν σώματι· τινὲς μὲν ὧν ἐστι καὶ Πλωτῖνος ἄλλην εἶναι τὴν ψυχὴν καὶ ἄλλον τὸν νοῦν δογματίσαντες, ἐκ τριῶν τὸν ἄνθρωπον συνεστάναι βούλονται, σώματος, καὶ ψυχῆς, καὶ νοῦ. οἷς ἠκολούθησε καὶ Απολλινάριος ὁ τῆς λαοδικείας γενόμενος ἐπίσκοπος. τοῦτον γὰρ πηξάμενος τὸν θεμέλιον τῆς οἰκείας δόξης καὶ τὰ λοιπὰ προσῳκοδόμησε κατὰ τὸ οἰκεῖον δόγμα. τινὲς δὲ οὐ διέστειλαν ἀπὸ τῆς ψυχῆς τὸν νοῦν· ἀλλὰ τῆς οὐσίας αὐτῆς ἡγεμονικὸν εἶναι τὸ νοερὸν ἡγοῦνται. Αριστοτέλης δὲ τὸν μὲν δυνάμει νοῦν συγκατεσκευάσθαι τῷ ἀνθρώπῳ, τὸν δὲ ἐνεργείᾳ θύραθεν ἡμῖν ἐπεισιέναι δοξάζει. οὐκ εἰς τὸ εἶναι καὶ τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἀνθρώπου συντελοῦντα, ἀλλ᾽ εἰς προκοπὴν τῆ

τῶν φυσικῶν γνώσεως καὶ θεωρίας συμβαλλόμενον. κομιδῆ γοῦν ὀλίγους τῶν ἀνθρώπων καὶ μόνους τοὺς φιλοσοφήσαντας τὸν ἐνεργείᾳ νοῦν ἔχειν διαβεβαιοῦται. Πλάτων δὲ οὐ λέγει τὸν ἄνθρωπον εἶναι τὸ συναμφότερον, ψυχὴν καὶ σῶμα, ἀλλὰ ψυχὴν σώματι τοιῷδε χρωμένην, * τὸ ἀξιοπρεπέστερον φανταζόμενος τῶν κατὰ τὸν ἄνθρωπον, καὶ αὐτόθεν ἡμᾶς ἐπιστρέφων πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς μόνης θειότητα καὶ ἐπιμέλειαν, ἵνα τὴν ψυχὴν ἑαυτοὺς εἶναι πιστεύοντες τὰ τῆς ψυχῆς ἀγαθὰ μόνα διώκωμεν, τὰς ἀρετὰς καὶ τὴν εὐσέβειαν, καὶ μὴ τὰς τοῦ σώματος ἐπιθυμίας ἀγαπήσωμεν, ὡς οὐκ οὔσας ἀνθρώπου ᾗ ἄνθρωπος, ἀλλὰ ζώου μὲν προηγουμένως, ἀνθρώπου δὲ επομένως, ἐπειδὴ καὶ ζῶον ὁ ἄνθρωπος. καὶ ἄλλως δὲ κυριωτέρα τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ πᾶσιν ἀνθρώποις εἶναι καθωμολόγηται. ὑπὸ ταύτης γὰρ ὡς ὄργανον κινεῖται τὸ σῶμα. δηλοῖ δὲ ὁ θάνατος. χωρισθείσης γὰρ τῆς ψυχῆς ἀκίνητον μένει τὸ σῶμα παντελῶς καὶ ἀνενέργητον, ὡς τεχνίτου χωρισθέντος ἀκίνητα μένει τὰ ὄργανα. γνώριμον δὲ ὅτι καὶ τοῖς ἀψύχοις κοινωνεῖ, καὶ τῆς τῶν ἀλόγων μετέχει ζωῆς, καὶ τῆς τῶν λογικῶν μετείληφε νοήσεως. κοινωνεῖ γὰρ τοῖς μὲν ἀψύχοις κατὰ τὸ σῶμα καὶ τὴν ἀπὸ τῶν τεσσάρων στοιχείων κρᾶσιν. τοῖς δὲ φυτοῖς κατά τε ταῦτα καὶ τὴν θρεπτικὴν καὶ σπερματικὴν δύναμιν. τοῖς δὲ ἀλόγοις καὶ ἐν τούτοις μὲν, ἐξ ἐπιμέτρου δὲ κατά, τε τὴν καθ' ὁρμὴν κίνησιν καὶ κατὰ τὴν ὄρεξιν

* ἀξιοπρεπέστερον τὰ κατὰ τὸν ἄνθρωπον.

καὶ

καὶ τὸν θυμὸν καὶ τὴν αἰσθητικὴν καὶ ἀναπνευστικὴν δύναμιν· ταῦτα γὰρ ἅπαντα κοινὰ τοῖς ἀνθρώποις καὶ τοῖς ἀλόγοις ἐστὶν, εἰ καὶ μὴ πᾶσι πάντα. συνάπτεται δὲ διὰ τοῦ λογικοῦ ταῖς ἀσωμάτοις καὶ νοεραῖς φύσεσι λογιζόμενος καὶ νοῶν καὶ κρίνων ἕκαστα, καὶ τὰς ἀρετὰς μεταδιώκων, καὶ τῶν ἀρετῶν τὸν κολοφῶνα τὴν εὐσέβειαν ἀσπαζόμενος. δι' ὃ καὶ ὥσπερ ἐν μεθορίοις ἐστὶν αἰσθητῆς καὶ νοητῆς οὐσίας. συναπτόμενος κατὰ τὸ σῶμα καὶ τὰς σωματικὰς δυνάμεις τοῖς ἄλλοις ζώοις καὶ τοῖς ἀψύχοις, κατὰ δὲ τὸ λογικὸν ταῖς ἀσωμάτοις οὐσίαις, ὡς εἴρηται πρότερον. ὁ γὰρ δημιουργὸς ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον ἔοικεν ἐπισυνάπτειν ἀλλήλαις τὰς διαφόρους φύσεις, ὥστε μίαν εἶναι καὶ συγγενῆ τὴν πᾶσαν κτίσιν. ἐξ οὗ μάλιστα δείκνυται εἷς ὢν ὁ πάντων τῶν ὄντων δημιουργός. οὐ γὰρ μόνον ἥνωσε τὴν ὕπαρξιν τῶν κατὰ μέρος ἀτόμων, ἀλλὰ καὶ ἕκαστα πρὸς ἄλληλα συνήρμοσεν οἰκείως. ὥσπερ γὰρ ἐν ἑκάστῳ τῶν ζώων ἥνωσε τὰ ἀναίσθητα τοῖς αἰσθητικοῖς, ὀστοῦν καὶ πιμελὴν καὶ τρίχας καὶ τὰ ἄλλα τὰ ἀναίσθητα τοῖς αἰσθητικοῖς νεύροις καὶ σαρξὶ καὶ τοῖς ὁμοίοις, καὶ ἐποίησεν ἐξ ἀναισθήτων καὶ αἰσθητικῶν συγκείμενον τὸ ζῶον, καὶ οὐ μόνον συγκείμενον, ἀλλὰ καὶ ἓν ὂν ἀπέδειξεν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἄλλης κατ' εἶδος κτίσεως πεποίηκε συνάπτων ἀλλήλοις τῇ κατ' ὀλίγον οἰκειότητι καὶ παραλλαγῇ τῆς φύσεως. ὡς μὴ κατὰ πολὺ διεστάναι τὰ πάντη ἄψυχα τῶν ἐχόντων φυτῶν τὴν θρεπτι-

κὴν

κὴν δύναμιν, μηδ' αὖ ταῦτα τῶν ἀλόγων καὶ αἰσθητικῶν ζώων, μήτε μὴν τὰ ἄλογα τῶν λογικῶν ἀπηλλοτριῶσθαι πάντη καὶ ἀσύμβατα καὶ ἄνευ δεσμοῦ τινὸς εἶναι συμφυοῦς καὶ φυσικοῦ. διαλλάττει μὲν γὰρ λίθος λίθου δυνάμει τινὶ, ἀλλ' ἡ μαγνῆτις λίθος ἐξεληλυθέναι δοκεῖ τὴν τῶν ἄλλων λίθων φύσιν τε καὶ δύναμιν ἐν τῷ προφανῶς ἕλκειν πρὸς ἑαυτὴν καὶ κατέχειν τὸν σίδηρον ὥσπερ τροφὴν αὐτοῦ ποιήσασθαι βουλομένη. καὶ μὴ μόνον ἐφ' ἑνὸς σιδήρου τοῦτο ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ ἄλλον δι' ἄλλου κατέχειν τῷ μεταδιδόναι τοῖς ἐχομένοις πᾶσι τῆς δυνάμεως ἑαυτῆς. κατέχει γοῦν καὶ ὁ σίδηρος σίδηρον ὅταν ὑπὸ τῆς μαγνήτιδος ἔχηται. εἶτα πάλιν ἐξῆς ἀπὸ τῶν φυτῶν ἐπὶ τὰ ζῶα μετιὼν, οὐκ ἀθρόως ἐπὶ τὴν μεταβατικὴν καὶ αἰσθητικὴν ὥρμησε φύσιν· ἀλλ' ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον ἐμμελῶς ἐπὶ ταύτην προῆλθε. τὰς γὰρ πίννας καὶ τὰς ἀκαλύφας ὥσπερ αἰσθητικὰ δένδρα παρεσκεύασεν. ἐρρίζωσε μὲν γὰρ αὐτὰς ἐν τῇ θαλάσσῃ δίκην φυτῶν. καὶ ὥσπερ ξύλα τὰ ὄστρακα περιέθηκε καὶ ἔστησεν ὥσπερ φυτά. αἴσθησιν δὲ αὐτοῖς ἐνέθηκε τὴν ἁπτικὴν, τὴν κοινὴν πάντων ζώων αἴσθησιν. ὡς κοινωνεῖν τοῖς μὲν φυτοῖς κατὰ τὸ ἐρριζῶσθαι καὶ ἑστᾶναι, τοῖς δὲ ζώοις κατὰ τὴν ἁφήν. τὸν γοῦν σπόγγον καίτοι προσπεφυκότα ταῖς πέτραις καὶ συστέλλεσθαι καὶ ἀνοίγεσθαι ἢ μᾶλλον ἐκτείνεσθαι ὅταν προσιόντος αἴσθηται τινὸς, Ἀριστοτέλης ἱστόρησε. Διὸ τὰ τοιαῦτα πάντα ζωόφυτα καλεῖν ἔθος

ἔχουσιν

ἔχουσιν * οἱ σοφοί. πάλιν δὲ ταῖς πίνναις καὶ τοῖς τοιούτοις συνῆψε τὴν τῶν μεταβατικῶν μὲν ζώων γένεσιν, μακρὰν δὲ προελθεῖν μὴ δυναμένων, ἀλλ' αὐτόθεν αὐτοῦ που κινουμένων. τοιαῦτα δέ ἐστι τὰ πλεῖστα τῶν ὀστρακοδέρμων καὶ τὰ καλούμενα τῆς γῆς ἔντερα. εἶθ' οὕτως κατὰ μέρος προστιθεὶς τοῖς μὲν αἰσθήσεις πλείους, τοῖς δὲ τὸ μεταβατικὸν ἐπιπλεῖον, εἰς τὰ τελειότερα τῶν ἀλόγων ζώων κατήντησε. Λέγω δὲ τελειότερα τὰ πάσας ἔχοντα τὰς αἰσθήσεις καὶ προϊέναι μακρὰν δυνάμενα. Πάλιν δὲ μεταβαίνων ἀπὸ τῶν ἀλόγων ἐπὶ τὸ λογικὸν, ζῷον τὸν ἄνθρωπον οὐδὲ τοῦτο ἀθρόως κατεσκεύασεν, ἀλλὰ πρότερον καὶ τοῖς ἄλλοις ζώοις φυσικάς τινας συνέσεις καὶ μηχανὰς καὶ πανουργίας πρὸς σωτηρίαν ἐνέθηκεν, ὡς ἐγγὺς λογικῶν αὐτὰ φαίνεσθαι. καὶ οὕτως τὸ ἀληθὲς λογικὸν ζῷον τὸν ἄνθρωπον προεβάλετο· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ τῆς φωνῆς ζητῶν εὑρήσεις, ἐξ ἁπλῆς καὶ μονοειδοῦς τῆς ἵππων καὶ βοῶν ἐκφωνήσεως κατὰ μέρος εἰς ποικίλην καὶ διάφορον διαχθεῖσαν τὴν τῶν κοράκων καὶ μιμηλῶν ὀρνέων φωνὴν, ἕως εἰς τὴν ἔναρθρον καὶ τελείαν τὴν ἀνθρώπου κατέληξεν, πάλιν τε τὴν ἔναρθρον διάλεκτον ἐξῆψε τοῖς διανοίας καὶ τοῦ λογισμοῦ, ἐξάγγελον ποιήσας αὐτὴν τῶν κατὰ νοῦν κινημάτων. καὶ οὕτω πᾶσι πάντα μουσικῶς συνήρμοσε καὶ συνέδησε καὶ εἰς ἓν συνήγαγε τά, τε νοητὰ καὶ τὰ ὁρατὰ διὰ μέσης τῆς τῶν ἀνθρώπων γενέσεως. Διὸ καὶ καλῶς ὁ Μωϋ-

* οἱ παλαιοὶ τῶν σοφῶν.

σῆς τὴν δημιουργίαν ἐκτιθέμενος τελευταῖον ἔφησε τὸν ἄνθρωπον γεγενῆσθαι. οὐ μόνον ὅτι πάντων δι' αὐτὸν γινομένων, ἀκόλουθον ἦν πρῶτον τὰ πρὸς τὴν χρῆσιν αὐτοῦ παρασκευασθῆναι, καὶ οὕτως αὐτὸν τὸν χρησόμενον παραχθῆναι, ἀλλ' ὅτι νοητῆς γινομένης οὐσίας καὶ πάλιν ὁρατῆς, ἔδει γενέσθαι τινὰ καὶ σύνδεσμον ἀμφοτέρων, ἵνα ἓν ᾖ τὸ πᾶν καὶ συμπαθὲς ἑαυτῷ, καὶ μὴ ἀλλότριον αὐτὸ ἑαυτοῦ. ἐγένετο οὖν τὸ συνδέον ἀμφοτέρας τὰς φύσεις ζῶον ὁ ἄνθρωπος. τὰ μὲν οὖν τῆς σοφίας τοῦ δημιουργοῦ συντόμως εἰπεῖν, τοιαῦτα. ἐν μεθορίοις οὖν τῆς ἀλόγου καὶ λογικῆς φύσεως ὁ ἄνθρωπος ταχθείς, ἐὰν μὲν ἐπὶ τὸ σῶμα ῥέψῃ καὶ τὰ τοῦ σώματος πλέον ἀγαπήσῃ τὸν τῶν ἀλόγων ἀσπάζεται βίον καὶ τούτοις συναριθμήσεται καὶ χοϊκὸς κληθήσεται κατὰ Παῦλον καὶ ἀκούσεται γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ καὶ παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις καὶ ὡμοιώθη αὐτοῖς. ἐὰν δὲ ἐπὶ τὸ λογικὸν χωρήσῃ καταφρονήσας τῶν σωματικῶν πασῶν ἡδονῶν τὴν θείαν τε καὶ μακαριωτάτην ζωὴν μετέρχεται καὶ τὴν ὡς ἀνθρώπου προηγουμένως καὶ ἔσται οἷος ὁ ἐπουράνιος κατὰ τὸ εἰρημένον οἷος ὁ χοϊκὸς τοιοῦτοι καὶ οἱ χοϊκοί, καὶ οἷος ὁ ἐπουράνιος τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι. τῆς δὲ λογικῆς φύσεως τὸ κεφάλαιον ἐστὶ τὸ φεύγειν καὶ ἀποστρέφεσθαι τὰ κακὰ, μετιέναι δὲ καὶ αἱρεῖσθαι τὰ καλά. Τῶν δὲ καλῶν τὰ μέν ἐστι κατὰ κοινωνίαν ψυχῆς καὶ σώματος, ἐχόντων καὶ τούτων ἐπὶ τὴν ψυχὴν τὴν ἀναφορὰν οἷον ψυχῆς

προχρω-

προσχρωμένης σώματι, ὡς αἱ ἀρεταί. τὰ δὲ τῆς ψυ-
χῆς αὐτῆς καθ' ἑαυτὴν μόνης μὴ προσδεομένης
σώματος, ὡς ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ τῶν ὄντων θεωρία.
ὅσοι τοίνυν τὸν ἀνθρώπου βίον ὡς ἀνθρώπου ζῆν προ-
αιροῦνται, καὶ μὴ ὡς ζώου μόνον, τὰς ἀρετὰς μετέρ-
χονται καὶ τὴν εὐσέβειαν. τίνα δέ ἐστι τὰ τῶν ἀρετῶν
καὶ τίνα τὰ τῆς εὐσεβείας, ἐν τοῖς ἑξῆς διακριθήσεται,
ὅταν τὸν περὶ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ἀποδῶμεν
λόγον. οὐδέπω γὰρ ἐγνωσμένου τί ποτε ἡμῶν ἐστιν ἡ
ψυχὴ κατ' οὐσίαν, οὐκ ἔστιν ἀκόλουθον περὶ τῆς ἐνερ-
γείας αὐτῆς διαλαμβάνειν. ἑβραῖοι δὲ τὸν ἄνθρω-
πον ἐξ ἀρχῆς οὔτε θνητὸν ὁμολογουμένως, οὔτε ἀθά-
νατον γεγενῆσθαι φασίν. ἀλλ' ἐν μεθορίοις ἑκατέρας
φύσεως, ἵνα ἂν μὲν τοῖς σωματικοῖς ἀκολουθήσῃ πά-
θεσιν, περιπέσῃ καὶ ταῖς σωματικαῖς μεταβολαῖς. ,,
ἐὰν δὲ τὰ τῆς ψυχῆς προτιμήσῃ καλὰ τῆς Ἀθανα- ,,
σίας ἀξιωθῇ. εἰ γὰρ ἐξ ἀρχῆς αὐτὸν θνητὸν ἐποίη- ,,
σεν ὁ Θεός, οὐκ ἂν ἁμαρτόντα θανάτῳ κατεδίκασε.
Τοῦ γὰρ θνητοῦ θνητότητα οὐδεὶς καταδικάζει. εἰ δ' αὖ
πάλιν ἀθάνατον, οὐδ' ἂν τροφῆς αὐτὸν ἐνδεᾶ κα-
τεσκεύασεν. οὐδὲν γὰρ τῶν ἀθανάτων τροφῆς σωμα-
τικῆς δεῖται. οὐδ' ἂν οὕτω ῥαδίως μετενόησε. καὶ ,,
τὸν γενόμενον ἀθάνατον θνητὸν εὐθέως ἐποίησεν. οὐδὲ ,,
γὰρ ἐπὶ τῶν ἁμαρτησάντων ἀγγέλων τοῦτο φαίνεται ,,
πεποιηκώς, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς φύσιν ἀθάνα-
τοι διέμειναν, ἄλλην τῶν ἡμαρτημένων ἀπεκδεχό-
μενοι δίκην, ἀλλ' οὐ τὸν θάνατον. βέλτιον οὖν ἢ τοῦτον

τὸν

τὸν τρόπον νοεῖν τὸ προκείμενον, ἢ ὅτι θνητὸς μὲν
* κατεσκεύασθη * κατεσκεύαστο, δυνάμενος δὲ ἐκ προκοπῆς τε-
λειούμενος ἀθάνατος γίνεσθαι, τουτέστι δυνάμει
ἀθάνατος. ἐπειδὴ δὲ οὐ συνέφερεν αὐτῷ πρὸ τῆς
τελειώσεως γνῶναι τὴν φύσιν ἑαυτοῦ, ἀπηγόρευσεν
αὐτῷ μὴ γεύσασθαι τοῦ ξύλου τῆς γνώσεως. ἦσαν γὰρ,
μᾶλλον δὲ εἰσὶν ἔτι καὶ νῦν δυνάμεις ἐν τοῖς φυτοῖς
μέγισται· τότε δὲ ὡς ἐν ἀρχῇ τῆς κοσμοποιΐας
ἀκραιφνεῖς οὖσαι ἰσχυροτάτην εἶχον τὴν ἐνέργειαν.
ἦν οὖν καὶ ἀπόγευσις τινὸς καρποῦ γνῶσιν ἐμποιοῦσα
τῆς οἰκείας φύσεως. οὐκ ἠβούλετο δὲ αὐτὸν ὁ Θεὸς
πρὸ τῆς τελειώσεως γνῶναι τὴν οἰκείαν φύσιν, ἵνα μὴ
γνοὺς ἑαυτὸν ἐνδεᾶ πολλῶν ὄντα, τῆς σωματικῆς
ἐπιμεληθῇ χρείας καταλιπὼν τὴν τῆς ψυχῆς πρό-
νοιαν. καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἐκώλυσεν αὐτὸν
μεταλαμβάνειν τοῦ καρποῦ τῆς γνώσεως. παρακού-
σας δὲ καὶ γνοὺς ἑαυτὸν, τῆς μὲν τελειώσεως ἐξέπεσε,
τῆς δὲ σωματικῆς χρείας ἐγένετο. σκέπασμα γοῦν εὐ-
θέως ἐπεζήτει. φησὶ γὰρ ὁ Μωϋσῆς ὅτι γυμνὸς ὢν
ἔγνω. πρότερον δὲ ἐν ἐκστάσει αὐτὸν ἐποίησε καὶ ἐν
ἀγνωσίᾳ ἑαυτοῦ. ἐκπεσὼν οὖν τῆς τελειώσεως, ἐξέ-
πεσεν ὁμοίως καὶ τῆς ἀθανασίας ἣν ὕστερον ἀναλήψε-
ται χάριτι τοῦ ποιήσαντος αὐτόν. μετὰ δὲ τὴν ἐκ-
πτωσιν καὶ ἡ τῶν κρεῶν ἀπόλαυσις αὐτῷ συνεχω-
ρήθη. πρότερον μὲν γὰρ τοῖς ἀπὸ γῆς μόνοις ἐκέλευ-
σεν αὐτὸν ἀρκεῖσθαι. ταῦτα γὰρ ἦν ἐν τῷ παραδεί-
σῳ. ἀπεγνωσμένης δὲ τῆς τελειώσεως τῇ συγκατα-

βάσει λοιπὸν συνεχωρήθη τὰ τῆς ἀπολαύσεως. ἐπεὶ δὴ δὲ ἐκ σώματός ἐστιν ὁ ἄνθρωπος. πᾶν δὲ σῶμα ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων συνέστηκεν, ἀνάγκη τούτοις τοῖς πάθεσιν περιπίπτειν αὐτὸν οἷς καὶ τὰ στοιχεῖα, τομῇ καὶ μεταβολῇ καὶ ῥεύσει ἅπερ ἐστὶ μόνου τοῦ σώματος. μεταβολῇ μὲν τῇ κατὰ ποιότητα· ῥεύσει δὲ τῇ κατὰ κένωσιν. κενοῦται γὰρ ἀεὶ τὸ ζῶον διά τε τῶν προδήλων πόρων καὶ διὰ τῶν ἀδήλων· περὶ ὧν ὕστερον ἐροῦμεν. ἀνάγκη τοίνυν ἢ τοῖς κενουμένοις ἀντεισφέρεσθαι τὰ ἴσα ἢ διαλύεσθαι τὸ ζῶον ἐνδείᾳ τῶν ἐπεισιόντων. ξηρῶν δὲ ὄντων καὶ ὑγρῶν καὶ πνεύματος τῶν κενουμένων, ἀνάγκη καὶ ξηρᾶς καὶ ὑγρᾶς προσδεῖσθαι τροφῆς τὸ ζῶον καὶ πνεύματος. ἔστι δὲ ἡμῖν ἡ τροφὴ καὶ τὸ ποτὸν διὰ τῶν στοιχείων ἐξ ὧν καὶ συνέστημεν. ἕκαστον γὰρ τῷ μὲν οἰκείῳ καὶ ὁμοίῳ τρέφεται. τῷ δὲ ἐναντίῳ θεραπεύεται. τῶν δὲ στοιχείων τὰ μὲν προσεχῶς τε ἅμα, τὰ δὲ καὶ διὰ μέσων τινῶν προσφερόμεθα. ὡς ὕδωρ ποτὲ μὲν καθ᾽ ἑαυτὸ, ποτὲ δὲ καὶ διὰ μέσου τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ἐλαίου καὶ πάντων τῶν καλουμένων ὑγρῶν καρπῶν. οὐδὲν γὰρ ἕτερον ἐστιν οἶκος ἢ ὕδωρ *ἐξ ἀμπέλου πεποιωμένον· ὁμοίως δὲ καὶ πυρὸς μεταλαμβάνομεν, ποτὲ μὲν προσεχῶς ὑπ᾽ αὐτοῦ θαλπόμενοι, ποτὲ δὲ διὰ μέσων ὧν ἐσθίομεν ἢ πίνομεν. ἐν πᾶσι γὰρ ἢ πλείων ἢ ἐλάττων μοῖρα τοῦ πυρὸς ἐγκατέσπαρται. τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τοῦ ἀέρος· προσεχῶς μὲν ἀναπνέοντες καὶ περικεχυμένον ἡμῖν ἔχοντες, καὶ ἐν τῷ ἐσθίειν καὶ πίνειν ἕλκοντες.

* ὑπ᾽ ἀμπέλου.

διὰ μέσων δὲ τῶν ἄλλων πάντων ὧν προσφερόμεθα. τὴν δὲ γῆν προσεχῶς μὲν ἡμεῖς οὐδαμῶς. διὰ μέσων δέ τινων· γῆ μὲν γὰρ σῖτος γίνεται. σῖτον δὲ ἡμεῖς ἐσθίομεν. κόρυδοι μὲν γὰρ καὶ περιστεραὶ πολλάκις καὶ πέρδικες τὴν γῆν σιτοῦνται. ἄνθρωπος δὲ διὰ μέσων τῶν σπερμάτων καὶ τῶν ἀκροδρύων καὶ τῶν σαρκῶν. ἐπειδὴ δὲ οὐ μόνον δι' εὐπρέπειαν, ἀλλὰ καὶ δι' εὐαισθησίαν τὴν κατὰ τὴν ἁφὴν, ᾗ μάλιστα πλεονεκτεῖ πάντα τὰ ζῶα ὁ ἄνθρωπος, οὐ περιέθηκεν ἡμῖν οὔτε δέρμα παχὺ ὡς τοῖς βουσὶ καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς παχυδέρμοις, οὔτε τρίχας μεγάλας καὶ πυκνὰς ὡς ταῖς αἰξὶ καὶ τοῖς προβάτοις καὶ λαγωοῖς, οὔτε φολίδας ὡς τοῖς ὄφεσι καὶ τοῖς ἰχθύσιν, οὔτε ὄστρακα ὡς ταῖς χελώναις καὶ τοῖς ὀστρέοις, οὔτε ἁπαλόστρακα ὡς τοῖς καράβοις, οὔτε πτέρυγας ὡς τοῖς ὀρνέοις, ἀναγκαίως ἐσθῆτος ἐδεήθημεν, τῆς ἀναπληρούσης ἐν ἡμῖν ὅπερ ἡ φύσις τοῖς ἄλλοις ἐδωρήσατο. διὰ ταῦτα μὲν οὖν τροφῆς καὶ ἐσθῆτος δεόμεθα. οἰκήσεως δὲ καὶ διὰ ταῦτα μὲν, δι' ἃ καὶ ἐσθῆτος καὶ τροφῆς ἐδεήθημεν, οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ διὰ τὰς τῶν θηρίων ἀποφυγάς· διὰ δὲ τὰς δυσκρασίας τῶν ποιοτήτων καὶ τὴν λύσιν τῆς συνεχείας τοῦ σώματος, ἰατρῶν καὶ θεραπείας ἐν χρείᾳ κατέστημεν· τῆς δὲ μεταβολῆς κατὰ ποιότητα γινομένης, ἀνάγκη διὰ τῆς ἀντικειμένης ποιότητος εἰς τὸ σύμμετρον ἀγαγεῖν τὴν κατάστασιν τοῦ σώματος. οὐ γὰρ ὡς οἴονταί τινες τὸ θερμανθὲν σῶμα καταψύξαι πρόκειται τοῖς ἰατροῖς, ἀλλ' εἰς τὸ εὔκρατον μεταστῆσαι. εἰ γὰρ

κατα-

καταψύξειαν, εἰς τὴν ἐναντίαν περιΐσταται νόσον ἡ
διάθεσις. χρεία τοίνυν ἀνθρώπῳ τροφῆς μὲν καὶ ποτοῦ
διὰ τὰς κενώσεις, καὶ διαφορήσεις· ἐσθῆτος δὲ διὰ τὸ
μηδεμίαν ἔχειν ἐκ φύσεως ἰσχυρὰν περιβολήν. οἴκου
δὲ διά τε τὰς δυσκρασίας τοῦ περιέχοντος καὶ διὰ
τὰ θηρία· θεραπείας δὲ διὰ τὰς μεταβολὰς τῶν
ποιοτήτων, καὶ τὴν αἴσθησιν τὴν ἐνδοθεῖσαν τῷ σώ-
ματι. εἰ γὰρ μὴ προσῆν ἡμῖν ἡ αἴσθησις, οὔτ' ἂν ἠλγοῦ-
μεν, οὔτ' ἂν θεραπείας ἐδεήθημεν· μὴ ἀλγοῦντες δὲ
διεφθάρημεν ἄν, ἐν ἀγνωσίᾳ τοῦ κακοῦ τὸ πάθος ἐκ
ἰώμενοι. διὰ δὲ τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας καὶ
τὰς ἀπὸ τούτων χρείας, ἀλλήλων δεόμεθα. διὰ δὲ
τὸ δεῖσθαι ἀλλήλων, εἰς ταυτὸ πολλοὶ συνελθόντες
κοινωνοῦμεν ἀλλήλοις κατὰ τὰς * τοῦ βίου χρείας ἐν τοῖς * ἐν τῷ
συναλλάγμασιν. ἥντινα σύνοδον καὶ συνοικίαν πό- βίῳ.
λιν * ὠνομάσαμεν. ἵνα ἐγγύθεν καὶ μὴ πόῤῥωθεν * ὠνόμα-
τὰς ὠφελείας καρπώμεθα· φύσει γὰρ συναγελαστι- σαν.
κὸν καὶ πολιτικὸν ζῶον γέγονεν ὁ ἄνθρωπος. εἷς γὰρ οὐ-
δεὶς αὐτάρκης ἑαυτῷ πρὸς ἅπαντα. δῆλον οὖν ὡς
αἱ πόλεις διὰ τὰ συναλλάγματα καὶ τὰ μαθή-
ματα συνέστησαν. δύο δὲ τούτων πρεσβείων ὁ ἄν-
θρωπος * ἐξαιρέτως ἔτυχε. καὶ γὰρ μόνος οὗτος συγ- * ἐξαιρέ-
γνώμης τυγχάνει μετανοῶν, καὶ τὸ σῶμα τούτου μό- των.
νου θνητὸν ὂν ἀπαθανατίζεται· καὶ τοῦ μὲν σωματι-
κοῦ διὰ τὴν ψυχὴν, τοῦ δὲ ψυχικοῦ διὰ τὸ σῶμα. μό-
νος γὰρ ὁ ἄνθρωπος τῶν λογικῶν ἐξαίρετον ἔχει τὸ συγ-
γνώμης ἐν τῷ μετανοεῖν ἀξιοῦσθαι. οὔτε γὰρ δαίμονες

*μετανοοῦντες. οὔτε ἄγγελοι * μεταγνοήσαντες συγγνώμης ἀξιοῦνται· καὶ ἐν τούτῳ μάλιστα καὶ δίκαιος καὶ ἐλεήμων ὁ Θεὸς δείκνυταί τε καὶ λέγεται. τοῖς μὲν γὰρ ἀγγέλοις μηδὲν ἔχουσιν ἐπανάγκασμα περιέλκον εἰς ἁμαρτίαν, ἀλλ' ἐλευθέροις οὖσιν ἐκ φύσεως τῶν σωματικῶν παθῶν τε καὶ χρειῶν καὶ ἡδονῶν, εἰκότως οὐδεμία δίδοται συγγνώμη μετανοοῦσιν· ὁ δὲ ἄνθρωπος οὐ μόνον ἐστὶ λογικὸν, ἀλλὰ καὶ ζῶον. αἱ δὲ χρεῖαι τοῦ ζώου καὶ τὰ πάθη πολλάκις περιέλκουσι τὸν λογισμόν. ὅταν οὖν ἀνανήψας ἀποφύγῃ μὲν ταῦτα, χωρήσῃ δὲ ἐπὶ τὰς ἀρετὰς ἐλέους δικαίου τυγχάνει τῆς συγγνώμης. καὶ ὥσπερ ἴδιον ἐστὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὸ γελασικὸν, ἐπειδὴ καὶ μόνῳ τούτῳ πρόσεστι καὶ παντὶ καὶ ἀεὶ, οὕτως ἐν τοῖς κατὰ χάριν ἴδιον ἀνθρώπου παρὰ πᾶσαν τὴν λογικὴν κτίσιν, τὸ διὰ τῆς μετανοίας ἀπολύεσθαι τῶν προημαρτημένων τῆς αἰτίας. καὶ γὰρ μόνῳ ἀνθρώπῳ τοῦτο δεδώρηται, καὶ παντὶ, καὶ ἀεὶ παρὰ τὸν καιρὸν τῆς ἐγκοσμίου ζωῆς, μετὰ δὲ θάνατον οὐκέτι. οὕτω δέ τινες καὶ τοὺς ἀγγέλους βούλονται μηκέτι μετὰ τὴν ἔκπτωσιν τυγχάνειν τῆς ἐκ μετανοίας συγγνώμης. θάνατος γὰρ τούτων ἡ ἔκπτωσις· πρὸ δὲ τῆς ἐκπτώσεως καθ' ὁμοιότητα τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων καὶ αὐτοὺς ἀξιοῦσθαι συγγνώμης. ὅπερ μὴ ποιήσαντες ἀσύγγνωστον καὶ διαιωνίζουσαν ἔχουσι τὸ λοιπὸν τῆς τιμωρίας τὴν προσήκουσαν δίκην. δῆλον οὖν ἐκ τούτων ὡς οἱ τὴν μετάνοιαν οὐ δεχόμενοι τὴν ἐξαίρετον δωρεὰν καὶ τὴν ἰδίαν ἀνθρώπου περι-

γράφου-

γράφουσιν. ἴδιον δὲ αὐτοῦ καὶ ἐξαίρετον καὶ μόνον τῶν ἄλλων ζώων τὸ τούτου σῶμα μετὰ θάνατον ἀνίστασθαι καὶ εἰς ἀθανασίαν χωρεῖν· τυγχάνει δὲ τούτου διὰ τὴν τῆς ψυχῆς ἀθανασίαν. ὥσπερ ἐκείνη διὰ τὴν τοῦ σώματος ἀσθένειάν τε καὶ πολυπάθειαν· ἴδια δὲ αὐτοῦ καὶ τὰ τῶν τεχνῶν τε καὶ ἐπιστημῶν μαθήματα, καὶ αἱ κατὰ τὰς τέχνας ταύτας ἐνέργειαι. δι' ὃ καὶ τὸν ἄνθρωπον ὁρίζονται ζῶον λογικὸν, θνητὸν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν· ζῶον μὲν ὅτι καὶ ὁ ἄνθρωπος οὐσία ἐστὶν ἔμψυχος αἰσθητική. οὗτος γὰρ ὅρος ζώου. λογικὸν δὲ ἵνα χωρισθῇ τῶν ἀλόγων· καὶ θνητὸν ἵνα χωρισθῇ τῶν ἀθανάτων λογικῶν. τὸ δὲ νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικὸν, ὅτι διὰ μαθήσεως προσγίνονται ἡμῖν αἱ τέχναι καὶ αἱ ἐπιστῆμαι, ἔχουσι μὲν δύναμιν δεκτικὴν καὶ τοῦ νοῦ καὶ τῶν τεχνῶν, τὴν δὲ ἐνέργειαν κτωμένοις ἐκ τῶν μαθημάτων. λέγουσι δὲ τοῦτο τῷ ὅρῳ προστεθῆναι ὕστερον. ἐρρῶσθαι μὲν γὰρ καὶ χωρὶς τούτου τὸν ὅρον. ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ νύμφας καὶ ἄλλα τινὰ γένη δαιμόνων τινὲς εἰσάγουσι πολυχρόνια μὲν, οὐ μὴν ἀθάνατα, ἵνα καὶ ἀπὸ τούτων διαστείλωσι τὸν ἄνθρωπον προσέθηκαν τὸ νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν· οὐδὲν γὰρ ἐκείνων μανθάνει, ἀλλὰ φύσει οἶδεν ἃ οἶδεν· Ἑβραίων δὲ δόγμα τὸ πᾶν τοῦτο διὰ τὸν ἄνθρωπον γεγενῆσθαι. προσεχῶς μὲν δι' αὐτὸν οἷον νωτοφόρα καὶ βόας τοὺς πρὸς γεωργίαν· χόρτον δὲ διὰ ταῦτα· τῶν γὰρ γενομένων τὰ μὲν δι' ἑαυτὰ γέγονε, τὰ δὲ δι' ἄλλα. δι' ἑαυτὰ μὲν τὰ λογικὰ πάντα. δι' ἕτε-

ρα δὲ τά τε ἄλογα καὶ τὰ ἄψυχα. εἰ δὲ ταῦτα δι᾽ ἄλλα γέγονε, διὰ ποῖα γέγονε σκοπήσωμεν. ἆρ᾽ οὖν δι᾽ ἀγγέλους; ἀλλ᾽ οὐκ ἄν τις εὖ φρονῶν εἴποι δι᾽ ἀγγέλους αὐτὰ γεγενῆσθαι. τὰ γὰρ δι᾽ ἄλλα γενόμενα πρὸς σύστασιν ἐκείνων καὶ διαμονὴν καὶ ἄνεσιν γέγονεν· ἢ γὰρ τῆς διαδοχῆς τοῦ γένους ἕνεκεν ἢ τροφῆς ἢ σκέπης ἢ θεραπείας ἢ διαγωγῆς καὶ ἀναπαύσεως. ἄγγελος δὲ τούτων οὐδενὸς δεῖται· οὔτε γὰρ διαδοχὴν ἔχει γένους οὔτε τροφῆς ἐνδεής ἐστι σωματικῆς, οὔτε σκέπης, οὔτε τῶν ἄλλων· εἰ δὲ μὴ ἄγγελος, δῆλον ὡς οὐδὲ ἄλλη τὶς φύσις ὑπεραναβεβηκυῖα τῶν ἀγγέλων· ὅσῳ γὰρ ὑπέρκειται, τοσούτῳ μᾶλλον καὶ τὸ ἀνενδεὲς αὐτῇ πρόσεστι. ζητητέον οὖν φύσιν λογικὴν μὲν, ἐνδεᾶ δὲ τῶν προειρημένων· τίς οὖν ἑτέρα τοιαύτη φανείη παραλιπόντων ἡμῶν τὸν ἄνθρωπον; οὐκ οὖν συνάγεται διὰ τοῦτον τά τε ἄψυχα καὶ τὰ ἄλογα γεγενῆσθαι· ἐπειδὴ τοίνυν δι᾽ αὐτὸν ὡς ἐδείχθη γέγονε, διὰ τοῦτο καὶ ἄρχων αὐτῶν κατέστη. ἄρχοντος δὲ ἔργον πρὸς μέτρον χρείας τοῖς ἀρχομένοις χρῆσθαι, καὶ μὴ πρὸς ἡδυπάθειαν ἀκολάστως ἐξυβρίζειν, μηδὲ φορτικῶς καὶ ἐπαχθῶς προσφέρεσθαι τοῖς ἀρχομένοις. ἁμαρτάνουσι τοίνυν ὅσοι τοῖς ἀλόγοις οὐκ εὖ κέχρηνται· οὐ γὰρ ποιοῦσιν ἄρχοντος ἔργον, οὐδὲ δικαίου. κατὰ τὸ
„ γεγραμμένον, δίκαιος οἰκτείρει ψυχὰς κτηνῶν αὐτοῦ. ἀλλ᾽ ἴσως ἐρεῖ τις ὡς οὐδὲν δι᾽ ἄλλο, ἀλλ᾽ ἕκαστον δι᾽ ἑαυτὸ γέγονεν. οὐκ οὖν χωρίσαντες πρῶτον τὰ ἔμψυχα ἀπὸ τῶν ἀψύχων, ἴδωμεν εἰ δύναται τὰ

ἄψυχα

ἄψυχα δι' ἑαυτὰ γεγενῆσθαι. εἰ γὰρ ταῦτα δι' ἑαυτά, πῶς ἢ πόθεν τραφήσεται τὰ ζῶα; ὁρῶμεν γὰρ τὴν φύσιν ἐπιχορηγοῦσαν τροφὰς τοῖς ζώοις ἐκ τῆς γῆς καρπῶν τε καὶ φυτῶν, πλὴν ἐλαχίστων τῶν σαρκοφάγων. καὶ αὐτὰ δὲ ταῦτα τὰ σαρκοφάγα τροφὴν ποιεῖται τῶν ζώων τὰ τὴν γῆν νεμόμενα. ὡς λύκοι μὲν καὶ λέοντες ἄρνας καὶ αἶγας καὶ σῦς καὶ ἐλάφους. ἀετοὶ δὲ πέρδικας καὶ φάσσας καὶ λαγωοὺς καὶ τὰ ὅμοια. ἅτινα τοὺς καρποὺς τῆς γῆς νέμεται. καὶ γὰρ τῶν ἰχθύων ἡ φύσις ἀλληλοφάγος οὖσα, οὐ μέχρι πάντων διήκει σαρκοφαγοῦσα, ἀλλὰ κατέληξεν ἐν τοῖς νεμομένοις φύκια καὶ ἄλλα τινὰ ἐν τῷ ὕδατι φυόμενα. εἰ γὰρ ἦν πάντα τὰ γένη τῶν ἰχθύων σαρκοφάγα, καὶ μηδὲν ἦν ἐκφεῦγον τὴν τῆς σαρκὸς σίτησιν, οὐκ ἂν οὐδὲ ἐπ' ὀλίγον ἐπήρκεσεν, ἀλλὰ διεφθάρη, τὰ μὲν ὑπ' ἀλλήλων, τὰ δὲ διὰ τροφῆς ἔνδειαν. ἵνα δὲ μὴ τοῦτο γένηται, τινὲς τῶν ἰχθύων κατεσκευάσθησαν σαρκῶν μὲν ἀπεχόμενοι, τῇ δὲ ὡς ἄν τις εἴποι θαλασσίαν βοτάνην νεμόμενοι· ἵνα ἐκ τούτων καὶ τὰ ἄλλα διασώζηται· γίνεται γὰρ βορὰ μὲν τούτων τὰ φύκια, ἐκεῖνα δὲ τῶν ἄλλων. καὶ πάλιν ταῦτα τῶν ἄλλων ὡς διὰ τὴν τῶν τελευταίων τροφὴν ἀδιαλείπτως ἐκ τοῦ γεώδους τῆς κατὰ τὴν θάλασσαν παρεχομένην, καὶ τὴν τῶν ἄλλων ὑπόστασιν σώζεσθαι. ἀπέδειξεν οὖν ὁ λόγος τὴν τῶν φυτῶν γένεσιν μὴ δι' ἑαυτήν, ἀλλ' εἰς τροφὴν καὶ σύστασιν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἄλλων ζώων γεγενημένην. εἰ δὲ ταῦτα διὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὰ ζῶα, δῆλον ὡς καὶ

τὰ τῆς τούτων αὐξήσεως καὶ γενέσεως αἴτια διὰ ταῦτα γέγονεν. οὐκ οὖν ἀστέρων κινήσεις καὶ οὐρανὸς καὶ ὧραι καὶ ὄμβροι καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα διὰ ταῦτα γέγονεν. ἵνα τῶν τροφῶν ὡς ἐν κύκλῳ διηνεκῶς χορηγουμένων, ἀνελλιπὴς καὶ ἡ τῶν προσφερομένων τοὺς καρποὺς διαμείνῃ φύσις· ὡς εὑρίσκεσθαι ταῦτα μὲν διὰ τοὺς καρποὺς, τοὺς δὲ καρποὺς διὰ τὰ ζῶα καὶ τὸν ἄνθρωπον· λοιπόν ἐστιν ἐπιδιασκέψασθαι πότερον καὶ ἡ τῶν ἀλόγων φύσις δι' ἑαυτὴν γέγονεν, ἢ διὰ τὸν ἄνθρωπον. ἀλλ' ἴσως ἄτοπον τὰ φρονήσεως ἄμοιρα, καὶ καθ' ὁρμὴν φυσικὴν μόνην ζῶντα, καὶ πρὸς γῆν κάτω κεκυφότα, καὶ τὴν δουλείαν διὰ τοῦ σχήματος ἐνδεικνύμενα, λέγειν δι' ἑαυτὰ παρῆχθαι· πολλῶν δὲ ὄντων τῶν ἐνδεχομένων εἰς τοῦτο ῥηθῆναι, καὶ σχεδὸν ἰδίας συγγραφῆς διὰ τὸ πλῆθος δεομένων, μὴ χωρούσης τῆς προκειμένης ὑποθέσεως τὸ μῆκος τῶν λόγων, ἐπὶ τὰ σύντομα μὲν, καίρια δὲ καταντῆσαι προσήκει· εἰ τοίνυν ὡς ἐν εἰκόνι τῷ ἀνθρώπῳ καὶ τὰ τῶν ἔξωθεν ἐσοπτριασθείημεν, ἐξ αὐτῆς ἂν εἰημεν τῆς τῶν ζητουμένων οὐσίας, τὰς ἀποδείξεις ποιούμενοι· ὁρῶμεν οὖν ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ψυχῇ τὴν ἀλογίαν καὶ τὰ ταύτης μέρη, λέγω δὲ τὴν ὄρεξιν καὶ τὸν θυμὸν πρὸς ὑπηρεσίαν δεδομένα τῷ λογικῷ· καὶ τὸ μὲν ἄρχον, τὰ δὲ ἀρχόμενα. καὶ τὸ μὲν κελεῦον, τὰ δὲ κελευόμενα, καὶ ὑπηρετοῦντα ταῖς χρείαις αἷς ἂν ὁ λόγος ὑποβάλῃ, ὅταν σώζῃ τὸ κατὰ φύσιν ὁ ἄνθρωπος· εἰ δὲ τῶν ἐν ἡμῖν ἀλόγων τὸ ἐν ἡμῖν ἄρχει λογικὸν,

πῶς οὐκ εἰκὸς καὶ τῶν ἔξωθεν ἀλόγων αὐτὸ κρατεῖν, καὶ πρὸς τὰς χρείας αὐτῷ δεδόσθαι; ὑπηρετεῖσθαι γὰρ φύσει τέτακται τὸ ἄλογον τῷ λογικῷ, ὡς ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς ἐδείχθη. δηλοῖ δὲ τοῦτο καὶ ἡ τῶν πολλῶν ζώων κατασκευὴ, πρὸς ὑπηρεσίαν τῶν ἀνθρώπων ἐπιτήδειος γενομένη. βόες μὲν καὶ πάντα τὰ νωτοφόρα πρὸς γεωργίαν καὶ ἀχθοφορίαν. τὰ πολλὰ δὲ τῶν πτηνῶν καὶ τῶν ἐνύδρων καὶ τῶν χερσαίων πρὸς ἀπόλαυσιν. τὰ δὲ μιμηλὰ πρὸς τέρψιν καὶ ἄνεσιν· εἰ δὲ μὴ πάντα ταῖς τοιαύταις χρείαις ὑπηρετεῖται, ἀλλ' ἔνια καὶ λυμαίνεται τὸν ἄνθρωπον, ἰστέον ὡς προηγουμένως τῶν δι' ὑπηρεσίαν γινομένων, καὶ τὰ ἄλλα πάντα τὰ ἐνδεχόμενα κατεσκεύασαι· ἵνα μηδὲν ἐλλίπῃ τῇ κτίσει τῶν ἐνδεχομένων γενέσθαι. οὐδὲ ταῦτα δὲ παντάπασιν ἐκπέφευγε τὴν τῶν ἀνθρώπων ὄνησιν. ἀλλὰ καὶ τὰ δηλητηριώδη πρὸς οἰκείαν ὠφέλειαν ὁ λόγος καρποῦται. καταχρῆται γὰρ αὐτοῖς πρὸς θεραπείαν τῆς ἐξ αὐτῶν ἐκείνων βλάβης, καὶ τῆς τῶν ἄλλων ἀῤῥωστημάτων ἰάσεως· τοιαῦταί τινες εἰσὶν αἱ θηριακαὶ καλούμεναι κατασκευαὶ· ἃς ὁ λόγος ἐπενόησεν ἵνα καὶ τούτων κρατῇ δι' αὐτοῦ, καὶ ὥσπερ ὑπὸ πολεμίων κρατηθέντων ὠφελοῖτο· ἔχει δὲ μυρίας ὁ ἄνθρωπος ἀντιπαθεῖς τούτων δυνάμεις δεδομένας παρὰ τοῦ δημιουργοῦ εἴργειν καὶ ἀμύνεσθαι καὶ διορθοῦσθαι τὰς ἐπιβολὰς αὐτῶν δυναμένας· ἄλλα μὲν γὰρ ἄλλαις ἁρμόζει χρείαις. κοινῇ δὲ πάντα πρὸς θεραπείαν ἀνθρώπου συντελεῖν πέ-

φυκε, καὶ τὰ μὴ ταῖς ἄλλαις χρείαις χρήσιμα. καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὴν νῦν κατάστασιν τοῦ καθ' ἡμᾶς βίου λεγέσθω· ἐπεὶ τό γε ἀρχαῖον οὐδὲν τῶν ἀλόγων ζώων ἐτόλμα καταβλάπτειν τὸν ἄνθρωπον. ἀλλ' ἦν αὐτῷ πάντα δοῦλα καὶ ὑποτεταγμένα καὶ πειθήνια ἕως ἐκράτει τῶν οἰκείων παθῶν, καὶ τῆς ἀλογίας τῆς ἐν αὐτῷ. μὴ κρατῶν δὲ τῶν οἰκείων παθῶν, ἀλλὰ κρατούμενος ὑπ' αὐτῶν, ἐκρατήθη καὶ παρὰ τῶν ἔξωθεν θηρίων εὐλόγως. συνεισῆλθε γὰρ τῇ ἁμαρτίᾳ καὶ ἡ παρὰ τούτων βλάβη. ὅτι δὲ τοῦτο ἐστὶν ἀληθὲς, δῆλον ἐκ τῶν τὸν ἄριστον μετελθόντων βίον. κρείττους γὰρ ὤφθησαν οὗτοι τῆς τῶν θηρίων ἐπιβουλῆς. ὡς λεόντων μὲν ὁ Δανιὴλ, Παῦλος δὲ τοῦ δήγματος τῆς ἐχίδνης. τίς οὖν ἀξίως θαυμάσειε τὴν εὐγένειαν τούτου τοῦ ζώου τοῦ συνδέοντος ἐν ἑαυτῷ τὰ θνητὰ τοῖς ἀθανάτοις, καὶ τὰ λογικὰ τοῖς ἀλόγοις συνάπτοντος, τοῦ φέροντος ἐν τῇ καθ' ἑαυτὸν φύσει τῆς πάσης κτίσεως τὴν εἰκόνα, δι' ἃ καὶ μικρὸς κόσμος εἴρηται, τοῦ τοσαύτης ἠξιωμένου παρὰ τοῦ Θεοῦ προνοίας. δι' ὃν πάντα καὶ τὰ νῦν καὶ μέλλοντα. δι' ὃν ὁ Θεὸς ἄνθρωπος γέγονε, τοῦ λήγοντος εἰς ἀφθαρσίαν καὶ τὸ θνητὸν διαφεύγοντος. ὁ οὐρανῶν βασιλεύει κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ γεγονὸς, Χριστῷ συνδιάγει, Θεοῦ τέκνον ἐστὶ, πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας προκάθηται. τίς δ' ἂν ἐξειπεῖν δύναιτο τὰ τούτου τοῦ ζώου πλεονεκτήματα; πελάγη διαβαίνει. οὐρανὸν ἐμβατεύει τῇ θεωρίᾳ. ἀστέρων κινήματα καὶ μέτρα

* κατα-

* κατανοεῖ· γῆν καρποῦται καὶ θάλασσαν· θηρίων * πολυ-
καὶ κητῶν καταφρονεῖ· πᾶσαν ἐπιστήμην καὶ μέθοδον πραγμο-
κατορθοῖ. ὑπερορίοις διὰ τῶν γραμμάτων οἷς βούλε- νεῖ.
ται προσομιλεῖ, μηδὲν ὑπὸ τοῦ σώματος ἐμποδι-
ζόμενος. προφητεύει τὰ μέλλοντα. πάντων ἄρχει·
πάντων κρατεῖ· πάντων ἀπολαύει· ἀγγέλοις καὶ
Θεῷ διαλέγεται· τῇ κτίσει κελεύει· δαίμοσιν ἐπι-
τάττει, τὴν τῶν ὄντων φύσιν ἐρευνᾷ. Θεὸν περιερ-
γάζεται. οἶκος καὶ ναὸς γίνεται Θεοῦ· καὶ ταῦτα
πάντα διὰ τῶν ἀρετῶν ὠνεῖται καὶ τῆς εὐσεβείας.
ἀλλ᾽ ἵνα μὴ δόξωμέν τισιν ἀπειροκάλως ἀνθρώ-
που γράφειν ἐγκώμιον, καὶ μὴ μόνον τὴν φύσιν ἐκ-
τίθεσθαι καθάπερ προεθέμεθα, αὐτοῦ που καταπαύ-
σωμεν τὸν λόγον. εἰ καὶ τὰ μάλιστα τῆς φύσεως πλεο-
νεκτήματα λέγοντες τὴν φύσιν αὐτὴν διηγούμεθα.
εἰδότες οὖν ὅσης εὐγενείας μετειλήφαμεν, καὶ ὅτι φυ-
τὸν ἐσμὲν οὐράνιον, μὴ καταισχύνωμεν τὴν φύσιν,
μηδὲ * τῶν τοιούτων δωρεῶν ἀποφανθῶμεν ἀνάξιοι, τοσούτων.
μηδὲ ἑαυτοὺς τοσαύτης ἐξουσίας καὶ δόξης καὶ μακα-
ριότητος ἀποστερήσωμεν. ὀλίγου καιροῦ καὶ βραχείας
ἡδονῆς πάντων τῶν αἰωνίων καταπροδόντες ἀπό-
λαυσιν. ἀλλὰ διὰ τῶν καλῶν ἔργων καὶ τῆς ἀποχῆς
τῶν φαύλων καὶ τοῦ ὀρθοῦ σκοποῦ ᾧ μάλιστα τὸ Θεῖον
συνεργεῖν εἴωθεν, καὶ διὰ τῶν εὐχῶν τὴν εὐγένειαν
διασώσωμεν. περὶ μὲν οὖν τούτων, ἱκανὰ ταῦτα. ἐπεὶ
δὴ δὲ τὸν ἄνθρωπον ἐκ ψυχῆς εἶναι καὶ σώματος
ὁ κοινὸς ὑποβάλλει λόγος, φέρε διελόντες πρότε-

ρον περὶ ψυχῆς διαλάβωμεν, τὰ λίαν λεπτὰ καὶ περισκελῆ καὶ τοῖς πολλοῖς δυσκατανόητα τῶν ζητουμένων παραλιπόντες.

ΠΕΡΙ ΨΥΧΗΣ ΚΕΦ. Β.

ΔΙΑΦΩΝΕΙΤΑΙ σχεδὸν ἅπασι τοῖς παλαιοῖς ὁ περὶ τῆς ψυχῆς λόγος. Δημόκριτος μὲν γὰρ καὶ Επίκουρος, καὶ πᾶν τὸ τῶν στωϊκῶν φιλοσόφων σύστημα, σῶμα τὴν ψυχὴν ἀποφαίνονται. καὶ αὐτοὶ δὲ οὗτοι οἱ σῶμα τὴν ψυχὴν ἀποφαινόμενοι, διαφέρονται περὶ τῆς οὐσίας αὐτῆς. οἱ μὲν γὰρ στωϊκοὶ πνεῦμα λέγουσιν αὐτὴν ἔνθερμον καὶ διάπυρον· Κριτίας δὲ αἷμα. Ιππων δὲ ὁ φιλόσοφος ὕδωρ· Δημόκριτος δὲ πῦρ. τὰ γὰρ σφαιροειδῆ σχήματα τῶν ἀτόμων συγκρινόμενα πῦρ τε καὶ ψυχὴν ἀποτελεῖν, Ηράκλειτος δὲ τὴν μὲν τοῦ παντὸς ψυχὴν, ἀναθυμίασιν ἐκ τῶν ὑγρῶν. τὴν δὲ ἐν τοῖς ζώοις ἀπό τε τῆς ἐκτὸς καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς ἀναθυμιάσεως ὁμογενῆ πεφυκέναι· πάλιν δὲ καὶ τῶν λεγόντων ἀσώματον εἶναι τὴν ψυχὴν ἄπειρος γέγονεν ἡ διαφωνία. τῶν μὲν οὐσίαν αὐτὴν καὶ ἀθάνατον λεγόντων, τῶν δὲ ἀσώματον μὲν, οὐ μὴν οὐσίαν, οὐδὲ ἀθάνατον. Θαλῆς μὲν γὰρ πρῶτος τὴν ψυχὴν ἔφησεν ἀεικίνητον καὶ αὐτοκίνητον· Πυθαγόρας δὲ ἀριθμὸν κινοῦντα ἑαυτόν. Πλάτων δὲ οὐσίαν νοητὴν ἐξ ἑαυτῆς κινητὴν, κατ' ἀριθμὸν ἐναρμόνιον· Αριστοτέλης δὲ ἐντελέχειαν πρώτην σώματος φυσικοῦ ὀργανικοῦ δυνάμει ζωὴν ἔχοντος. Δείναρχος δὲ ἁρμονίαν τῶν τεσσάρων στοιχείων. οὐ γὰρ τὴν ἐκ τῶν

φθόγγων

φθόγγων συνισταμένην, ἀλλὰ τὴν ἐν τῷ σώματι θερμῶν καὶ ὑγρῶν καὶ ψυχρῶν καὶ ξηρῶν ἐναρμόνιον κρᾶσιν καὶ συμφωνίαν βούλεται λέγειν. δῆλον δὲ ὅτι καὶ τούτων οἱ μὲν ἄλλοι τὴν ψυχὴν εἶναι λέγουσιν οὐσίαν· Ἀριστοτέλης δὲ καὶ Δείναρχος ἀνούσιον· ἔτι δὲ πρὸς τούτοις οἱ μὲν μίαν εἶναι καὶ τὴν αὐτὴν τὴν πάντων ψυχὴν νενομίκασι κατακερματιζομένην εἰς τὰ καθ' ἕκαστα καὶ πάλιν εἰς ἑαυτὴν συνιοῦσαν ὡς οἱ μανιχαῖοι καὶ ἄλλοι τινὲς. οἱ δὲ πολλὰς καὶ διαφόρους κατ' εἶδος· οἱ δὲ μίαν καὶ πολλάς. πᾶσα τοίνυν ἀνάγκη μηκύναι τὸν λόγον τοσαύταις δόξαις ἀντιλέγοντας. κοινῇ μὲν οὖν πρὸς πάντας τοὺς λέγοντας σῶμα τὴν ψυχὴν, ἀρκέσει τὰ παρὰ ἀμμωνίου τοῦ διδασκάλου Πλωτίνου καὶ Νουμηνίου τοῦ πυθαγορικοῦ εἰρημένα. εἰσὶ δὲ ταῦτα. τὰ σώματα τῇ οἰκείᾳ φύσει τρεπτὰ ὄντα καὶ σκεδαστὰ * διόλου, καὶ εἰς ἄπειρον τμητὰ ἐν αὐτοῖς μηδενὸς ἀμεταβλήτου ὑπολειπομένου, δεῖται τοῦ * συνέχοντος καὶ συνάγοντος καὶ ὥσπερ συσφίγγοντος καὶ συγκρατοῦντος αὐτὰ, ὅπερ ψυχὴν λέγομεν. εἰ τοίνυν σῶμά ἐστιν ἡ ψυχὴ οἱονδήποτε εἰ καὶ λεπτομερέστατον, τί πάλιν ἐστὶ τὸ συνέχον ἐκείνην; ἐδείχθη γὰρ πᾶν σῶμα δεῖσθαι τοῦ συνέχοντος. καὶ οὕτως εἰς ἄπειρον, ἕως ἂν καταντήσωμεν εἰς ἀσώματον. εἰ δὲ λέγοιεν καθάπερ οἱ στωϊκοὶ τονικήν τινα εἶναι κίνησιν περὶ τὰ σώματα εἰς τὸ * εἴσω ἅμα κινουμένην καὶ εἰς τὸ ἔξω. καὶ τὴν μὲν εἰς τὸ ἔξω μεγεθῶν καὶ ποιοτήτων ἀποτελεστικὴν εἶναι.

* καὶ διόλου εἰς ἄπειρον.

* συντιθέντος.

* ἔσω σῶμα.

τὴν

τὴν δὲ εἰς τὸ εἴσω ἑνώσεως καὶ οὐσίαν, ἐρωτητέον αὐτούς, ἐπειδὴ πᾶσα κίνησις ἀπό τινός ἐστι δυνάμεως τίς ἡ δύναμις αὕτη καὶ τίνι οὐσίωται, εἰ μὲν οὖν καὶ ἡ δύναμις αὕτη ὕλη τίς ἐστι τοῖς αὐτοῖς πάλιν χρησόμεθα λόγοις. εἰ δὲ οὐχ ὕλη ἀλλ' ἔνυλον, ἕτερον δέ ἐστι τὸ ἔνυλον παρὰ τὴν ὕλην. τὸ γὰρ μετέχον ὕλης ἔνυλον λέγεται, τί ποτε ἄρα ἐστὶ τὸ μετέχον τῆς ὕλης πότερον ὕλη καὶ αὐτὸ ἢ ἄϋλον. εἰ μὲν οὖν ὕλη πῶς ἔνυλον καὶ οὐχ ὕλη; εἰ δὲ οὐχ ὕλη ἄϋλον ἄρα. εἰ δὲ ἄϋλον, οὐ σῶμα. πᾶν γὰρ σῶμα ἔνυλον. εἰ δὲ λέγοιεν ὅτι τὰ σώματα τριχῇ διαστατά ἐστι καὶ ἡ ψυχὴ δὲ διόλου διήκουσα τοῦ σώματος τριχῇ διαστατή ἐστι. καὶ διὰ τοῦτο πάντως καὶ σῶμα, ἐροῦμεν, ὅτι πᾶν μὲν σῶμα τριχῇ διαστατὸν, οὐ πᾶν δὲ τὸ τριχῇ διαστατὸν σῶμα. καὶ γὰρ ὁ τόπος καὶ τὸ ποιὸν ἀσώματα ὄντα καθ' ἑαυτὰ κατὰ συμβεβηκὸς ἐν ὄγκῳ ποσοῦται. οὕτως οὖν καὶ τῇ ψυχῇ καθ' ἑαυτὴν μὲν πρόσεστι τὸ ἀδιάστατον. κατὰ συμβεβηκὸς δὲ τῷ ἐν ᾧ ἐστι τριχῇ διαστατῷ ὄντι συνθεωρεῖται καὶ αὐτὴ τριχῇ διαστατή. ἔτι πᾶν σῶμα ἢ ἔξωθεν κινεῖται ἢ ἔνδοθεν. ἀλλ' εἰ μὲν ἔξωθεν, ἄψυχον ἔσται. εἰ δὲ ἔνδοθεν, ἔμψυχον. εἰ δὲ σῶμα, ἡ ψυχὴ εἰ μὲν ἔξωθεν κινοῖτο ἄψυχός ἐστιν· εἰ δὲ ἔνδοθεν, ἔμψυχος. ἄτοπον δὲ καὶ τὸ, ἔμψυχον καὶ τὸ, ἄψυχον λέγειν τὴν ψυχήν. οὐκ ἄρα σῶμα ἡ ψυχή. ἔτι ἡ ψυχὴ εἰ μὲν τρέφεται ὑπὸ ἀσωμάτου τρέφεται. τὰ γὰρ μαθήματα τρέφει αὐτήν. οὐδὲν δὲ σῶμα ὑπὸ ἀσωμάτου τρέφεται.

φεται. οὐκ ἄρα σῶμα ἡ ψυχή. Ξενοκράτης οὕτω συνῆγεν. εἰ δὲ μὴ τρέφεται; πᾶν δὲ σῶμα ζώου τρέφεται, οὐ σῶμα ἡ ψυχή. καὶ ταῦτα μὲν κοινῇ πρὸς πάντας τοὺς λέγοντας σῶμα εἶναι τὴν ψυχήν. ἰδίᾳ δὲ πρὸς τοὺς δοξάζοντας αἷμα ἢ πνεῦμα εἶναι τὴν ψυχὴν, ἐπειδὴ τοῦ πνεύματος ἢ τοῦ αἵματος χωριζομένου νεκροῦται τὸ ζῶον, οὐκ ἐκεῖνο ῥητέον ὅπερ τινες τῶν οἰομένων εἶν[illegible]τι γεγραφήκασι λέγοντες. οὐκ οὖν ὅταν μέρος ἀποῤῥυῇ τοῦ σώματος, μέρος ἀπεῤῥύη τῆς ψυχῆς. κουφολογία γὰρ τὸ τοιοῦτον. ἐπὶ γὰρ τῶν ὁμοιομερῶν καὶ τὸ ὑπολειπόμενον μέρος ταυτόν ἐστι τῷ παντί. ὕδωρ γοῦν καὶ τὸ πολὺ καὶ τὸ βραχύτατον. ὁμοίως καὶ ἄργυρος καὶ χρυσὸς καὶ πάντα ὧν τὰ μέρη οὐ διαλάττει ἀλλήλων κατ' οὐσίαν. οὕτως οὖν καὶ τὸ ὑπολειπόμενον αἷμα ὅσον ἂν ᾖ ψυχή ἐστιν, εἴπερ ψυχὴ τὸ αἷμα, ἐκεῖνο οὖν μᾶλλον λεκτέον, ὅτι εἰ τοῦτό ἐστι ψυχὴ οὗ ἐξαιρουμένου θνήσκει τὸ ζῶον, πάντως καὶ τὸ φλέγμα ψυχή ἐστι καὶ αἱ χολαὶ ἀμφότεραι. ὁ ποῖον γὰρ ἂν τούτων ἐκλείπῃ τέλος ἐπάγει * τῷ ζώῳ. ἔτι δὲ καὶ τὸ ἧπαρ καὶ ὁ ἐγκέφαλος καὶ ἡ καρδία καὶ ὁ στόμαχος καὶ οἱ νεφροὶ καὶ τὰ ἔντερα καὶ ἄλλα πολλά. τίνος γὰρ τούτων ἐξαιρεθέντος οὐ τεθνήξεται τὸ ζῶον; ἄλλως τε πολλά ἐστιν ἄναιμα μὲν, ἔμψυχα δὲ ὡς τὰ σελάχη καὶ μαλάκια οἷον σηπίαι καὶ τευθίδες καὶ σμύροι, καὶ πάντα τὰ ὀστρακόδερμα καὶ ἁπαλόστρακα ὡς οἱ κάραβοι καὶ οἱ καρκίνοι καὶ ἀστακοί. εἰ τοίνυν ἐστὶν ἔμψυχα

* τῇ ζωῇ.

μὲν

μὲν ἄναιμα δὲ, δῆλον ὡς οὐκ ἔστιν αἷμα ἡ ψυχή. πρὸς δὲ τοὺς λέγοντας ὕδωρ εἶναι τὴν ψυχὴν ὅτι τὸ ὕδωρ ζωογονοῦν φαίνεται πάντα καὶ χωρὶς ὕδατος βιοτεύειν ἀδύνατον, πολλὰ τὰ ἀντιπίπτοντα. οὐ δὲ γὰρ τροφῆς χωρὶς, οἷόν τε ζῆν. ψυχὴν ἄρα καὶ τὰς τροφὰς πάσας καθ' ἑκάστην ῥητέον κατ' αὐτούς. ἔπειτα τὰ πολλὰ τῶν ζώων ἐστὶ μὴ πίνοντα ὡς ἐπί τινων ἀετῶν ἱστόρηται. καὶ πέρδιξ δὲ δύναται ζῆν χωρὶς τοῦ πίνειν. διατί δὲ μᾶλλον τὸ ὕδωρ ψυχὴ καὶ οὐχ' ὁ ἀήρ; ὕδατος μὲν γὰρ καὶ ἐπὶ πολὺ δυνατὸν ἀποσχέσθαι. τοῦ δὲ ἀναπνεῖν τὸν ἀέρα οὐ δὲ τὸ βραχύτατον. ἀλλ' οὐδὲ ὁ ἀὴρ ψυχή. πολλὰ γὰρ ἐστι ζῶντα μὲν μὴ ἀναπνέοντα δὲ τὸν ἀέρα, ὡς τὰ ἔντομα πάντα. οἷον μέλιττα καὶ σφῆκες καὶ μύρμηκες καὶ τὰ ἄναιμα, καὶ τῶν θαλασσίων τὰ πολλά. καὶ πάνθ' ὅσα οὐκ ἔχει πνεύμονα. οὐδὲν γὰρ μὴ ἔχον πνεύμονα ἀναπνεῖ τὸν ἀέρα, καὶ ἀντιστρέφει, οὐδὲν μὴ ἀναπνέον τὸν ἀέρα πνεύμονα ἔχει. ἐπειδὴ δὲ καὶ Κλεάνθους τοῦ στωϊκοῦ καὶ Χρυσίππου φέρονται λόγοι τινὲς οὐκ εὐκαταφρόνητοι ἐκθετέον καὶ τούτων τὰς λύσεις ὡς ἐπέλυσαν οἱ ἀπὸ Πλάτωνος. ὁ Κλεάνθης τοιόνδε πλέκει συλλογισμόν. οὐ μόνον φησὶν ὅμοιοι τοῖς γονεῦσι γινόμεθα κατὰ τὸ σῶμα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ψυχὴν, τοῖς πάθεσι, τοῖς ἤθεσι, ταῖς διαθέσεσι. σώματος δὲ τὸ ὅμοιον καὶ τὸ ἀνόμοιον. οὐχὶ δὲ ἀσωμάτου. σῶμα ἄρα ἡ ψυχή. ἀλλὰ πρῶτον μὲν ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους τὰ καθόλου * οὐ συγκατασκευάζεται.

* συγκα= τασκευά ζεται.

ται. πρὸς τούτῳ δὲ καὶ τὸ οὐχὶ δὲ ἀσωμάτου σῶμα
ἄρα ἡ ψυχή. ἀλλὰ πρῶτον μὲν ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους
τὰ καθόλου συγκατασκευάζεται. πρὸς τούτῳ δὲ
καὶ τὸ οὐχὶ δὲ ἀσωμάτου ψεῦδός ἐστί. λέγομεν γὰρ
ἀριθμοὺς ὁμοίους εἶναι, ὧν αἱ πλευραὶ ἀνάλογοι εἰσὶν
ὡς τ[illegible] καὶ τὸν εἰκοσιτέσσαρα. πλευραὶ γὰρ τοῦ ἓξ καὶ
ὁ δ[illegible]ρεῖς· τοῦ καὶ εἰκοσιτέσσαρα ὁ τέσσαρα καὶ
ὁ ἕξ. [illegible]γίαν δὲ ἔχει τὰ μὲν δύο πρὸς τὰ τέσσα-
ρα, τὰ δὲ τρία πρὸς τὰ ἕξ. ἐν διπλασίονι γὰρ λόγῳ
θεωρεῖται. τὰ γὰρ τέσσαρα τῶν δύο διπλασίονα καὶ
τὰ ἓξ τῶν τριῶν. ἀσώματοι δὲ οἱ ἀριθμοί. καὶ σχή-
ματα δὲ σχήμασιν ὅμοιά ἐστιν, ὅσα τάς τε γωνίας
ἴσας ἔχει· καὶ τὰς περὶ τὰς ἴσας γωνίας πλευρὰς
ἀνάλογον. τὸ δὲ σχῆμα καὶ αὐτοὶ ἀσώματον ὁμολο-
γοῦσιν εἶναι. ἔτι ὡς τοῦ ποσοῦ ἴδιόν ἐστι τὸ ἴσον καὶ ἄνι-
σον, οὕτω καὶ τοῦ ποιοῦ τὸ ὅμοιον καὶ τὸ ἀνόμοιον. ἀσώ-
ματον δὲ ἡ ποιότης. ἔστιν ἄρα καὶ ἀσώματον ἀσωμά-
τῳ ὅμοιον. ἔτι φησὶν· οὐδὲν ἀσώματον συμπάσχει
σώματι· οὐδὲ ἀσωμάτῳ σῶμα, ἀλλὰ σῶμα
σώματι· συμπάσχει δὲ ἡ ψυχὴ τῷ σώματι νο-
σοῦντι καὶ τεμνομένῳ καὶ τὸ σῶμα τῇ ψυχῇ· αἰσχυ-
νομένης γοῦν ἐρυθρὸν γίνεται καὶ φοβουμένης ὠχρόν.
σῶμα ἄρα ἡ ψυχή. ἔστι δὲ τὸ ἕτερον τῶν λημμάτων
ψεῦδος κατὰ πρόσληψιν κείμενον, τὸ λέγον· οὐδὲν
ἀσώματον σώματι συμπάσχει. τί γὰρ εἰ μόνῃ τῇ
ψυχῇ τοῦτο πρόσεστιν; ὥσπερ τις εἰ λέγοι οὐδὲν
ζῷον τὴν ἄνω γένυν κινεῖ· ὁ δὲ κροκόδειλος τὴν

ἄνω γένυν κινεῖ. οὐ ζῶον ἄρα ὁ κροκόδειλος. ψευδὴς γάρ ἐστιν ἡ πρότασις καὶ ἐνταῦθα κατὰ πρόσληψιν ἡ λέγουσα, οὐδὲν ζῶον τὴν ἄνω γένυν κινεῖ. ἰδοὺ γὰρ ὁ κροκόδειλος καὶ ζῶον καὶ τὴν ἄνω γένυν κινεῖ. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὅταν λέγῃ, μηδὲν ἀσώματον σώματι συμπάσχειν. προσλαμβάνει γὰρ τὸ ζητούμενον τῇ ἀποφάσει. εἰ δέ τις ὑποθοῖτο ἀληθὲς εἶναι, τὸ μηδὲν ἀσώματον σώματι συμπάσχειν, ἀλλὰ τὸ ἐπαγόμενον οὐκ ἔστιν ὁμολογούμενον, ὅτι συμπάσχει ἡ ψυχὴ νοσοῦντι καὶ τεμνομένῳ τῷ σώματι. ἀμφιβάλλεται γὰρ εἴτε σῶμα μόνον ἐστὶ τὸ ἀλγοῦν λαβὸν παρὰ τῆς ψυχῆς τὴν αἴσθησιν, αὐτὴ δὲ μένει ἀπαθής, εἴτε καὶ συναλγεῖ τῷ σώματι. καὶ κρατεῖ μᾶλλον παρὰ τοῖς ἐνδοξοτέροις τὸ πρότερον. οὐ δεῖ δὲ ἐκ τῶν ἀμφιβαλλομένων συνάγειν τοὺς συλλογισμούς. ἀλλ' ἐκ τῶν ὁμολογουμένων. ἐκ περιουσίας δὲ δείκνυται καί τινα ἀσώματα τοῖς σώμασι συμπάσχοντα· αἱ ποιότητες γοῦν ἀσώματοι οὖσαι παθόντων τῶν σωμάτων καὶ αὐταὶ συμπάσχουσιν, ἔν τε τῇ φθορᾷ καὶ τῇ γενέσει συναλλοιούμεναι τῷ σώματι· χρύσιππος δέ φησιν ὅτι ὁ θάνατος ἐστὶ ψυχῆς χωρισμὸς ἀπὸ σώματος. οὐδὲν δὲ ἀσώματον ἀπὸ σώματος χωρίζεται· οὐδὲ γὰρ ἐφάπτεται σώματος ἀσώματον. ἡ δὲ ψυχὴ καὶ ἐφάπτεται καὶ χωρίζεται τοῦ σώματος. σῶμα ἄρα ἡ ψυχή. τούτων τὸ μὲν τὸν θάνατον εἶναι χωρισμὸν ψυχῆς ἀπὸ σώματος ἀληθές ἐστι. τὸ δὲ μὴ ἐφάπτεσθαι

ἀσώ-

ἀσώματον σώματος, ψεῦδος μέν ἐστι καθόλου λεγόμενον, ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς ἀληθές. ψεῦδος μὲν ἐπειδὴ καὶ ἡ γραμμὴ ἀσώματος οὖσα ἐφάπτεται σώματος καὶ χωρίζεται· ὁμοίως καὶ ἡ λευκότης. ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς ἀληθές. οὐ γὰρ ἐφάπτεται τοῦ σώματος ἡ ψυχή: εἰ γὰρ ἐφάπτεται, δηλονότι παράκειται αὐτῷ. εἰ δὲ τοῦτο οὐχ᾽ ὅλῳ παράκειται. ἀδύνατον γὰρ σῶμα σώματι ὅλον ὅλῳ παρακεῖσθαι· καὶ οὕτως οὐκ ἔσται ὅλον ἔμψυχον τὸ ζῶον. ὥστε εἰ μὲν ἐφάπτεται, σῶμα μὲν ἔσται ἡ ψυχή, ὅλον δὲ οὐκ ἔσται ἔμψυχον τὸ ζῶον. εἰ δὲ ὅλον ἐστὶν ἔμψυχον, οὔτε ἐφάπτεται, οὔτε σῶμα ἐστὶν ἡ ψυχή. τὸ δὲ ζῶον ὅλον ἔμψυχόν ἐστιν, οὔτε ἄρα ἐφάπτεται, οὔτε σῶμα ἐστὶν ψυχή, καὶ χωρίζεται ἀσώματος οὖσα. ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἔστιν ἡ ψυχὴ σῶμα δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων. ὅτι δὲ οὐδὲ ἀνούσιος ἑξῆς ῥητέον. ἐπειδὴ δὴ καὶ Δείναρχος ἁρμονίαν ὡρίσατο τὴν ψυχήν, καὶ Σιμμίας ἀντιλέγων τῷ Σωκράτει τὴν ψυχὴν ἁρμονίαν εἶναι ἔφασκε λέγων ἐοικέναι τὴν μὲν ψυχὴν ἁρμονίᾳ, τὸ δὲ σῶμα λύρᾳ, ἐκθετέον τὰς λύσεις τούτων τὰς ἐν τῷ Φαίδωνι Πλάτωνος κειμένας. μία μὲν οὖν ἐστιν ἐκ τῶν προαποδεδειγμένων αὐτῷ. προαποδέδεικται γὰρ ὅτι αἱ μαθήσεις ἀναμνήσεις εἰσί. τοῦτο οὖν λαβὼν ὡς ὁμολογούμενον κατασκευάζει τὸν λόγον οὕτως. εἰ αἱ μαθήσεις ἀναμνήσεις εἰσίν, ἦν ἡ μῶν ἡ ψυχὴ πρὶν ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ εἴδει γενέσθαι. εἰ δὲ ἁρμονία ἐστὶ πρότερον μὲν οὐκ ἦν, ὕστερον δὲ ἐγένετο ἁρμοσθέντος τοῦ

σώματος· πᾶσα γὰρ σύνθεσις οὐκ ἄλλως ἔχει ἢ ὡς
ἔχει τὰ ἐξ ὧν σύγκειται. κοινωνία γάρ τις ἐςὶ τῶν
συντιθεμένων ἡ σύνθεσις ἁρμονία οὖσα· καὶ οὐ κω-
λύει τὸ μὴ ἡγεῖσθαι αὐτὴν, ἐκείνων ἀφ' ὧν συνετέθη
ἀλλ' ἕπεσθαι αὐτοῖς. μάχεται τοίνυν τὸ ἁρμονίαν τὴν
ψυχὴν εἶναι, τῷ τὰς μαθήσεις ἀναμνήσεις εἶναι. τὸ
δὲ τῶν ἀναμνήσεων ἀληθές ἐστι, ψεῦδος ἄρα τὸ τὴν
ψυχὴν ἁρμονίαν εἶναι. ἔτι ἡ μὲν ψυχὴ καὶ ἐναντιοῦται
τῷ σώματι καὶ τὸν ἀρχικὸν ἐπέχει λόγον, ἅτε αὐ-
τοῦ ἄρχουσα. ἡ δὲ ἁρμονία, οὔτε ἡγεῖται οὔτε ἐναν-
τιοῦται· οὐκ ἄρα ἡ ψυχὴ ἁρμονία· ἔτι ἁρμονία ἁρμο-
νίας μᾶλλον καὶ ἧττόν ἐστιν ἁρμονία τῷ χαλᾶσθαι
καὶ ἐπιτείνεσθαι, οὐ τῷ λόγῳ δὲ τῆς ἁρμονίας. ἀδύ-
νατον γάρ ἐστι λόγον τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἔχειν, ἀλλ'
ἐν τῇ ἁρμογῇ. ἐὰν γὰρ κεκραμμένος ὀξὺς φθόγγος
καὶ βαρὺς ἔπειτα ἀνεθῶσι, τὸν λόγον μὲν τὸν αὐτὸν
σώζουσιν ἐν τοῖς μεγέθεσι τῶν φθόγγων, παραλλαγὴν
δὲ λαμβάνει ἡ ἁρμονία κατὰ τὴν ἁρμογὴν μᾶλλον καὶ
ἧττον ἐπιτεινομένη· ψυχὴ δὲ ψυχῆς οὐκ ἔστι μᾶλλον
καὶ ἧττον. οὐκ ἄρα ἁρμονία ἐςὶν ἡ ψυχή. ἔτι ἡ ψυχὴ
τῷ ἐπιδέχεσθαι τὰ ἐναντία παρὰ μέρος οὐσία ἐστὶ
καὶ ὑποκείμενον. ἡ δὴ ἁρμονία ποιότης καὶ ἐν ὑποκει-
μένῳ. ἡ δὴ οὐσία ποιότητος ἕτερον, καὶ ἡ ψυχὴ ἄρα
ἁρμονίας ἕτερον· ἁρμονίας μέντοι μετέχειν τὴν ψυ-
χὴν οὐδὲν ἄτοπον, ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο ἁρμονία ἐςίν·
οὐδὲ γὰρ διότι ἀρετῆς μετέχει ἀρετή ἐστιν ἡ ψυχή·
Γαληνὸς δὲ ἀποφαίνεται μὲν οὐδὲν, ἀλλὰ καὶ δια-

μαρτύρεται ἐν τοῖς ἀποδεικτικοῖς λόγοις, ὡς οὐδὲν εἴη περὶ ψυχῆς ἀποφηνάμενος· ἔοικε δὲ ἐξ ὧν λέγει, δοκιμάζειν μᾶλλον τὸ κράσιν εἶναι τὴν ψυχήν. ταύτῃ γὰρ ἐπακολουθεῖν τὴν τῶν ἠθῶν διαφοράν. ἐκ τῶν Ἱπποκράτους κατασκευάζων τὸν λόγον· εἰ δὲ τοῦτο δῆλον ὅτι καὶ θνητὴν αὐτὴν οἴεται οὐ πᾶσαν δέ, ἀλλὰ τὴν ἄλογον ψυχὴν μόνην. περὶ δὲ τῆς λογικῆς ἀμφιβάλλει λέγων οὕτως. * ὅτι δὲ οὐ δύναται τοῦ σώματος ἡ κράσις εἶναι ψυχή, δῆλον ἐντεῦθεν· πᾶν σῶμα ἔμψυχόν τε καὶ ἄψυχον ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων κέκραται. ἡ γὰρ τούτων κράσις τὰ σώματα ἀπεργάζεται. εἰ τοίνυν ἡ τοῦ σώματος κράσις ἐστὶν ἡ ψυχή, οὐδὲν ἄψυχον ἔσται. καὶ συνάγεται ὁ λόγος οὕτως· εἰ ἡ κράσις τοῦ σώματος ψυχή ἐστι, πᾶν δὲ σῶμα κράσιν ἔχει, πᾶν σῶμα ψυχὴν ἔχει. εἰ δὲ πᾶν σῶμα ψυχὴν ἔχει, οὐδὲν σῶμα ἐστὶν ἄψυχον. οὔτε λίθος ἄρα οὔτε ξύλα οὔτε σίδηρος οὔτε ἄλλό τι ἄψυχον ἔσται. εἰ δὲ μὴ καθόλου πᾶσαν κρίσιν σώματος λέγοι ψυχὴν εἶναι, ἀλλὰ τὴν τοιάνδε, ἐρωτητέον ποία κράσις ἐστὶν ἡ ποιοῦσα ζῶον καὶ ψυχῆς λόγον ἐπέχουσα. ὁ ποίαν γὰρ ἂν εἴποι τὴν κράσιν, τοιαύτην εὑρήσομεν καὶ ἐν τοῖς ἀψύχοις. ἐννέα γὰρ οὐσῶν κράσεων, ὡς αὐτὸς ἐν τῷ περὶ κράσεων ἔδειξεν. ὀκτὼ μὲν τῶν δυσκράτων· μιᾶς δὲ τῆς εὐκράτου κατὰ μὲν τὴν εὔκρατον λέγει κεκρᾶσθαι τὸν ἄνθρωπον. οὐ πάντα δὲ ἄλλα τὸν τῆς μέσης κράσεως. κατὰ δὲ τὰς ἄλλας δυσκρασίας τὰ ἄλλα ζῶα κατ' εἶδος μετὰ

* λείπει τὰ τοῦ γαληνοῦ ῥήματα.

τῆς ἐπὶ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἀνέσεώς τε καὶ ἐπιτάσεως. εὑρίσκονται δὲ καὶ ἐν τοῖς ἀψύχοις αἱ ἐννέα κράσεις μετὰ τὸν μᾶλλον καὶ ἧττον, ὡς αὐτὸς πάλιν ἐν τοῖς ἁπλοῖς ἐπέδειξεν. ἔτι εἰ ἡ ψυχὴ κράσις ἐστὶν, αἱ δὲ κράσεις ἐναλλάσσονται κατά τε τὰς ἡλικίας καὶ τὰς ὥρας καὶ τὰς διαίτας, ἡ ψυχὴ ἐναλλάσσεται· εἰ δὲ ἐναλλάττεται, οὐ τὴν αὐτὴν ἔχομεν ψυχὴν, ἀλλὰ κατὰ τὴν κράσιν, ποτὲ μὲν λέοντος, ποτὲ δὲ προβάτου, ποτὲ δὲ ἄλλου τινὸς, ὅπερ ἄτοπον. ἔτι ἡ κράσις οὐκ ἐναντιοῦται ταῖς ἐπιθυμίαις τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ συνεργεῖ. αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ κινοῦσα, ἡ ψυχὴ ἐναντιοῦται, οὐκ ἄρα ἡ κράσις ἐστὶ ψυχή. ἔτι εἰ κράσις ἐστὶ ψυχὴ, ἡ δὲ κράσις ποιότης, ποιότης δὲ καὶ γίνεται καὶ ἀπογίνεται χωρὶς τῆς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς, καὶ ἡ ψυχὴ ἄρα χωρισθήσεται χωρὶς τῆς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς. τοῦτο δὲ οὐκ ἀληθὲς, οὐκ ἄρα κράσις, οὐδὲ ποιότης ἐστὶν ἡ ψυχή· οὐ γὰρ δήπου τὸ ἕτερον τῶν ἀντικειμένων φυσικῶς προσεῖναι φήσουσι τῷ ζώῳ ὡς ἐπὶ τοῦ πυρὸς τὸ θερμὸν. ἀμετάθετον γὰρ τοῦτο. φαίνεται δὲ μετατιθεμένη ἡ κράσις μᾶλλον δὲ αὐτοί εἰσιν οἱ διὰ τῆς ἰατρικῆς τέχνης τὰς κράσεις μεταβάλλοντες. ἔτι παντὸς σώματος αἱ ποιότητες αἰσθηταί εἰσιν. ἡ δὲ ψυχὴ οὐκ αἰσθητὴ ἀλλὰ νοητὴ. οὐκ ἄρα ποιότης ἀσώματός ἐστιν ἡ ψυχή. ἔτι ἡ τοῦ αἵματος καὶ πνεύματος μετὰ παραθέσεως σαρκῶν καὶ νεύρων καὶ τῶν ἄλλων εὐκρασία, ἰσχύς ἐστι· καὶ ἡ τῶν θερμῶν δὲ καὶ ψυχρῶν καὶ ξηρῶν καὶ ὑγρῶν εὐκρασία ὑγεία ἐστὶν,

ἡ δὲ

ἡ δὲ συμμετρία τῶν μελῶν μετὰ τῆς εὐχροίας τὸ κάλλος ποιεῖ τοῦ σώματος. εἰ τοίνυν ἡ ἁρμονία τῆς ὑγείας καὶ τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ κάλλους ψυχή ἐστιν, ἀνάγκη ἦν τὸν ἄνθρωπον ζῶντα μήτε νοσεῖν, μήτε ἀσθενεῖν, μήτε ἀμορφὴν εἶναι. συμβαίνει δὲ πολλάκις οὐ μίαν μόνην, ἀλλ' ὁμοῦ τὰς τρεῖς ταύτας εὐκρασίας ἀπόλλυσθαι καὶ ζῆν τὸν ἄνθρωπον· συμβαίνει γὰρ τὸν αὐτὸν ὁμοῦ καὶ ἄμορφον εἶναι καὶ ἀσθενεῖν καὶ νοσεῖν. οὐκ ἄρα ἡ εὐκρασία τοῦ σώματός ἐστιν ἡ ψυχή· πῶς οὖν φυσικαί τινες κακίαι καὶ ἀρεταὶ τοῖς ἀνθρώποις ἕπονται; τοῦτο ἐκ τῆς τοῦ σώματος ἀληθῶς κράσεως γίνεται· ὡς γὰρ φυσικῶς οἱ ὑγιεινοὶ καὶ νοσώδεις εἰσὶν ἐκ τῆς κράσεως, οὕτω τινὲς φυσικῶς πικρόχολοι ὄντες ὀργίλοι εἰσὶν, ἄλλοι δειλοὶ, ἄλλοι καταφερεῖς. ἀλλ' ἔνιοι κρατοῦσι καὶ περιγίνονται· δῆλον δὲ ὅτι τῆς κράσεως κρατοῦσιν, ἄλλο δὲ ἐστι τὸ κρατοῦν καὶ ἄλλο τὸ κρατούμενον, ἄλλο ἄρα κρᾶσις καὶ ἄλλο ψυχή. ὄργανον γὰρ ὂν τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς, ἐὰν μὲν ἐπιτηδείως κατασκευασθῇ, συνεργεῖ τῇ ψυχῇ καὶ αὐτὸ ἔχει ἐπιτηδείως. ἐὰν δὲ ἀνεπιτηδείως ἐμποδίζει καὶ τότε χρεία τῇ ψυχῇ πραγμάτων ἀπομαχομένη πρὸς τὴν ἀνεπιτηδειότητα τοῦ ὀργάνου· καὶ ἐὰν μὴ σφόδρα νήφῃ καὶ συνδιαστρέφεται αὐτῷ καθάπερ μουσικὸς συνεξαμαρτάνει τῇ τῆς λύρας διαστροφῇ, ἐὰν μὴ πρότερον αὐτὴν καταστήσῃ καλῶς. διὸ καὶ χρεία τῇ ψυχῇ τῆς ἐπιμελείας τοῦ σώματος· ἵνα καταστήσῃ αὐτὸ ὄργανον ἐπιτήδειον

ἑαυτῇ. τοῦτο δὲ ποιεῖ διά τε τοῦ λόγου καὶ τῶν ἠθῶν ὡς ἐν ἁρμονίᾳ τὰ μὲν χαλῶσα, τὰ δὲ ἐπιτείνουσα ἵνα ἁρμόδιον αὐτὸ ἑαυτῇ κατασκευάσῃ καὶ χρήσηται ἐπιτηδείῳ ὀργάνῳ ἐὰν μὴ καὶ αὐτὴ συνδιασπαρῇ αὐτό· συμβαίνει γὰρ καὶ τοῦτο. Αριστοτέλης δὲ τὴν ψυχὴν ἐντελέχειαν λέγων οὐδὲν ἧττον συμφέρεται τοῖς ποιότητα λέγουσιν αὐτήν. διασαφήσωμεν δὲ πρότερον τὴν ἐντελέχειαν τίνα καλεῖ. τὴν οὐσίαν τριχῶς λέγει τὸ μὲν ὡς ὕλην ὑποκείμενον ὃ καθ' ἑαυτὸ μὲν οὐδέν ἐστι, δύναμιν δὲ ἔχει πρὸς γένεσιν. ἕτερον δὲ μορφὴ καὶ εἶδος καθ' ἣν εἰδοποιεῖται ἡ ὕλη· τρίτον δὲ τὸ συναμφότερον τὸ ἐκ τοῦ εἴδους καὶ τῆς ὕλης γεγενημένον, ὅ ἐστι λοιπὸν ἔμψυχον. ἔστι μὲν οὖν ἡ ὕλη δύναμις· τὸ δὲ εἶδος ἐντελέχεια. καὶ τοῦτο δὲ διχῶς τὸ μὲν ὡς ἐπιστήμη· τὸ δὲ ὡς θεωρεῖν κατ' ἐπιστήμην. τουτέστι τὸ μὲν ὡς διάθεσις τὸ δὲ ὡς ἐνέργεια. ὡς ἐπιστήμη μὲν οὖν ὅτι ἐν τῷ ὑπάρχειν τὴν ψυχὴν καὶ ὕπνος, καὶ ἐγρήγορσις ἐστιν. ἀνάλογος δὲ ἡ μὲν ἐγρήγορσις ἐστὶ τῷ θεωρεῖν, ὁ δὲ ὕπνος τῷ ἔχειν καὶ μὴ ἐνεργεῖν· προτέρα δέ ἐστιν ἡ ἐπιστήμη τῆς ἐνεργείας. διὸ καὶ πρώτην ἐντελέχειαν καλεῖ τὸ εἶδος· δευτέραν δὲ τὴν ἐνέργειαν. οἷον ὁ φθαλμὸς ἐξ ὑποκειμένου ἐστὶ καὶ εἴδους· καὶ ἔστι τὸ μὲν ὑποκείμενον ἐν αὐτῷ, τὸ δεδεγμένον τὴν ὄψιν ὕλη ὀφθαλμοῦ. καλεῖται δὲ καὶ αὐτὴ ὁμωνύμως ὀφθαλμός· εἶδος δὲ καὶ ἐντελέχεια ἐστὶ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἡ ἐνέργεια καθ' ἣν ὁρᾶ. ὥσπερ οὖν ὁ ἄρτι

τεχθεὶς σκύλαξ οὐδετέραν μὲν ἔχει ἐντελέχειαν, δύναμιν δὲ τοῦ δέξασθαι τὴν ἐντελέχειαν. οὕτως δεῖ λαβεῖν καὶ τὸ τῆς ψυχῆς· ὡς γὰρ ἐκεῖ γεννηθεῖσα ἡ ὄψις τελειοῖ τὸν ὀφθαλμὸν, οὕτως ἐνταῦθα γεννηθεῖσα ἡ ψυχὴ ἐν τῷ σώματι τελειοῖ τὸ ζῶον. ὡς μήτε ἄνευ σώματος εἶναι ποτὲ τὴν ψυχὴν, μήτε σῶμα δίχα ψυχῆς. σῶμα μὲν γὰρ οὐκ ἐπὶ σώματος δέ ἐστι, καὶ διὰ τοῦτο ἐν σώματι ὑπάρχει καὶ σώματι τοιῷδε· καθ' ἑαυτὴν δὲ οὐχ ὑπάρχει· ἀλλὰ πρῶτον μὲν τὸ παθητικὸν μέρος τῆς ψυχῆς ψυχὴν καλεῖ· χωρίζων αὐτῆς τὸ λογικόν. ἔδει δὲ πᾶσαν ὁμοῦ λαβεῖν τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ μὴ ἀπὸ μέρους, καὶ ταῦτα τοῦ ἀσθενεστάτου περὶ τοῦ παντὸς ἀποφαίνεσθαι· ἔπειτα τὸ σῶμα φησὶ δυνάμει τὸ ζῆν ἔχειν καὶ πρὸ τοῦ γενέσθαι τὴν ψυχήν. λέγει γὰρ τὸ σῶμα δυνάμει ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ· δεῖ δὲ τὸ σῶμα τὸ δυνάμει ζωὴν ἔχον πρότερον ἐνεργείᾳ σῶμα εἶναι πρὸ τοῦ δέξασθαι τὸ εἶδος· ὕλη γάρ ἐστιν ἄποιος τὸ σῶμα· ἀδύνατον ἄρα τὸ μὴ ὂν ἐνεργείᾳ δύναμιν ἔχειν πρὸς τὸ ἐξ αὐτοῦ τι γίνεσθαι. εἰ δὲ καὶ σῶμα καὶ δυνάμει ἐστὶ, πῶς τὸ δυνάμει σῶμα δυνάμει ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ δύναται; ἄλλως τε ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων δυνατὸν ἔχοντά τι μὴ χρῆσθαι αὐτῷ· οἷον ὄψιν ἔχοντα μὴ χρῆσθαι αὐτῇ· ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς ἀδύνατον. οὐδὲ γὰρ ὁ καθεύδων ἄνευ ψυχικῆς ἐνεργείας ἐστι· καὶ γὰρ τρέφεται καὶ αὔξεται καὶ φαντασιοῦται καὶ ἀναπνεῖ. ὅπερ μάλιστα τῆς ζωῆς ἐστι τεκμή-

 ριον.

ριον. ἐκ τούτων οὖν φανερὸν ὅτι δυνάμει τὸ ζῆν οὐ δύναται προσεῖναί τινι ἀλλὰ πάντως ἐνεργείᾳ· προηγουμένως γὰρ τὸ εἰδοποιοῦν τὴν ψυχὴν οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἀλλ' ζωή. τῇ μὲν γὰρ ψυχῇ σύμφυτος ἐστὶν ἡ ζωή. τῷ δὲ σώματι κατὰ μέθεξιν· ὁ λέγων τοίνυν ὑγείαν ἀνάλογον εἶναι τῇ ζωῇ οὐ τὴν τῆς ψυχῆς ζωὴν λέγει ἀλλὰ τὴν τοῦ σώματος· καὶ οὕτως σοφίζεται. ἡ μὲν γὰρ σωματικὴ οὐσία παρὰ μέρος τῶν ἐναντίων ἐστὶ δεκτική· ἡ δὲ κατὰ τὸ εἶδος οὐδαμῶς. ἐὰν γὰρ ἡ κατὰ τὸ εἶδος διαφορὰ μεταλλαγῇ, μεταλλάττεται καὶ τὸ ζῶον. ὥστε οὐχ ἡ κατὰ τὸ εἶδος οὐσία τῶν ἐναντίων ἐστὶ δεκτικὴ ἀλλ' ἡ κατὰ τὸ ὑποκείμενον, τουτέστιν ἡ σωματική. οὐ δύναται τοίνυν ἡ ψυχὴ κατ' οὐδένα τρόπον ἐντελέχεια τοῦ σώματος εἶναι· ἀλλ' οὐσία αὐτοτελὴς ἀσώματος· παρὰ μέρος γὰρ ἐπιδέχεται τὰ ἐναντία κακίαν καὶ ἀρετήν. ὅπερ οὐκ ἠδύνατο τὸ εἶδος ἐπιδέξασθαι. ἔπειτα φησὶν ἐντελέχειαν οὖσαν τὴν ψυχὴν ἀκίνητον εἶναι καθ' ἑαυτὴν, κινεῖσθαι δὲ κατὰ συμβεβηκός. οὐδὲ ἀπεικὸς ἀκίνητον οὖσαν κινεῖν ἡμᾶς. καὶ γὰρ τὸ κάλλος ἀκίνητον ὂν κινεῖ ἡμᾶς. ἀλλ' εἰ καὶ τοῦτο ἀκίνητον ὂν κινεῖ, ἀλλὰ τὸ φύσιν ἔχον κινεῖσθαι κινεῖ καὶ οὐχὶ τὸ ἀκίνητον. εἰ τοίνυν καὶ τὸ σῶμα καθ' ἑαυτὸ κίνησιν εἶχεν οὐδὲν ἦν αὐτῷ ἄτοπον κινεῖσθαι ὑπὸ ἀκινήτου. νῦν δὲ ἀδύνατον τὸ ἀκίνητον ὑπὸ ἀκινήτου κινεῖσθαι. πόθεν οὖν τῷ σώματι τὸ κινεῖσθαι· εἰ μὴ ἀπὸ τῆς ψυχῆς; οὐ γὰρ αὐτοκίνητον ἐστι τὸ σῶμα. πρώτην οὖν γένεσιν κι-

νήσεως

νήσεως βουλόμενος δεῖξαι οὐ πρώτην ἀλλὰ δευτέραν ἔδειξεν. εἰ μὲν γὰρ τὸ μὴ κινούμενον ἐκίνει πρώτην ἐποίει κίνησιν. εἰ δὲ τὸ κινούμενον ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ ἄλλως κινεῖ δευτέρας κινήσεως γένεσιν ἐξηγεῖται. πόθεν οὖν πρώτη γένεσις τῆς κινήσεως τῷ σώματι; τὸ γὰρ λέγειν ἀφ' ἑαυτῶν κινεῖσθαι τὰ στοιχεῖα, τὰ μὲν κοῦφα ὄντα φύσει τὰ δὲ βαρέα ψεῦδός ἐστιν· εἰ γὰρ ἡ κουφότης καὶ βαρύτης κίνησίς ἐστιν, οὐδέποτε στήσεται τὰ κοῦφα καὶ τὰ βαρέα. ἵσταται δὲ τὸν οἰκεῖον καταλαβόντα τόπον. οὐκ ἄρα κουφότης καὶ βαρύτης αἰτίαι πρώτης κινήσεώς εἰσιν, ἀλλὰ ποιότητες τῶν στοιχείων. ἐὰν δὲ καὶ τοῦτο δοθῇ πῶς τὸ λογίζεσθαι καὶ δοξάζειν καὶ κρίνειν, δύναται κουφότητος καὶ βαρύτητος ἔργα εἶναι; εἰ δὲ μὴ τούτων, οὐδὲ τῶν στοιχείων. εἰ δὲ μὴ τῶν στοιχείων οὐδὲ τῶν σωμάτων· ἔτι εἰ κατὰ συμβεβηκὸς ἡ ψυχὴ κινεῖται, τὸ δὲ σῶμα ἐξ ἑαυτοῦ καὶ μὴ οὔσης τῆς ψυχῆς ἐξ ἑαυτοῦ τὸ σῶμα κινηθήσεται. εἰ δὲ τοῦτο καὶ ζῶον ἔσται χωρὶς τῆς ψυχῆς· ἄτοπα δὲ ταῦτα, ἄτοπον ἄρα καὶ τὸ ἐξ ἀρχῆς· ἀλλ' οὐ δὲ τὸ λέγειν ὅτι πᾶν τὸ φύσει κινούμενον καὶ βίᾳ κινεῖται, καὶ πᾶν τὸ βίᾳ κινούμενον καὶ φύσει κινεῖται ἀληθές ἐστιν. ὁ γὰρ κόσμος φύσει κινούμενος βίᾳ οὐ κινεῖται· οὐ μὴν οὐδὲ εἴ τι κατὰ φύσιν κινεῖται τοῦτο καὶ κατὰ φύσιν ἠρεμεῖ· καὶ γὰρ ὁ κόσμος καὶ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη κατὰ φύσιν κινούμενοι, κατὰ φύσιν ἠρεμεῖν οὐ δύνανται. τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ ψυχὴ κατὰ φύσιν ἀεικίνητος οὖσα κατὰ φύσιν ἠρεμεῖν οὐ δύναται. ἡ γὰρ ἠρεμία φθορὰ τῆς

ψυχῆς ἐστι καὶ παντὸς ἀεὶ κινήτου. πρὸς τούτοις καὶ τὸ
*ἄφορον. ἐπορεμένον ἐξ ἀρχῆς * ἄλυτον μένει, πόθεν τὸ σῶμα συνέχεται φύσει πεφυκὸς σκεδάννυσθαι· ἀρκεῖ ταῦτα ἐκ πολλῶν ἀποδεῖξαι τὴν ψυχὴν μήτε ἐντελέχειαν οὖσαν, μήτε ἀκίνητον, μήτε ἐν σώματι γινομένην· Πυθαγόρας δὲ συμβολικῶς εἰκάζειν ἀεὶ καὶ τὸν Θεὸν καὶ πάντα τοῖς ἀριθμοῖς εἰωθὼς ὡρίσατο καὶ τὴν ψυχὴν ἀριθμὸν ἑαυτὸν κινοῦντα, ᾧ καὶ Ξενοκράτης ἠκολούθησεν. οὐχ ὅτι ἀριθμός ἐστιν ἡ ψυχὴ, ἀλλ' ὅτι ἐν τοῖς ἀριθμητοῖς ἐστι καὶ ἐν τοῖς πεπληθυσμένοις· καὶ ὅτι ἡ ψυχή ἐστιν ἡ διακρίνουσα τὰ πράγματα τῷ μορφὰς καὶ τύποις ἑκάστοις ἐπιβάλλειν· αὕτη γάρ ἐστιν ἡ τὰ εἴδη ἀπὸ τῶν εἰδῶν χωρίζουσα καὶ διάφορα αὐτὰ ἀποφαίνουσα τῇ τε ἑτερότητι τῶν εἰδῶν καὶ τῷ πλήθει τοῦ ἀριθμοῦ, καὶ διὰ τοῦτο ἀριθμητὰ ποιοῦσα τὰ πράγματα. ὅθεν οὐ παντάπασιν ἀπήλλακται τῆς κατὰ τοὺς ἀριθμοὺς κοινωνίας. τὸ δὲ αὐτοκίνητον καὶ αὐτὰς αὐτῇ προσεμαρτύρησεν. ὅτι δὲ ἀριθμὸς οὐκ ἔστι, δῆλον ἐντεῦθεν, ὁ ἀριθμὸς ποσόν ἐστιν, ἡ δὲ ψυχὴ οὐ ποσὸν ἀλλ' οὐσία· οὐκ ἄρα ἀριθμὸς ἡ ψυχή· εἰ καὶ τὰ μάλιστα καὶ τὸν ἀριθμὸν ἐν τοῖς νοητοῖς οὐσίαν εἶναι βούλονται ὡς ἐν τοῖς ἑξῆς ἐροῦμεν· ἔτι ἡ ψυχὴ συνεχής ἐστι· ὁ δὲ ἀριθμὸς οὐ συνεχής. οὐκ ἄρα ἀριθμὸς ἡ ψυχή. ἔτι ὁ ἀριθμὸς κατὰ προσθήκην αὔξεται, ἡ δὲ ψυχὴ κατὰ προσθήκην οὐκ αὔξεται. ἔτι ὁ ἀριθμὸς ἄρτιός ἐστιν ἢ περιττὸς· ἡ δὲ ψυχὴ οὔτε ἄρτιος οὔτε περιττή· οὐκ ἄρα ἀριθμὸς ἡ ψυχή. ἔτι ἡ ψυχὴ αὐτοκίνη-

κίνητός ἐστιν. ὁ δὲ ἀριθμὸς ὡρισμένως ἀκίνητος· ἔτι ὁ μὲν ἀριθμὸς μένων εἷς καὶ ὁ αὐτὸς τὴν φύσιν οὐδὲ μίαν ποιότητα τὴν ἐν ἀριθμοῖς γινομένην ὑπαλλάξαι δύναται. ψυχὴ δὲ μία καὶ ἡ αὐτὴ μένουσα κατὰ τὴν οὐσίαν ὑπαλλάττει τὰς ποιότητας, ἐξ ἀμαθίας εἰς ἐπιστήμην μεταπίπτουσα καὶ ἐκ κακίας εἰς ἀρετήν. οὐκ ἄρα ἀριθμὸς ἡ ψυχή. τὰ μὲν οὖν τῶν παλαιῶν δόγματα περὶ ψυχῆς τοιαῦτα· Εὐνόμιος δὲ ὡρίσατο τὴν ψυχὴν οὐσίαν ἀσώματον ἐν σώματι κτιζομένην συμφωνήσας ὁμοῦ Πλάτωνι καὶ Αριστοτέλει· τὸ μὲν γὰρ οὐσίαν ἀσώματον ἐκ τοῦ Πλάτωνος εἴληφε· τὸ δὲ ἐν σώματι κτιζομένην ἐκ τῆς Αριστοτέλους διδασκαλίας. οὐκ ἐννοήσας καί περ ὀξὺς ὢν ὅτι συνάγειν εἰς ταυτὸ πειρᾶται τὰ ἀσύμβατα. πᾶν γὰρ τὸ γένεσιν ἔχον σωματικὴν ὁμοῦ καὶ χρονικὴν, φθαρτόν ἐστι καὶ θνητὸν· συνάδει δὲ τούτοις καὶ τὰ Μωϋσέως· τὴν γὰρ τῶν αἰσθητῶν γένεσιν ὑπογράφων οὐκ ἐν αὐτῇ καὶ τὴν τῶν νοητῶν ῥητῶς ἔφησεν ὑποστῆναι φύσιν. ἀλλ᾽ εἰκάζοντες τινὲς τοῦτο δοξάζουσιν. οἷς οὐ πάντες συμφέρονται. εἰ δέ τις ἐκ τοῦ μετὰ τὴν διάπλασιν τοῦ σώματος ἐμβεβλῆσθαι τὴν ψυχὴν ἡγοῖτο μετὰ τὸ σῶμα γεγενῆσθαι αὐτὴν, διαμαρτάνει τῆς ἀληθείας· οὔτε γὰρ ὁ Μωσῆς τότε αὐτὴν κεκτίσθαι λέγει ὅτε τῷ σώματι ἐνεβάλετο. οὔτε κατὰ λόγον οὕτως ἔχει. ἢ τοίνυν θνητὴν αὐτὴν λεγέτω ὡς Αριστοτέλης φήσας αὐτὴν ἐν σώματι γενέσθαι, καὶ οἱ στωϊκοί· ἢ λέγων οὐσίαν ἀσώματον παρ-

αιτεῖσθω λέγειν ἐν σώματι κτιζομένην. ἵνα μὴ θνητῆς ψυχῆς ἔννοιαν ἡμῖν παραστήσῃ καὶ παντελῶς ἀλόγου ἄλλωστε κατ' αὐτὸν οὔπω πλήρης ἐστὶν ὁ κόσμος, ἀλλ' ἡμιτελὴς ἔτι καὶ νῦν καὶ προσθήκης ἀεὶ δεόμενος. πεντάκις μυρίαι γοῦν τὸ ἐλάχιστον καθ' ἑκάστην ἡμέραν οὐσίαι νοηταὶ προσγίνονται αὐτῷ· καὶ τὸ χαλεπώτατον ὅταν τελεσιουργηθῇ τότε διαλυθήσεται κατ' αὐτὸν, τῶν τελευταίων ἀνθρώπων τῶν πρὸς τῇ ἀναστάσει, τὸν ψυχικὸν ἀριθμὸν ἀποπληρούντων· οὗ τί ἂν γένοιτο ἀλογώτερον τότε φάσκειν διαφθείρεσθαι τὸν κόσμον ὅταν πληρωθῇ· κομιδῇ γὰρ νηπίων παίδων ὁ τρόπος οὗτος ἐν ψάμμῳ τὰ παιδιᾶς εὐθὺς μετὰ τὸ πληρῶσαι συγχεόντων τὰ γενόμενα πράγματα· τὸ γὰρ λέγειν προνοίας λόγῳ νῦν τὰς ψυχὰς γίνεσθαι καὶ οὐχὶ κτίσεως· οὐ γὰρ καινὴν οὐσίαν οὐδὲ ἄλλην παρὰ τὴν οὖσαν εἰσάγεσθαι, ἀλλὰ τὴν οὖσαν κατὰ πρόνοιαν πληστηριάζεσθαι ἀγνοούντων ἐστὶ διαφορὰν κτίσεως καὶ προνοίας. προνοίας μὲν γὰρ ἔργον ἐστὶ τὸ ἐξ ἀλληλογονίας διασώζειν τὴν τῶν φθαρτῶν ζώων οὐσίαν· λέγω δὲ τῶν μὴ κατὰ σπεδόνα γενομένων· ἐπειδὴ τὴν τούτων διαδοχὴν σπεδῶν πάλιν ἑτέρα διαφυλάττει, κτίσεως δὲ τὸ κράτιστον ἔργον τὸ ἐξ οὐκ ὄντων ποιεῖν· εἰ τοίνυν ἐξ ἀλληλογονίας αἱ ψυχαὶ γίνονται καὶ φθαρταὶ εἰσὶ, καθάπερ τὰ ἄλλα τὰ ἐκ διαδοχῆς γένους γινόμενα. εἰ δὲ ἐξ οὐκ ὄντων παράγονται, κτίσις ἐστὶ τὸ γινόμενον καὶ οὐκ ἔστιν ἀληθὲς τὸ τοῦ Μωϋσέως, τό,

κατέ-

κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, ἄτοπα δὲ ἀμφότερα. οὐκ ἄρα νῦν αἱ ψυχαὶ γίνονται· τὸ γὰρ ὁ πατήρ μου ἐργάζεται, οὐκ ἐπὶ τοῦ κτίζειν, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ προνοεῖν εἰρῆσθαι καὶ αὐτοῖς δοκεῖ· Ἀπολιναρίῳ δὲ δοκεῖ, τὰς ψυχὰς ἀπὸ τῶν ψυχῶν τίκτεσθαι, ὥσπερ ἀπὸ τῶν σωμάτων τὰ σώματα. προϊέναι γὰρ τὴν ψυχὴν κατὰ διαδοχὴν τοῦ πρώτου ἀνθρώπου εἰς τοὺς ἐξ ἐκείνου πάντας, καθάπερ τὴν σωματικὴν διαδοχήν. μήτε γὰρ ἀποκεῖσθαι ψυχάς, μήτε νῦν κτίζεσθαι· τοὺς γὰρ ταῦτα λέγοντας συνεργὸν ποιεῖν τὸν Θεὸν τοῖς μοιχοῖς· καὶ γὰρ ἐκ τούτων παιδία τίκτεται· ψεῦδος δὲ εἶναι καὶ τό, κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὧν ἤρξατο ποιεῖν, εἴπερ ἔτι καὶ νῦν ψυχὰς δημιουργεῖ. ἀλλ' εἰ πάντα τὰ κατὰ διαδοχὴν ἐξ ἀλληλογονίας γινόμενα δέδεικται θνητά. διὰ γὰρ τοῦτο γεννᾷ καὶ γεννᾶται, ἵνα τῶν φθαρτῶν διαμείνῃ τὸ γένος, ἀνάγκη καὶ τοῦτον ἢ θνητὴν εἶναι λέγειν τὴν ψυχὴν ἐξ ἀλληλογονίας γινομένην, ἢ μὴ κατὰ διαδοχὴν ἐξ ἀλληλογονίας γεννᾶσθαι τὰς ψυχάς. τὸ γὰρ ἐπὶ τῶν ἐκ μοιχείας γεννωμένων τῷ τῆς προνοίας λόγῳ καταλίπωμεν ἀγνώστῳ παρ' ἡμῖν ὄντι· εἰ δέ τι δεῖ καὶ τῆς προνοίας καταστοχάσασθαι πάντως οἶδεν τὸ τικτόμενον ἢ τῷ βίῳ ἢ ἑαυτῷ χρήσιμον ἐσόμενον· καὶ διὰ τοῦτο συγχωρεῖ τὴν ἐμψύχωσιν γίνεσθαι· ἱκανὸν δὲ τεκμήριον τούτου λαμβάνομεν τὸν ἐκ τῆς τοῦ Οὐρίου καὶ τοῦ Δαβὶδ γεννηθέντα Σολομῶνα. ἑξῆς ἐπισκεψώμεθα καὶ τὴν δόξαν τῶν Μανιχαίων, ἣν ἔχουσι

περὶ τῆς ψυχῆς. φασὶ μὲν γὰρ αὐτὴν ἀθάνατον καὶ ἀσώματον· μίαν δὲ μόνην εἶναι τὴν τῶν ἁπάντων ψυχὴν κατακερματιζομένην καὶ κατατεμνομένην εἰς τὰ καθ' ἕκαστα σώματα ἄψυχά τε καὶ ἔμψυχα· καὶ τὰ μὲν πλείονος αὐτῆς μετέχειν, τὰ δὲ ἐλάττονος· πλείονος μὲν τὰ ἔμψυχα, ἐλάττονος δὲ τὰ ἄψυχα· πολλῷ δὲ πλείονος τὰ οὐράνια. ὡς τῆς καθόλου ψυχῆς μέρη τὰς καθ' ἕκαστον εἶναι ψυχὰς· καὶ εἰ μὲν ἀμερίστως μερίζεσθαι ταύτην ἔφασκον ὡς τὴν φωνὴν ἐν τοῖς ἀκούουσι μέτριον ἂν ἦν τὸ κακόν· νῦν δὲ τὴν οὐσίαν αὐτὴν τῆς ψυχῆς καταμερίζεσθαι λέγουσι· καὶ τὸ πάντων χαλεπώτατον ὅτι κυρίως αὐτὴν ἐν τοῖς στοιχείοις εἶναι βούλονται, καὶ συμμερίζεσθαι τούτοις ἐν τῇ τῶν σωμάτων γενέσει καὶ πάλιν εἰς ταυτὸ συνιέναι διαλυομένων τῶν σωμάτων. ὡς ὕδωρ μεριζόμενον καὶ πάλιν συναγόμενον καὶ μιγνύμενον καὶ τὰς μὲν καθαρὰς ψυχὰς χωρεῖν εἰς τὸ φῶς φῶς οὔσας. τὰς δὲ μεμολυσμένας ὑπὸ τῆς ὕλης χωρεῖν εἰς τὰ στοιχεῖα· καὶ πάλιν ἀπὸ τῶν στοιχείων εἰς τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα· καὶ οὕτω τὴν οὐσίαν αὐτῆς κατατέμνοντες καὶ σωματικὴν ἀποφαίνοντες καὶ πάθεσιν ὑποβάλλοντες ἀθάνατον εἶναι φασί· περιπεπτώκασι δὲ τοῖς ἐναντίοις· φάσκοντες γὰρ ἀναστρέχειν τὰς μεμολυσμένας ψυχὰς ἐπὶ τὰ στοιχεῖα καὶ κατασυμμίγνυσθαι ἀλλήλαις, πάλιν αὐτὰς ἐν ταῖς μετενσωματώσεσι φασὶ τιμωρεῖσθαι κατὰ τὸ μέγεθος τῶν ἁμαρτημάτων

ἐνοῦντες

ἑνοῦντες αὐτὰς καὶ πάλιν χωρίζοντες καθ' ὑπόστασιν· καὶ γὰρ τὰς σκιὰς φωτὸς μὲν ὄντος χωρίζεσθαι, συννεφίας δὲ γινομένης ἑνοῦσθαι, ὅπερ ἀδύνατον ἐπὶ νοητῆς φύσεως γίνεσθαι· καὶ γὰρ αἱ σκιαὶ τῶν αἰσθητῶν εἰσιν, εἰ καὶ δοίη τις αὐτὰς χωρίζεσθαι καὶ πάλιν ἑνοῦσθαι. Πλάτων δὲ καὶ μίαν εἶναι καὶ πολλὰς τὰς ψυχὰς ἀποφαίνεται· μίαν μὲν γὰρ εἶναι τοῦ παντὸς τὴν ψυχὴν, εἶναι δὲ καὶ ἄλλας τῶν κατὰ μέρος, ὡς ἰδίᾳ μὲν τὸ πᾶν ἐψυχῶσθαι ὑπὸ τῆς τοῦ παντὸς ψυχῆς, ἰδίᾳ δὲ πάλιν τὰ κατὰ μέρος ὑπὸ τῆς ἰδίας ἑκάστου ψυχῆς. λέγει γοῦν τὴν μὲν τοῦ παντὸς διατετάσθαι ψυχὴν ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς γῆς ἐπὶ τὰ πέρατα τοῦ οὐρανοῦ· οὐ τοπικῶς αὐτὴν διατετάσθαι φάσκων, ἀλλὰ νοητῶς· ταύτην δὲ τὴν ψυχὴν εἶναι τὴν περιάγουσαν σφαιροειδῶς τὸ πᾶν καὶ συνέχουσαν καὶ συσφίγγουσαν τὸ σωματοειδὲς τοῦ κόσμου. δεῖσθαι γὰρ τὰ σώματα τοῦ συνέχοντος ἐν τοῖς προλαβοῦσιν ἐδείχθη· ποιεῖν δὲ τοῦτο τὴν εἰδοποιὸν ψυχήν. ζῆν γὰρ ἕκαστον τῶν ὄντων τὴν ἰδίαν ζωὴν καὶ φθείρεσθαι τὴν ἰδίαν φθοράν. ἕως μὲν γὰρ συνέχεται καὶ συσφίγγεται, τὸ σῶμα εἶναι λέγεται. διαλυόμενον δὲ, φθείρεσθαι· καὶ ζῆν μὲν πάντα, μὴ εἶναι δὲ πάντα ζῶα· διακρίνουσι γὰρ ἀπὸ μὲν τῶν ἀψύχων τὰ φυτὰ τῷ αὔξεσθαι καὶ τρέφεσθαι, τουτέστι τῇ θρεπτικῇ καὶ φυσικῇ δυνάμει. τὰ δὲ ἄλογα ζῶα ἀπὸ τῶν φυτῶν τῇ αἰσθήσει, τὰ δὲ λογικὰ ἀπὸ τῶν ἀλογῶν τῷ λογικῷ· καὶ οὕτως ζῆν πάντα λέγοντες διαστέλλουσι τὴν

ἑκάστου φύσιν. ζῆν μὲν λέγουσι καὶ τὰ πάντη ἄψυχα ἑκτικὴν ζωὴν καθ' ὃ συνέχεται ὑπὸ τῆς τοῦ παντὸς ψυχῆς * τῷ εἶναι μόνον καὶ μὴ διαλύεσθαι. ταύτην δὲ εἶναι τὴν ψυχὴν τὴν διακυβερνῶσαν τὸ πᾶν καὶ τὴν τὰς μερικὰς ψυχὰς τὰς πρότερον παρὰ τοῦ δημιουργοῦ γενομένας ἐπιπέμπουσαν· δηλαδὴ αὐτοῦ τοῦ δημιουργοῦ καὶ νόμους αὐτῇ δεδωκότος, καθ' οὓς διεξάγειν ὀφείλει τοῦτο τὸ πᾶν, οὓς καὶ εἱμαρμένην καλεῖ, καὶ χορηγοῦντος δύναμιν ἀρκοῦσαν διέπειν ἡμᾶς. εἴρηται δὲ ταῦτα καὶ ἐν τοῖς περὶ εἱμαρμένης. κοινὴν μὲν οὖν πάντες ἕλληνες οἱ τὴν ψυχὴν ἀθάνατον ἀποφηνάμενοι τὴν μετενσωμάτωσιν δογματίζουσι. διαφέρονται δὲ περὶ τὰ εἴδη τῶν ψυχῶν· οἱ μὲν γὰρ ἓν εἶδος τὸ λογικὸν λέγουσι. τοῦτο δὲ καὶ εἰς φυτὰ καὶ εἰς τὰ τῶν ἀλόγων σώματα μεταβαίνειν· οἱ μὲν κατά τινας ῥητὰς χρόνων περιόδους, οἱ δὲ ὡς ἔτυχεν. ἄλλοι δὲ οὐχ' ἓν εἶδος ψυχῶν, ἀλλὰ δύο λογικόν, τε καὶ ἄλογον. τινὲς δὲ πολλὰ, τοσαῦτα ὅσα τῶν ζώων τὰ εἴδη· μάλιστα δὲ οἱ ἀπὸ Πλάτωνος περὶ τὸ δόγμα τοῦτο διηνέχθησαν. εἰπόντος γὰρ Πλάτωνος τὰς μὲν θυμικὰς καὶ ὀργίλους καὶ ἁρπακτικὰς ψυχὰς λύκων καὶ λεόντων σώματα μεταμφιέννυσθαι· τὰς δὲ περὶ τὴν ἀκολασίαν ἠσχολημένας ὄνων καὶ τῶν τοιούτων ἀναλαμβάνειν σώματα, οἱ μὲν κυρίως ἤκουσαν τοὺς λέοντας καὶ τοὺς λύκους καὶ τοὺς ὄνους· οἱ δὲ τροπικῶς αὐτὸν εἰρημέναι διέγνωσαν τὰ ἤθη διὰ τῶν ζώων παρεμφαίνοντα· Κρόνιος μὲν γὰρ

*εἰς τὸ

ἐν

ἐν τῷ περὶ παλιγγενεσίας, οὕτω δὲ καλεῖ τὴν μετενσωμάτωσιν λογικὰς πάσας βούλεται. ὁμοίως δὲ καὶ Θεόδωρος ὁ Πλατωνικὸς ἐν τῷ ὅτι ἡ ψυχὴ πάντα τὰ εἴδη ἐστί· καὶ Πορφύριος ὁμοίως· Ἰάμβλιχος δὲ τὴν ἐναντίαν τούτοις δραμὼν κατ᾽ εἶδος ζώων ψυχῆς εἶδος εἶναι λέγει· ἤγουν εἴδη διάφορα. γέγραπται γοῦν αὐτῷ μονόβιβλον ἐπίγραφον, ὅτι οὐκ ἀπ᾽ ἀνθρώπων εἰς ἄλογα, οὐδὲ ἀπὸ ζώων ἀλόγων εἰς ἀνθρώπους αἱ μετενσωματώσεις γίνονται, ἀλλὰ ἀπὸ ζώων εἰς ζῶα καὶ ἀπὸ ἀνθρώπων εἰς ἀνθρώπους. καί μοι δοκεῖ μᾶλλον οὗτος ἕνεκα τούτου καλῶς κατεστοχάσθαι μὴ μόνον τῆς Πλάτωνος γνώμης, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀληθείας αὐτῆς· ὡς ἔστιν ἐκ πολλῶν καὶ ἄλλων ἐπιδεῖξαι, μάλιστα δὲ ἐκ τούτων. οὐδὲ γὰρ μίαν τῶν λογικῶν κινήσεων ἐμφαίνεσθαι τοῖς ἀλόγοις ζώοις. οὔτε γὰρ τέχναι οὔτε μαθήματα οὔτε βουλαὶ οὔτε ἀρεταὶ οὔτε ἄλλο τι τῶν διανοητικῶν ἐν αὐτοῖς ἐστιν· ἐξ ὧν δῆλον ὡς οὐ μέτεστι λογικῆς ψυχῆς αὐτοῖς. καὶ γὰρ ἄτοπον λέγειν τὰ ἄλογα λογικά. εἰ γὰρ καὶ κομιδὴν ἐοῦσι τοῖς βρέφεσιν ἡ ἄλογος μόνη κίνησις πρόσεστιν, ἀλλὰ ψυχὴν λογικὴν φαμὲν ἔχειν αὐτά· ἐπειδήπερ αὐξανόμενα τὴν λογικὴν ἀναδείκνυσιν ἐνέργειαν. τὸ δὲ ἄλογον κατ᾽ οὐδεμίαν ἡλικίαν ἐμφαῖνον τὸ λογικὸν περιττῶς ἂν ἔχει λογικὴν ψυχήν, ἀχρίστου παντελῶς μελλούσης ἔσεσθαι τῆς λογικῆς δυνάμεως· καὶ γὰρ οὐδὲν περιττὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ γεγενῆσθαι συμφώνως πᾶσι συνω-

μολογηθῇ· εἰ δὲ τοῦτο, περιττῶς ἂν ἡ λογικὴ ψυχὴ τοῖς κτήνεσι καὶ τοῖς θηρίοις ἐγκατεβάλετο μηδέποτε δυναμένη τὸ ἑαυτῆς ἔργον ἐπιδείξασθαι· καὶ ἦν ἂν ἔγκλημα τοῦ δόντος ἀνάρμοστον ψυχὴν τῷ σώματι. οὔτε γὰρ τεχνίτου τὸ ἔργον, οὔτε τάξιν ἢ ἁρμονίαν εἰδότος· εἰ δέ τις λέγοι κινεῖσθαι μὲν κατὰ διάθεσιν λογικῶς τὰ ζῶα, τὴν δὲ διάπλασιν αὐτῶν ἀνεπίδεκτον εἶναι τεχνικῆς πράξεως, πιστούμενος τὸν λόγον ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, περιαιρεθέντων γὰρ μόνων τῶν δακτύλων τῶν χειρῶν, τὰς πλείστας τέχνας διαπόλλυσθαι, οὐ λύει τὸ ζητούμενον· μένει γὰρ ἔτι τὸ αὐτὸ ἄτοπον, ὡς τοῦ Θεοῦ μὴ πρόσφορον ψυχὴν ἐναρμόσαντος τῷ σώματι, ἀλλὰ περιττὴν καὶ ἀνόνητον καὶ ἀνενέργητον ἐμποδιζομένην διὰ πάσης τῆς ἡλικίας αὐτῶν εἰς τὰς οἰκείας ἐνεργείας πρὸς τῷ καὶ τὸν λόγον αὐτοὺς κατασκευάζειν ἐξ ἀδήλων καὶ οὐχ ὁμολογουμένων· πόθεν γὰρ ὅτι κατὰ διάθεσιν λογικῶς κινεῖται τὰ ζῶα; βέλτιον οὖν πρόσφορον ἡγεῖσθαι ἑκάστῳ σώματι ψυχὴν ἐνηρμόσθαι, καὶ μηδὲν ἔχειν πλέον κατὰ διάθεσιν τὰ ζῶα τῆς ἐμφαινομένης ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν φυσικῆς ἁπλότητος· ἕκαστον γὰρ εἶδος τῶν ἀλόγων κατ' οἰκείαν ὁρμὴν κινεῖται, πρὸς ἣν γέγονεν ἐξ ἀρχῆς χρείαν τε καὶ ἐνέργειαν· καὶ πρὸς ταῦτα καὶ τὴν διάπλασιν ἐπιτηδείαν ἔχει. οὐ μὴν ἀβοήθητα παντάπασιν αὐτὰ καταλέλοιπεν ὁ δημιουργός, ἀλλ' ἑκάστῳ φυσικὴν οὐ λογικὴν ἐνέβαλε σύνεσιν· τισὶ δὲ καὶ πανουργίαν ἐνέθηκεν ὥσπερ

τέχνης εἰκόνα καὶ σκιὰν λογικὴν, δυεῖν τούτων ἕνεκεν, ὑπὲρ τοῦ καὶ τὰς ἐνεστώσας ἐπιβουλὰς ἐκκλίνειν, καὶ τὰς μελλούσας προφυλάττεσθαι, καὶ ἐπὶ τῷ συνάψαι τὴν κτίσιν πᾶσαν ἑαυτῇ, ὡς ἤδη εἴρηται. ὅτι δὲ οὐ λογικῶς ταῦτα ποιεῖ, δῆλον ἐκ τοῦ κατ' εἶδος ἕκαστον ζῶον ὁμοίως τὰ αὐτὰ ποιεῖν, καὶ μὴ διαλλάττειν αὐτῶν ἐν τῷ πλήθει τὰς ἐνεργείας, εἰ μὴ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον, ἀλλὰ κατὰ μίαν ὁρμὴν ὅλον τὸ εἶδος κινεῖσθαι. πᾶς γὰρ λαγωὸς ὁμοίως τεχνάζεται, καὶ πᾶς λύκος ὁμοίως πανουργεῖ, καὶ πᾶς πίθηκος ὁμοίως μιμεῖται. ὅπερ οὐκ ἔστιν ἐπ' ἀνθρώπου· μυρίαι γὰρ ὁδοὶ τῶν ἀνθρωπείων πράξεων. ἐλεύθερον γάρ τι καὶ αὐτεξούσιον τὸ λογικόν· ὅθεν οὐχ ἓν καὶ ταυτὸν πᾶσιν ἔργον ἀνθρώποις· ὡς ἑκάστῳ εἴδει τῶν ἀλόγων ζώων· φύσει γὰρ μόνῃ ταῦτα κινεῖται. τὰ δὲ φύσει ὁμοίως παρὰ πᾶσιν ἐστίν. αἱ δὲ λογικαὶ πράξεις ἄλλαι παρ' ἄλλοις καὶ οὐκ ἐξ ἀνάγκης αἱ αὐταὶ παρὰ πᾶσιν. εἰ δὲ λέγοιεν ἐπὶ τιμωρίᾳ τὴν ψυχὴν τῶν προημαρτημένων ἐν τῷ ἀνθρωπείῳ βίῳ εἰς τοιαῦτα σώματα καταπέμπεσθαι, ἐκ τῶν ὑστέρων ποιοῦνται τὴν ἀπόδειξιν. διατί γὰρ εἰς τὰ πρῶτα γενόμενα σώματα τῶν ζώων, ἐνεβλήθησαν λογικαὶ ψυχαί; οὐ γὰρ δήπου ὡς ἐν σώμασιν ἀνθρωπείοις ἁμαρτήσασαι πρὶν καὶ εἰς σῶμα γενέσθαι ἀνθρώπειον, ἔοικε δὲ ταύτῃ τῇ δόξῃ τίθεσθαι καὶ Γαληνὸς ὁ θαυμάσιος ἰατρὸς, καὶ καθ' ἕκαστον εἶδος ζώου, διάφορον εἶναι δοξάζειν καὶ ψυχῆς εἶδος. λέγει

γὰρ εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τοῦ πρώτου βιβλίου τοῦ περὶ χρείας μορίων πραγματείας, οὕτως· καὶ εἰ τοῦτο πολλὰ τῶν ζώων ἔσται μόρια· τὰ μὲν μείζω, τὰ δὲ ἐλάττω, τὰ δὲ παντάπασιν εἰς ἕτερον εἶδος ἄτμητα· χρεία δὲ πάντων αὐτῶν ἐστι τῇ ψυχῇ. τὸ γὰρ σῶμα ταύτης ὄργανον, καὶ διὰ τοῦτο πολὺ διενήνοχεν ἀλλήλων τὰ μόρια τῶν ζώων, ὅτι καὶ αἱ ψυχαί. πάλιν δὲ προκόπτων ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ, προστίθησιν ἐπὶ τοῦ πιθήκου καὶ τοῦτο· καὶ μὴν ὦ σοφώτατε κατήγορε λέξοιεν ἂν ἡ φύσις πρὸς σὲ γελοίῳ τὴν ψυχὴν ζώῳ γελοίαν ἐχρῆν δοθῆναι σώματος κατασκευήν· οὕτως οἶδες τοῖς διαφόροις κατ᾽ εἶδος σώμασι διαφόρους ἐνούσας ψυχάς· καὶ ταῦτα μὲν περὶ τούτων. εἰ δὲ τὴν ψυχὴν ἀπεδείξαμεν μήτε σῶμα οὖσαν, μήτε ἁρμονίαν, μήτε κρᾶσιν, μήτε ἄλλην τινὰ ποιότητα, δῆλον ἐκ τούτων ὡς οὐσία τίς ἐστιν ἀσώματος ἡ ψυχή. ὅτι μὲν γὰρ ἐστιν ὁμολογεῖται πᾶσιν· εἰ δὲ μήτε σῶμα μήτε συμβεβηκός, δῆλον ὅτι ἀσώματός ἐστι οὐσία καὶ οὐδὲν τῶν ἐχόντων ἐν ἄλλῳ τὸ εἶναι. ταῦτα γὰρ καὶ γίνεται καὶ ἀπογίνεται χωρὶς τῆς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς. τῆς δὲ ψυχῆς χωριζομένης τὸ σῶμα πάντως φθείρεται. τοῖς αὐτοῖς δὲ χρησαμένην ἐστιν ἀποδεῖξαι τὴν ψυχὴν ἀθάνατον οὖσαν. εἰ γὰρ μήτε σῶμά ἐστιν ὅπερ φύσει διαλυτὸν ἐδείχθη, καὶ φθαρτόν, μήτε ποιότης, μήτε ποσότης, μήτε ἄλλό τι τῶν φθειρομένων, δῆλον ὅτι ἀθάνατός ἐστι· πολλαὶ μὲν οὖν εἰσι τῆς ἀθανασίας αὐτῆς αἱ ἀποδείξεις παρά τε

Πλάτωνι

Πλάτωνι καὶ τοῖς ἄλλοις· ἀλλ' ἐκεῖναι μὲν περισκελεῖς καὶ δυσκατανόητοι καὶ μόλις τοῖς ἐντεθραμμένοις ἐκείναις ταῖς ἐπιστήμαις γνώριμοι· ἡμῖν δὲ ἀρκεῖ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀθανασίας αὐτῆς, ἡ τῶν θείων λογικῶν διδασκαλία, τὸ πιστὸν ἀφ' ἑαυτῆς ἔχουσα διὰ τὸ θεόπνευστος εἶναι· πρὸς δὲ τοὺς μὴ καταδεχομένους τὰ τῶν Χριστιανῶν * γράμματα, ἀρκεῖ τὸ μηδὲν εἶναι τὴν ψυχὴν τῶν φθειρομένων ἀποδεῖξαι· εἰ γὰρ μηδέν ἐστι τῶν φθειρομένων, ἔστι δὲ ἄφθαρτος, ἔστι καὶ ἀθάνατος. ὥστε τοῦτο μὲν ἀρκούντως ἔχον παραλειπτέον.

*δόγματα.

ΠΕΡΙ ΕΝΩΣΕΩΣ ΨΥΧΗΣ ΚΑΙ ΣΩΜΑΤΟΣ ΚΕΦ. Γ.

ΖΗΤΗΤΕΟΝ δὲ πῶς ψυχῆς καὶ σώματος ἀψύχου γίνεται ἕνωσις. ἄπορον γὰρ τὸ πρᾶγμα. εἰ δὲ μὴ μόνον ἐκ τούτων, ἀλλὰ καὶ τοῦ νοῦ συνέστηκεν ὁ ἄνθρωπος, ὥς εἶπον τινὲς, ἔτι πλέον ἀπορώτερον· πάντα γὰρ τὰ συνιόντα εἰς μιᾶς οὐσίας ὑπόστασιν πάντως ἑνοῦται· πάντα δὲ τὰ ἑνούμενα ἀλλοιοῦται, καὶ οὐ μένει ἃ ἦν πρότερον, ὡς ἐπὶ τῶν στοιχείων δειχθήσεται. ἑνωθέντα γὰρ ἄλλο τι γέγονε· πῶς οὖν ἢ τὸ σῶμα ἡνωμένον τῇ ψυχῇ ἔτι μένει σῶμα, ἢ πάλιν ἡ ψυχὴ ἀσώματος οὖσα καὶ οὐσιώδης καθ' ἑαυτὴν, πῶς ἑνοῦται σώματι καὶ μέρος γίνεται τοῦ ζώου σώζουσα τὴν ἰδίαν οὐσίαν ἀσύγχυτον καὶ ἀδιάφθορον; ἀνάγκη γὰρ ἢ ἡνῶσθαι τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα καὶ συνηλλοιῶσθαι καὶ συνεφθάρθαι ἀμφότερα

ὡς τὰ στοιχεῖα· ἢ μὴ ἡνῶσθαι μὲν διὰ τὰς εἰρημένας ἀτοπίας, παρακεῖσθαι δὲ ὡς χορευτὰς ἐν χορῷ· ἢ ψῆφον τῇ ψήφῳ· ἢ κεκρᾶσθαι ὡς οἶνον καὶ ὕδωρ· ἀλλ᾽ ὅτι μὲν οὐ δύναται παρακεῖσθαι τῷ σώματι ἡ ψυχὴ, ἐν τῷ περὶ ψυχῆς ἀποδέδεικται· ἦν γὰρ ἂν αὐτὸ μόνον τὸ μέρος τοῦ σώματος ἔμψυχον τὸ πλησιάζον τῇ ψυχῇ, τὸ δὲ μὴ συνημμένον, ἄψυχον. πρὸς τῷ μὴ δύνασθαι ἓν λέγειν εἶναι τὸ κατὰ παράθεσιν, ὡς ξύλα, φέρε εἰπεῖν, καὶ σίδηρον ἤ τι τοιοῦτον. καὶ ἡ κρᾶσις δὲ τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ὕδατος ἀμφότερα συνδιαφθείρει. οὔτε γὰρ ὕδωρ ἐστὶ καθαρὸν τὸ κρᾶμα οὔτε οἶνος· καίτοι τῆς τοιαύτης κράσεως κατὰ παράθεσιν γινομένης λανθανούσης τὴν αἴσθησιν διὰ τὸ λεπτομερὲς τῶν κεκραμένων· δῆλον δὲ ἐκ τοῦ πάλιν ἀπαλλήλων δύνασθαι χωρίζεσθαι. σπόγγος γοῦν ἐλαιωθεὶς ἀναμᾶται καθαρὸν τὸ ὕδωρ καὶ πάπυρος· αἰσθητῶς δὲ χωρίσαι τὰ ἀκριβῶς ἡνωμένα παντάπασιν ἀδύνατον. εἰ δὲ μήτε ἥνωται, μήτε παράκειται, μήτε κέκραται τίς ὁ λόγος τοῦ τὸ ζῶον ἓν λέγεσθαι; Πλάτων μὲν οὖν καὶ διὰ ταύτην τὴν ἀπορίαν οὐ βούλεται τὸ ζῶον ἐκ ψυχῆς εἶναι καὶ σώματος· ἀλλὰ ψυχὴν σώματι κεχρημένην, καὶ ὥσπερ ἐνδεδυμένην τὸ σῶμα· ἔχει δὲ καὶ οὗτος ὁ λόγος ἄπορόν τι. πῶς γὰρ ἓν εἶναι δύναται μετὰ τοῦ ἐνδύματος ἡ ψυχή; οὐ γὰρ ἓν ὁ χιτὼν μετὰ τοῦ ἐνδεδυμένου. Ἀμμώνιος δὲ ὁ διδάσκαλος τοῦ Πλωτίνου τὸ ζητούμενον τοῦτον τὸν τρόπον ἐπελύετο. ἔλεγε

γὰρ τὰ νοητὰ τοιαύτην ἔχειν φύσιν, ὡς καὶ ἑνοῦσθαι τοῖς δυναμένοις αὐτὰ δέξασθαι καθάπερ τὰ συνεφθαρμένα, καὶ ἡνωμένα μένειν ἀσύγχυτα καὶ ἀδιάφθορα ὡς τὰ παρακείμενα· ἐπὶ μὲν γὰρ σωμάτων ἡ ἕνωσις ἀλλοίωσιν τῶν συνιόντων πάντως ἐργάζεται, ἐπειδήπερ εἰς ἄλλα σώματα μεταβάλλεται ὡς τὰ στοιχεῖα εἰς τὰ συγκρίματα, καὶ αἱ τροφαὶ εἰς αἷμα, τὸ δὲ αἷμα εἰς σάρκα, καὶ τὰ λοιπὰ μόρια τοῦ σώματος· ἐπὶ δὲ τῶν νοητῶν ἕνωσις μὲν γίνεται, ἀλλοίωσις δὲ οὐ παρακολουθεῖ. οὐ γὰρ πέφυκε τὸ νοητὸν κατ' οὐσίαν ἀλλοιοῦσθαι· ἀλλ' ἢ ἐξίσταται, ἢ εἰς τὸ μὴ ὂν φθείρεται, μεταβολὴν δὲ οὐκ ἐπιδέχεται, ἀλλ' ὄν τε εἰς τὸ μὴ ὂν φθείρεται. οὐ γὰρ ἂν ἦν ἀθάνατον. καὶ ἡ ψυχὴ ζωὴ οὖσα, εἰ ἐν τῇ κράσει μετεβάλλετο, ἠλλοιώθη ἂν καὶ οὐκ ἦν ἂν ἔτι ζωή. τί δὲ συνεβάλλετο τῷ σώματι, εἰ μὴ παρεῖχεν αὐτῷ τὴν ζωήν; οὐκ ἄρα ἀλλοιοῦται ἡ ψυχὴ ἐν τῇ ἑνώσει. δεδειγμένου τοίνυν τούτου ὅτι τὰ νοητὰ ἀναλλοίωτα κατ' οὐσίαν ἐστὶν, ἀναγκαίως παρακολουθεῖ τὸ καὶ ἑνούμενα αὐτὰ μὴ συνδιαφθείρεσθαι, οἷς ἥνωνται· καὶ ἥνωται τοίνυν καὶ ἀσυγχύτως ἥνωται τῷ σώματι ἡ ψυχή. ὅτι μὲν γὰρ ἥνωται, ἡ συμπάθεια δείκνυσι· συμπαθεῖ γὰρ ὅλον ἑαυτῷ τὸ ζῶον ὡς ἓν ὄν. ὅτι δὲ ἀσύγχυτον μένει, δῆλον ἐκ τοῦ τὴν ψυχὴν τρόπον τινὰ χωριζομένην τοῦ σώματος ἐν τῷ ὕπνῳ, καὶ ὥσπερ νεκρὸν αὐτὸ κεῖσθαι καταλιποῦσαν μόνον δὲ ἐξατμίζουσαν αὐτῷ τὴν ζωὴν, ἵνα μὴ παντελῶς ἀπο-

λεῖται, καὶ καθ' ἑαυτὴν ἐν τοῖς ὀνείροις ἐνεργεῖν θε-
σπίζουσαν τὸ μέλλον καὶ τοῖς νοητοῖς πλησιάζουσαν.
ταὐτὸ συμβαίνει καὶ ὅταν καθ' ἑαυτὴν ἐπισκέπτη-
ταί τι τῶν νοητῶν· καὶ τότε γὰρ ὡς οἷόν τε τοῦ σώματος
ἑαυτὴν χωρίζει καὶ καθ' ἑαυτὴν γίνεται· ἵν' οὕτως
ἐπιβάλλῃ τοῖς οὖσιν. ἀσώματος γὰρ οὖσα δι' ὅλου
κεχώρηκεν ὡς τὰ συνεφθαρμένα. μένουσα ἀδιάφ-
θορος ὡς τὰ ἀσύγχυτα, καὶ τὸ καθ' ἑαυτὴν ἓν δια-
σώζουσα. καὶ ἐν οἷς ἂν γένηται τρέπουσα ἐκεῖνα κατὰ
τὴν ἑαυτῆς ζωήν, καὶ μὴ τρεπομένη ὑπ' ἐκείνων. ὡς
γὰρ ὁ ἥλιος τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ τὸν ἀέρα εἰς φῶς με-
ταβάλλει, ποιῶν αὐτὸν φωτοειδῆ, καὶ ἑνοῦται τῷ ἀέρι
τὸ φῶς ἀσυγχύτως ἅμα αὐτῷ κεχυμένον, τὸν αὐ-
τὸν τρόπον καὶ ἡ ψυχὴ ἑνουμένη τῷ σώματι μένει
παντελῶς ἀσύγχυτος. κατὰ τοῦτο μόνον διαλλάτ-
τουσα ὅτι ὁ μὲν ἥλιος σῶμα ὢν καὶ τόπῳ περιγρα-
φόμενος οὐκ ἔστι πανταχοῦ ἔνθα καὶ τὸ φῶς αὐτοῦ.
ὡς οὐδὲ τὸ πῦρ. μένει γὰρ καὶ αὐτὸ ἐν τοῖς ξύλοις
ἢ ἐν θρυαλλίδι δεδεμένον ὡς ἐν τόπῳ· ἡ δὲ ψυχὴ
ἀσώματος οὖσα καὶ μὴ περιγραφομένη τόπῳ, ὅλη
δι' ὅλου χωρεῖ καὶ τοῦ φωτὸς ἑαυτῆς καὶ τοῦ σώμα-
τος· καὶ οὐκ ἔστι μέρος φωτιζόμενον ὑπ' αὐτῆς ἐν ᾧ
μὴ ὅλη πάρεστιν· οὐ γὰρ κρατεῖται ὑπὸ τοῦ σώμα-
τος, ἀλλ' αὐτὴ κρατεῖ τὸ σῶμα. οὐδὲ ἐν τῷ σώ-
ματι ἐστὶν ὡς ἐν ἀγγείῳ ἢ ἀσκῷ· ἀλλὰ μᾶλλον τὸ
σῶμα ἐν αὐτῇ· μὴ κωλυόμενα γὰρ ὑπὸ τῶν σωμά-
των τὰ νοητά, ἀλλὰ διὰ παντὸς σώματος χωροῦν-

τα καὶ διαφοιτῶντα καὶ διεξιόντα οὐχ᾽ οἷά τε ἐστὶν ὑπὸ τόπου σωματικοῦ κατέχεσθαι· νοητὰ γὰρ ὄντα ἐν νοητοῖς καὶ τόποις ἐστὶν· ἢ γὰρ ἐν ἑαυτοῖς ἢ ἐν τοῖς ὑπερκειμένοις νοητοῖς. ὡς ἡ ψυχὴ ποτὲ μὲν ἐν ἑαυτῇ ἐστὶν, ὅταν λογίζεται, ποτὲ δὲ ἐν τῷ νῷ ὅταν νοῇ. ἐπ᾽ ἂν οὖν ἐν σώματι λέγηται εἶναι οὐχ᾽ ὡς ἐν τόπῳ τῷ σώματι λέγεται εἶναι, ἀλλ᾽ ὡς ἐν σχέσει καὶ τῷ παρεῖναι, ὡς λέγεται ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν· καὶ γὰρ τῇ σχέσει καὶ τῇ πρός τι ῥοπῇ καὶ διαθέσει, δεδέσθαι φαμὲν ὑπὸ τοῦ σώματος τὴν ψυχήν. ὡς λέγομεν ὑπὸ τῆς ἐρωμένης δεδέσθαι τὸν ἐραστὴν· οὐ σωματικῶς οὐδὲ τοπικῶς, ἀλλὰ κατὰ σχέσιν. ἀμέγεθες γὰρ ὂν καὶ ἄογκον καὶ ἀμερὲς, τῆς κατὰ μέρος τοπικῆς περιγράφεσθαι κρεῖττον ἐστί. τὸ γὰρ μὴ ἔχον μέρος ποίῳ δύναται τόπῳ περιγράφεσθαι; ὄγκῳ γὰρ τόπος συνυφίσταται· τόπος γάρ ἐστι πέρας τοῦ περιέχοντος καθ᾽ ὃ περιέχει τὸ περιεχόμενον. εἰ δὲ τὶς λέγοι· οὐκοῦν καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἐν Ῥώμῃ ἐστὶ καὶ πανταχοῦ ἡ ἐμὴ ψυχὴ λανθάνει ἑαυτὸν πάλιν τόπον λέγων. καὶ γὰρ τὸ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ὅλως τὸ ἐν τῷδε, τόπος ἐστίν. ἐν τόπῳ δὲ ὅλως οὐκ ἔστιν, ἀλλ᾽ ἐν σχέσει. δέδεικται γὰρ μὴ δύνασθαι περιληφθῆναι τόπῳ. ὅταν οὖν ἐν σχέσει γένηται τὸ νοητὸν τόπου τινὸς ἢ πράγματος ἐν τόπῳ ὄντος καταχρηστικώτερον λέγομεν ἐκεῖ αὐτὸ εἶναι, διὰ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ τὴν ἐκεῖ· τὸν τόπον ἀντὶ τῆς σχέσεως καὶ τῆς ἐνεργείας λαμβάνοντες. δέον γὰρ λέγειν ἐκεῖ ἐνεργεῖ λέγομεν ἐκεῖ ἐστιν, ἁρμό-

σφε

σῴζει δ' ἂν οὗτος ὁ λόγος καθαρώτερον καὶ μάλιστα
τῇ πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἑνώσει τοῦ Θεοῦ λόγου. καθ'
ἣν ἑνωθεὶς ἔμεινεν ἀσύγχυτος καὶ ἀπερίληπτος· οὐ κατὰ
τὸν τῆς ψυχῆς τρόπον. ἐκείνη μὲν γὰρ τῶν πεπληθυσ-
μένων οὖσα δοκεῖ καὶ συμπάσχειν πως δι' οἰκειότη-
τα τῷ σώματι, καὶ κρατεῖν ἔσθ' ὅτε καὶ κρατεῖσθαι· ὁ
δὲ Θεὸς λόγος οὐδὲν αὐτὸς ἀπὸ τῆς κοινωνίας τῆς
περὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν ἀλλοιούμενος, οὐδὲ με-
τέχων τῆς ἐκείνων ἀσθενείας, μεταδιδοὺς δὲ αὐτοῖς
τῆς ἑαυτοῦ θεότητος γίνεται σὺν αὐτοῖς ἓν μένων, ἐν
ᾧπερ ἦν καὶ πρὸ τῆς ἑνώσεως. καινότερος οὗτος ὁ
τρόπος τῆς κράσεως ἢ ἑνώσεως· καὶ κιρνᾶται καὶ μέ-
νει παντάπασιν ἄμικτος καὶ ἀσύγχυτος καὶ ἀδιάφθο-
ρος καὶ ἀμετάβλητος· οὐ συμπάσχων, ἀλλὰ συμ-
πράττων μόνον· οὐδὲ συμφθειρόμενος καὶ συναλ-
λοιούμενος, ἀλλὰ συναυξάνων μὲν ἐκεῖνα, αὐτὸς
δὲ μὴ μειούμενος ὑπ' αὐτῶν πρὸς τῷ μένειν ἄτρεπ-
τος καὶ ἀσύγχυτος. ἐπειδὴ καὶ καθαρῶς πάσης ἀλ-
λοιώσεως ἀμέτοχός ἐστι· μάρτυς τούτου ἐστὶ Πορφύ-
ριος ὁ κατὰ τοῦ Χριστοῦ κινήσας τὴν ἑαυτοῦ γλῶσσαν. ἰσχυ-
ραὶ δὲ τῶν ἐχθρῶν αἱ ὑπὲρ ἡμῶν μαρτυρίαι, καὶ μη-
δεμίαν ἀντιλογίαν ἐπιδεχόμεναι. οὗτος τοίνυν ὁ
Πορφύριος ἐν τῷ δευτέρῳ λόγῳ τῶν συμμίκτων ζη-
τημάτων γράφει κατάλεξιν οὕτως· οὐκ ἀπογνω-
στέον οὖν ἐνδέχεσθαι τινὰ οὐσίαν παραληφθῆναι εἰς
συμπλήρωσιν ἑτέρας οὐσίας, καὶ εἶναι μέρος οὐσίας
μένουσαν κατὰ τὴν ἑαυτῆς φύσιν μετὰ τοῦ συμπλη-

ρων ἄλλην οὐσίαν ἔν τε σὺν ἄλλῳ γινομένην, καὶ τὸ καθ' ἑαυτὴν ἐν διασώζουσαν. καὶ τὸ μεῖζον, αὐτὴν μὲν μὴ τρεπομένην, τρέπουσαν δὲ ἐκεῖνα ἐν οἷς ἂν γίγνηται εἰς τὴν ἑαυτῆς ἐνέργειαν τῇ παρουσίᾳ. λέγει δὲ ταῦτα περὶ τῆς ἑνώσεως τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος. εἰ δὲ ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἀληθὴς ὁ λόγος διὰ τὸ ἀσώματον, πολλῷ πλέον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ λόγου τοῦ μᾶλλον ἀσυγκρίτου καὶ κατὰ ἀλήθειαν ὄντος ἀσωμάτου· ὅπερ ἄντικρυς ἀποφράττει τὰ στόματα τῶν ἐπιχειρούντων κατηγορεῖν τῆς τοῦ Θεοῦ ἑνώσεως πρὸς τὸν ἄνθρωπον. τοῦτο γὰρ ἑλλήνων οἱ πολλοὶ γέλωτα ποιοῦνται, φάσκοντες ἀδύνατον καὶ ἀπίθανον καὶ ἀπρεπὲς εἶναι συγγενέσθαι θνητῇ φύσει τὸ θεῖον κατὰ κρᾶσιν καὶ ἕνωσιν. ἀλλ' ἡμεῖς τοῖς εὐδοκίμοις αὐτῶν χρησάμενοι μάρτυσιν ἀποδυόμεθα τὴν αἰτίαν. λέγεται δὲ παρά τισι καὶ μάλιστα παρὰ τοῖς Ευνομιάνοις ἡνῶσθαι τὸν Θεὸν λόγον τῷ σώματι οὐ κατ' οὐσίαν, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἑκατέρου δυνάμεις. οὐ γὰρ εἶναι τὰς οὐσίας τὰς ἑνωθείσας ἢ κραθείσας, ἀλλὰ τὰς δυνάμεις τοῦ σώματος ταῖς δυνάμεσι ταῖς θείαις συγκεκρᾶσθαι· δυνάμεις δὲ τοῦ σώματος παντὸς δήπου τοῦ ὀργανικοῦ κατὰ Αριστοτέλην λέγουσιν εἶναι τὰς αἰσθήσεις. ταύταις οὖν αἱ θεῖαι δυνάμεις συγκιρνάμεναι τὴν ἕνωσιν ἀπειργάσαντο κατ' αὐτούς. οὐδεὶς δὲ ἂν αὐτοῖς οἶμαι συγχωρήσειε τὰς αἰσθήσεις σωματικὰς δυνάμεις ἀποφαινομένοις· διώρισται γὰρ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν σαφῶς, τίνα μὲν ἴδια σώμα-

τος, τίνα δὲ ψυχῆς, τίνα δὲ τοῦ συναμφοτέρου· καὶ ἐν τοῖς ἰδίοις τοῦ συναμφοτέρου τὰς δι' ὀργάνων αἰσθήσεις ἐτίθεμεν· αὐτὰ δὲ τὰ ὄργανα, τοῦ σώματος ἐλέγομεν εἶναι. βέλτιον οὖν ὡς προείρηται κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν τῶν ἀσωμάτων ἀσυγχύτως τὴν ἕνωσιν γίνεσθαι τῶν οὐσιῶν, μηδὲν παραβλαπτομένης τῆς θειοτέρας ἐκ τῆς ὑποδεεστέρας· ἀλλὰ ταύτης μόνον ὠφελουμένης ἐκ τῆς θειοτέρας. ἐπείπερ ἡ καθαρῶς ἀσώματος φύσις, χωρεῖ μὲν ἀκωλύτως διὰ πάντων. δι' αὐτῆς δὲ οὐδὲν, ὥστε τῷ μὲν χωρεῖν αὐτὴν διὰ πάντων, ἡνῶσθαι. τῷ δὲ μηδὲν δι' αὐτῆς, μένειν ἄμικτον καὶ ἀσύγχυτον· οὐκ εὐδοκία τοίνυν ὁ τρόπος τῆς ἑνώσεως, ὥς τισι τῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν δοκεῖ, ἀλλ' ἡ φύσις αἰτία· τὸ μὲν γὰρ ἀναλαβὸν σῶμα κατ' εὐδοκίαν εἴποι τις ἂν εὐλόγως γε γενῆσθαι, τὸ δὲ ἑνούμενον μὴ συγχυθῆναι κατὰ τὴν οἰκείαν τοῦ Θεοῦ φύσιν οὐ κατ' εὐδοκίαν γίνεται· τοὺς γὰρ βαθμοὺς τῶν ψυχῶν καὶ τὰς ἀναβάσεις καὶ καταβάσεις ἃς Ὠριγένης εἰσάγει μηδὲν προσηκούσας ταῖς θείαις γραφαῖς, μὴ δὲ συνᾳδούσας, τοῖς τῶν χριστιανῶν δόγμασι παραλειπτέον.

ΠΕΡΙ ΣΩΜΑΤΟΣ ΚΕΦ. Δ.

ΠΑΝ σῶμα τῶν τεσσάρων στοιχείων ἐστὶ σύγκριμα καὶ ἐκ τούτων γέγονε· προσεχῶς μὲν τὰ τῶν ἐναίμων ζώων ἐκ τῶν τεσσάρων χυμῶν, αἵματος, φλέγματος, ξανθῆς τε χολῆς, καὶ μελαίνης. τὰ δὲ τῶν ἀναίμων ἔκ τε τῶν ἄλλων χυμῶν καὶ ἐκ τοῦ ἀναλο-

γοῦντος

γένος ἐν αὐτοῖς τῷ αἵματι· προσεχῶς δὲ λέγεται ὅταν ἀμέσως ἐξ αὐτῶν ἐκείνων τί γένηται· ὡς εἶναι τῶν μὲν τεσσάρων στοιχείων σύγκριμα τοὺς τέσσαρας χυμούς· τῶν δὲ χυμῶν τὰ ὁμοιομερῆ ἅ ἐστι μόρια τοῦ σώματος, εἰκάζουσι δὲ τῇ μὲν γῇ τὴν μέλαιναν χολὴν, τῷ δὲ ὕδατι τὸ φλέγμα· τῷ δὲ ἀέρι τὸ αἷμα, τῷ δὲ πυρὶ τὴν ξανθὴν χολὴν, πᾶν δὲ σύγκριμα στοιχείων ἢ στερεόν ἐστιν, ἢ ὑγρὸν, ἢ πνεῦμα. Αριστοτέλης δὲ προσεχῶς ἐξ αἵματος μόνου βούλεται γίνεσθαι τὰ σώματα τῶν ζώων· ἐκ τούτου γὰρ καὶ τρέφεσθαι προσεχῶς καὶ αὐξάνεσθαι πάντα τὰ τοῦ ζώου μόρια· καὶ τὸ σπέρμα δὲ τὴν γένεσιν ἐξ αἵματος ἔχειν. ἀλλ' ἐπείπερ ἐξ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ οὐκ ἐδόκει καλῶς ἔχειν τά τε σκληρότατα ὀστέα καὶ τὴν ἁπαλωτάτην σάρκα καὶ πιμελὴν γίνεσθαι, ἤρεσεν Ιπποκράτῃ πρώτῳ τὰ σώματα τῶν ζώων ἐκ τῶν τεσσάρων χυμῶν συμπήγνυσθαι προσεχῶς· ἵν' ἐκ μὲν τῶν γεωδεστέρων καὶ παχυμερεστέρων τὰ στερεώτερα γίνωνται, ἐκ δὲ τῶν μαλακωτέρων τὰ μαλακά. εὑρίσκονται δὲ πολλάκις οἱ τέσσαρες ἐν τῷ αἵματι χυμοὶ, ὡς ἔστιν ἰδεῖν ἐν ταῖς φλεβοτομίαις ποτὲ μὲν τοῦ ὀῤῥώδους φλέγματος πλεονάζοντος ἐν αὐτῷ· ποτὲ δὲ τῆς μελαίνεται ἢ ξανθῆς χολῆς· ὅθεν δοκοῦσι πως ἀλλήλοις συμφωνεῖν οἱ ἄνδρες· ἔστι δὲ τῶν ἐν τοῖς ζώοις μερῶν, τὰ μὲν ὁμοιομερῆ, τὰ δὲ ἀνομοιομερῆ· οἷον ὁμοιομερῆ μὲν ἐγκέφαλος· μήνιγγες, νεῦρον, μυελὸς, ὀστέον, ὀδοὺς, χόνδρος, ἀδε-

νες, ὄνυχες, σύνδεσμοι, ὑμένες, ἶνες, τρίχες, σάρκες, φλέβες, ἀρτηρίαι, πόροι, πιμελὴ, δέρμα, καὶ τὰ οἱονεὶ στοιχεῖα προσεχῆ τούτων, αἷμα, καθ᾽ αἷμα καθαρὸν, φλέγμα, χολὴ μέλαινα, καὶ ξανθή· ὁ γὰρ τένων σύνθετός ἐστιν ἔκ τε συνδέσμων καὶ νευρωδῶν ἰνῶν· ἀνομοιομερῆ δὲ κεφαλὴ, θώραξ, χεῖρες, πόδες, καὶ τὰ ἄλλα μέλη τοῦ ἀνθρώπου. οὐ γὰρ εἰς κεφαλὴν διαιρεῖται ἡ κεφαλή· ὥσπερ τὸ νεῦρον εἰς νεῦρον· καὶ ἡ φλὲψ εἰς φλέβα, καὶ ἡ σὰρξ εἰς σάρκα· πᾶν δὲ ἀνομοιομερὲς ἐξ ὁμοιομερῶν συνέστηκεν, ὡς ἡ κεφαλὴ ἐκ νεύρων καὶ σαρκῶν καὶ ὀστέων καὶ τῶν τοιούτων· καλοῦσι δὲ ταῦτα καὶ ὀργανικά· ὅρος δὲ ὁμοιομερῶν οὗτος· ὧν τὰ μόρια τῷ, τε ὅλῳ καὶ ἀλλήλοις ἐστὶν ὅμοια· τὸ δὲ ὅμοιον νῦν ἀντὶ τοῦ ταυτὸν δεῖ λαμβάνειν· οὐ πᾶν δὲ ζῶον πάντα τὰ μόρια τοῦ σώματος κέκτηται, ἀλλ᾽ ἔστιν ἔνια κολοβά· τὰ μὲν γάρ ἐστιν ἄποδα ὡς ἰχθύες, καὶ ὄφεις· τὰ δὲ ἀκέφαλα, ὡς καρκίνοι καὶ κάραβοι καὶ τῶν νηκτῶν ἔνια· ἐν γὰρ τῷ στήθει τὰ αἰσθητήρια ἔχουσι, διὰ τὸ μὴ ἔχειν κεφαλήν· τὰ δὲ πνεύμονος ἐστέρηται, ὅσα μὴ ἀναπνεῖ τὸν ἀέρα· τὰ δὲ κύστιν οὐκ ἔχει ὡς ὄρνιθες καὶ πάντα τὰ μὴ οὐροῦντα· τὰ δὲ ὀστρακόδερμα τῶν πλείστων ἀμοιρεῖ μελῶν· ἐν ὀλίγοις γὰρ αὐτοῖς τὸ εἶναι ζώοις ὑπάρχει· δοκεῖ δέ τινα καί τοι ἔχοντα μὴ ἔχειν, ὡς ἔλαφοι δοκοῦσι μὴ ἔχειν τὴν ξανθὴν χολὴν, ἐπειδήπερ ἐν τοῖς ἐντέροις ἔχουσιν αὐτὴν διεσπαρμένην καὶ ἀφανῆ· ὁ δὲ ἄνθρωπος καὶ

πάντα καὶ τέλεια, καὶ ὡς οὐκ ἂν ἄλλως ἐνδέχοιτο καλῶς ἔχει πάντα· οὕτω δὲ καὶ κατὰ τὴν θέσιν τῶν μορίων, πολλὴ ἡ διαφορὰ τοῖς ζώοις. τὰ μὲν γὰρ ἔχει τοὺς μαστοὺς ἐν τῷ στήθει· τὰ δὲ ἐν τῇ κοιλίᾳ· τὰ δὲ ὑπὸ τοὺς μηροὺς· καὶ τὰ μὲν β΄, τὰ δὲ δ΄, τὰ δὲ πλείους. σχεδὸν γὰρ συνεμέτρησεν ἡ φύσις τῷ τῶν γεννωμένων ἀριθμῷ τὸ πλῆθος τῶν μαστῶν· εἰ δέ τις ἀκριβῶς ἐκλέγειν ταῦτα βούλοιτο, τὴν περὶ ζώων ἱστορίαν Ἀριστοτέλους ἀναγινωσκέτω· οὐ γὰρ τῆς προκειμένης γραφῆς ἀκριβοῦν ἐστι ταῦτα. ἀλλ' οἷον ὑπογραφάς τινας καὶ τύπους ἐκτίθεσθαι· μετέλθωμεν οὖν ἐπὶ τὸν τῶν στοιχείων λόγον ἐξ ἀκολουθίας ἐπιζητούμενον.

ΠΕΡΙ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΚΕΦ. Ε.

ΤΟ στοιχεῖον τὸ κοσμικὸν, ἐστὶ μέρος ἐλάχιστον τοῦ συγκρίματος τῶν σωμάτων· εἰσὶ δὲ στοιχεῖα δ΄· γῆ, ὕδωρ, ἀὴρ, πῦρ, συντεταγμένα κατὰ τὴν εἰρημένην τάξιν, ἀπὸ τῶν κάτωθεν ἐπὶ τὰ ἄνω σώματα· αὐτὰ πρῶτά τε καὶ ἁπλᾶ, ὡς πρὸς τὰ ἄλλα σώματα· καὶ γὰρ πᾶν στοιχεῖον ὁμογενές ἐστι τοῖς ὧν ἐστι στοιχεῖον· ἡ μὲν γὰρ ἀρχὴ οὐχ ὁμογενὴς τοῖς ἐξ αὐτῆς· τὸ δὲ στοιχεῖον πάντως ὁμογενές· ἀλλ' ὅτι μὲν γῆ καὶ ὕδωρ ἀήρ τε καὶ πῦρ ἐστι τὰ στοιχεῖα δῆλον. καὶ γὰρ ἐν τούτοις ἄκραι αἱ ποιότητες δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ φαίνονται· οὐ μὴν τῶν αἰσθητῶν τι τούτων στοιχείων ἄκρατον καὶ ἀνεπίμικτόν ἐστιν ἑτέρου στοιχείου· νενόθευται γὰρ ἠρέμα πως ἅπαντα ταῦ-

τα, καὶ μετείληφεν ἀλλήλων μᾶλλον καὶ ἧττον· ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ μίξει καταδηλός ἐστιν ἡ φύσις αὐτῶν· ἕκαστον δὲ τῶν στοιχείων κατὰ συζυγίαν δύο ποιότητας ἔχει τὰς εἰδοποιούσας αὐτό. ἔστι γὰρ ἡ μὲν γῆ ξηρὰ καὶ ψυχρά· τὸ δὲ ὕδωρ ψυχρὸν καὶ ὑγρόν· ὁ δὲ ἀὴρ ὑγρὸς καὶ θερμὸς κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν· τὸ δὲ πῦρ θερμὸν καὶ ξηρόν· οὐ μὴν αἱ ποιότητες καθ᾽ ἑαυτὰς εἶναι δύνανται στοιχεῖα· οὐ γὰρ ἐκ ποιοτήτων ἀσωμάτων οἷόν τε συστῆναι σώματα, ἀλλ᾽ οὐδὲ τὰ ἄλλα σώματα μὴ ἄκραν ἔχοντα καὶ κατ᾽ ἐνέργειαν τὴν ποιότητα δυνατὸν εἶναι στοιχεῖα. ἦν γὰρ ἂν ἄπειρα τὰ στοιχεῖα πάντων τῶν ὄντων τὴν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ποιότητα κεκτημένων, καὶ οὐ δυναμένων διακριθῆναι ποῖα ποίων στοιχεῖα ἐστίν. ἀνάγκη τοίνυν τὸ στοιχεῖον εἶναι καὶ σῶμα καὶ ἁπλοῦν σῶμα, καὶ κατ᾽ ἐνέργειαν ἔχον ἄκρας τὰς ποιότητας· λέγω δὲ θερμότητα καὶ ψυχρότητα, ὑγρότητα καὶ ξηρότητα· αὗται γὰρ μόναι τῶν ποιοτήτων ὅλην δι᾽ ὅλου μεταβάλλουσι τὴν οὐσίαν· τῶν δὲ ἄλλων ποιοτήτων οὐδὲ μία τοῦτο δρᾷ. οὔτε γὰρ τὸ λευκὸν πλησιάζον σώματι λευκαίνει αὐτὸ δι᾽ ὅλου, ὡς τὸ θερμὸν θερμαίνει καὶ τὸ ψυχρὸν ψύχει, οὔτε τῶν ἄλλων οὐδέν. ἐναντία δὲ ἀλλήλοις ἐστὶ τὰ στοιχεῖα τὰ κατὰ τὰς β´ ποιότητας ἐναντία, ὡς τὸ ὕδωρ τῷ πυρὶ ψυχρὸν ὂν καὶ ὑγρόν, θερμῷ ὄντι καὶ ξηρῷ· καὶ ἡ γῆ τῷ ἀέρι ψυχρὰ οὖσα καὶ ξηρά, τῷ θερμῷ καὶ ὑγρῷ. ἐπειδὴ δὲ τὰ ἐναντία συνάπτεσθαι ἀλλήλοις οὐκ ἠδύνατο, μὴ μέσου τινὸς

δεσμο-

δεσμοῦ τεθειμένου τοῦ συνδέοντος αὐτά, ἔταξεν ὁ δημιουργὸς ἐν μέσῳ μὲν τῆς γῆς καὶ τοῦ ἀέρος ἐναντίων ὄντων τὸ ὕδωρ δοὺς αὐτῷ δύο ποιότητας, ψυχρότητα καὶ ὑγρότητα· καθ' ἃς ἠδύνατο τοῖς ἄκροις συναπτόμενον συνδεῖν αὐτά· τῷ μὲν γὰρ ψυχρῷ συνοικειοῦται τῇ γῇ· τῷ δὲ ὑγρῷ συνάπτεται τῷ ἀέρι· πάλιν μέσον τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ πυρὸς ἐναντίων ὄντων καὶ αὐτῶν ἔταξε τὸν ἀέρα, τῇ μὲν ὑγρᾷ ποιότητι οἰκειούμενον τῷ ὕδατι, τῇ δὲ θερμῇ τῷ πυρί· καὶ οὕτω τὰ ἐναντία συνῆψεν ἀλλήλοις διὰ μέσων τινῶν τῶν συνδεόντων καὶ ἑαυτὰ καὶ τὰ συνδούμενα. ὁ γὰρ τοιοῦτος δεσμὸς ἄριστός ἐστιν. ἕκαστον οὖν αὐτῶν κατὰ μὲν τὴν ἑτέραν ποιότητα συνῆψε τῷ πρὸ αὐτοῦ, κατὰ δὲ τὴν ἑτέραν τῷ μετ' αὐτό· οἷον τὸ ὕδωρ ψυχρόν ἐστι καὶ ὑγρόν· ἀλλὰ κατὰ μὲν τὸ ψυχρὸν τῇ γῇ συνάπτεται οὔσῃ πρὸ αὐτοῦ, κατὰ τὴν ἄνοδον· κατὰ δὲ τὸ ὑγρὸν τῷ ἀέρι ὄντι μετ' αὐτό. ὁμοίως καὶ ὁ ἀὴρ κατὰ μὲν τὸ ὑγρὸν συνάπτεται τῷ ὕδατι πρὸ αὐτοῦ ὄντι· κατὰ δὲ τὸ θερμὸν τῷ πυρὶ ὄντι μετ' αὐτό. ὁμοίως καὶ ὁ ἀὴρ, κατὰ μὲν τὸ ὑγρὸν συνάπτεται τῷ ὕδατι πρὸ αὐτοῦ ὄντι· κατὰ δὲ τὸ θερμὸν τῷ πυρὶ ὄντι μετ' αὐτό. καὶ τὸ πῦρ δὲ κατὰ μὲν τὴν θερμότητα συνάπτεται τῷ ἀέρι πρὸ αὐτοῦ ὄντι κατὰ δὲ τὴν ξηρότητα τῇ γῇ κατ' ἐπίκλασιν καὶ ἐπιστροφὴν τὴν πρὸς τὸ ἄκρον· οὕτω δὲ καὶ ἡ γῆ κατὰ μὲν τὸ ψυχρὸν τῷ ὕδατι, κατὰ δὲ τὸ ξηρὸν τῷ πυρὶ κατ' ἐπίκλασιν. ἵνα γὰρ μὴ μόνον τὴν πρὸς τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω

κάθοδόν τε καὶ ἄνοδον τὴν σχέσιν ἔχῃ τὰ στοιχεῖα, ἀλλὰ καὶ τὴν κατὰ κύκλον. ἐπέκαμψέ πως καὶ ἐπέστρεψε τὰ ἄκρα πρὸς ἄλληλα· λέγω δὲ τὸ πῦρ καὶ τὴν γῆν· καὶ γὰρ τὸ πῦρ ἀποβαλὸν τὴν θερμότητα μόνην γίνεται γῆ· τοῦτο δὲ δῆλον ἐκ τῶν κεραυνῶν· καταφερόμενον γὰρ τὸ πῦρ καὶ ψυχόμενον ἐκ τῆς ὑπεροπτήσεως ἀπολιθοῦται. διὸ πᾶς κεραυνὸς μετὰ λίθου καὶ θείου φέρεται· ἔστι δὲ τὸ θεῖον ὥσπερ πῦρ ἀνεψυγμένον οὐκ ἔτι θερμὸν κατ' ἐνέργειαν, ἀλλὰ δυνάμει· ξηρὸν δὲ καὶ ἐνεργείᾳ. μόνα δὲ τὰ στοιχεῖα κατ' ἐνέργειαν ἔχει τὰς ποιότητας· τὰ δὲ ἄλλα πάντα δυνάμει ἐὰν μὴ πλησιάσῃ στοιχείῳ. ἵνα δὲ μηδέποτε ἐπιλίπῃ μήτε τὰ στοιχεῖα μήτε τὰ ἐξ αὐτῶν συγκρίματα, σοφῶς ὁ δημιουργὸς ἐτεχνάσατο, ὥς τε τὰ στοιχεῖα καὶ εἰς ἄλληλά τε μεταβάλλεσθαι, καὶ εἰς τὰ συγκρίματα, καὶ πάλιν τὰ συγκρίματα εἰς τὰ στοιχεῖα ἀναλύεσθαι· καὶ οὕτως ἐξ ἀλληλογονίας διαρκῶς συνιστάμενα σώζεται διαπαντός. γῆ μὲν γὰρ * πηλωθεῖσα γίνεται ὕδωρ· ὕδωρ δὲ πυκνωθὲν καὶ πιληθὲν γίνεται γῆ· θερμανθὲν δὲ καὶ ἐξατμισθὲν γίνεται ἀήρ· ἀὴρ δὲ συναχθεὶς μὲν καὶ πυκνωθεὶς γίνεται ὕδωρ· ξηρανθεὶς δὲ εἰς πῦρ μεταβάλλεται· οὕτω δὲ καὶ τὸ πῦρ σβεσθὲν μὲν καὶ ἀποβαλὸν τὴν ξηρότητα ἐξαιροῦται· ἔστι γὰρ ἀὴρ σβέσις πυρὸς καὶ ἀτμὶς ὕδατος θερμανθέντος. ἐξ ἀμφοτέρων οὖν δῆλον ὡς ἐκ θερμότητος ἡ γένεσις αὐτοῦ· καὶ γὰρ θερμανθὲν τὸ ὕδωρ, καὶ σβεσθὲν τὸ πῦρ ἀὴρ γίνεται. ἔστι μὲν οὖν κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν

*πιληθεῖσα

θερμός· ψύχεται δὲ τῇ πρὸς τὸ ὕδωρ γειτνιάζει, καὶ τῇ πρὸς τὴν γῆν· ὡς τὰ μὲν κάτω μέρη αὐτοῦ τὰ πρὸς τῇ γῇ ψυχρὰ εἶναι· τὰ δὲ ἄνω καὶ πρὸς τὸ πῦρ θερμά· συμβαίνει δὲ τοῦτο διὰ τὸ μαλακὸν καὶ εὐπαθὲς τοῦ ἀέρος· ταχέως γὰρ ἐξίσταται τῆς οἰκείας φύσεως καὶ μεταβάλλεται. Αριστοτέλης δὲ δύο φύσεις εἶναι τοῦ ἀέρος φησί· τὸ μὲν ἀτμῶδες τὸ ἐκ τῆς ἀναθυμιάσεως τοῦ ὕδατος· τὸ δὲ καπνῶδες τὸ ἐκ τῆς σβέσεως τοῦ πυρός· καὶ τὸ μὲν καπνῶδες, θερμὸν εἶναι· τὸ δὲ ἀτμῶδες, ἔνθα μὲν τίκτεται θερμὸν καὶ αὐτό, προϊὸν δὲ κατὰ μέρος ψύχεσθαι καὶ περισσότερον ἐξυδατοῦσθαι· ἵνα δὲ καὶ ἄλλα τινὰ δοκοῦντα εἶναι ἄτοπα ἐκδιαφύγῃ, καὶ πρὸς τούτοις τὸ τὰ ὑψυλότερα καὶ πολὺ τῆς γῆς ἀφεστῶτα ψυχρότερα φαίνεσθαι, διττὴν ὑπέθετο τὴν φύσιν αὐτοῦ· πάντα δὲ τὰ σώματα τὴν γένεσιν ἐκ τῆς συνόδου τῶν τεσσάρων τούτων στοιχείων ἔχοντα τά τε τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων· τῆς φύσεως τὰ καθαρώτατα τῶν στοιχείων εἰς τὴν γένεσιν τούτων τῶν σωμάτων ἑλκούσης· καλεῖ δὲ ταῦτα τὰ σώματα Αριστοτέλης φυσικά· οὐ κατὰ σωρείαν συντιθεμένων αὐτῶν, ἀλλ' ὅλων δι' ὅλου εἰς ἕνωσιν ἀνακιρναμένων, καὶ ἕν τι καὶ ἄλλο παρ' αὐτὰ ποιούντων τὸ σῶμα· οὕτω γὰρ ἥνωται ὡς μὴ οἷόν τε εἶναι διακρῖναι αὐτά· μὴ δὲ ἰδίᾳ μὲν θεάσασθαι τὴν γῆν, ἰδίᾳ δὲ τὸ ὕδωρ καὶ τὸν ἀέρα καὶ τὸ πῦρ τοῦ ἕν τι καὶ ἄλλο παρὰ ταῦτα ἐκ τῆς συνόδου τῶν δ' γεγενῆσθαι· ὡς ἐπὶ τῆς τετραφαρμάκου, καὶ γὰρ ἐκεῖ

ἄλλο ἡ τετραφάρμακος παρὰ τὰ ἐξ ὧν σύγκειται· οὐχ ὁμοίως μέντοι· οὐ γὰρ κατὰ παράθεσιν τῶν λεπτομερεστάτων ὡς ἐν τῇ τετραφαρμάκῳ τὰ στοιχεῖα ποιεῖ τὰ σώματα, ἀλλὰ κατὰ μεταβολὴν καὶ ἑνότητα· πάλιν δὲ εἰς τὰ στοιχεῖα ἀναλύεται τὰ σώματα· καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ διαμένει διηνεκῶς τὰ πάντα, καὶ ἀρκεῖ πρὸς τὴν τῶν ὄντων γένεσιν, μήτε πλεονάζοντα ποτὲ, μήτε μειούμενα· ὅθεν καὶ τὴν ἄλλου γένεσιν, ἄλλου φθορὰν εἶναι φασὶ· καὶ τὴν ἄλλου φθορὰν, ἄλλου γένεσιν, οὐ μόνον κατὰ τὴν ψυχὴν ὡς προείρηται, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ σῶμα. Πλάτωνι δὲ δοκεῖ, τὰ μὲν τρία στοιχεῖα μεταβάλλειν εἰς ἄλληλα, τὴν δὲ γῆν ἀμετάβλητον μένειν· ἀπεικάζων γὰρ ἑκάστῳ στοιχείῳ τὰ στερεώματα τῶν εὐθυγράμμων σχημάτων, τῇ μὲν γῇ τὸ κυβικὸν σχῆμα· ἐπειδὴ ἀκινητότατον ἐστὶ τῶν λοιπῶν. ὕδατι δὲ τῶν λοιπῶν τὸ δυσκινητότατον τὸ εἰκοσάεδρον, τὸ δὲ εὐκινητότατον τὸ πυραμοειδὲς τῷ πυρὶ, τὸ δὲ ὀκτάεδρον τῷ ἀέρι· ὅπερ ἐστὶν εὐκινητότερον μὲν ὕδατος, δυσκινητότερον δὲ πυρός: ἐκ τούτων τῶν σχημάτων ποιεῖται τὴν ἀπόδειξιν, τοῦ τὰ μὲν τρία εἰς ἄλληλα μεταβάλλεσθαι, τὴν δὲ γῆν τοῦτο μὴ πάσχειν· τὰ μὲν γὰρ τρία τήν τε πυραμίδα καὶ τὸ ὀκτάεδρον καὶ τὸ εἰκοσάεδρον ἐκ σκαληνῶν τριγώνων συνίστασθαι, τὸν δὲ κύβον ἐξ ἰσοπλεύρων τριγώνων. ὅσα τοίνυν ἐκ τῶν σκαληνῶν τριγώνων συνέστη, ταῦτα δύνασθαι διαλυόμενα, καὶ πάλιν συνιόντα εἰς ἄλληλα μεταβάλλεσθαι. οὐ

μὴν

μὴν καὶ τὸν κύβον διαλυθέντα εἴς τι τῶν ἄλλων τριῶν σχημάτων δύνασθαι μεταβάλλειν· ἐξ ἰσοπλεύρων γὰρ τριγώνων συνέστηκεν, ἐξ ὧν οὐδὲν τῶν ἄλλων τριῶν συστῆναι δύναται· μήτ' αὖ τι τῶν τριῶν σχημάτων εἰς κύβον. ἀνάγκη οὖν καὶ τὰ εἰδοποιηθέντα σώματα κατὰ τὰ εἴδη ταῦτα, οὕτως ἔχειν πρὸς ἄλληλα ὡς ἐκεῖνα εἶχεν. οὐ μὲν ἀπαθὴς ἔμεινεν ἡ γῆ, ἀλλὰ διαιρεῖται ὑπὸ τῶν λεπτομερεστέρων σωμάτων ἀναστοιχειουμένη μὲν, οὐ μὴν καὶ μεταβαλλομένη εἰς τὰ διαιροῦντα αὐτήν· πάλιν γὰρ συνιοῦσα εἰς ἑαυτὴν ἀποκαθίσταται, ὅπερ φαίνεται ἐν τῷ ὕδατι· ἐὰν γὰρ εἰς ὕδωρ γῆν ὀλίγην βαλὼν ταράξῃς, διαλύεται εἰς ὕδωρ ἡ γῆ. ἐὰν δὲ παύσῃ ταράττων, λαβόντος στάσιν τοῦ ὕθατος ὑφιζάνει· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ πάσης τῆς γῆς δεῖ νοεῖν. οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο μεταβολὴ, ἀλλὰ διάκρισις τῶν μεμιγμένων· λέγει δὲ ὁ Πλάτων καὶ ὑπὸ τῆς ὀξύτητος τοῦ πυρὸς λύεσθαι τὴν γῆν· ἡ δὲ λυθεῖσα φέρεται ἐν αὐτῷ ἢ ἐν ἀέρος ὄγκῳ, δηλονότι ὅταν ὁ ἀὴρ αὐτὴν διαλύσῃ, ἢ ἐν ὕδατι ὅταν ἐφ' ὕδατος λυθῇ· λέγει δὲ καὶ κατ' ἄλλον τρόπον διαιρῶν, ἕκαστον τῶν στοιχείων τρεῖς ποιότητας ἔχειν· τὸ μὲν πῦρ ὀξύτητα· μανότητα κίνησιν· τὸ δὲ ἕτερον ἄκρον τῶν στοιχείων, τουτέστι τὴν γῆν ἀμβλύτητα, πυκνότητα, στάσιν· ὡς εἶναι κατὰ ταύτας τὰς ποιότητας ἐναντία τὴν γῆν καὶ τὸ πῦρ. ὅπερ οὐκ ἦν κατὰ τὰς ἄλλας τὰς ἐν συζυγίᾳ ποιότητας, εἰλῆφθαι δὲ ἀφ' ἑκατέρων τῶν ἄκρων ποιότητας, καὶ

οὕτως τὰ μέσα στοιχεῖα γεγενῆσθαι· λαμβάνονται γὰρ τοῦ μὲν πυρὸς δύο ποιότητες ἡ μανότης καὶ ἡ κίνησις· μία δὲ τῆς γῆς ἡ ἀμβλύτης, καὶ συνίσταται ὁ ἀὴρ εἰδοποιοῦς ἔχων ποιότητας ἀμβλύτητα, μανότητα, κίνησιν· πάλιν βλαμβάνονται ποιότητες τῆς γῆς, ἀμβλύτης καὶ πυκνότης. τοῦ δὲ πυρὸς, μία μόνη ἡ κίνησις· καὶ γίνεται τὸ ὕδωρ εἰδοποιούμενον καὶ αὐτὸ ἀμβλύτητι, πυκνότητι, κινήσει· ἔστιν οὖν ὡς ὀξύτης πρὸς ἀμβλύτητα, οὕτω πῦρ πρὸς ἀέρα. ὡς δὲ μανότης πρὸς πυκνότητα, οὕτως ἀὴρ πρὸς ὕδωρ· ὡς δὲ κίνησις πρὸς στάσιν, οὕτως ὕδωρ πρὸς γῆν. ὡς ἄρα πῦρ πρὸς ἀέρα, οὕτως ἀὴρ πρὸς ὕδωρ· καὶ ὡς ἀὴρ πρὸς ὕδωρ, οὕτως ὕδωρ πρὸς γῆν. πέφυκε γὰρ τὰ μὲν ἐπίπεδα ὑπὸ μιᾶς μεσότητος συνέχεσθαι, τουτέστιν ἀναλογίας· τὰ δὲ στερεὰ ὑπὸ δύο μεσοτήτων, κατ' ἄλλον δὲ τρόπον λέγουσι ποιότητας ἔχειν τὰ στοιχεῖα, τὴν μὲν γὰρ γῆν καὶ τὸ ὕδωρ βαρύτητα ἔχειν, καθ' ἣν κάτω φύσει φέρονται, τὸν δὲ ἀέρα καὶ τὸ πῦρ κουφότητα, καθ' ἣν ἄνω φύσει φέρονται· λέγουσι δὲ οἱ στωϊκοὶ τῶν στοιχείων τὰ μὲν εἶναι δραστικὰ, τὰ δὲ παθητικά· δραστικὰ μὲν ἀέρα καὶ πῦρ· παθητικὰ δὲ γῆν καὶ ὕδωρ. Ἀριστοτέλης δὲ καὶ πέμπτον εἰσάγει σῶμα τὸ αἰθέριον καὶ κυκλοφορικὸν, μὴ βουλόμενος τὸν οὐρανὸν ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων γεγενῆσθαι· κυκλοφορικὸν δὲ λέγει τὸ πέμπτον σῶμα, ὅτι ἐν κύκλῳ περὶ τὴν γῆν φέρεται τοῦ Πλάτωνος διαρρήδην φάσκοντος ἐκ πυρὸς

καὶ γῆς αὐτὸν συνεστάναι· λέγει γὰρ οὕτως. σωμα- „
τοειδὲς καὶ ὁρατὸν, ἁπτόν τε δεῖ τὸ γενόμενον εἶναι, „
χωρὶς δὲ πυρὸς οὐδὲν ἄν ποτε ὁρατὸν γένοιτο. οὐδὲ „
ἁπτὸν ἄνευ τινὸς στερεοῦ, στερεὸν δὲ οὐκ ἄνευ γῆς· ὅθεν „
ἐκ πυρὸς καὶ γῆς τὸ τοῦ παντὸς συνεστάναι σῶμα „
ὁ Θεὸς ἀρχόμενος ἐποίει, δύο δὲ μόνα καλῶς συν- „
ίστασθαι τρίτου χωρὶς, οὐ δυνατόν· δεσμὸν γὰρ ἐν „
μέσῳ δεῖ ἀμφοῖν συναγαγὼν γίνεσθαι· δεσμὸς δὲ „
κάλλιστος ὃς ἂν ἑαυτόν τε καὶ τὰ ξυνδούμενα ἓν „
ποιῇ ὅτι μάλιστα, τοῦτο δὲ πέφυκεν ἀναλογία κάλ-
λιστα ἀποτελεῖν· δεσμὸν λέγων τὰ μέσα δύο στοι-
χεῖα ἐξ ἀναλογίας εἰλημμένα τῆς προρρηθείσης. οἱ
δὲ τὰ τῶν Ἑβραίων πρεσβεύοντες διαφέρονται περὶ τοῦ
οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς· οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι σχεδὸν πάντες, ἐξ
οὐδεμιᾶς προϋποκειμένης ὕλης φάσκουσι γεγενῆσθαι
τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ἀπολινάριος δὲ ἐκ τῆς
ἀβύσσου πεποιηκέναι τὸν Θεὸν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν
γῆν βούλεται· τῆς γὰρ ἀβύσσου Μωσῆς οὐκ ἐμνη-
μόνευσεν ἐν τῇ γενέσει τοῦ κόσμου ὡς γεγενημένης·
ἐν δὲ τῷ Ἰὼβ εἴρηται ὁ ποιήσας τὴν ἄβυσσον. ἐκ
ταύτης οὖν ὡς ἐξ ὕλης βούλεται τὰ ἄλλα πάντα
γεγενῆσθαι· οὐ μὴν ἀγέννητον, ἀλλὰ γενητὴν εἶναι αὐ-
τὴν πρὸ πάντων τῶν σωματικῶν προκαταβεβλη-
μένην ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ πρὸς τὴν τῶν ἄλλων
ὑπόστασιν· δηλοῖ δὲ καὶ τοὔνομα τῆς ἀβύσσου τὸ τῆς
ὕλης ἄπειρον, ἀλλὰ τοῦτο μὲν ὅπως ἂν ἔχοι, οὐδὲν
διαφέροι· καὶ γὰρ οὕτως πάντων ὁ Θεὸς καὶ δημιουρ-

γὸς δείκνυται, καὶ ἐξ οὐκ ὄντων πεποιηκὼς τὰ πάντα· πρὸς δὲ τοὺς ἓν μόνον λέγοντας εἶναι στοιχεῖον, ἢ τὸ πῦρ, ἢ τὸν ἀέρα, ἢ τὸ ὕδωρ, ἀρκέσει τὰ παρὰ Ἱπποκράτους εἰρημένα· εἰ ἓν ἦν ὁ ἄνθρωπος, οὐδέποτε ἂν ἤλγεεν· οὐ δὲ γὰρ ἂν ἦν, ὑφ' οὗ ἀλγήσειεν ἓν ὤν, εἰ δὲ καὶ ἤλγεεν ἓν ἂν ἦν τὸ ἰώμενον· δεῖ γὰρ τὸ μέλλον ἀλγεῖν, ἐν μεταβολῇ γενέσθαι μετ' αἰσθήσεως· εἰ δὲ ἓν μόνον ἦν τὸ στοιχεῖον, οὐκ ἦν εἰς ὃ μεταβληθείη, μὴ ἐξεπόμενον δὲ, ἀλλὰ μένον ἐφ' ἑαυτοῦ, οὐκ ἂν ἤλγησεν, εἰ καὶ αἰσθητὸν ἦν· ἀνάγκη δὲ καὶ τὸ πάσχον ὑπό τινος πάσχειν. εἰ δὲ μόνον ἓν ἦν τὸ στοιχεῖον, οὐκ ἦν ἂν ἑτέρα ποιότης παρὰ τὴν τοῦ ἑνὸς στοιχείου, ὑφ' ἧς ἔπαθεν ἂν τὸ ζῶον· εἰ δὲ μήτε μεταβληθῆναι μήτε παθεῖν ἠδύνατο, πῶς ἂν ἤλγησε; δείξας οὖν τοῦτο ἀδύνατον, κατὰ συγχώρησιν ἐπάγει. εἰ δὲ καὶ ἤλγεεν ἓν ἂν ἦν τὸ ἰώμενον, νῦν δὲ οὐκ ἔστιν ἓν τὸ ἰώμενον, ἀλλὰ πολλά· οὐκ ἄρα ἓν ἦν ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὧν αὐτοὶ πειρῶνται τὸ ἴδιον ἕκαστος κατασκευάζειν δόγμα, ἐκ τούτων μάλιστα δείκνυται δ΄ ὄντα στοιχεῖα· καὶ γὰρ Θαλῆς τὸ ὕδωρ μόνον λέγων εἶναι στοιχεῖον, πειρᾶται δεικνύειν τ' ἄλλα τρία ἀπὸ τούτου γινόμενα· τὴν μὲν γὰρ ὑποστάθμην αὐτοῦ γῆν γίνεσθαι· τὸ δὲ λεπτομερέστερον ἀέρα, τοῦ δὲ ἀέρος τὸ λεπτομερέστερον πῦρ· Αναξιμένης δὲ ἀέρα μόνον λέγων, καὶ αὐτὸς ὁμοίως πειρᾶται δεικνύναι τὰ ἄλλα στοιχεῖα ἐκ τοῦ ἀέρος ἀποτελούμενα. Ηράκλειτος δὲ καὶ Ἵππαρχος ὁ μεταπον-

τίνος

τίνος τὸ πῦρ λέγοντες, ταῖς αὐταῖς ταύταις ἀποδείξεσι κέχρηνται, ἐξ ὧν τίνων καὶ οὗτοι φασὶ τὸ πῦρ εἶναι τῶν ἄλλων στοιχείων γεννητικὸν, καὶ τῶν ἄλλων ὁ μὲν τὸ ὕδωρ, ὁ δὲ τὸν ἀέρα, ἐκ τούτων δείκνυται· ὅτι πάντα τὰ στοιχεῖα εἰς ἄλληλα μεταβάλλεται· πάντων δὲ εἰς ἄλληλα τρεπομένων ἀνάγκη στοιχεῖα τὰ πάντα εἶναι. ὅπερ γὰρ ἂν λάβῃς τῶν τεσσάρων, εὑρεθήσεται καὶ τοῦτο ὑφ' ἑτέρου γινόμενον· τὸ δὲ σῶμα τῆς ψυχῆς ὄργανον ὑπάρχον, ταῖς ψυχικαῖς δυνάμεσι συνδιαιρεῖται· ταύταις γὰρ πρόσφορόν τε καὶ ἐπιτήδειον κατεσκεύασται· πρὸς τὸ μηδεμίαν αὐτῆς δύναμιν ὑπὸ τοῦ σώματος ἐμποδίζεσθαι· ἑκάστῃ γὰρ ψυχικῇ δυνάμει πρὸς τὴν ἐνέργειαν ἴδια μέρη τοῦ σώματος ἀποκεκλήρωται, ὡς προϊὼν ὁ λόγος ἀποδείξει. ἡ μὲν γὰρ ψυχὴ τάξιν ἐπέχει τεχνίτου, τὸ δὲ σῶμα ὀργάνου, ὕλη δέ ἐστι περὶ ἃ ἡ πρᾶξις· τὸ δὲ ἀποτέλεσμα ἡ πρᾶξις αὐτή. οἷον ὡς ὕλη μὲν ὑπόκειται, ἡ γυνὴ· περὶ ταύτην γὰρ ἡ πρᾶξις. ἡ δὲ πρᾶξις μοιχεία, ἢ πορνεία, ἢ γάμος. διαιροῦνται δὲ αἱ ψυχικαὶ δυνάμεις εἴς τε τὸ φανταστικὸν καὶ διανοητικὸν καὶ μνημονευτικόν.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΦΑΝΤΑΣΤΙΚΟΥ. ΚΕΦ. ϛ.

ΦΑΝΤΑΣΤΙΚΟΝ μὲν οὖν ἐστι δύναμις τῆς ἀλόγου ψυχῆς διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἐνεργοῦσα· φανταστὸν δὲ τὸ τῇ φαντασίᾳ ὑποπίπτον, ὡς αἰσθήσει αἰσθητόν· φαντασία δέ ἐστι πάθος τῆς ἀλόγου ψυχῆς ὑπὸ φανταστοῦ τινὸς γινόμενον· φάντασμα δὲ

πάθος διάκενον ἐν τοῖς ἀλόγοις τῆς ψυχῆς μέρεσιν ὑπ᾽ οὐδενὸς φανταστοῦ γινόμενον· οἱ δὲ στωικοὶ τέσσαρα ταῦτα φασὶ· φαντασία, φανταστὸν, φανταστικὸν, φάντασμα, φαντασίαν μὲν λέγοντες τὸ πάθος τῆς ψυχῆς τὸ ἐνδεικνύμενον αὐτό, τε καὶ τὸ πεποιηκὸς φανταστὸν. ὅταν γὰρ λευκὸν ἴδωμεν, ἐγγίνεταί τι πάθος τῇ ψυχῇ ἐκ τῆς λήψεως αὐτοῦ. ὥς γὰρ ἐν τοῖς αἰσθητηρίοις ἐγγίνεται πάθος, ὅταν αἰσθάνηται, οὕτω καὶ ἐν τῇ ψυχῇ· ὅταν ἐννοήσῃ. εἰκόνα γὰρ ἐν ἑαυτῇ δέχεται τοῦ νοητοῦ· φανταστὸν δὲ τὸ πεποιηκὸς τὴν φαντασίαν αἰσθητὸν, οἷόν τι λευκὸν καὶ πᾶν ὅτι δύναται κινεῖν τὴν ψυχήν. φανταστικὸν δὲ τὸν διάκενον διελκυσμὸν ἄνευ φανταστοῦ· φάντασμα δὲ * ᾧ ἐφελκόμεθα κατὰ τὸ φανταστικὸν διάκενον ἑλκυσμόν. ὡς ἐπὶ τῶν μεμηνότων καὶ μελαγχολώντων, ἡ δὲ διαφωνία τούτοις περὶ τὴν ἐναλλαγὴν μόνην γέγονε τῶν ὀνομάτων, ὄργανα δὲ αὐτοῦ αἱ πρόσθιοι τοῦ ἐγκεφάλου κοιλίαι, καὶ τὸ ἐν αὐταῖς ψυχικὸν πνεῦμα, καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ νεῦρα τὰ διάβροχα τῷ ψυχικῷ πνεύματι· καὶ ἡ κατασκευὴ τῶν αἰσθητηρίων· ἔστι δὲ αἰσθητήρια ε΄. αἴσθησις δὲ μία, ἡ ψυχὴ ἡ γνωρίζουσα διὰ τῶν αἰσθητηρίων, τὰ ἐν αὐτοῖς γινόμενα πάθη, καὶ τῷ μὲν γεωδεστάτῳ καὶ σωματικωτάτῳ τῶν αἰσθητηρίων ὅπερ ἐστὶν ἡ ἁφὴ τῆς γεώδους φύσεως αἰσθάνεται. τῷ δὲ αὐγοειδεστάτῳ ὅπερ ἐστὶν ἡ ὄψις τῶν αὐγοειδῶν. ὡς καὶ τῷ ἀερώδει τῶν τοῦ ἀέρος παθημάτων· ἀὴρ γὰρ ἐστὶν

* ὃ ἐφελκόμεν

ἡ τῆς

ἡ τῆς φωνῆς οὐσία ἢ ἀέρος πληγή· καὶ τῷ ἀεροει-
δεῖ δὲ καὶ ὑδατοειδεῖ τῷ κατὰ τὴν γεῦσιν τῶν χυμῶν
ἀντιλαμβάνεται. ἕκαστον γὰρ τῶν αἰσθητῶν διὰ τοῦ
οἰκείου γνωρίζεσθαι πέφυκεν. ἔδει τοίνυν κατὰ τοῦτον
τὸν λόγον ἐπειδὴ δ' στοιχεῖα, τέσσαρας εἶναι καὶ
τὰς αἰσθήσεις· ἀλλ' ἐπειδήπερ ὁ ἀτμὸς καὶ τὸ τῶν
ὀσμῶν γένος μεταξὺ τὴν φύσιν ἐστὶν ἀέρος καὶ ὕδα-
τος· ἀέρος μὲν γάρ ἐστι παχυμερέστερος, ὕδατος δὲ
λεπτομερέστερος, δῆλον δὲ γίνεται τὸ τοιοῦτον διὰ τῆς
κορύζης τοῦ πάθους. οἱ γὰρ κορυζῶντες ἕλκουσι μὲν
τὸν ἀέρα διὰ τῆς ἀναπνοῆς· ἕλκοντες δὲ τοῦτον, τὸν
ἀτμὸν οὐκ ἀντιλαμβάνονται· διὰ γὰρ τὴν ἔμφραξιν
τὸ παχυμερέστερον οὐκ ἀφικνεῖται πρὸς τὴν αἴσθη-
σιν, τούτου χάριν πέμπτον αἰσθητήριον ἡ ὄσφρησις
ὑπὸ τῆς φύσεως ἐξεύρηται, ἵνα μηδὲν τῶν δυνα-
μένων εἰς γνῶσιν ἐλθεῖν διαφύγῃ τὴν αἴσθησιν· ἔστι
δὲ ἡ αἴσθησις οὐκ ἀλλοίωσις, ἀλλὰ διάγνωσις ἀλ-
λοιώσεως. ἀλλοιοῦται μὲν γὰρ τὰ αἰσθητήρια, δια-
κρίνει δὲ τὴν ἀλλοίωσιν ἡ αἴσθησις, καλεῖται δὲ
πολλάκις αἴσθησις καὶ τὰ αἰσθητήρια. ἔστι δὲ αἴσθη-
σις ἀντίληψις τῶν αἰσθητῶν· δοκεῖ δὲ οὗτος ὁ ὅρος
οὐκ αὐτῆς εἶναι τῆς αἰσθήσεως, ἀλλὰ τῶν ἔργων αὐ-
τοῦ· διὸ καὶ οὕτως ὁρίζονται τὴν αἴσθησιν, πνεῦμα
νοερὸν ἀπὸ τοῦ ἡγεμονικοῦ ἐπὶ τὰ ὄργανα τεταμμέ-
νον. ἔτι δὲ καὶ οὕτως δύναμις ψυχῆς ἀντιληπτικὴ τῶν
αἰσθητῶν, αἰσθητήριον δὲ ὄργανον τῆς ἀντιλήψεως τῶν
αἰσθητῶν. Πλάτων δὲ τὴν αἴσθησιν λέγει ψυχῆς

καὶ σώματος κοινωνίαν πρὸς τὰ ἐκτός. ἡ γὰρ δύναμις, ψυχῆς· τὸ δὲ ὄργανον, σώματος, ἄμφω δὲ διὰ φαντασίαν ἀντιληπτικὰ τῶν ἔξωθεν, τῶν δὲ ψυχικῶν τὰ μέν ἐστιν ὑπουργητικά τε καὶ * δορυφορικὰ, τὰ δὲ ἀρχικὰ καὶ ἡγεμονικὰ, ἀρχικὰ μὲν, τό, τε διανοητικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν, ὑπουργητικὰ δὲ τὰ αἰσθητικὰ καὶ ἡ καθ' ὁρμὴν κίνησις, καὶ τὸ φωνητικόν. καὶ γὰρ ἡ κίνησις καὶ ἡ φωνὴ ὀξύτατα καὶ σχεδὸν ἀχρόνως ὑπακούει τῇ βουλήσει τοῦ λογισμοῦ· ἅμα γὰρ καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ θέλομέν τε καὶ κινούμεθα οὐδενὸς ἐπιδεόμενοι μεταξὺ χρόνου τῆς τε βουλήσεως καὶ τῆς κινήσεως. ὡς ἐπὶ τῆς κινήσεως τῶν δακτύλων ἐστὶν ἰδεῖν, καὶ τῶν φυσικῶν δὲ ἔνια ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν ἐστὶ τοῦ διανοητικοῦ, ὡς τὰ καλούμενα πάθη.

* δορυαλωτικὰ

ΠΕΡΙ ΟΨΕΩΣ ΚΕΦ. Ζ.

Η ΟΨΙΣ ὁμωνύμως λέγεται, καὶ γὰρ τὸ αἰσθητήριον καὶ ἡ δύναμις ἡ αἰσθητική· Ἵππαρχος δὲ φησιν ἀκτίνας ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἀποτεινομένας τοῖς πέρασιν ἑαυτῶν, καθάπερ χειρῶν ἐπαφαῖς καθαπτούσαις τοῖς ἐκτὸς σώμασι, τὴν ἀντίληψιν αὐτῶν πρὸς τὸ ὁρατικὸν ἀναδιδόναι. οἱ δὲ γεωμέτραι κώνους τινὰς ἀναγράφουσιν ἐκ τῆς συνεμπτώσεως τῶν ἀκτίνων γινομένους τῶν ἐκπεμπομένων διὰ τῶν ὀφθαλμῶν· πέμπειν γὰρ ἀκτίνας τὸν μὲν δεξιὸν ὀφθαλμὸν ἐπὶ τὰ ἀριστερὰ, τὸν δὲ ἀριστερὸν ἐπὶ τὰ δεξιά. ἀπὸ δὲ τῆς συνεμπτώσεως αὐτῶν ἀποτελεῖσθαι κῶνον, ὅθεν ὁμοῦ μὲν πολλὰ περιλαμβάνειν

ὁρατὰ τὴν ὄψιν, βλέπειν δὲ ἀκριβῶς ἐκεῖνα, ἔνθα ἂν συνεμπέσωσιν αἱ ἀκτῖνες. οὕτω γοῦν πολλάκις ὁρῶντες εἰς τοὔδαφος οὐχ' ὁρῶμεν τὸ ἐν αὐτῷ νόμισμα κείμενον, ἀτενίζοντες ἐπὶ πλεῖστον ἕως ἂν αἱ συμβολαὶ τῶν ἀκτίνων ἐν ἐκείνῳ γίνονται τῷ μέρει, ἔνθα κεῖται τὸ νόμισμα καὶ τότε τῇ θέᾳ περιπίπτομεν αὐτοῦ, ὡς τό τε πρῶτον ἀρξάμενοι προσέχειν· οἱ δὲ ἐπικούρειοι εἴδωλα τῶν φαινομένων προσπίπτειν τοῖς ὀφθαλμοῖς, Αριστοτέλης δὲ οὐκ εἴδωλον σωματικὸν, ἀλλὰ ποιότητα δι' ἀλλοιώσεως τοῦ πέριξ ἀέρος ἀπὸ τῶν ὁρατῶν ἄχρι τῆς ὄψεως παραγίνεσθαι, Πλάτων δὲ κατὰ συναύγειαν τοῦ μὲν ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν φωτὸς ἐπὶ ποσὸν ἀπορρέοντος εἰς τὸν ὁμοιογενῆ ἀέρα. τοῦ δὲ ἀπὸ τῶν σωμάτων ἀντιφερομένου, τοῦ δὲ περὶ τὸν μεταξὺ ἀέρα εὐδιάχυτον ὄντα καὶ εὔτρεπτον, συνεκτεινομένου τῷ πυροειδεῖ τῆς ὄψεως· Γαληνὸς δὲ συμφώνως Πλάτωνι περὶ τῆς ὄψεως ἐν τῷ ἑβδόμῳ τῆς συμφωνίας λέγει γράφων οὕτω πως σποράδην. εἴπερ γὰρ εἰς τὸν ὀφθαλμὸν ἀφικνοῖτο μοῖρα τίς, ἢ δύναμις ἢ εἴδωλον ἢ ποιότης τῶν ὁρωμένων σωμάτων, οὐκ ἂν τοῦ βλεπομένου τὸ μέγεθος ἔγνωμεν, οἷον ὄρους, εἰ τύχοι, μεγίστου. τηλικοῦτο γὰρ εἴδωλον ἐμπίπτειν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν παντάπασιν ἄλογον· ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ὀπτικὸν οὐχ' οἷόν τε τοσαύτην ἰσχὺν ἐκκρινόμενον λαμβάνειν, ὡς περιχεῖσθαι παντὶ τῷ βλεπομένῳ. λείπεται οὖν τὸν πέριξ ἀέρα τοιοῦτον ὄργανον ἡμῖν

γίνεσθαι

,, γίνεσθαι καθ' ὃν ἐρῶμεν χρόνον ὁποῖον ἐν τῷ σώ-
,, ματι τὸ νεῦρον ὑπάρχει τὸ ὀπτικόν. τοιοῦτον γάρ τι
,, πάσχειν ἔοικεν ὁ περιέχων ἡμᾶς ἀήρ· ἥ, τε γὰρ αὐτὴ
,, τοῦ ἡλίου ψαύουσα τοῦ ἄνω πέρατος τοῦ ἀέρος, δια-
,, δίδωσιν εἰς ὅλον τὴν δύναμιν· ἥ, τε διὰ τῶν ὀπτικῶν
,, νεύρων αὐγὴ φερομένη τὴν μὲν οὐσίαν ἔχει πνευμα-
,, τικήν. ἐμπίπτουσα δὲ τῷ περιέχοντι, καὶ τῇ πρώτῃ
,, προσβολῇ τὴν ἀλλοίωσιν ἐργαζομένη διαδίδωσιν
,, ἄχρι πλείστου συνέχουσα ἑαυτήν, ἄχρις ἂν εἰς ἀντι-
,, τυπὲς ἐμπέσῃ σῶμα. γίνεται γὰρ ὁ ἀὴρ ὄργανον τῷ
,, ὀφθαλμῷ πρὸς τὴν τῶν ὁρωμένων διάγνωσιν τοιοῦ-
,, τον· οἷόνπερ ἐγκεφάλῳ τὸ νεῦρον. ὥς τε ὃν ἔχει λό-
,, γον ἐγκέφαλος πρὸς τὸν νεῦρον τοῦτον ἔχειν τὸν ὀφ-
,, θαλμὸν πρὸς τὸν ἀέρα ἐψυχωμένον ὑπὸ τῆς ἡλια-
,, κῆς αὐγῆς. ὅτι δὲ πέφυκεν ὁ ἀὴρ τοῖς πλησιάζουσι
σώμασι συνεξομοιοῦσθαι, δῆλον ἐκ τοῦ καὶ πυρροῦ τι-
νὸς ἢ κυανοῦ ἢ καὶ ἀργυροῦ λαμπροῦ διαφερομένου
φωτὸς ὄντος ὑπὸ τοῦ διενεχθέντος ἀλλοιοῦσθαι τὸν
ἀέρα. Πορφύριος δὲ ἐν τῷ περὶ αἰσθήσεως οὔτε κῶ-
νον, οὔτε εἴδωλον, οὔτε ἄλλο τι φησὶν αἴτιον εἶναι τοῦ
ὁρᾶν, ἀλλὰ τὴν ψυχὴν αὐτὴν ἐντυγχάνουσαν τοῖς
ὁρατοῖς ἐπιγινώσκειν ἑαυτὴν οὖσαν τὰ ὁρατά, τῷ τὴν
ψυχὴν συνέχειν πάντα τὰ ὄντα, καὶ εἶναι τὰ πάν-
τα ψυχὴν συνέχουσαν σώματα διάφορα· μίαν γὰρ
βουλόμενος εἶναι πάντων ψυχὴν τὴν λογικήν, εἰ-
κότως φησὶ γνωρίζειν ἑαυτὴν ἐν πᾶσι τοῖς οὖσιν.
ὁρᾷ δὲ ἡ ὄψις κατ' εὐθείας γραμμάς, αἰσθάνεται
δὲ

δὲ κατὰ πρῶτον μὲν λόγον τῶν χρωμάτων. συνδιαγινώσκει δὲ αὐτοῖς καὶ τὸ κεχρωσμένον σῶμα καὶ τὸ μέγεθος αὐτοῦ, καὶ τὸ σχῆμα καὶ τὴν χώραν ἔνθα ἐστὶ καὶ τὸ διάστημα, καὶ τὸν ἀριθμὸν κίνησίν τε καὶ στάσιν καὶ τὸ τραχὺ καὶ λεῖον καὶ ὁμαλὸν καὶ ἀνώμαλον καὶ τὸ ὀξὺ καὶ τὸ ἀμβλὺ καὶ τὴν σύστασιν, εἴτε ὑδατῶδες, εἴτε γεῶδές ἐστιν, οἷον ὑγρὸν ἢ ξηρόν· τὸ μὲν οὖν ἴδιον αὐτῆς αἰσθητόν ἐστι τὸ χρῶμα· διὰ μόνης γὰρ τῆς ὄψεως τῶν χρωμάτων ἀντιλαμβανόμεθα· εὐθέως δὲ σὺν τῷ χρώματι καὶ τὸ κεχρωσμένον σῶμα καὶ τὸν τόπον ἐν ᾧ τυγχάνει ὂν τὸ ὁρώμενον καὶ τὸ διάστημα τὸ μεταξὺ τοῦ τε ὁρῶντος καὶ τοῦ ὁρωμένου. ὁπόσαις γὰρ τῶν αἰσθήσεων συνεμφαίνεται καὶ τὸ σῶμα, ταύταις εὐθέως καὶ ὁ τόπος συνδιαγινώσκεται ὡς τῇ ἁφῇ καὶ τῇ γεύσει, ἀλλ' αὗται μὲν τότε μόνον ὅταν προσπελάσωσι τῷ σώματι αἰσθάνονται πλὴν τῶν ἑξῆς διοριθησομένων, ὄψις δὲ καὶ πόῤῥωθεν, ἐπεὶ δὲ πόῤῥωθεν ἀντιλαμβάνεται τῶν ἰδίων αἰσθητῶν, ἀναγκαίως ἐπηκολούθησε τὸ μόνην ὁρᾶν καὶ τὸ διάστημα. τὸ δὲ μέγεθος τότε μόνη διαγινώσκει, ὅταν τὸ φαινόμενον δύναται διὰ μιᾶς προσβολῆς περιλαβεῖν, ἐν οἷς δὲ μεῖζόν ἐστι τὸ ὁρώμενον, ἢ κατὰ μίαν προσβολὴν περιλαμβάνεσθαι, ἐν τούτοις ἡ ὄψις δεῖται καὶ τῆς μνήμης καὶ τῆς διανοίας. κατὰ μέρος γὰρ αὐτὰ θεωμένη καὶ οὐχ ὑφ' ἓν ὅλον, ἀναγκαίως εἰς ἕτερον ἀφ' ἑτέρου μεταβαίνει, καὶ τὸ μὲν ἐμπίπτον ἀεὶ κατὰ τὴν μετάβασιν, αἰσθητόν ἐστι. τὰ δὲ ἔμ-

πρόσθεν ἑωραμένα ἡ μνήμη διαφυλάττει. συνάγει δὲ ἀμφότερα ἡ διάνοια τό τε αἰσθητὸν καὶ μνημονευτόν. τοῦ μὲν οὖν μεγέθους διχῶς ἀντιλαμβάνεται, ποτὲ μὲν μόνη, ποτὲ δὲ μετὰ μνήμης καὶ διανοίας· τοῦ δὲ ἀριθμοῦ τῶν ὁρωμένων τοῦ ὑπὲρ τὰ τρία ἢ δ´, τοῦ κατὰ μίαν προσβολὴν μὴ ὁρωμένου καὶ τῶν κινήσεων καὶ τῶν σχημάτων τῶν πολυγώνων οὐδέποτε μόνη, ἀλλὰ μετὰ μνήμης καὶ διανοίας· οὐ γὰρ δύναται τὰ πέντε καὶ ἓξ καὶ ἑπτὰ καὶ πλεῖον χωρὶς μνήμης συναγαγεῖν· οὕτως οὐδὲ τὰ ἑξάγωνα καὶ ὀκτάγωνα καὶ πολύγωνα σχήματα· καὶ ἡ κίνησις δὲ κατὰ μετάβασιν γινομένη, τὸ μὲν ἔχει πρότερον, τὸ δὲ δεύτερον. ἔνθα δὲ πρότερόν ἐστι καὶ δεύτερον καὶ τρίτον, τοῦτο μνήμη μόνη διαφυλάττει· τὸ δὲ ἄνω καὶ κάτω καὶ τὸ ἀνώμαλον καὶ ὁμαλὸν, ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ τραχὺ καὶ τὸ λεῖον καὶ τὸ ὀξὺ καὶ ἀμβλὺ κοινὰ τῆς ἁφῆς καὶ τῆς ὄψεώς εἰσιν, ἐπειδὴ καὶ μόναι τὸν τόπον διαγινώσκουσι. χρήζουσι δὲ καὶ διανοίας. μόνον γὰρ ἐκεῖνο τὸ κατὰ μίαν προσβολὴν προσπίπτον τῇ αἰσθήσει, μόνης αἰσθήσεως ἔργον ἐστί· τὰ δὲ κατὰ πλείους οὐ μόνης, ἀλλὰ καὶ μνήμης μετὰ διανοίας, ὡς ἔμπροσθεν ἐδείχθη. τῶν δὲ διαφανῶν καὶ μέχρι τοῦ βάθους διϊκνεῖσθαι πέφυκεν ἡ ὄψις, ἀέρος μὲν πρῶτον καὶ μάλιστα. ὅλον γὰρ διεξέρχεται δεύτερον δὲ ὕδατος ἠρεμοῦντός τε καὶ καθαροῦ, τοὺς ἰχθύας γοῦν νηχομένους ὁρῶμεν· ἧττον δὲ διὰ ὑέλου καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιουτοτρόπων· δῆλον δὲ ὅτι πεφωτισμένων·

νων· καὶ τοῦτο ἴδιον αὐτῆς. μὴ ἀπατήσῃ δέ τινας ὡς καὶ τῶν θερμῶν ἡ ἀντίληψις ὄψεως ἐστὶν, ἐπειδὴ τὸ πῦρ ὁρῶντες, ἴσμεν εὐθέως ὅτι καὶ θερμόν ἐστιν· ἂν γὰρ ἐπὶ τὴν πρώτην ὄψιν ἀναγάγῃς τὸν λόγον, εὑρήσεις ὡς τότε ὅτε πρῶτον ἡ ὄψις ἐθεάσατο τὸ πῦρ μόνου τοῦ χρώματος καὶ σχήματος ἔσχε τὴν ἀντίληψιν· προσελθούσης καὶ δὲ τῆς ἁφῆς ἐγνωρίσαμεν ὅτι καὶ θερμόν ἐστιν. ὅπερ διεφύλαξεν ἡ μνήμη παραλαβοῦσα παρὰ τῆς ἁφῆς· νῦν οὖν ὅταν θεασώμεθα πῦρ, οὐδὲν ἄλλο βλέπομεν ἢ τὸ σχῆμα καὶ τὸ χρῶμα τοῦ πυρός. ἡ δὲ διάνοια συμπαραλαμβάνει τοῖς ὁρωμένοις διὰ τῆς μνήμης καὶ τὴν θερμότητα. ὁ αὐτὸς λόγος καὶ ἐπὶ τοῦ μήλου. εἰ γὰρ οὐχ᾽ ὑπὸ μόνου τοῦ χρώματος καὶ σχήματος εἰδοποιεῖται τὸ μῆλον, ἀλλὰ καὶ τῆς ὀσμῆς, καὶ τῆς κατὰ τὴν γεῦσιν ποιότητος, οὐχὶ καὶ τούτων ἡ ὄψις ἀντιλαμβανομένη οἶδεν ὅτι μῆλον. ἀλλ᾽ ἡ ψυχὴ τὴν μνήμην ἀποσώζει τὴν ἐκ τῆς ὀσφρήσεώς τε καὶ γεύσεως. ἅμα τε τῷ θεάσασθαι συνεπινοεῖ καὶ ταῦτα τῷ σχήματι καὶ τῷ χρώματι. ὅταν οὖν κήρινον μῆλον νομίσωμεν ἀληθινὸν εἶναι μῆλον οὐχ᾽ ἡ ὄψις ἐστὶν ἡ ἐξαπατωμένη, ἀλλ᾽ ἡ διάνοια. ἡ γὰρ ὄψις ἐν τοῖς ἰδίοις αἰσθητοῖς οὐ διεσφάλη· τό τε γὰρ χρῶμα, καὶ τὸ σχῆμα συνεῖδεν: αἱ μὲν οὖν τρεῖς τῶν αἰσθήσεων ἥτε ὄψις καὶ ἡ ἀκοὴ καὶ ἡ ὄσφρησις τῶν ἔξωθεν καὶ μὴ προσπελαζόντων ἀντιλαμβάνονται, διὰ μέσου τοῦ ἀέρος· ἡ δὲ γεῦσις οὐκ ἄλλως αἰσθάνεται ἐὰν μὴ προσομιλήσῃ τῷ αἰσθητῷ,

ἡ δὲ ἁφὴ ἐπαμφοτερίζει· καὶ γὰρ πλησιάζουσα τοῖς σώμασι καὶ διὰ μέσης ἔσθ' ὅτε ῥάβδου· ποτὲ μὲν οὖν ἡ ὄψις τῆς ἐπιμαρτυρίας χρήζει τῆς τῶν ἄλλων αἰσθήσεων, ὅταν ᾖ τὸ φαινόμενον ἐπιτετεχνημένον πρὸς ἀπάτην ὡς ἐπὶ τῆς γραφῆς· γραφικῆς γὰρ ἔργον ἀπατῆσαι τὴν ὄψιν ἐξοχαῖς οὐκ οὔσαις καὶ κοιλώμασιν, εἰ τὸ πρᾶγμα τοιαύτην ἔχει τὴν φύσιν, ἔνθα χρεία πρὸς διάγνωσιν μάλιστα μὲν τῆς ἁφῆς, ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ τῆς γεύσεως ἢ ὀσφρήσεως, ὡς ἐπὶ τοῦ κηρίνου μήλου· ποτὲ δὲ καὶ καθ' ἑαυτὴν ἐναργῶς παρίστησι τὰ φαινόμενα ὅταν μὴ πόρρωθεν ὁρᾷ· τὸν γοῦν πύργον τὸν τετράγωνον στρογγύλον ὁρᾷ πόρρωθεν· σφάλλεται δὲ καὶ ὅταν δι' ἀχλύος ἢ καπνοῦ βλέπομεν ἢ τινὸς τῶν παραπλησίων τῶν ἐπιθολούντων τὴν ὄψιν. ὁμοίως καὶ ὅταν δι' ὕδατος κινουμένου· καὶ γὰρ ἐν τῇ θαλάσσῃ τὴν κώπην ὡς κεκλασμένην ὁρᾷ· ὁμοίως καὶ ὅταν διά τινος διαφανοῦς ὕλης βλέπῃ ὡς ἐπὶ τῶν ἐσόπτρων καὶ τῆς ὑέλου καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιουτοτρόπων ἢ ὅταν ὀξέως κινῆται τὸ ὁρώμενον· συνταράσσει γὰρ τὴν ὄψιν ἡ ταχεῖα κίνησις ὡς στρογγύλα τὰ μὴ στρογγύλα βλέπειν καὶ ὡς ἑστῶτα τὰ κινούμενα. ἢ ὅταν ἡ διάνοια πρὸς ἄλλοις ἠσχόληται ὡς ἐπὶ τοῦ προθεμένου μὲν συντυχεῖν φίλῳ. καὶ συντυχόντος μὲν, παρελθόντος δὲ, αὐτὸν τῷ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ πρὸς ἑτέροις εἶναι. οὐκ ἔστι δὲ οὐδὲ τοῦτο διαμάρτημα τῆς ὄψεως ἀλλὰ τοῦ νοῦ. ἡ μὲν γὰρ εἶδε καὶ ἀπήγγειλεν. ὁ δὲ νοῦς οὐ προσέσχε τοῖς

ἀπαγ-

ἀπαγγελθεῖσι. τεσσάρων δὲ μάλιστα πρὸς ἐναργῆ διάγνωσιν ἡ ὄψις χρήζει, ἀβλαβοῦς αἰσθητηρίου, συμμέτρου κινήσεως, καὶ διαστήματος, ἀέρος καθαροῦ καὶ λαμπροῦ.

ΠΕΡΙ ΑΦΗΣ ΚΕΦ. Η.

ΕΚΑΣΤΟΝ μὲν τῶν ἄλλων αἰσθητηρίων διπλοῦν ὁ δημιουργὸς κατασκευάσας καὶ τόπῳ τινὶ καὶ μορίῳ τοῦ σώματος περιέγραψε· καὶ γὰρ ὀφθαλμοὺς δύο, καὶ ὦτα β, καὶ δύο πόρους, τῆς αἰσθήσεως ἐν τῇ ῥινὶ πεποίηκε· καὶ γλώττας δὲ β πᾶσι τοῖς ζώοις ἐνέφυσεν, ἀλλὰ τὰς μὲν διῃρημένας ὡς τοῖς ὄφισι· τὰς δὲ συνημμένας καὶ συνηνωμένας ὡς τοῖς ἀνθρώποις· διὰ τοῦτο καὶ β τὰς προσθίους κοιλίας μόνας τοῦ ἐγκεφάλου πεποίηκεν. ἵνα ἐξ ἑκατέρας κοιλίας, τὰ αἰσθητικὰ νεῦρα καταπεμπόμενα διπλᾶ ποιῇ τὰ αἰσθητήρια, διπλᾶ δὲ αὐτὰ πεποίηκε δι' ὑπερβάλλουσαν κηδεμονίαν· ἵνα τοῦ ἑτέρου παθόντος τὸ περιλειπόμενον σώζῃ τὴν αἴσθησιν· ἀλλὰ τῶν μὲν πλείστων αἰσθητηρίων διαφθειρομένων οὐδὲν εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν καταβλάπτεται τὸ ζῶον. ἀφῆς δὲ ἀπολλυμένης συναπόλλυται καὶ τὸ ζῶον. ἀφὴ γὰρ μόνη τῶν αἰσθήσεων κοινὴ πάντων ἐστὶ τῶν ζώων. πᾶν γὰρ ζῶον ἀφὴν ἔχει, καὶ τὰς ἄλλας αἰσθήσεις οὐ πάντα πάσας, ἀλλ' ἐνίας ἔνια· πάσας δὲ ἔχει τὰ τελειότερα. ἐπειδὴ τοίνυν ἐν τούτῳ τὸ ζῶον κινδυνεύει ζῶον εἶναι ἢ μὴ εἶναι οὐχ' ἓν μόριον ὁ δημιουργὸς ἀπεκλήρωσε τῇ ἀφῇ· ἀλλὰ πᾶν σχεδὸν τὸ

σῶμα τοῦ ζώου· πλὴν γὰρ ὀςῶν καὶ κεράτων καὶ ὀνύχων συνδέσμων τε καὶ τριχῶν καὶ ἄλλων τινῶν τοιούτων, πᾶν μόριον τοῦ σώματος τῆς ἀφῆς ἀντιλαμβάνεται· συμβέβηκεν οὖν ἕκαστον τῶν αἰσθητηρίων διπλᾶς ἔχειν αἰσθήσεις· τὴν μὲν τῶν ἰδίων αἰσθητῶν· τὴν δὲ τῆς ἀφῆς ὡς ἡ ὄψις· καὶ γὰρ τὰ χρώματα διακρίνει καὶ τῶν ψυχρῶν καὶ θερμῶν ἀντιλαμβάνεται· ἀλλὰ τούτων μὲν ὡς σωμάτων, τῶν δὲ χρωμάτων ὡς ὄψις. ὡσαύτως δὲ καὶ γεῦσις καὶ ὄσφρησις καὶ ἀκοή. πῶς οὖν παντός ἐστι τοῦ σώματος ἡ ἀφὴ, εἴπερ ἀπὸ τῶν προσθίων κοιλιῶν τοῦ ἐγκεφάλου λέγομεν εἶναι τὰς αἰσθήσεις; ἢ δῆλον ὅτι νεύρων καταπεμπομένων ἐξ ἐγκεφάλου καὶ διασπειρομένων εἰς πᾶν μόριον τοῦ σώματος ἡ τῆς ἀφῆς αἴσθησις προσγίνεται· ἐπειδὴ δὲ πολλάκις ὑπ' ἀκάνθης πληγέντες τὸν πόδα, τῆς κεφαλῆς εὐθέως τὰς τρίχας φρίττομεν. ᾠήθησαν τινὲς τὸ πάθος ἢ τὴν αἴσθησιν τοῦ πάθους εἰς τὸν ἐγκέφαλον ἀναπέμπεσθαι, καὶ οὕτως αἰσθάνεσθαι. ἀλλ' εἴπερ ἦν ἀληθὴς οὗτος ὁ λόγος, οὐκ ἂν ἤλγει τὸ τεμνόμενον μόριον, ἀλλ' ὁ ἐγκέφαλος. βέλτιον οὖν λέγειν ὅτι τὸ νεῦρον ἐγκέφαλός ἐστι. καὶ γὰρ μοῖρα τίς ἐστιν ἐγκεφάλου διὰ παντὸς ἑαυτοῦ τὸ ψυχικὸν ἔχον πνεῦμα. ὡς ὁ πεπυρακτωμένος σίδηρος ἔχει τὸ πῦρ· διάτοι τοῦτο ἔνθα ἂν νεῦρον αἰσθητικὸν ἐμφύηται ἐκεῖνο τὸ μέρος αἰσθήσεως ὑπ' αὐτοῦ μεταλαμβάνει καὶ γίνεται αἰσθητικόν. οὐδὲν δὲ ἴσως ἄτοπον λέγειν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τῶν νεύρων

τὸν

τὸν ἐγκέφαλον ἀναπέμπεσθαι, οὐ τὸ πάθος, ἀλλὰ συναίσθησίν τινα καὶ ἐπαγγελίαν δὴ τοῦ πάθους. ἔστι δὲ ἴδιον αἰσθητὸν ἁφῆς τὸ θερμὸν καὶ ψυχρὸν, τό τε μαλακὸν, καὶ σκληρὸν, καὶ γλίσχρον· καὶ κραῦρον, βαρύ τε καὶ κοῦφον· διὰ μόνης γὰρ τῆς ἁφῆς ταῦτα γνωρίζεται· κοινὰ δὲ ἁφῆς καὶ ὄψεως, τό τε ὀξὺ καὶ ἀμβλὺ καὶ τὸ τραχὺ καὶ λεῖον, τό τε ξηρὸν καὶ ὑγρὸν, παχύ τε καὶ λεπτὸν, ἄνω καὶ κάτω· καὶ γὰρ ὁ τόπος. τό τε μέγεθος ὅταν ᾖ τοιοῦτον ὡς κατὰ μίαν προσβολὴν τῆς ἁφῆς περιλαμβάνεσθαι· καὶ τὸ πυκνὸν δὲ τὸ μανὸν καὶ τὸ στρογγύλον ὅταν ᾖ μικρὸν, ὡς καὶ ἄλλα τίνα σχήματα: ὁμοίως δὲ καὶ τῆς κινήσεως τοῦ πλησιάζοντος αὐτῇ σώματος αἰσθάνεται σὺν τῇ μνήμῃ καὶ τῇ διανοίᾳ. ὡσαύτως δὲ καὶ ἀριθμοῦ. ἀλλὰ μέχρι δυοῖν ἢ τριῶν καὶ τούτων μικρῶν καὶ ῥαδίως περιλαμβανομένων· μᾶλλον δὲ τῆς ἁφῆς ἡ ὄψις τούτων ἀντιλαμβάνεται. ὥσπερ καὶ τοῦ ὁμαλοῦ καὶ τοῦ ἀνωμάλου. τοῦ γὰρ γένους ἐστὶ τοῦ τε λείου καὶ τραχέος· σκληρότητι μὲν γὰρ ἀνωμαλία μιχθεῖσα τραχύτητα, ὁμαλότης δὲ πυκνότητι λειότητα ποιεῖ. δῆλον οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων ὡς πολλὴν κοινωνίας αἱ αἰσθήσεις αὗται πρὸς ἀλλήλας ἔχουσι· καὶ γὰρ τὰ τῆς ἑτέρας διαμαρτήματα ἡ ἑτέρα διασαφεῖ· ἐπὶ γοῦν τῆς γραφῆς ἡ μὲν ὄψις ἐξοχὰς τινὰς ὁρᾷ, ῥινός τε καὶ τῶν ἄλλων, ἡ δὲ ἁφὴ προσελθοῦσα διήλεγξεν αὐτῆς τὸ διαμάρτημα. ὥσπερ ἡ ὄψις ἀεὶ καὶ πάντα, διὰ μέσου τοῦ ἀέρος ὁρᾷ, οὕτω καὶ ἡ ἁφὴ διὰ μέσης τῆς βακτη-

ρίας τῶν σκληρῶν καὶ μαλακῶν καὶ ὑγρῶν αἰσθάνεται. ἀλλὰ συλλογιστικῶς καὶ μετὰ διανοίας. ἀκριβεστάτην γὰρ ἔχει ταύτην τὴν αἴσθησιν ὁ ἄνθρωπος. ταύτῃ γοῦν καὶ τῇ γεύσει πλέον ἔχει τῶν ἄλλων ζώων καίτοι ταῖς ἄλλαις λειπόμενος. ἄλλο μὲν γὰρ ζῶον κατ' ἄλλην αἴσθησιν τῶν λοιπῶν πλεονεκτεῖ τὸν ἄνθρωπον. ὁ δὲ κύων ἐν ταῖς λοιπαῖς ἅμα· ὀξύτερον γὰρ καὶ ἀκούει καὶ βλέπει καὶ ὀσφραίνεται. ὡς δῆλον ἐκ τῶν ἰχνευόντων κυνῶν. καὶ πᾶν μὲν τὸ σῶμα τῆς ἀφῆς ἐστὶ αἰσθητήριον ὡς καὶ πρόσθεν εἴρηται. μάλιστα δὲ τῶν χειρῶν τὰ ἔσωθεν· καὶ τούτων ἔτι μᾶλλον τὰ ἄκρα τῶν δακτύλων. ταῦτα γὰρ ὥσπερ γνώμονας ἀκριβεῖς τῆς ἀφῆς ἔχομεν· οὐ γὰρ μόνον ἀντιληπτικὸν ὄργανον ὁ δημιουργὸς τὰς χεῖρας κατεσκεύασεν· ἀλλὰ καὶ ἁπτικόν, διὰ τοῦτο καὶ τὸ δέρμα λεπτότερον ἔχουσι· καὶ μῦς αὐταῖς ὅλαις ἔσωθεν ὑπέστρωται, καὶ τριχῶν ἀμοιροῦσιν ἵνα μᾶλλον τῶν ἁπλῶν ἀντιλαμβάνωνται. τοῦ δὲ τρίχας αὐτὰς μὴ φύειν ὁ ὑπεστορεσμένος μῦς γέγονεν αἴτιος. τῶν δὲ χειρῶν αἱ μὲν σκληρότεραι πρὸς ἀντίληψιν εἰσὶν ἰσχυρότεραι. αἱ δὲ μαλακώτεραι πρὸς τὴν ἀφὴν ἀκριβέστεραι. ὥσπερ καὶ τῶν νεύρων τὰ μὲν σκληρὰ πρὸς κίνησιν, τὰ δὲ μαλακὰ πρὸς αἴσθησιν εἰσὶν ἐπιτηδειότερα. ταῦτα γὰρ καὶ τῆς ἀφῆς ἐστὶν ὄργανα· διὰ τούτων γὰρ ἡ τῆς ἀφῆς αἴσθησις γίνεται.

ΠΕΡΙ ΓΕΥΣΕΩΣ. ΚΕΦ. Θ.

ΤΗΝ μὲν ὄψιν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴπομεν κατ' εὐθείας γραμμὰς ὁρᾶν· ἡ δὲ ὄσφρησις καὶ ἡ ἀκοὴ οὐ

καθ'

καθ' εὐθείαν μόνον ἀλλὰ πανταχόθεν. ἁφὴ δὲ καὶ γεῦ
σις οὔτε κατ' εὐθείας γραμμὰς οὔτε πανταχόθεν γνω
ρίζουσιν. ἀλλὰ τότε μόνον ὅταν αὐτοῖς πλησιάσωσι
τοῖς ἰδίοις αἰσθητοῖς· πλὴν τῶν ἤδη διωρισμένων·
ἔστι δὲ ἡ γεῦσις τῶν χυμῶν ἀντιληπτική. ὄργανα δὲ
αὐτῆς ἡ γλῶσσα· καὶ ταύτης μᾶλλον τὸ ἄκρον ἔτι τε
σὺν τούτοις ἡ ὑπερῴα ἐν οἷς ἐστι τὰ ἐξ ἐγκεφάλου
φερόμενα νεῦρα πεπλατυσμένα καὶ ἀπαγγέλλοντα
τὴν γινομένην ἀντίληψιν πρὸς τὸ ἡγεμονικόν· τῶν
δὲ χυμῶν αἱ γευστικαὶ καλούμεναι ποιότητες εἰσὶν
αὗται γλυκύτης, ὀξύτης, δριμύτης, στρυφνότης, αὐ-
στηρότης, πικρότης, ἁλμυρότης, λιπαρότης· τούτων γὰρ
ἐστιν ἡ γεῦσις διαγνωστική· κατὰ ταύτας δὲ τὰς ποιό-
τητας καὶ τὸ ὕδωρ ἄποιον λέγεται, τῷ μηδεμίαν ἐμ
φαίνειν τούτων ἐν τῇ γεύσει ποιότητα· κατὰ γὰρ τὰς ἄλ
λας οἷον ψυχρότητα, καὶ ὑγρότητα σύμφυτον ἔχει
τὴν ποιότητα· στρυφνότης δὲ καὶ αὐστηρότης τῷ μᾶλ-
λον καὶ ἧττον στύφειν ἀλλήλων διαφέρουσιν. αἱ μὲν
οὖν ἁπλαῖ γευστικαὶ ποιότητες αὗται μόνον σχεδόν
εἰσι· σύνθετοι δὲ μυρίαι· καθ' ἕκαστον γὰρ εἶδος ζώου
καὶ φυτοῦ ἰδιάζουσαι ποιότητες εἰσίν· ἄλλης γὰρ ἂν
οὕτω τύχῃ χοιρείου ποιότητος ἀντιλαμβανόμεθα
καὶ ἄλλης αἰγείου· διὸ καὶ μὴ μαθόντες ὁποῖον ἐστὶ τὸ
προσενεχθὲν κρέας ἐν τῇ γεύσει γνωρίζομεν· τοῦτο
δὲ οὐκ ἂν ἦν εἰ μὴ διάφορος ἦν ἑκάστου τῶν γευστῶν
ἡ ποιότης. ὅθεν οὐκ ἄν τις αὐτὰς γενικῶς περιλά-
βοι, ἀπείρους οὔσας καὶ πάντως ἀλλήλων δια-

φερούσας· καὶ γὰρ ἐν οἷς ἐπικρατεῖ μία τις τῶν ἁπλῶν ποιοτήτων καὶ ἐν τούτοις γνώριμος ἡ κατ᾽ εἶδος τῶν γευστῶν διαφορά· ἰσχάδος γοῦν καὶ ἀσαφίδος καὶ φοίνικος μία μὲν ἐπικρατεῖ ποιότης ἡ κατὰ γλυκύτητα, ἀλλ᾽ ἡ γεῦσις διακρίνει τῶν εἰδῶν τὸ διάφορον.

ΠΕΡΙ ΑΚΟΗΣ. ΚΕΦ. Ι.

Η ΔΕ ἀκοὴ τῶν φωνῶν καὶ τῶν ψόφων ἐστὶν αἰσθητική· διαγινώσκει δὲ αὐτῶν τὴν ὀξύτητα καὶ τὴν βαρύτητα, λειότητά τε καὶ τραχύτητα καὶ μέγεθος. ὄργανα δὲ ταύτης τὰ νεῦρα τὰ ἐξ ἐγκεφάλου τὰ μαλακὰ καὶ τῶν ὤτων ἡ κατασκευή· μάλιστα δὲ αὐτῶν τὸ χονδρῶδες γένος. πρὸς γὰρ ψόφους καὶ ἤχους ἐπιτήδειος καὶ ἐστὶν ὁ χόνδρος· μόνος δὲ ὁ ἄνθρωπος καὶ πίθηκος οὐ κινοῦσι τὰ ὦτα, τῶν ἄλλων πάντων ζώων τῶν ἐχόντων ὦτα κινούντων αὐτά.

ΠΕΡΙ ΟΣΦΡΗΣΕΩΣ ΚΕΦ. ΙΑ.

Η ΔΕ ὄσφρησις γίνεται μὲν διὰ τῶν ῥινῶν, περαίνεται δὲ εἰς τὰ πέρατα τῶν προσθίων τοῦ ἐγκεφάλου κοιλιῶν· αὗται γὰρ ἀτμοειδέσταται τὴν φύσιν οὖσαι τῶν ἀτμῶν ῥᾳδίως ἀντιλαμβάνονται· λέλεκται γὰρ καὶ πρόσθεν ὡς ἕκαστον τῶν αἰσθητηρίων καθ᾽ ὁμοιότητά τινα καὶ οἰκειότητα τῶν ἰδίων αἰσθητῶν ἀντιλαμβάνεται. οὐ μὴν ὥσπερ τοῖς ἄλλοις αἰσθητηρίοις νεῦρον αἰσθητικὸν κατέπεμψεν ὁ ἐγκέφαλος, οὕτως καὶ τῇ ὀσφρήσει, ἀλλὰ τοῖς πέρασιν ἑαυτοῦ τῶν νεύρων ἀναπληροῖ τὴν χρείαν, καὶ τὴν τῶν ἀτμῶν ἀνάδοσιν δέχεται. τῶν δὲ ἀτμῶν ἡ γενικωτάτη

κωτάτη διαφορὰ εὐωδία τέ ἐστι καὶ δυσωδία καὶ τὸ μέσον τούτων ὃ μήτε εὐῶδές ἐστι, μή τε δυσωδία. γίνεται δὲ εὐωδία τῶν ὑγρῶν τῶν ἐν τοῖς σώμασιν ἀκριβῶς πεφθέντων. μέσως δὲ ἡ μέση διάθεσις. καταδεέστερον δὲ ἡ μηδ' ὅλως δυσωδία.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΟΥ ΚΕΦ. ΙΒ.

ΤΟΥ μὲν οὖν φανταστικοῦ ἥ τε δύναμις καὶ τὰ ὄργανα καὶ τὰ μόρια καὶ τῶν μορίων ἡ κοινωνία τε καὶ διαφορὰ τὸν ἐνδεχόμενον τρόπον ὡς ἐν βραχέσιν ἱκανῶς εἴρηται· τοῦ δὲ διανοητικοῦ εἰσὶ γενικῶς μὲν, αἵ τε κρίσεις καὶ συγκαταθέσεις καὶ ἀποφυγαὶ καὶ ὁρμαί. εἰδικῶς δὲ αἵ τε νοήσεις τῶν ὄντων καὶ αἱ ἀρεταὶ, καὶ αἱ ἐπιστῆμαι καὶ τῶν τεχνῶν οἱ λόγοι, καὶ τὸ βουλευτικὸν, καὶ προαιρετικόν· τοῦτο δέ ἐστι καὶ τὸ δι' ὀνείρων θεσπίζον ἡμῖν τὸ μέλλον· ἥνπερ μόνην ἀληθῆ μαντείαν οἱ πυθαγόρειοι λέγουσιν εἶναι, τοῖς Ἑβραίοις ἀκολουθήσαντες· ὄργανον δὲ καὶ τούτου ἡ μέση κοιλία τοῦ ἐγκεφάλου, καὶ τὸ ψυχικὸν πνεῦμα τὸ ἐν αὐτῇ.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΜΝΗΜΟΝΕΥΤΙΚΟΥ ΚΕΦ. ΙΓ.

ΤΟ δὲ μνημονευτικόν ἐστι μνήμης καὶ ἀναμνήσεως αἴτιόν τε καὶ ταμιεῖον· ἔστι δὲ μνήμη, ὡς μὲν Ὠριγένης φησὶν, φαντασία ἐγκαταλελειμμένη ἀπό τινος αἰσθήσεως τῆς κατ' ἐνέργειαν. ὡς δὲ Πλάτων σωτηρία αἰσθήσεως τε καὶ νοήσεως· ἡ γὰρ ψυχὴ τῶν μὲν αἰσθητῶν διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἀντιλαμβάνεται,

ται, καὶ γίνεται δόξα. τῶν δὲ νοητῶν διὰ τοῦ νοῦ καὶ γί-
νεται νόησις. ὅταν οὖν τοὺς τύπους ὧν τε ἐδόξασεν
ὧν τε ἐνόησε διασώζει μνημονεύειν λέγεται· ἔοικε
δὲ νόησιν λέγειν ὁ Πλάτων ἐν τούτοις, οὐ τὴν κυρίως
νόησιν, ἀλλὰ τὴν διανόησιν. τὰ μὲν γὰρ αἰσθητὰ μνη-
μονεύεται καθ' ἑαυτά, τὰ δὲ νοητὰ κατὰ συμβεβη-
κός· ἐπειδὴ καὶ τῶν διανοητῶν ἡ μνήμη ἐκ προλα-
βούσης φαντασίας περιγίνεται. τὰ δὲ κυρίως νοητὰ
ὅτι μὲν ἐμάθομεν ἢ ἠκούσαμεν μεμνήμεθα· τῆς δὲ
οὐσίας αὐτῶν μνήμην οὐκ ἔχομεν· οὐ γὰρ ἐκ προη-
γησαμένης φαντασίας ἡ τῶν νοητῶν ἀνάληψις, ἀλλ'
ἐκ μαθήσεως ἢ φυσικῆς ἐννοίας. εἰ δὲ μνημονεύειν
λεγόμεθα ἃ πρότερον εἴδομεν καὶ ἠκούσαμεν ἢ ἄλ-
λως πως ἔγνωμεν, τὸ δὲ πρότερον τὴν ἀναφορὰν
ἔχει πρὸς τὸν παρελθόντα χρόνον δῆλον ὡς μνη-
μονευτά ἐστι τὰ γινόμενα, τὰ φθειρόμενα, τὰ ἐν
χρόνῳ συνιστάμενα, καὶ ἔστι μὲν τῶν ἀπόντων ἡ μνή-
μη, οὐ μὴν ἀπὸ τῶν ἀπόντων γίνεται· ἀνάμνησις
δὲ λέγεται ὅταν λήθη μεσολαβήσῃ τὴν μνήμην.
ἔστι γὰρ ἀνάμνησις μνήμης ἐξιτήλου γινομένης ἀνάκ-
τησις· γίνεται δὲ ἐξίτηλος ὑπὸ τῆς λήθης· λήθη δέ
ἐστι μνήμης ἀποβολή· ἀλλ' ἡ μὲν διηνεκής, ἡ δὲ ἐπὶ
ποσόν. ἧς ἐστιν ἡ ἀνάμνησις· ἑτέρα δέ ἐστιν ἀνάμνη-
σις ἥτις οὐκ ἔστι λήθη τῶν ἐξ αἰσθήσεως καὶ νοήσε-
ως, ἀλλὰ τῶν φυσικῶν ἐννοιῶν· φυσικὰς δὲ λέ-
γομεν ἐννοίας, τὰς ἀδιδάκτως πᾶσι προσούσας,
ὡς τὸ εἶναι Θεόν· ταύτην δὲ ὁ Πλάτων ἀνάμνησιν

εἶναι

εἶναι λέγει τῶν ἰδεῶν· τί δέ ἐστιν ἰδέα ἐν τοῖς ἑξῆς ἐροῦμεν· τὸ μὲν οὖν φανταστικὸν παραδίδωσι τῷ διανοητικῷ τὰ φαινόμενα· τὸ δὲ διανοητικὸν ἢ διαλογιστικὸν παραλαβὸν καὶ κρῖναν παραπέμπει τῷ μνημονευτικῷ· ὄργανον δὲ τούτου ἡ ὄπισθεν κοιλία τοῦ ἐγκεφάλου. ἣν καὶ παρεγκεφαλίδα καὶ παρακρανίδα καλοῦσι, καὶ τὸ ἐν αὐτῇ ψυχικὸν πνεῦμα· ἐπειδὴ δὲ τὰς μὲν αἰσθήσεων ἀρχὰς καὶ ῥίζας τὰς ἔμπροσθεν εἶναι κοιλίας φαμὲν τοῦ ἐγκεφάλου, τοῦ δὲ διανοητικοῦ τὴν μέσην, τοῦ δὲ μνημονευτικοῦ τὴν ὄπισθεν, ἀναγκαῖον ἐστὶν ἐπιδεῖξαι· εἰ ταῦτα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. ἵνα μὴ δόξωμεν ἀλόγως πιστεύειν τοῖς λεγομένοις· ἱκανωτάτη δὲ ἀπόδειξις ἡ ἐξ αὐτῆς τῆς τῶν μορίων ἐνεργείας λαμβανομένη· τῶν μὲν γὰρ προσθίων κοιλιῶν καθ' ὄντινα δὴ τρόπον βλαβεισῶν, αἱ μὲν αἰσθήσεις παραποδίζονται, τὸ δὲ διανοητικὸν ἐπιμένει σωζόμενον· τῆς δὲ μέσης κοιλίας μόνης παθούσης, ἡ μὲν διάνοια σφάλλεται, τὰ δὲ αἰσθητήρια μένει φυλάττοντα τὴν κατὰ φύσιν αἴσθησιν· ἐὰν δὲ καὶ αἱ πρόσθιοι καὶ ἡ μέση κοιλία πάθωσιν, ὁ λογισμὸς ἅμα ταῖς αἰσθήσεσι παρακόπτει. τῆς δὲ παρεγκεφαλίδος παθούσις, ἡ μνήμη μόνη παραπόλλυται, τῆς αἰσθήσεως καὶ τῆς διανοίας, εἰς οὐδὲν βλαπτομένων. ἐὰν δὲ σὺν τοῖς προσθίοις καὶ ἡ μέση καὶ ἡ ὄπισθεν πάθη τί, καὶ τὴν αἴσθησιν καὶ τὸν λογισμὸν καὶ τὴν μνήμην ὁμοῦ παραφθείρονται. πρὸς τῷ καὶ τὸ πᾶν κινδυνεύειν

ἀπο-

ἀπόλλυσθαι ζῶον· γίνεται δὲ τοῦτο δῆλον καὶ δι' ἄλλων μὲν πολλῶν παθῶν τε καὶ συμπτωμάτων, μάλιστα δὲ ἐκ τῆς φρενίτιδος. τῶν γὰρ φρενιτιώντων, οἱ μὲν τὰς αἰσθήσεις διασώζουσι τῆς διανοίας μόνης βλαβείσης. τοιοῦτον ἀναγράφει Γαληνὸς φρενιτίσαντα ὃς ἐριουργοῦ τινὸς ἐργαζομένου παρ' αὐτῷ διαναστὰς καὶ λαβὼν ὕελα σκεύη, ἐπί τε τὰς θυρίδας ὁρμήσας, ἠρώτα τοὺς παριόντας ἕκαστον τῶν σκευῶν ἐξ ὀνόματος καλῶν, εἰ θέλουσιν αὐτὸ ῥιφῆναι κάτω. τῶν δὲ παρεστώτων βούλεσθαι φησάντων, πρῶτον ἠκόντισε τῶν σκευῶν ἕκαστον· εἶτα ἤρετο τοὺς παρόντας εἰ καὶ τὸν ἐριουργὸν βούλοιντο ῥιφῆναι. τῶν δὲ παιδιὰν νομισάντων εἶναι τὸ πρᾶγμα, καὶ διὰ τοῦτο θέλειν φησάντων, λαβὼν ὤθησεν ἄνωθεν κάτω τὸν ἐριουργόν. οὗτος τὰς μὲν αἰσθήσεις ὑγίαινεν· ᾔδει γὰρ ὅτι σκεύη ταῦτα καὶ ἐριουργὸς οὗτος. ἐνόσει δὲ διάνοιαν. ἄλλοι δὲ κενὸν ἔχουσι φαντασίαν, ὁρᾶν οἰόμενοι τὰ μὴ ὄντα· τὰ δὲ ἄλλα φρονοῦσι κατὰ λόγον· οὗτοι τὰς προσθίους μόνας κοιλίας ἐβλάβησαν, τῆς μέσης ἀπαθοῦς μενούσης. ἐκ δὲ τῶν παθῶν τῶν παρακολουθούντων ἑκάστῳ μορίῳ τὰ τῆς ἐνεργείας αὐτῶν ἐμποδίζεται· εἰς ἐκείνην γὰρ τὴν ἐνέργειαν καταβλάπτεται τὸ ζῶον εἰς ἣν πέφυκεν ἐνεργεῖν τὸ πεπονθὸς μόριον. ὡς καὶ τοῦ ποδὸς παθόντος εἰς τὸ περιπατεῖν ἐμποδιζόμεθα. ταύτην γὰρ ὁ ποὺς ἔχει τὴν ἐνέργειαν.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΝΔΙΑΘΕΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΡΟΦΟΡΙΚΟΥ ΚΕΦ. ΙΔ'.

Αὕτη

Αὕτη μὲν οὖν διαίρεσις τῆς ψυχικῆς δυνάμεως * ἣ συνδιαιρεῖται μέρη τινὰ τοῦ σώματος· ἑτέρα δὲ διαίρεσις καθ' ἕτερον τρόπον τοῦ λογικοῦ τῆς ψυχῆς ὅ τε καλούμενος ἐνδιάθετος λόγος καὶ ὁ προφορικός· ἔστι δὲ ἐνδιάθετος μὲν λόγος τὸ κίνημα τῆς ψυχῆς τὸ ἐν τῷ διαλογιστικῷ γινόμενον ἄνευ τινὸς ἐκφωνήσεως. ὅθεν πολλάκις καὶ σιωπῶντες λόγον ὅλον παρ' ἑαυτοῖς διεξερχόμεθα· καὶ ἐν τοῖς ὀνείροις διαλεγόμεθα· κατὰ τοῦτο δὲ μάλιστα πάντες λογικοί ἐσμεν. οὐ γὰρ οὕτω κατὰ τὸν προφορικὸν λόγον ὡς κατὰ τοῦτον. καὶ γὰρ οἱ ἐκ γενετῆς κωφοὶ καὶ οἱ διὰ πάθος ἢ νόσημά τι τὴν φωνὴν ἀποβαλόντες, οὐδὲν ἧττον λογικοί εἰσιν. ὁ δὲ προφορικὸς λόγος ἐν τῇ φωνῇ καὶ ἐν ταῖς διαλέκτοις τὴν ἐνέργειαν ἔχει· ὄργανα δὲ τῆς φωνῆς πολλά. οἵτε γὰρ ἐν τοῖς μεσοπλεύροις ἔσωθεν μύες καὶ ὁ θώραξ καὶ ὁ πνεύμων ἥτε τραχεῖα ἀρτηρία καὶ ὁ λάρυγξ καὶ τούτων μάλιστα τὸ χονδρῶδες, καὶ τὰ παλινδρομοῦντα νεῦρα καὶ ἡ γλωττὶς καὶ πάντες οἱ κινοῦντες τὰ μόρια ταῦτα μύες τῆς ἐκφυσήσεως εἰσὶν ὄργανα· τῆς δὲ διαλέκτου τὸ στόμα. ἐν τούτῳ γὰρ διαπλάττεται καὶ σχηματίζεται καὶ οἱονεὶ μορφοῦται ἡ διάλεκτος· τῆς μὲν γλώσσης καὶ τοῦ γαργαρεῶνος πλήκτρου λόγον ἐπεχόντων· τῆς δὲ ὑπερώας ἠχείου· τῶν δὲ ὀδόντων καὶ τῆς ποιᾶς τοῦ σώματος διανοίξεως, ὡς ἐν λύρᾳ τὴν τῶν χορδῶν ἀναπληρούντων χρείαν· συντελούσης τι καὶ τῆς ῥινὸς πρὸς εὐφωνίαν, ἤτοι καλλιφωνίαν

* εἰς ἣν διαιρεῖται

φωνίαν

φωνίαν ὡς δῆλον ἐκ τῶν ᾀδόντων.

ΕΤΕΡΑ ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ. ΚΕΦ. ΙΕ.

ΔΙΑΙΡΟΥΣΙ δὲ καὶ ἄλλως εἰς δυνάμεις ἢ ἤδει ἢ μέρη τὴν ψυχήν. εἴς τε τὸ φυσικὸν ὃ καὶ θρεπτικὸν καὶ παθητικὸν καλεῖται· καὶ εἰς τὸ αἰσθητικὸν καὶ εἰς τὸ λογικόν· τῶν δὲ ὀργάνων ἑκάστου τούτων, τὰ μὲν εἴρηται, τὰ δὲ ἐν τοῖς ἑξῆς ῥηθήσεται. Ζήνων δὲ ὁ στωϊκὸς ὀκταμερῆ φησὶν εἶναι τὴν ψυχὴν, διαιρῶν αὐτὴν εἰς τὸ ἡγεμονικὸν, καὶ εἰς τὰς πέντε αἰσθήσεις, καὶ εἰς τὸ φωνητικὸν καὶ τὸ σπερματικόν· Παναίτιος δὲ ὁ φιλόσοφος τὸ μὲν φωνητικὸν τῆς καθ' ὁρμὴν κινήσεως μέρος εἶναι βούλεται· λέγων ὀρθότατα. τὸ δὲ σπερματικὸν οὐ τῆς ψυχῆς μέρος ἀλλὰ τῆς φύσεως· Ἀριστοτέλης δὲ ἐν μὲν τοῖς φυσικοῖς πέντε εἶναι λέγει τὰ μέρη τῆς ψυχῆς, τό τε φυτικὸν καὶ τὸ αἰσθητικὸν καὶ τὸ κινητικὸν κατὰ τόπον, καὶ τὸ ὀρεκτικὸν καὶ τὸ διανοητικόν. φυτικὸν λέγων τὸ τρέφον καὶ αὖξον καὶ γεννῶν, ποιοῦν καὶ διαπλάσσων τὰ σώματα· καλεῖ δὲ τὸ φυτικὸν καὶ θρεπτικὸν, τὸ πᾶν ἀπὸ τοῦ κρατίστου μέρους καλῶν τοῦ τρέφοντος· ἀφ' οὗ καὶ τὰ ἄλλα μέρη τοῦ φυτικοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχει· οὕτως μὲν ἐν τοῖς φυσικοῖς. ἐν δὲ τοῖς ἠθικοῖς εἰς δύο τὰ πρῶτα καὶ γενικώτατα διαιρεῖ τὴν ψυχὴν, εἴς τε τὸ λογικὸν καὶ τὸ ἄλογον· ὑποδιαιρεῖ δὲ τὸ ἄλογον, εἴς τε τὸ ἐπιπειθὲς λόγῳ· καὶ εἰς τὸ μὴ κατήκοον λόγῳ· περὶ μὲν οὖν τοῦ λογικοῦ ἐν τοῖς προλαβοῦσιν εἴρηται. περὶ δὲ τοῦ ἀλόγου νῦν διαληψόμεθα.

Περὶ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΛΟΓΟΥ ΜΕΡΟΥΣ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ ὃ καὶ παθητικὸν καὶ ὀρεκτικὸν καλεῖται. ΚΕΦ. ΙΣΤ΄.

ΤΙΝΕΣ καθ' ἑαυτὴν εἶναι λέγουσι τὴν ἀλογίαν· ὡς ἄλογον ψυχὴν οὖσαν, καὶ οὐ μέρος τῆς λογικῆς· πρῶτον μὲν ὅτι καὶ καθ' ἑαυτὴν ἐν τοῖς ἀλόγοις ζώοις εὑρίσκεται· ἐξ οὗ δῆλον ὅτι τελεία τίς ἐστι καὶ οὐ μέρος ἄλλης. εἶθ' ὅτι τῶν ἀτοπωτάτων ἐστὶ τῆς λογικῆς μέρος εἶναι τὸ ἄλογον. Ἀριστοτέλης δὲ καὶ μέρος εἶναι λέγει καὶ δύναμιν, καὶ διαιρεῖ εἰς δύο, ὡς ἔφαμεν. καλεῖ δὲ ταῦτα κοινῶς καὶ ὀρεκτικόν· τούτου δέ ἐστι καὶ ἡ καθ' ὁρμὴν κίνησις. ἡ γὰρ ὄρεξις κινήσεώς ἐστιν ἀρχή· ὀρεχθέντα γὰρ τὰ ζῶα ἐπὶ τὴν καθ' ὁρμὴν ἄιτει κίνησιν: τοῦ δὲ ἀλόγου τὸ μὲν οὐ πείθεται λόγῳ, τὸ δὲ ἐπιπειθές ἐστι λόγῳ· πάλιν δὲ τὸ ἐπιπειθὲς λόγῳ διαιρεῖται εἰς β΄. εἴς τε τὸ ἐπιθυμητικὸν καὶ τὸ θυμικόν. ἔστι δὲ ὄργανα τοῦ μὲν ἐπιθυμητικοῦ τοῦ δι' αἰσθήσεως τὸ ἧπαρ· τοῦ δὲ θυμικοῦ ἡ καρδία σκληρὸν μόριον, καὶ κίνησιν εὔτονον ἐπιδεχόμενον εἰς σκληρὰν ὑπηρεσίαν καὶ σύντονον ὁρμὴν τεταγμένον. ὥσπερ τὸ ἧπαρ ἁπαλὸν σπλάγχνον τῆς ἁπαλῆς ἐπιθυμίας ὄργανον γέγονε· καλεῖται δὲ ταῦτα ἐπιπειθῆ λόγῳ, ὅτι πέφυκε πείθεσθαι λόγῳ καὶ κινεῖσθαι, ὡς ἂν ὁ λόγος κελεύῃ ἐπὶ τῶν κατὰ φύσιν ἐχόντων ἀνθρώπων. ἔστι δὲ καὶ ταῦτα τὰ πάθη συστατικὰ τῆς ζωώδους οὐσίας· ἄνευ γὰρ τούτων, οὐκ ἔστι συστῆναι τὴν ζωήν· ἐπεὶ δὲ τὸ πάθος ὁμωνύμως λέγεται, διασταλτέον πρότε-

ρον τὴν ὁμωνυμίαν· λέγεται γὰρ πάθος καὶ τὸ σωματικὸν ὡς τὰ νοσήματα καὶ τὰ ἕλκη· λέγεται πάθος καὶ τὸ ψυχικόν. περὶ οὗ νῦν ἐστιν ὁ λόγος, ἤτε ἐπιθυμία καὶ ὁ θυμός· ἔστι δὲ κοινῶς μὲν καὶ γενικῶς ζώου πάθος ᾧ ἕπεται ἡδονή, ἢ λύπη· ἕπεται γὰρ τῷ πάθει λύπη, καὶ οὐκ αὐτὸ τὸ πάθος ἐστὶ λύπη. εἰ γὰρ τοῦτο ἦν, πᾶν τὸ πάσχον καὶ ἤλγει· νῦν δὲ τὰ ἀναίσθητα πάσχει μὲν, οὐκ ἀλγεῖ δέ. οὐκ ἄρα τὸ πάθος ἐστὶν ἄλγημα ἀλλ' ἡ τοῦ πάθους αἴσθησις. δεῖ δὲ τοῦτο καὶ ἀξιόλογον εἶναι, ἵνα τῇ αἰσθήσει ὑποπέσῃ. τῶν δὲ ψυχικῶν παθῶν ὅρος οὗτος· πάθος ἐστὶ κίνησις τῆς ὀρεκτικῆς δυνάμεως αἰσθητὴ ἐπὶ φαντασίᾳ ἀγαθοῦ ἢ κακοῦ. καὶ ἄλλως· πάθος ἐστὶ κίνησις ἄλογος τῆς ψυχῆς δι' ὑπόληψιν καλοῦ ἢ κακοῦ. τὸ δὲ γενικὸν πάθος οὕτως ὁρίζονται· πάθος ἐστὶ κίνησις ἐν ἑτέρῳ ἐξ ἑτέρου. ἐνέργεια δέ ἐστι κίνησις δραστική. δραστικὸν δὲ λέγεται τὸ ἐξ ἑαυτοῦ κινούμενον. οὕτως οὖν καὶ ὁ θυμὸς, ἐνέργεια μέν ἐστι τοῦ θυμοειδοῦς· πάθος δὲ τῶν β' μερῶν τῆς ψυχῆς· καὶ προσέτι τοῦ σώματος ἡμῶν παντὸς, ὅταν ὑπὸ τοῦ θυμοῦ βιαίως ἄγηται πρὸς τὰς πράξεις. ἐξ ἑτέρου γὰρ ἐν ἑτέρῳ γέγονεν ἡ κίνησις. ὅπερ ἐλέγομεν πάθος εἶναι· καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον ἡ ἐνέργεια πάθος λέγεται, ὅταν ᾖ παρὰ φύσιν. ἐνέργεια μὲν γὰρ ἐστι κατὰ φύσιν κίνησις. πάθος δὲ παρὰ φύσιν· καὶ κατὰ τοῦτον οὖν τὸν λόγον ἡ ἐνέργεια ὅταν μὴ κατὰ φύσιν κινῆται, λέγεται πάθος, εἴτε ἐξ ἑαυτοῦ κινοῖτο,

νοῖτο, εἴτε ἐξ ἑτέρου. τῆς γοῦν καρδίας ἡ μὲν κατὰ τοὺς σφυγμοὺς κίνησις ἐνέργειά ἐστιν. ἡ δὲ κατὰ τοὺς παλμοὺς πάθος. ἐξ αὐτῆς μὲν γάρ ἐστι καὶ ἡ κατὰ τοὺς παλμοὺς κίνησις, ἀλλ' οὐ κατὰ φύσιν. ἐξ αὐτῆς δὲ καὶ ἡ τῶν σφυγμῶν, ἀλλὰ κατὰ φύσιν. οὐδὲν οὖν θαυμαστὸν ἓν καὶ ταυτὸν πρᾶγμα καὶ πάθος καὶ ἐνέργειαν ὀνομάζεσθαι· καθ' ὃ μὲν γὰρ κινήσεις εἰσὶν ἐξ αὐτοῦ τοῦ παθητικοῦ τῆς ψυχῆς ἐνέργειαι τινές εἰσι. καθ' ὅσον δὲ ἄμετροι καὶ οὐ κατὰ φύσιν οὐκ ἐνέργειαι, ἀλλὰ πάθη. οὕτως οὖν ἡ κίνησις τοῦ ἀλόγου πάθος ἐστὶ κατ' ἄμφω τὰ σημαινόμενα· οὐ πᾶσα δὲ κίνησις τοῦ παθητικοῦ, πάθος καλεῖται· ἀλλ' αἱ σφοδρότεραι καὶ εἰς αἴσθησιν προβαίνουσαι. αἱ γὰρ μικραὶ καὶ ἀνεπαίσθητοι οὐδέπω πάθη. δεῖ γὰρ ἔχειν τὸ πάθος καὶ μέγεθος ἀξιόλογον· διὸ πρόσκειται τῷ ὅρῳ τοῦ πάθους, τὸ κίνησις αἰσθητή· αἱ γὰρ μικραὶ κινήσεις λανθάνουσαι τὴν αἴσθησιν οὐ ποιοῦσι πάθος ὡς εἴρηται.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΠΙΘΥΜΗΤΙΚΟΥ. ΚΕΦ. ΙΖ'.

ΔΙΑΙΡΕΙΤΑΙ μὲν οὖν ὡς ἔφαμεν τὸ ἄλογον τῆς ψυχῆς τὸ ἐπιπειθὲς λόγῳ εἰς δύο, τό τε ἐπιθυμητικὸν καὶ τὸ θυμικόν. πάλιν δὲ τὸ ἐπιθυμητικὸν διαιρεῖται εἰς δύο, εἰς ἡδονὰς καὶ λύπας· ἐπιτυγχάνουσα μὲν γὰρ ἡ ἐπιθυμία ἡδονὴν ἐμποιεῖ, ἀποτυγχάνουσα δὲ λύπην. πάλιν δὲ καθ' ἕτερον τρόπον ἡ ἐπιθυμία διαιρουμένη, τέσσαρα σὺν ἑαυτῇ τὰ πάντα εἴδη ποιεῖ· ἐπεὶ γὰρ τῶν ὄντων τὰ μέν ἐστιν

ἀγαθὰ, τὰ δὲ φαῦλα· καὶ τὰ μὲν ἤδη πάρεσι, τὰ δὲ προσδοκᾶται· κατὰ τούτους τοὺς τρόπους τῶν δύο εἰς δύο πολυπλασιαζομένων, τὰ τῆς ἐπιθυμίας εἰς τέσσαρα διαιρεῖται. ἔστι γὰρ ἀγαθὸν καὶ κακόν. καὶ πάλιν παρὸν καὶ προσδοκώμενον· προσδοκώμενον γὰρ ἀγαθὸν ἐπιθυμία ἐστὶ· ἤδη δὲ παρὸν, ἡδονή· παρα-προσδοκώμενον κακὸν, φόβος· παρὸν δὲ, λύπη. περὶ τὰ ἀγαθὰ μὲν γὰρ στρέφεται ἡδονὴ καὶ ἐπιθυμία περὶ τὰ φαῦλα δὲ φόβος καὶ λύπη. διὸ τινὲς τὸ πάθος εἰς τέσσαρα διαιροῦσιν, ἐπιθυμίαν, ἡδονὴν, φόβον καὶ λύπην. ἀγαθὰ δὲ καὶ φαῦλα λέγομεν ἢ τὰ ὄντως ὄντα, ἢ τὰ νομιζόμενα. ἐγγίνονται δὲ τὰ φαῦλα πάθη τῇ ψυχῇ διὰ τριῶν τούτων· διὰ κακῆς ἀγωγῆς, ἐξ ἀμαθίας, ὑπὸ καχεξίας. μὴ ἀχθέντες γὰρ καλῶς ἐκ παίδων ὡς δύνασθαι κρατεῖν τῶν παθῶν, εἰς τὴν ἀμετρίαν αὐτῶν ἐμπίπτομεν· ἐκ δὲ τῆς ἀμαθίας, φαῦλαι κρίσεις τοῦ λογιστικοῦ τῆς ψυχῆς ἐμφύονται, ὡς οἴεσθαι τὰ φαῦλα χρηστὰ εἶναι, καὶ τὰ χρηστὰ φαῦλα· γίνεται δέ τινα καὶ ἐκ τῆς τοῦ σώματος καχεξίας. ὀργίλοι γάρ εἰσιν οἱ πικρόχολοι· καὶ καταφερεῖς οἱ θερμοὶ καὶ ὑγροὶ τὴν κρᾶσιν· θεραπευτέον δὲ τὸ μὲν κακὸν ἔθος ἔθει καλῷ· τὴν δὲ ἀμαθίαν μαθήσει καὶ ἐπιστήμῃ· τὴν δὲ καχεξίαν ἰατέον σωματικῶς, μεθιστάντας αὐτὴν ὡς οἷόντε εἰς τὴν μέσην κρᾶσιν ἁρμοζούσῃ διαίτῃ καὶ γυμνασίοις καὶ φαρμάκοις, ἐὰν καὶ τούτων δεηθῶμεν.

ΠΕΡΙ ΗΔΟΝΩΝ. ΚΕΦ. ΙΗ'.

Τῶν

ΤΩΝ ἡδονῶν, αἱ μέν εἰσι ψυχικαὶ, αἱ δὲ σωματικαί· ψυχικαὶ μὲν αἱ τῆς ψυχῆς αὐτῆς καθ' ἑαυτὴν ὡς αἱ περὶ τὰ μαθήματα καὶ τὴν θεωρίαν· αὗται γὰρ καὶ αἱ τοιαῦται μόνης εἰσὶ τῆς ψυχῆς. σωματικαὶ δέ εἰσιν αἱ μετὰ κοινωνίας τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς γινόμεναι· καὶ διὰ τοῦτο σωματικαὶ καλούμεναι. ὡς αἱ περὶ τὰς τροφὰς καὶ τὰς συνουσίας. μόνου δὲ τοῦ σώματος οὐκ ἂν εὕροι τις ἰδίας ἡδονὰς, ἀλλὰ πάθη, οἷον τομὰς καὶ ῥεύσεις καὶ τὰς κατὰ κρᾶσιν ποιότητας. πᾶσα γὰρ ἡδονὴ μετὰ αἰσθήσεως· ψυχικὴν δὲ τὴν αἴσθησιν ἐδείξαμεν· καὶ δῆλον ὡς τῶν πολλαχῶς λεγομένων ἐστὶν ἡ ἡδονή. ὑφ' ἕτερον γὰρ καὶ ἕτερον γένος ἐστὶν, ὡς αἱ σπουδαῖαι ἡδοναὶ καὶ φαῦλαι· καὶ αἱ μὲν ψευδεῖς, αἱ δὲ ἀληθεῖς. καὶ αἱ μὲν τῆς διανοίας μόνης κατ' ἐπιστήμην εἰσὶν, αἱ δὲ μετὰ σώματος, κατ' αἴσθησιν· καὶ αὐτῶν δὲ τῶν κατ' αἴσθησιν αἱ μὲν εἰσὶ φυσικαὶ, αἱ δὲ οὔ· καὶ τῇ μὲν ἡδονῇ τῇ ἐν τῷ πίνειν ἀντίκειται ἡ ἐν τῷ διψῆν λύπη· τῇ δὲ κατὰ θεωρίαν οὐδὲν. ταῦτα μὲν οὖν πάντα δείκνυσι τὴν ἡδονὴν ὁμώνυμον. τῶν δὲ σωματικῶν καλουμένων ἡδονῶν αἱ μὲν εἰσὶν ἀναγκαῖαι ἅμα καὶ φυσικαὶ, ὧν χωρὶς ζῆν ἀδύνατον· ὡς αἱ τροφαὶ αἱ τῆς ἐνδείας ἀναπληρωτικαὶ καὶ τὰ ἐνδύματα ἀναγκαῖα· αἱ δὲ φυσικαὶ μὲν, οὐκ ἀναγκαῖαι δὲ, ὡς αἱ κατὰ φύσιν καὶ κατὰ νόμον μίξεις. αὗται γὰρ εἰς μὲν τὴν διαμονὴν τοῦ παντὸς γένους συντελοῦσι, δυνατὸν δὲ καὶ χωρὶς αὐτῶν ἐν παρθενίᾳ ζῆν· αἱ δὲ

οὔτε ἀναγκαῖαι οὔτε φυσικαὶ, ὡς ἡ μέθη καὶ ἡ λαγνεία καὶ αἱ πλησμοναὶ τὴν χρείαν ὑπερβαίνουσαι. οὔτε γὰρ εἰς διαδοχὴν τοῦ γένους ἡμῶν συμβάλλονται ὡς ἡ κατὰ νόμον συνουσία· οὔτε εἰς σύστασιν τῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ προσβλάπτουσι, τῷ τοίνυν κατὰ Θεὸν ζῶντι, μόνας μεταδιωκτέον τὰς ἀναγκαίας ἅμα καὶ φυσικὰς ἡδονάς· τῷ δὲ μετ᾽ ἐκεῖνον ἐν δευτέρᾳ τάξει τῶν ἀρετῶν τεταγμένῳ, ταύτας τε καὶ τὰς φυσικὰς μὲν, οὐκ ἀναγκαίας δὲ μετιτέον μετὰ τοῦ προσήκοντος καὶ μέτρου καὶ τρόπου καὶ καιροῦ καὶ τόπου, τὰς δὲ ἄλλας φευκτέον παντὶ τρόπῳ. ἁπλῶς δὲ ἡγητέον ταύτας εἶναι καλὰς ἡδονὰς τὰς μὴ συμπεπλεγμένας λύπῃ, μήτε μεταμέλειαν ἐμποιούσας, μήτε βλάβης ἑτέρας γεννητικὰς, μήτε τοῦ μετρίου παραχωρούσας, μήτε τῶν σπουδαίων ἡμᾶς ἔργων ἀφελκούσας ἐπὶ πολὺ ἢ καταδουλούσας. κυρίως δὲ εἰσὶν ἡδοναὶ αἱ τῇ κατανοήσει τοῦ θείου καὶ ταῖς ἐπιστήμαις καὶ ταῖς ἀρεταῖς ἐπιγινόμεναί πως ἢ συμπεπλεγμέναι. ἅσπερ ἐν τοῖς κατὰ πρῶτον λόγον περισπουδάστοις θετέον. οὐκ εἰς τὸ εἶναι ἁπλῶς οὐδὲ εἰς τὴν διαμονὴν τοῦ γένοις, ἀλλ᾽ εἰς τὸ εὖ εἶναι καὶ σπουδαίοις καὶ θεοφιλέσιν εἶναι συντελούσας καὶ εἰς αὐτὴν τοῦ ἀνθρώπου τὴν κατὰ ψυχὴν καὶ τὸ νοερὸν τελειότητα. αἵπερ οὔτε θεραπεῖαι τῶν παθῶν εἰσὶν ὡς αἱ τῆς ἐνδείας ἀναπληρωτικαὶ, οὐθ᾽ ὅλως λύπην ἔχουσι προηγουμένην ἢ ἑπομένην, ἢ ἀντικειμένην, ἀλλ᾽ εἰσὶ καθαραὶ καὶ ἄμικτοι πάσης

ὑλικῆς

ὑλικῆς συμπλοκῆς ψυχικαὶ μόνον οὖσαι· καὶ γὰρ κατὰ Πλάτωνα, τῶν ἡδονῶν αἱ μὲν εἰσὶ ψευδεῖς, αἱ δὲ ἀληθεῖς· ψευδεῖς μὲν, ὅσαι μετ' αἰσθήσεως γίνονται καὶ δόξης οὐκ ἀληθοῦς, καὶ λύπας ἔχουσι συμπεπλεγμένας. ἀληθεῖς δὲ, ὅσαι τῆς ψυχῆς εἰσὶ μόνης αὐτῆς καθ' ἑαυτὴν μετ' ἐπιστήμης καὶ νοῦ καὶ φρονήσεως καθαραὶ καὶ ἀνεπίμικτοι λύπης, αἷς οὐδὲ μία μετάνοια παρακολουθεῖ ποτέ· καλοῦσι δὲ τὰς παρακολουθούσας τῇ θεωρίᾳ καὶ ταῖς καλαῖς πράξεσιν ἡδονὰς οὐ πάθη, ἀλλὰ πείσεις· τινὲς δὲ κυρίως τὴν τοιαύτην ἡδονὴν χαρὰν λέγουσιν· ὁρίζονται δὲ τὴν ἡδονὴν γένεσιν εἰς φύσιν, αἰσθητήν. ἔοικε δὲ οὗτος ὁ ὅρος, τῆς σωματικῆς μόνης ἡδονῆς εἶναι. αὕτη γὰρ ἀναπλήρωσις τίς ἐστι, καὶ ἰατρεία τῆς σωματικῆς ἐνδείας· καὶ τῆς προσγινομένης διὰ τὴν ἔνδειαν λύπης. ῥιγοῦντες γὰρ ἢ διψῶντες, τὴν ἐκ τοῦ ῥίγους καὶ τῆς δίψης θεραπεύοντες λύπην, ἐν τῷ θάλπεσθαι καὶ πίνειν ἡδόμεθα· κατὰ συμβεβηκὸς οὖν εἰσὶν ἀγαθαὶ καὶ οὐ καθ' ἑαυτὰς, οὐδὲ φύσει. ὡς γὰρ τὸ ὑγιάζεσθαι κατὰ συμβεβηκός ἐστιν ἀγαθόν· τὸ δὲ ὑγιαίνειν φύσει καὶ καθ' ἑαυτὸ, οὕτω καὶ αὗται κατὰ συμβεβηκὸς εἰσὶν ἀγαθαὶ ἰατρεῖαι τινὲς οὖσαι. αἱ δὲ τῆς εἰς θεωρίαν ἡδοναὶ καθ' ἑαυτὰς εἰσὶν ἀγαθαὶ καὶ φύσει. οὐ γὰρ ἐπ' ἐνδείᾳ γίνονται. δῆλον οὖν ἐντεῦθεν ὡς οὐ πᾶσα ἡδονὴ τῆς ἐνδείας, ἐστὶν ἀναπληρωτική· εἰ δὲ τοῦτο, οὐχ' ὑγιὴς ὁ ὅρος ὁ λέγων, γένεσιν εἰς φύσιν αἰσθητὴν εἶναι τὴν ἡδονήν. οὐ

γὰρ πάσας περιλαμβάνει τὰς ἡδονὰς, ἀλλὰ παραλείπει τὴν ἐκ τῆς θεωρίας· καὶ Επίκουρος δὲ τὴν ἡδονὴν ὁριζόμενος, παντὸς τοῦ λυποῦντος ὑπεξαίρεσιν τὸ αὐτό φησι τοῖς λέγουσι γένεσιν εἰς φύσιν αἰσθητήν. τὴν γὰρ ἀπαλλαγὴν τοῦ λυποῦντος, ἡδονὴν εἶναι φησίν. ἐπειδὴ δὲ οὐδεμία γένεσις τοῖς οἰκείοις ἀποτελέσμασιν ὁμογενής ἐστιν ἢ συγγενὴς, οὐ δὲ τὴν γένεσιν τῆς ἡδονῆς, ἡδονὴν ἡγητέον. ἀλλὰ παρὰ τὴν ἡδονὴν ἄλλό τι· ἐν τῷ γίνεσθαι μὲν γὰρ ἡ γένεσις ἐστὶν· οὐδὲν δὲ τῶν γινομένων ἅμα γίνεται καὶ γέγονεν· ἀλλὰ δῆλον ὅτι κατὰ μέρος· τὸ δὲ ἡδόμενον ἀθρόως ἥσθη· οὐκ ἄρα γένεσις ἡ ἡδονή. ἔτι πᾶσα γένεσις οὐκ ὄντων ἐστὶν. ἡ δὲ ἡδονὴ τῶν ἤδη ὄντων. οὐκ ἔστιν ἄρα γένεσις ἡ ἡδονή. ἔτι γένεσις μὲν, ταχεῖα καὶ βραδεῖα λέγεται· ἡδονὴ δὲ οὔ· ἔτι τῶν ἀγαθῶν, τὰ μὲν ἕξις ἐστὶ, τὰ δὲ ἐνέργεια, τὰ δὲ ὄργανα. ἕξις μὲν ὡς ἀρετὴ· ἐνέργεια δὲ ὡς ἡ κατ᾽ αὐτὴν πρᾶξις· καὶ πάλιν. ἕξις μὲν ἡ ὁρατική· ἐνέργεια δὲ τὸ ὁρᾶν· ὄργανα δὲ, δι᾽ ὧν ἐνεργοῦμεν, ὡς ὀφθαλμὸς καὶ πλοῦτος καὶ τὰ τοιαῦτα. πᾶσαι δὲ αἱ περὶ τὰ ἀγαθὰ καὶ φαῦλα ψυχικαὶ δυνάμεις ἕξεων τινων δυνάμεις. εἴπερ οὖν ἀγαθόν ἐστιν ἡδονὴ, οὐ φαῦλον, ἐν τούτοις ἔσται μόνοις· ἀλλ᾽ ἕξις μὲν οὐκ ἔστιν. οὔτε γὰρ ὡς ἀρετὴ· οὐ γὰρ ἂν οὕτω ῥαδίως μετέπιπτεν εἰς τὴν ἐναντίαν ἑαυτῇ λύπην· οὔτε ὡς ἡ ἀντικειμένη τῇ στερήσει. κατὰ ταυτὸν γὰρ ἕξιν καὶ στέρησιν ἀδύνατον εἶναι· ἅμα δέ τινες ἥδονται καὶ λυ-

ποῦνται ὡς οἱ κνώμενοι· οὐκ ἔστιν ἄρα ἕξις ἡ ἡδονὴ, ἀλλ' οὐδὲ ὄργανον· τὰ γὰρ ὄργανα καὶ δι' ἄλλα καὶ οὐ δι' ἑαυτά. ἡ δὲ ἡδονὴ, οὐ δι' ἄλλο, ἀλλὰ δι' ἑαυτήν· οὐκ ἄρα οὐδὲ ὄργανον λείπεται δὴ ἐνέργειαν αὐτὴν εἶναι. ὅθεν Αριστοτέλης αὐτὴν ὁρίζεται ἐνέργειαν τῆς κατὰ φύσιν ἕξεως. συμβαίνει δὲ κατὰ τὸν ὅρον τοῦτον τὴν εὐδαιμονίαν ἡδονὴν εἶναι καὶ διεσφάλθαι τὸν ὅρον· διορθούμενος οὖν ὡρίσατο τὴν ἡδονὴν τέλος εἶναι τῶν τοῦ ζώου κατὰ φύσιν ἀνεμποδίστων ἐνεργειῶν, ὡς συμπεπλέχθαι καὶ συνυπάρχειν τῇ εὐδαιμονίᾳ τὴν ἡδονὴν, ἀλλ' οὐχ' ἡδονὴν εἶναι τὴν εὐδαιμονίαν. οὐ πᾶσα δὲ ἐνέργεια κίνησις ἐστιν, ἀλλ' ἔστι τίς καὶ δι' ἀκινησίας ἐνέργεια, καθ' ἣν πρῶτος ἐνεργεῖ ὁ Θεός· τὸ γὰρ πρῶτον κινοῦν ἀκίνητον. τοιαύτη δὲ καὶ ἡ τοῦ θεωρεῖν ἐν ἀνθρώποις ἐνέργεια. διὰ γὰρ ἀκινησίας· καὶ γὰρ τὸ θεωρούμενον ἓν καὶ ταυτὸν ἀεὶ καὶ ἡ διάνοια τοῦ θεωροῦντος ἕστηκε· περὶ ἓν γὰρ καὶ ταυτὸν ἀεὶ καταγίνεται. εἰ δὲ τῆς θεωρίας ἡ ἡδονὴ μεγίστη τε οὖσα καὶ κυριωτάτη καὶ ἀληθὴς δι' ἀκινησίας γίνεται, δῆλον ὡς αἱ δι' ἐλαττόνων κινήσεων γινόμεναι, ὅσῳ δι' ἐλαττόνων, τοσούτῳ καὶ κρείττους καὶ μείζους εἰσί. συνδιαιροῦνται δὲ ταῖς ἐνεργείαις αἱ ἡδοναὶ κατ' εἶδος· ὅσα γὰρ ἐνεργειῶν εἴδη, τοσαῦτα καὶ ἡδονῶν· καὶ τῶν μὲν καλῶν καλαὶ, τῶν δὲ φαύλων φαῦλαι· καὶ δῆλον ὡς καθ' ἑκάστην αἴσθησιν ἕτεραι τῷ εἴδει καὶ ἡδοναί. ἕτεραι γὰρ ἀφῆς καὶ γεύσεως καὶ ἕτεραι τῆς ὄψεως καὶ τῆς ἀκοῆς καὶ τῆς ὀσφρήσεως·

σέως· καθαρώτεραι δὲ εἰσὶ τῶν αἰσθήσεων ὅσαι μὴ προσπελάζουσι τοῖς αἰσθητοῖς ἥδουσιν ὡς ὄψις καὶ ἀκοὴ καὶ ὄσφρησις· καὶ τῶν διανοητικῶν δὲ εἴδη δύο. τὸ μὲν γὰρ ἐστι πρακτικὸν, τὸ δὲ θεωρητικόν· δῆλον οὖν ὅτι δὲ τῶν ἡδονῶν τῶν παρεπομένων ταῖς ἐνεργείαις ταύταις εἴδη δύο· καὶ τούτων δὲ καθαρώτερον τὸ θεωρητικὸν τοῦ πρακτικοῦ: τοῦ δὲ ἀνθρώπου ἴδιαι καθ' ὃ ἄνθρωπος αἱ διανοητικαὶ· κοιναὶ γὰρ καθ' ὃ ζῶον αἱ αἰσθητικαὶ καὶ πρὸς τὰ ἄλλα ζῶα· ἐπειδὴ δὲ τῶν αἰσθητικῶν ἡδονῶν οἱ μὲν ἄλλαις, οἱ δὲ ἄλλαις ἥδονται, οὐχ' αἱ τοῖς φαύλοις, ἀλλ' αἱ τοῖς σπουδαίοις καλαὶ φαινόμεναι, καὶ καθ' ἑαυτὰς εἰσὶ καλαί. κριτὴς γὰρ ὀρθὸς ἐπὶ παντὸς πράγματος οὐχ' ὁ τυχὼν, ἀλλ' ὁ ἐπιστήμων καὶ κατὰ φύσιν διακείμενος.

ΠΕΡΙ ΛΥΠΗΣ. ΚΕΦ. ΙΘ'.

Της δὲ λύπης εἴδη τέσσαρα, ἄχος, ἄχθος, φθόνος, ἔλεος. ἐστι δὲ ἄχος λύπη ἀφωνίαν ἐμποιοῦσα· ἄχθος δὲ λύπη βαρύνουσα· φθόνος δὲ λύπη ἐπ' ἀλλοτρίοις ἀγαθοῖς· ἔλεος δὲ λύπη ἐπ' ἀλλοτρίοις κακοῖς, πᾶσα δὲ λύπη κακὸν τῇ ἑαυτῆς φύσει. εἰ γὰρ καὶ ὁ σπουδαῖος, λυπηθήσεταί ποτε χρηστῶν ἀνδρῶν διαφθειρομένων ἢ τέκνων ἢ πόλεως πορθουμένης, ἀλλ' οὐ προηγουμένως· οὐ δὲ κατὰ πρόθεσιν, ἀλλὰ κατὰ περίστασιν· καὶ ἐν τούτοις δὲ ὁ μὲν θεωρητικὸς ἀπαθὴς ἔσται παντάπασιν ἀλλοτριώσας ἑαυτὸν τῶν τῇδε καὶ συνάψας Θεῷ· ὁ δὲ σπουδαῖος μετριοπαθὴς ἐν αὐταῖς καὶ οὐχ' ὑπερβάλλων οὐ

δὲ

δὲ αἰχμαλωτιζόμενος ὑπ' αὐτῶν· ἀλλὰ μᾶλλον κρατῶν αὐτῶν. ἀντίκειται δὲ λύπη ὡς μὲν κακὸν καλῷ τῇ μετρία ἡδονῇ. ὡς δὲ κακὸν κακῷ τῇ ὑπερβαλλούσῃ ἡδονῇ· ἐν ταῖς σωματικαῖς δὲ μόναις αἱ ὑπερβολαὶ γίνονται· αἱ γὰρ θεωρητικαὶ ἄκραι τινὲς οὖσαι καὶ τὸ τέλειον ἔχουσαι τὴν ὑπερβολὴν οὐκ ἐπιδέχονται * οὐ δὲ ἀντίκειται αὐταῖς λύπη, οὐδ' ἐπὶ θεραπεία προηγησαμένης λύπης γίνονται. *οὐδὲ γὰρ

ΠΕΡΙ ΦΟΒΟΥ. ΚΕΦ. Κ.

ΔΙΑΙΡΕΙΤΑΙ δὲ καὶ ὁ φόβος εἰς ἕξ, εἰς ὄκνον, εἰς αἰδῶ, εἰς αἰσχύνην, εἰς κατάπληξιν, εἰς ἀγωνίαν, εἰς ἔκπληξιν· ἔστι δὲ ὄκνος μὲν φόβος μελλούσης ἐνεργείας· κατάπληξις δὲ φόβος ἐκ μεγάλης φαντασίας· ἔκπληξις δὲ φόβος ἐξ ἀσυνήθους φαντασίας· ἀγωνία δὲ φόβος διαπτώσεως, τουτέστιν ἀποτυχίας· φοβούμενοι γὰρ ἀποτυχεῖν τῆς πράξεως ἀγωνιῶμεν· αἰδὼς δὲ φόβος ἐπὶ προσδοκία ψόγου· κάλλιστον δὲ τοῦτο τὸ πάθος· αἰσχύνη δὲ φόβος ἐπ' αἰσχρῷ πεπραγμένῳ. οὐ δὲ τοῦτο δὲ ἀνέλπιστον εἰς σωτηρίαν· ταύτῃ δὲ διαφέρει αἰδὼς αἰσχύνης, ὅτι ὁ μὲν αἰσχυνόμενος ἐφ' οἷς ἔπραξε καταδύεται· ὁ δὲ αἰδούμενος φοβεῖται περιπεσεῖν ἀδοξία τινί· καλοῦσι δὲ οἱ παλαιοὶ πολλάκις καὶ τὴν αἰδῶ αἰσχύνην, καὶ τὴν αἰσχύνην αἰδῶ, καταχρώμενοι τοῖς ὀνόμασι· γίνεται δὲ ὁ φόβος κατὰ περίψυξιν τοῦ θερμοῦ παντὸς συντρέχοντος εἰς τὴν καρδίαν ἐπὶ τὸ ἀρχικὸν· καθάπερ καὶ ὁ δῆμος ὅταν φοβῆται καταφεύγει πρὸς τοὺς ἄρχοντας.

τῆς

τῆς δὲ λύπης ὄργανον τὸ στόμα τῆς κοιλίας. τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ τῆς δήξεως αἰσθανόμενον ἐν ταῖς λύπαις. ὡς ὁ Γαληνὸς ἐν τῷ τρίτῳ τῆς ἀποδεικτικῆς φησὶν οὑτωπως. τοῖς λυπουμένοις οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν γαστέρα καταῤῥεῖ ξανθῆς χολῆς· ὃ τὴν δῆξιν αὐτοῖς παρέχει καὶ οὐ πρότερον παύονται λυπούμενοι καὶ δακνόμενοι, πρὶν ἐξεμέσαι τὴν χολήν· γίνεται γὰρ ἡ δῆξις αὐτοῖς ὑπὸ κάτω τοῦ κατὰ μέσα στέρνα χόνδρου τοῦ ξιφοειδοῦς ὀνομαζομένου, πολὺ δὲ ἀνωτέρω κεῖται ἡ καρδία· τοῦ γὰρ διαφράγματος ἡ μὲν γαστὴρ κατωτέρω ἐστίν. ἡ δὲ καρδία ἀνωτέρω, συνήθως δὲ οἱ παλαιοὶ καρδίαν καὶ τὸ στόμα τῆς γαστρὸς καλοῦσιν, ὡς Ἱπποκράτης καὶ Θουκυδίδης ἐν τῷ λοιμῷ λέγων οὕτως, καὶ ὁπότε εἰς τὴν καρδίαν στηρίξαι ἀνέστρεφέ τε αὐτὴν καὶ ἀποκαθάρσεις χολῆς. πᾶσαι ὁπόσαι ἀπὸ ἰατρῶν ὠνομασμέναι εἰσὶν ἐπῄεσαν· τὸ γὰρ ἀναστρεφόμενον τὸ στόμα τῆς γαστρός ἐστιν ἀναγκαζόμενον ἐμεῖν οὐ τὸ σπλάγχνον ἡ καρδία.

ΠΕΡΙ ΘΥΜΟΥ ΚΕΦ. ΚΑ.

ΘΥΜΟΣ δέ ἐστι ζέσις τοῦ περὶ καρδίαν αἵματος ἐξ ἀναθυμιάσεως τῆς χολῆς ἢ ἀναθολώσεως γινομένη· διὸ καὶ χολὴ λέγεται καὶ χόλος. ἔστι δ' ὅτε καὶ ὁ θυμός ἐστιν ὄρεξις ἀντιτιμωρήσεως. ἀδικούμενοι γὰρ ἢ νομίζοντες ἀδικεῖσθαι θυμούμεθα· καὶ γίνεται τότε μικτὸν τὸ πάθος ἐξ ἐπιθυμίας καὶ θυμοῦ. εἴδη δὲ τοῦ θυμοῦ τρία· ὀργή, ἣ καὶ χολὴ καὶ χόλος καλεῖται· μῆνις, καὶ κότος· θυμὸς μὲν γὰρ ἀρχὴν

καὶ

καὶ κίνησιν ἔχων· ὀργὴ καὶ χολὴ καὶ χόλος λέγεται. μῆνις δὲ χολὴ εἰς παλαίωσιν ἀγομένη. εἴρηται γὰρ παρὰ τὸ μένειν καὶ τῇ μνήμῃ παραδεδόσθαι· κότος δὲ ὀργὴ ἐπιτηροῦσα καιρὸν εἰς τιμωρίαν· εἴρηται δὲ καὶ οὗτος παρὰ τὸ κεῖσθαι· ἔστι δὲ ὁ θυμὸς τὸ δορυφορικὸν τοῦ λογισμοῦ. ὅταν γὰρ οὗτος ἄξιον κρίνῃ τὸ γινόμενον ἀγανακτήσεως, τότε ὁ θυμὸς ὑπεξέρχεται, ἐὰν κατὰ φύσιν τὴν οἰκείαν τάξιν φιλάττωσιν.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΛΟΓΟΥ ΤΟΥ ΜΗ ΚΑΤΗΚΟΟΥ ΛΟΓΩ. ΚΕΦ. ΚΒ.

ΤΟ μὲν οὖν ἐπιπειθὲς λόγῳ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, τοῦ δὲ μὴ πειθομένου λόγῳ ἔστι τό τε θρεπτικὸν καὶ γεννητικὸν καὶ σφυγμικόν· καλεῖται δὲ φυσικὸν μέν, τὸ γεννητικὸν καὶ θρεπτικόν· ζωτικὸν δὲ τὸ σφυγμικόν.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΘΡΕΠΤΙΚΟΥ. ΚΕΦ. ΚΓ.

ΤΟΥ θρεπτικοῦ φυσικαὶ δυνάμεις εἰσὶ τέσσαρες, ἑλκτική, καθεκτική, ἀλλοιωτική, ἀποκριτική· ἕκαστον γὰρ τῶν μορίων τοῦ ζώου φυσικῶς ἕλκει πρὸς ἑαυτὸ τὴν οἰκείαν τροφὴν καὶ ἑλκύσαν κατέχει καὶ κατασχὸν εἰς ἑαυτὸ μεταβάλλει, καὶ οὕτως τὸ περιττὸν ἐξωθεῖ· καὶ αὗται εἰσὶν αἱ δυνάμεις αἱ τὴν τροφὴν τῶν μορίων τοῦ σώματος διοικοῦσαι. ἐξ ὧν ἡ αὔξησις ἥτε κατὰ μῆκος καὶ πλάτος γίνεται· ἐκκρίνεται δὲ τὰ περιττὰ διὰ γαστρὸς, δι' οὔρων, δι' ἐμετῶν, δι' ἱδρώτων, διὰ στόματος, διὰ ῥινῶν, δι' ὤτων, δι' ὀφθαλμῶν, διὰ τῆς ἐκπνοῆς, διὰ τῶν ἀδήλων

πόρων.

πόρων. αἱ μὲν οὖν ἄλλαι ἐκκρίσεις, πρόδηλοι, δι' ὤτων δὲ ἡ καλουμένη κυψελὴ, ἥτις ἐστὶ ῥύπος τῶν ὤτων· διὰ δὲ τῶν ὀφθαλμῶν δάκρυα καὶ λῆμαι. διὰ δὲ τῆς ἐκπνοῆς τὸ λιγνυῶδες τῆς θερμότητος τῆς καρδίας· ἀδήλοις δὲ πόροις φασὶ τὴν διαπνοὴν παντὸς τοῦ σώματος· καθ' ἣν ἐκ τοῦ βάθους καὶ τῆς συστολῆς τῶν ἀρτηρίων ἀτμοὶ πλεῖστοι διὰ τῆς μανότητος τοῦ δέρματος διεξέρχονται· ὄργανα δὲ τοῦ θρεπτικοῦ, τό τε στόμα καὶ ὁ στόμαχος καὶ ἡ γαστὴρ καὶ τὸ ἧπαρ αἵτε φλέβες πᾶσαι, τά τε ἔντερα καὶ αἱ χολαὶ ἀμφότεραι, καὶ οἱ νεφροί. τὸ γὰρ στόμα πρῶτον προκατασκευάζει τῇ γαστρὶ τὴν τροφὴν εἰς λεπτὰ κατατέμνον αὐτὴν διὰ τῶν ὀδόντων καὶ τῆς γλώττης· μεγίστην γὰρ καὶ ἡ γλῶττα χρείαν παρέχεται τῇ διαμασήσει συνάγουσα τὴν τροφὴν καὶ τοῖς ὀδοῦσιν ὑποβάλλουσα καθάπερ αἱ ἀλετρίδες διὰ τῆς χειρὸς τὸν σῖτον ταῖς μύλαις· τρόπον γάρ τινα καὶ ἡ γλῶττα χεὶρ ἐστὶ τῆς διαμασήσεως· οὕτω δὲ κατεργασθεῖσα ἡ τροφὴ, παραπέμπεται τῇ κοιλίᾳ διὰ τοῦ στομάχου· ὁ γὰρ στόμαχος οὐ μόνον αἰσθητήριόν ἐστι τῆς ἐνδείας, ἀλλὰ καὶ δίοδος τῶν σιτίων. ἀναδέχει γὰρ ἐν τῇ καταπόσει καὶ ἐπισπᾶται τὴν τροφὴν, καὶ παραπέμπει τῇ κοιλίᾳ. ἡ δὲ κοιλία παραλαβοῦσα χωρίζει τὸ χρηστὸν καὶ τὸ τρόφιμον ἀπὸ τοῦ λιθώδους καὶ ξυλώδους καὶ ἀτρόφου· καὶ τὸ μὲν χρηστὸν εἰς χυμοὺς μεταβάλλουσα ἀναπέμπει τῷ ἥπατι διὰ τῶν φλεβῶν τῶν ἑλκουσῶν ἀπ' αὐτῆς καὶ διοχετευουσῶν εἰς τὸ ἧπαρ,

αἵτινες φλέβες ῥίζαις ἐοίκασι τοῦ ἥπατος ἑλκούσαις ἀπὸ τῆς γαστρὸς τὴν τροφήν, ὡς ἀπὸ τῆς γῆς ἕλκουσι αἱ τῶν φυτῶν ῥίζαι· ἔοικε γὰρ ἡ μὲν κοιλία τῇ γῇ τῇ παρεχούσῃ τὴν τροφὴν τοῖς φυτοῖς. ῥίζαις δὲ αἱ φλέβες, αἱ ἐπὶ τὰς πύλας καὶ τὰ σιμὰ τοῦ ἥπατος ἀνάγουσαι τὸν χυμὸν ἀπὸ τῆς γαστρὸς καὶ τῶν ἐντέρων διὰ τοῦ μεσαραίου· πρέμνῳ δὲ τὸ ἧπαρ αὐτό. κλάδοις δὲ καὶ ἀκρέμοσιν αἱ φλέβες αἱ κατασχιζόμεναι τῆς κοίλης φλεβὸς τῆς ἀποφυομένης ἐκ τῶν κυρτῶν τοῦ ἥπατος. τὸ γὰρ ἧπαρ δεξάμενον ἐκ τῆς κοιλίας τὸν χυμὸν συμπέσσει τε καὶ ἐξομοιοῖ ἑαυτῷ. ὁμοιοτάτην δὲ ἔχον τὴν σάρκα τῷ αἵματι εἰκότως εἰς αἷμα μεταβάλλει τὸν χυμόν· τὸ δὲ αἷμα καθαίρεται διά τε τοῦ σπληνὸς καὶ τῆς χολιδόχου κύστεως καὶ τῶν νεφρῶν· τοῦ μὲν σπληνὸς τὸ τρυγῶδες ἕλκοντος καὶ τροφὴν οἰκείαν ποιουμένου· τῆς δὲ χολιδόχου κύστεως τὸ δριμὺ τὸ ἐναπομεῖναν τοῖς χυμοῖς ἐκ τῆς τροφῆς· τῶν δὲ νεφρῶν τὸ ὀρρῶδες μετὰ τοῦ περιλειπομένου δριμέος ὡς καθαρὸν λοιπὸν καὶ χρηστὸν τὸ αἷμα γενόμενον εἰς τροφὴν διανέμεσθαι τοῖς ἄλλοις πᾶσι μορίοις τοῦ σώματος διὰ τῶν κατασπειρομένων εἰς αὐτὰ φλεβῶν· καὶ οὕτως ἕκαστον τῶν μορίων ἕλκον τὸ αἷμα καὶ κατέχον καὶ μεταβάλλον εἰς τὴν ἰδίαν φύσιν, τὸ περιττὸν παραπέμπει τοῖς γειτνιῶσι μορίοις τροφὴν ἐπιτήδειον ἐκείνοις γενόμενον. καὶ τοῦτον τὸν τρόπον πάντα τὰ μόρια ἐξ αἵματος τρέφεται καὶ αὔξει καὶ διαμένει χορηγοῦντος

αὐτὸ

αὐτὸ τοῦ ἥπατος· λέγεται δὲ τοῦτο τὸ μέρος τοῦ ἀλόγου μὴ πείθεσθαι λόγῳ, ἐπειδήπερ οὐ κατὰ γνώμην ἡμῶν, οὐδὲ κατὰ προαίρεσιν, ἀλλὰ φυσικῶς τὸ ἴδιον ἔργον ἀποτελεῖ.

ΠΕΡΙ ΣΦΥΓΜΩΝ. ΚΕΦ. ΚΔʹ.

Η ΔΕ σφυγμικὴ κίνησις καλεῖται μὲν καὶ ζωτικὴ δύναμις· ἔχουσα δὲ τὴν καρδίαν ἀρχὴν, καὶ μάλιστα τὴν ἀριστερὰν αὐτῆς κοιλίαν τὴν πνευματικὴν καλουμένην τὴν ἔμφυτον καὶ ζωτικὴν θερμότητα διανέμει παντὶ μορίῳ τοῦ σώματος διὰ τῶν ἀρτηριῶν, καθάπερ τὸ ἧπαρ διὰ τῶν φλεβῶν τὴν τροφήν. θερμαινομένης γοῦν τῆς καρδίας παρὰ φύσιν εὐθέως καὶ τὸ ὅλον ζῶον παρὰ φύσιν θερμαίνεται, καὶ ψυχομένης ψύχεται. τὸ γὰρ ζωτικὸν πνεῦμα παρ᾽ αὐτῆς διὰ τῶν ἀρτηριῶν εἰς πᾶν τὸ σῶμα κατασπείρεται. συγκατασχίζεται δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀλλήλοις τὰ τρία ταῦτα· φλὲψ, ἀρτηρία, νεῦρον, ἐκ τῶν τριῶν ἀρχῶν τῶν διοικουσῶν τὸ ζῶον. ἐξ ἐγκεφάλου μὲν ἀρχῆς ὄντος κινήσεώς τε καὶ αἰσθήσεως τὸ νεῦρον. ἐξ ἥπατος δὲ ἀρχῆς ὄντος αἵματός τε καὶ τοῦ θρεπτικοῦ ἡ φλὲψ τὸ ἀγγεῖον τοῦ αἵματος· ἐκ δὲ τῆς καρδίας ἀρχῆς οὔσης τοῦ ζωτικοῦ ἡ ἀρτηρία τὸ ἀγγεῖον τοῦ πνεύματος· συνόντα δὲ ἀλλήλοις τὰς παρ᾽ ἀλλήλων ὠφελείας καρποῦνται. ἡ μὲν γὰρ φλὲψ τροφὴν χορηγεῖ τῷ νεύρῳ καὶ τῇ ἀρτηρίᾳ· ἡ δὲ ἀρτηρία δίδωσι τῇ φλεβὶ θερμασίας φυσικῆς καὶ πνεύματος ζωτικοῦ. ὅθεν οὔτε ἀρτηρίαν ἐστὶν εὑρεῖν χωρὶς

αἵματος

ἅιματος λεπτοῦ, οὔτε φλέβα χωρὶς πνεύματος ἀτμώδους· διαστέλλεται δὲ σφοδρῶς καὶ συστέλλεται ἡ ἀρτηρία καθ' ἁρμονίαν τινὰ καὶ λόγον, τὴν ἀρχὴν ἔχουσα τῆς κινήσεως ἐκ τῆς καρδίας. ἀλλὰ διαστελλομένη μὲν ἐκ τῶν παρακειμένων φλεβῶν ἕλκει τῇ βίᾳ τὸ λεπτὸν αἷμα· ὅπερ ἀναθυμιώμενον τροφὴ γίνεται τῷ ζωτικῷ πνεύματι, συστελλομένη δὲ τὸ αἰθαλῶδες τὸ ἐν αὐτῇ κενοῖ διὰ παντὸς τοῦ σώματος καὶ τῶν ἀδήλων πόρων· ὡς διὰ τοῦ στόματος καὶ τῆς ῥινὸς ἡ καρδία τὸ λιγνυῶδες ἐν ταῖς ἐκπνοαῖς ἀνωθεῖται.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΓΕΝΝΗΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΣΠΕΡΜΑΤΙΚΟΥ. ΚΕΦ. ΚΕ'.

ΚΑΙ τὸ γεννητικὸν δὲ τοῦ μέρους ἐστὶ τῶν μὴ κατηκόου λόγῳ· ἀβουλήτως γὰρ ἐν ταῖς ὀνειρώξεσι προϊέμεθα τὴν γονήν. καὶ ἡ ἐπιθυμία δὲ τῆς συνουσίας φυσική. ἄκοντες γὰρ ὑπ' αὐτὴν κινούμεθα· ἡ δὲ πρᾶξις ὁμολογουμένως ἐφ' ἡμῖν καὶ ψυχική· καὶ γὰρ διὰ τῶν καθ' ὁρμὴν ὀργάνων συντελεῖται· καὶ ἀπόσχεσθαι τῆς ὁρμῆς καὶ κρατῆσαι ἐφ' ἡμῖν ἐστιν· ὄργανα δὲ τῆς σπερματικῆς δυνάμεως πρῶτα αἱ φλέβες καὶ αἱ ἀρτηρίαι. ἐν ταύταις γὰρ τὸ θορῶδες πρῶτον ὑγρὸν τίκτεται μεταβληθέντος τοῦ αἵματος, καθάπερ ἐν ταῖς τίτθοις τὸ γάλα. τροφὴ γὰρ τῶν ἀγγείων τούτων ἐστὶν ὁ χυμὸς οὗτος· καὶ γὰρ τὴν ἀρχὴν ἐκ σπέρματος ἡ γένεσις αὐτοῖς ἐστιν. ἐκπέσσουσι μὲν οὖν αἱ ἀρτηρίαι καὶ αἱ φλέβες τὸ αἷμα εἰς τὸ θορῶδες ὑγρὸν, ἵνα τρέφωνται. τὸ δὲ περιττεῦον τῆς τροφῆς

αὐτῶν γίνεται γονή· ἀναφέρεται γὰρ πρῶτον μὲν διὰ περιόδου πολλῆς εἰς τὴν κεφαλήν· πάλιν δὲ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς καταφέρεται διὰ δύο φλεβῶν καὶ δύο ἀρτηριῶν. ὅθεν ἐὰν τὶς ἐκτέμῃ τὰς φλέβας τὰς περὶ τὰ ὦτα καὶ τὰς περὶ τὰς παρωτίδας, ἄγονον ποιεῖ τὸ ζῶον. αὗται δὲ αἱ φλέβες καὶ ἀρτηρίαι γίνονται τὸ ἑλικοειδὲς καὶ κιρσοειδὲς πλέγμα παρὰ τὸν ὄρχεον, ἔνθα τὸ θορῶδες ὑγρὸν ἐμπίπτει εἰς ἑκάτερον τῶν διδύμων· μία ἀρτηρία καὶ μία φλὲψ πλήρης σπέρματος· ἐν τούτοις δὲ τελείως ἀποσπερματοῦται· καὶ διὰ τοῦ κιρσοειδοῦς παραστάτου τοῦ μετὰ τοὺς διδύμοις ἐκκρίνεται μετὰ πνεύματος. διότι καὶ ἀρτηρία ἐστὶν ἡ πέμπουσα. ὅτι δὲ καὶ ἀπὸ φλεβὸς φέρεται, δῆλον ἐστὶν ἐκ τῆς λαγνείας. ὅταν γὰρ ἐπὶ πολὺ συνουσιάσωσι καὶ καταναλώσωσι τὸν σπερματικὸν καὶ θορώδη χυμὸν τότε καὶ ὑπὸ τῆς βιαίας ὁλκῆς, αἷμα καθαρὸν ἐκκρίνουσι· καὶ αἱ γυναῖκες δὲ πάντα τὰ αὐτὰ τοῖς ἀνδράσιν ἔχουσι μόρια, ἀλλ' ἔνδον καὶ οὐκ ἔξω. Αριστοτέλης μὲν οὖν καὶ Δημόκριτος, οὐδὲν βούλονται συντελεῖν τὸ τῆς γυναικὸς σπέρμα πρὸς γένεσιν τέκνων· τὸ γὰρ προϊέμενον ἐκ τῶν γυναικῶν ἱδρῶτα τοῦ μορίου μᾶλλον ἢ γονὴν εἶναι βούλονται· Γαληνὸς δὲ καταγινώσκων Αριστοτέλης λέγει σπερμαίνειν μὲν τὰς γυναῖκας καὶ τὴν μῖξιν ἀμφοτέρων τῶν σπερμάτων ποιεῖν τὸ κύημα. διὸ καὶ τὴν συνουσίαν μῖξιν λέγεσθαι. οὐ μὴν τελείαν γονὴν ὡς τὴν τοῦ ἀνδρὸς, ἀλλ' ἔτι ἄπεπτον καὶ ὑγροτέραν· τοιαύτη δὲ

οὖσα

οὖσα τῆς γυναικὸς ἡ γονὴ ξοφὴ γίνεται τῆς τοῦ ἀνδρός. ἐξ αὐτῆς δὲ καὶ μέρος τι τοῦ χωρίου τοῦ περὶ τὰς κεραίας τῆς μήτρας συμπήγνυται, καὶ ὁ καλούμενος ἀλαντοειδὴς δοχεῖον ὢν τῶν περιττωμένων τοῦ ἐμβρύου· καθ' ἕκαστον δὲ γένος ζώου τό τε προσίεται ἡ θήλεια τὸν ἄῤῥενα, ὅταν δύνηται κυΐσκεσθαι. τὰ τοίνυν ἀεὶ δυνάμενα κυΐσκεσθαι ἀεὶ προσίεται τὴν συνουσίαν. ὡς ἀλεκτρίδες καὶ περισεραὶ καὶ ἄνθρωποι· ἀλλὰ τὰ μὲν ἄλλα κύοντα, τὴν σύνοδον ἀποφεύγει. γυνὴ δὲ ἀεὶ προσδέχεται. αἱ γὰρ ἀλεκτορίδες τὴν καθ' ἑκάστην ἡμέραν σχεδὸν τίκτειν καθ' ἑκάστην σχεδὸν προσίενται τὴν συνουσίαν· αἱ δὲ γυναῖκες ὡς ἐν τοῖς ἄλλοις τὸ αὐτεξούσιον ἔχουσιν, οὕτω καὶ ἐν τῇ συνουσίᾳ τῇ μετὰ τὴν σύλληψιν· τὰ γὰρ ἄλογα τῶν ζώων οὐκ ἀφ' ἑαυτῶν ἀλλ' ὑπὸ τῆς φύσεως κανονίζεται, καὶ μέτρα καὶ καιρὸν ὡρισμένον δέχεται.

ΑΛΛΗ ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΩΝ ΔΙΟΙΚΟΥΣΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ ΤΟ ΖΩΟΝ. ΚΕΦ. ΚϚʹ.

ΔΙΑΙΡΟΥΣΙ δὲ καὶ ἄλλως τὰς κατὰ τὸ ζῶον δυνάμεις. καὶ τὰς μὲν λέγουσι ψυχικάς, τὰς δὲ φυσικάς, τὰς δὲ ζωτικάς· καὶ ψυχικὰς μὲν τὰς κατὰ προαίρεσιν. φυσικὰς δὲ καὶ ζωτικὰς τὰς ἀπροαιρέτους· καὶ εἰσὶ ψυχικαὶ μὲν, δύο· ἥ, τε καθ' ὁρμὴν κίνησις καὶ αἴσθησις· τῆς δὲ καθ' ὁρμὴν κινήσεως εἴδη τό τε μεταβατικὸν καὶ κινητικὸν τοῦ σώματος παντὸς καὶ φωνητικὸν καὶ ἀναπνευστικόν. ἐν ἡμῖν γὰρ ταῦ-

τα καὶ ποιεῖν καὶ μὴ ποιεῖν. φυσικαὶ δὲ καὶ ζωτικαὶ αἱ οὐκ ἐφ' ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ ἑκόντων καὶ ἀκόντων γινόμεναι ὡς ἡ θρεπτικὴ καὶ αὐξητικὴ καὶ σπερματικὴ φυσικαὶ οὖσαι· καὶ ἡ σφυγμικὴ ζωτικὴ οὖσα· τὰ δὲ ὄργανα τῶν μὲν ἄλλων ἔμπροσθεν εἴρηται· τῆς δὲ κατὰ προαίρεσιν κινήσεως νῦν ἐροῦμεν.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΑΘ' ΟΡΜΗΝ Η ΚΑΤΑ ΠΡΟΑΙρεσιν κινήσεως ἥτις ἐστὶ τοῦ ὀρεκτικοῦ. ΚΕΦ. ΚΖʹ.

ΕΣΤΙΝ οὖν τῆς κατὰ προαίρεσιν ἢ καθ' ὁρμὴν κινήσεως, ἀρχὴ μὲν ὁ ἐγκέφαλος καὶ ὁ νωτιαῖος μυελὸς ἐγκεφάλου μέρος ὢν καὶ αὐτός. ὄργανα δὲ τὰ ἐκ τούτων πεφυκότα νεῦρα καὶ οἱ σύνδεσμοι καὶ οἱ μύες. οἱ δὲ μύες συνεστήκασιν ἔκ τε σαρκῶν καὶ νευρωδῶν ἰνῶν καὶ τενόντων συμπεπλεγμένων ταῖς τῶν νεύρων ἰσίν. ὅθεν τινὲς ᾠήθησαν αὐτοὺς αἰσθητικοὺς εἶναι διὰ τὴν γινομένην ἐκ τῶν συμπεπλεγμένων αὐτοῖς νεύρων αἴσθησιν. ἔστιν οὖν ὁ τένων σύνθετος ἔκ τε συνδέσμου καὶ νεύρων λεπτῶν· διαφέρει δὲ νεύρου τένων· ὅτι πᾶν μὲν νεῦρον αἰσθητικόν ἐστι καὶ στρογγύλον καὶ ἁπαλώτερον καὶ ἀπ' ἐγκεφάλου τὴν ἀρχὴν ἔχει. ὁ δὲ τένων καὶ σκληρότερος καὶ ἐξ ὀστέου καὶ ἀναίσθητος καθ' ἑαυτὸν καὶ ἐσθ' ὅτε πλατύς. εἰσὶ δὲ αἱ μὲν χεῖρες ἀντιληπτικὸν ὄργανον καὶ πρὸς τὰς τέχνας ἐπιτηδειότατον. ἐὰν γὰρ τις ἀφέλῃ τὰς χεῖρας ἢ μόνους τοὺς δακτύλους τῶν χειρῶν, εἰς πάσας σχεδὸν τὰς τέχνας ἀχρηστότατον ποιεῖ τὸν ἄνθρωπον. διὸ καὶ μόνος ἄνθρωπος, ἐπειδὴ λογικός ἐστι καὶ τεχνῶν δεκτικὸς

τικὸς, χεῖρας ἔχει παρὰ τοῦ δημιουργοῦ· οἱ δὲ πόδες μεταβατικὸν ὄργανον. τὴν γὰρ κατὰ τόπον κίνησιν διὰ τούτων ποιούμεθα· μόνος δὲ ἄνθρωπος καθέζεται μηδενὸς ἐρείσματος δεόμενος. μόνος γὰρ πρὸς δύο γωνίας ὀρθὰς κάμπτει τὰ σκέλη κατά τε τὸ ἰσχίον καὶ τὴν ἰγνῦν· τὴν μὲν ἐπὶ τὰ ἔνδον· τὴν δὲ ἐπὶ τὰ ἔξω. ὅσα τοίνυν διὰ νεύρων καὶ μυῶν κινεῖται, ταῦτα πάντα ψυχικά τε ἐστὶ καὶ κατὰ προαίρεσιν ἀποτελεῖται. τούτων δὲ καὶ τὰς αἰσθήσεις καὶ τὴν φωνὴν ἐδείξαμεν εἶναι. αὕτη μὲν οὖν ἐστιν ἡ κατὰ λόγον τῶν τε ψυχικῶν καὶ φυσικῶν ἔργων διάγνωσις. ὁ δὲ δημιουργὸς κατὰ τὴν ἄκραν ἑαυτοῦ προμήθειαν συνέπλεξε τοῖς φυσικοῖς τὰ ψυχικά. καὶ ἀνάπαλιν. ἐπειδὴ γὰρ ἡ ἔκκρισις τῶν περιττωμάτων τῆς ἀποκριτικῆς ἐστι δυνάμεως, ἥτις μία τῶν φυσικῶν ἐστι δυνάμεων, ἵνα μὴ ἀπροαιρέτως ἀσχημονῶμεν, ἔνθα οὐ δεῖ καὶ ὅτε οὐ δεῖ καὶ ἐφ᾽ ὧν οὐ δεῖ προϊέμενοι, πυλωροὺς τινὰς ἐπέστησε ταῖς ἐκκρίσεσι τοὺς μῦς, καὶ οὕτως ἐποίησε τὰ τῆς φύσεως ἔργα ψυχικά. τὰς γοῦν ἐκκρίσεις ἐπέχειν διὰ τούτου δυνάμεθα καὶ πολλάκις καὶ ἐπὶ πολύ· καταπέμπεται δὲ τὰ μὲν αἰσθητικὰ καὶ μαλακὰ νεῦρα ἀπό τε τῆς μέσης καὶ τῶν ἔμπροσθεν κοιλιῶν τοῦ ἐγκεφάλου. τὰ δὲ σκληρότερα καὶ κινητικὰ ἀπὸ τῆς ὄπισθεν κοιλίας καὶ τοῦ νωτιαίου μυελοῦ· σκληρότερα δὲ μᾶλλον ἐστὶ τὰ ἐκ τοῦ νωτιαίου. καὶ τούτων δὲ ἔτι μᾶλλον τὰ ἐκ τῶν κάτωθεν μερῶν τοῦ νωτιαίου. ὅσῳ γὰρ πλέον ἀποχωρεῖ τοῦ ἐγκεφάλου ὁ νω-

παῖος τοσούτῳ πλέον αὐτός τε σκληρότερος γίνεται καὶ τὰ νεῦρα τὰ ἐξ αὐτοῦ φυόμενα. ὥσπερ δὲ τὰς αἰσθήσεις διπλᾶς ἐλάβομεν, οὕτως καὶ τὰς ἐκφύσεις τῶν νεύρων διπλᾶς ἔχομεν. ἕκαστος γὰρ σφόνδυλος τοῦ νωτιαίου συζυγίαν ἐκπέμπει νεύρων. ἧς τὸ μὲν ἐπὶ τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ σώματος χωρεῖ, ἕτερον δὲ ἐπὶ τὰ ἀριστερά. σχεδὸν γὰρ ὅλον ἡμῶν τὸ σῶμα εἰς δύο μεμερίσται, εἰς δεξιὰ καὶ ἀριστερά. οὕτω καὶ πόδες καὶ χεῖρες καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον. ὡς καὶ τῶν αἰσθητηρίων.

ΠΕΡΙ ΑΝΑΠΝΟΗΣ. ΚΕΦ. ΚΗ.

ΚΑΙ ἡ ἀναπνοὴ δὲ τῶν ψυχικῶν ἐστιν ἔργον· καὶ γὰρ μύες εἰσὶν οἱ διαστέλλοντες τὸν θώρακα τὸ κυριώτατον τῆς ἀναπνοῆς ὄργανον. καὶ ἡ ἀθρόα καὶ στεναγμώδης ἀναπνοὴ ἐπὶ ταῖς μεγάλαις λύπαις γινομένη ψυχικὴν δείκνυσι τὴν ἐνέργειαν· ἐφ' ἡμῖν δὲ καὶ αἱ κατὰ τὴν χρείαν τῆς ἀναπνοῆς μεταβολαί. ἀλγοῦντες γάρ τι τῶν ἀναπνευστικῶν μορίων ἢ τῶν συγκινουμένων αὐτοῖς, οἷον τοῦ διαφράγματος ἢ τοῦ ἥπατος, ἢ τοῦ σπληνὸς, ἢ τῆς κοιλίας καὶ τῶν λεπτῶν ἐντέρων καὶ τοῦ κώλου, μικρὸν καὶ πυκνὸν ἀναπνέομεν· μικρὸν μὲν, ἵνα μὴ σφοδρότερον πλήττωμεν τὸ ἀλγοῦν μόριον· πυκνὸν δὲ, ἵνα τὸ λεῖψαν κατὰ τὸ μέγεθος ἡ πυκνότης ἀναπληρώσῃ· καὶ γὰρ ὅταν ἀλγῶμεν τὸ σκέλος, ἐπ' ὀλίγον ἐκτείνομεν αὐτὸ, βαδίζοντες διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, δι' ἣν καὶ τὴν ἀναπνοήν. ὥσπερ οὖν καὶ τὸ βαδίζειν ψυχικὸν, οὕτω καὶ τὸ τῆς ἀναπνοῆς.

ἀλλ' ἡσυχάζοντες μὲν καὶ μὴ βαδίζοντες ἐπὶ πλεῖστον χρόνον ζῆν δυνάμεθα. τὴν δὲ ἀναπνοὴν οὐδὲ δέκατον ὥρας μέρος ἐπισχεῖν οἷόν τε· καταπνιγόμενον γὰρ τὸ ἐν ἡμῖν θερμὸν ἐκ τῆς αἰθαίης κατασβέννυται, καὶ παραχρῆμα θάνατον ἐπάγει· καὶ γὰρ εἰ φλόγα τις σκεπάσῃ ἐν ἀγγείῳ τινὶ, διαπνοὴν οὐκ ἔχοντι, ἀποσβέσειεν ἂν αὐτὴν καταπνιγεῖσαν ἀπὸ τῆς λιγνύος· διὰ ταύτην οὖν τὴν ἀνάγκην καὶ κοιμωμένων ἡμῶν οὐδὲν ἧττον ἐνεργεῖ κατὰ τοῦτο τὸ μέρος ἡ ψυχή· εἰδυῖα ὡς εἰ τὸ βραχύτατον ῥαθυμήσειε, διαφθείρεται τὸ ζῶον· πάλιν οὖν ἐνταῦθα τὸ ψυχικὸν συνέπλακη τῷ φυσικῷ· δι' ἀρτηρίας γὰρ ποιεῖται τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀναπνοῆς ὀργάνου φυσικοῦ καὶ ἀεὶ κινουμένου· ἵνα μηδέποτε ἐπιλίπῃ τὸ ἔργον αὐτῆς. ὡς οὐδὲ τῶν ἄλλων ἀρτηριῶν. ὅθεν τινὲς οὐ συνιέντες, φυσικὴν ἐνόμισαν εἶναι τὴν ἀναπνοήν. τρία δὲ τῆς ἀναπνοῆς ἐστὶν αἴτια, χρεία, δύναμις, ὄργανα· χρεία μὲν διττή· φυλακή τε τῆς ἐμφύτου θερμασίας, καὶ θρέψις τοῦ ψυχικοῦ πνεύματος. ἀλλ' ἡ μὲν φυλακὴ τῆς κατὰ φύσιν θερμότητος διά τε τῆς εἰσπνοῆς καὶ τῆς ἐκπνοῆς συνίσταται· τῆς μὲν εἰσπνοῆς ψυχούσης καὶ μετρίως ἀναρριπιζούσης τὸ θερμόν· τῆς δὲ ἐκπνοῆς τὸ λιγνυῶδες τῆς καρδίας ἐκχεούσης· ἡ δὲ θρέψις τοῦ ψυχικοῦ πνεύματος διὰ μόνης τῆς ἀναπνοῆς. ἕλκεται γάρ τις ἀέρος μοῖρα κατὰ τὰς διαστολὰς τῆς καρδίας εἰς αὐτήν· δύναμις δὲ ἡ ψυχική. αὕτη γάρ ἐστι ἡ κινοῦσα τὰ ὄργανα τῆς ἀναπνοῆς διὰ τῶν

μυῶν καὶ πρῶτον τὸν θώρακα, τούτῳ δὲ συγκινεῖται ὁ πνεύμων καὶ αἱ τραχεῖαι ἀρτηρίαι μέρος οὖσαι τοῦ πνεύμονος. τῆς γὰρ τραχείας ἀρτηρίας τὸ μὲν χονδρῶδες τῆς φωνῆς ἐστιν ὄργανον· οἱ δὲ ὑμενώδεις αὐτῆς δεσμοὶ τῆς ἀναπνοῆς· τὰ δὲ ἐξ ἀμφοτέρων τούτων αὕτη ἡ ἀρτηρία φωνητικόν τε ἅμα καὶ ἀναπνευστικὸν ὄργανον. ἔστιν οὖν ὁ πνεύμων πλέγμα συγκείμενον ἐκ τεσσάρων, ἔκ τε τῆς τραχείας ἀρτηρίας, καὶ τῆς λείας, καὶ φλεβὸς, καὶ τῆς ἀφρώδους σαρκὸς αὐτοῦ τοῦ πνεύμονος· ἥτις σὰρξ ἀναπληροῖ δίκην στοιβῆς τὰς μεταξὺ χώρας τοῦ πλέγματος, τῶν τε δύο ἀρτηριῶν καὶ τῆς φλεβὸς· ὥς τε τούτων ἕδραν αὐτὴν καὶ δεσμὸν γενέσθαι· συμπέσσεται δὲ ἡ σὰρξ τοῦ πνεύμονος φυσικῶς τὸ πνεῦμα, καθάπερ τὸ ἧπαρ τὸν ἐκ τῆς κοιλίας χυμὸν· καὶ διὰ τοῦτο, ὥσπερ τὸ ἧπαρ ἄκροις τοῖς λοβοῖς ἑαυτοῦ περιέχει τὴν γαστέρα θερμασίας δεομένην, οὕτω καὶ ὁ πνεύμων μέσην περιλαμβάνει τὴν καρδίαν δεομένην τῆς ἐκ τῆς ἀναπνοῆς περιψύξεως· συνάπτεται δὲ τῇ τραχείᾳ ἀρτηρίᾳ κατὰ τὸ συνεχὲς ὁ βρόγχος συγκείμενος ἐκ μεγάλων τριῶν χόνδρων· τούτῳ δὲ ὁ φάρυξ· εἶτα τὸ στόμα καὶ ἡ ῥίς. δι' ἀμφοτέρων γὰρ ἑλκομεν ἔξωθεν τὸν ἀέρα· χωρεῖ δὲ ἐντεῦθεν διὰ τοῦ ἠθμοειδοῦς ἢ σπογγοειδοῦς ὀστοῦ. ὅπερ κατεβλήθη, ἵνα ἐν ταῖς ὑπερβολαῖς ταῖς κατὰ ποιότητα τοῦ ἀέρος μηδὲν ὁ ἐγκέφαλος βλάπτηται, ἀθρόου τοῦ πνεύματος ἐμπίπτοντος εἰς αὐτὸν. συνεχρήσατο δὲ καὶ ἐνταῦθα τῇ ῥινὶ πρός τε τὴν ἀνα-

πνοὴν

πνοὴν καὶ τὴν ὄσφρησιν ὁ δημιουργός. ὡς τῇ γλώττῃ πρός τε τὴν φωνὴν καὶ τὴν γεῦσιν καὶ τὴν διαμάσησιν. τὰ μὲν οὖν * κυριώτατα μόρια πρός τε τὴν ὕπαρξιν αὐτὴν καὶ πρὸς τὰς ἀναγκαίας τοῦ βίου χρείας ταῖς ψυχικαῖς συνδιήρηται δυνάμεσιν. εἰ δ᾽ ἔτι καὶ παραλέλειπται, ἐκ τῶν ἤδη λεχθέντων εὐσύνοπτον ἔσται. ὥσπερ δὲ πάντων τῶν γινομένων, τὰ μὲν δι᾽ ἑαυτὰ γέγονε, τὰ δὲ δι᾽ ἑαυτὰ καὶ δι᾽ ἕτερα, τὰ δὲ, δι᾽ ἕτερα μόνον, τὰ δὲ κατὰ συμβεβηκὸς παρυπέστη· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν μορίων τοῦ ζώου τὴν αὐτὴν εὑρήσεις ἀκολουθίαν. τὰ μὲν γὰρ εἰρημένα πάντα τῶν κυρίων ἀρχῶν ὄργανα τῶν διοικουσῶν τὸ ζῶον δι᾽ ἑαυτὰ γέγονε. ταῦτα γὰρ προηγουμένως καὶ κατὰ πρῶτον λόγον κατεσκεύασται ἃ καὶ κατὰ φύσιν κυρίως λέγεται, καὶ ἐν τῇ μήτρᾳ ἐξ αὐτοῦ τοῦ σπέρματος λαμβάνει τὴν γένεσιν· ὡς καὶ τὰ ὀστέα. ἡ δὲ ξανθὴ χολὴ καὶ δι᾽ ἑαυτὴν καὶ δι᾽ ἄλλο. καὶ γὰρ πρὸς πέψιν συντελεῖ καὶ κινεῖ τὴν ἔκκρισιν· καὶ γίνεται κατὰ ταῦτα τρόπον τινὰ τῶν θρεπτικῶν ἕν τι μόριον· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ θερμασίαν τινὰ παρέχει τῷ σώματι, καθάπερ ἡ ζωτικὴ δύναμις. τούτων μὲν οὖν ἕνεκα δι᾽ ἑαυτὴν δοκεῖ γεγονέναι· τῷ δὲ καθαίρειν τὸ αἷμα διὰ τοῦτο πως δοκεῖ γεγονέναι· καὶ ὁ σπλὴν δὲ οὐ μικρὰ πρὸς πέψιν συμβάλλεται. ὀξώδης γὰρ ὢν καὶ στρυφνὸς τὴν φύσιν καὶ τὴν ἔκκρισιν τοῦ περιττεύοντος χυμοῦ τοῦ μέλανος εἰς τὴν γαστέρα προχέων, στύφει τε αὐτὴν καὶ τονοῖ καὶ πρὸς τὰς πέψεις διεγείρει. πρὸς τούτοις δὲ

*καιριώτερα

καὶ καθαίρει τὸ ἧπαρ· διὸ καὶ αὐτὸς δοκεῖ πως διὰ τὸ αἷμα γεγονέναι· καὶ οἱ νεφροὶ δὲ τοῦ τε αἵματος καθάρσιον εἰσὶ καὶ τῆς ὀρέξεως τῆς κατὰ τὴν συνουσίαν ἄιτιοι. αἱ γὰρ φλέβες, ἃς λέγομεν ἐμπίπτειν εἰς τοὺς διδύμους, διὰ τῶν νεφρῶν διεξέρχονται· κἀκεῖθεν ἀρύονται δριμύτητα τινὰ τὴν ἐρεθίζουσαν τὴν ὄρεξιν, ὥσπερ καὶ τὸν κνησμὸν ἡ δριμύτης ὑπὸ τὸ δέρμα γενομένη ποιεῖ. ὅσῳ δὲ τῶν διδύμων ἡ σὰρξ ἁπαλωτέρα τοῦ δέρματος ἐστὶ, τοσούτῳ πλέον ὑπὸ τῆς δριμύτητος δακνόμενοι ἐμμανῆ ποιοῦσι τῆς ἐκκρίσεως τῆς γονῆς τὴν ἐπιθυμίαν. ταῦτα μὲν οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα τρόπον τινὰ καὶ δι' ἑαυτὰ καὶ δι' ἄλλα γέγονεν· οἱ δὲ ἀδένες καὶ ἡ σὰρξ δι' ἄλλα μόνον. οἱ μὲν γὰρ ἀδένες ὄχημα καὶ στήριγμα τῶν ἀγγείων εἰσὶν, ἵνα μὴ διαῤῥαγῇ μετέωρα * φερόμενα ἐν ταῖς βιαίοις κινήσεσιν. ἡ δὲ σὰρξ γέγονε σκέπασμα τῶν ἄλλων μορίων, ἵνα καὶ θέρους ἀναψύχῃ τὸ ζῶον νοτίαν ἔσωθεν ἐκπέμπουσα, καὶ χειμῶνος τὴν τῶν πιλητῶν ἐρίων αὐτοῖς παρέχῃ χρείαν. καὶ τὸ δέρμα δὲ σκέπασμα γέγονε καὶ τῆς ἁπαλῆς σαρκὸς καὶ τῶν ἄλλων πάντων τῶν ἔνδοθεν· ἔστι δὲ τὴν φύσιν ἡ σὰρξ ὑπό τε τοῦ περιέχοντος τῶν προσομιλούντων σωμάτων τυλωθεῖσα· τὰ δὲ ὀστᾶ στήριγμα τοῦ παντὸς σώματός ἐστι, καὶ μάλιστα ἡ ῥάχις ἣν καὶ τρόπιν τοῦ ζώου φασὶν εἶναι. οἱ ὄνυχες δὲ, καὶ κοινῇ μὲν πᾶσι τοῖς ἔχουσι παρέχονται χρείαν τὴν τοῦ κνήθεσθαι καὶ ἰδίαν δὲ παρὰ ταύτην ἄλλην ἄλλῳ. πολλοῖς μὲν γὰρ τῶν

*φαινόμενα

ζώων

ζώων ἀμυντήριον ἐδόθησαν ὡς τοῖς καμψόνυξι· καὶ εἰσὶν ὥσπερ ὄργανον τοῦ θυμικοῦ, πολλοῖς δὲ ἀμυντήριόν τε ἅμα καὶ στήριγμα τῆς βάσεως ὡς τοῖς ἵπποις καὶ παντὶ μονόνυχι· καὶ ἀνθρώποις οὐ μόνον πρὸς τὸ κνήθεσθαι καὶ διαφορεῖν τὴν δριμύτητα τοῦ δέρματος, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν τῶν λεπτῶν ἀντίληψιν. τὰ γὰρ πάνυ λεπτὰ δι' αὐτῶν ἐπαιρόμεθα· καὶ τοῖς ἄκροις δὲ τῶν δακτύλων ὄπισθεν ἀντιβαίνοντες, στηρίζουσι τὴν λαβὴν αὐτῶν· αἱ δὲ θρίχες κατὰ συμβεβηκὸς παρυπέστησαν. τῶν γὰρ ἀτμῶν τῶν καπνωδεστάτων τῶν ἀναπεμπομένων ἐκ τοῦ σώματος πῆξιν τινὰ λαμβανόντων, κατὰ συμβεβηκὸς συνίστανται. οὐ δὲ ταύτας δὲ παντάπασιν ἀχρήστους ἐποίησεν ὁ δημιουργὸς· ἀλλὰ καί τοι κατὰ συμβεβηκὸς γινομένας εἰς σκέπην τε καὶ κάλλος συντελεῖν τοῖς ζώοις παρεσκεύασε· σκέπην μὲν αἰξὶ καὶ προβάτοις, κόσμον δὲ τοῖς ἀνθρώποις· τισὶ δὲ ζώοις κόσμον τε ἅμα καὶ σκέπην ὡς τῷ λέοντι.

ΠΕΡΙ ΕΚΟΥΣΙΟΥ ΚΑΙ ΑΚΟΥΣΙΟΥ. ΚΕΦ. ΚΘ'.

ΕΠΕΙΔΗ πολλάκις ἐμνημονεύσαμεν ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου, ἀνάγκη καὶ περὶ τούτων διαλαβεῖν, ἵνα τῆς ἀκριβοῦς αὐτῶν γνώσεως μὴ διασφαλλώμεθα. δεῖ δὲ τὸν μέλλοντα περὶ ἀκουσίου καὶ ἑκουσίου λέγειν, πρότερον ἐκθέσθαι κανόνας τινὰς καὶ γνώμονας, δι' ὧν γνώριμον ἔσται εἴτε ἑκούσιον εἴτε ἀκούσιον ἐστὶ τὸ γινόμενον· ἐπεὶ τοίνυν πᾶν ἑκούσιον ἐν πράξει

τινὶ

τινὶ ἐστὶ, καὶ τὸ νομιζόμενον δὲ ἀκούσιον καὶ αὐτὸ ἐν πράξει ἐστὶ, δειχθήσεται δὲ τοῦτο μετ' οὐ πολύ. τινὲς δὲ καὶ τὸ ὄντως ἀκούσιον, οὐ μόνον ἐν τῷ πάσχειν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ πράττειν τίθενται. ὁριστέον πρὸ τῶν ἄλλων τί ἐστι πρᾶξις· πρᾶξίς ἐστιν ἐνέργεια λογική. ταῖς δὲ πράξεσιν ἔπαινος ἢ ψόγος ἕπεται· καὶ αἱ μὲν αὐτῶν μεθ' ἡδονῆς, αἱ δὲ μετὰ λύπης πράττονται· καὶ αἱ μὲν εἰσὶν αἱρεταὶ τῷ πράττοντι, αἱ δὲ φευκταί· καὶ τῶν αἱρετῶν αἱ μὲν ἀεὶ αἱρεταὶ, αἱ δὲ κατά τινα χρόνον. ὁμοίως δὲ καὶ τῶν φευκτῶν· καὶ πάλιν αἱ μὲν τῶν πράξεων ἐλεοῦνται καὶ συγγνώμης ἀξιοῦνται· αἱ δὲ μισοῦνται καὶ κολάζονται. ἔστωσαν οὖν γνώμονες τοῦ μὲν ἑκουσίου τὸ πάντως ἐπακολουθεῖν ἔπαινον ἢ ψόγον, καὶ τὸ μεθ' ἡδονῆς πράττεσθαι, καὶ τὸ αἱρετὰς εἶναι τὰς πράξεις τοῖς πράττουσιν, ἢ ἀεὶ ἢ τότε ὅταν πράττωνται. τοῦ δὲ ἀκουσίου γνώμονες τὸ συγγνώμης ἀξιοῦσθαι ἢ ἐλέους καὶ τὸ μετὰ λύπης πράττεσθαι καὶ τὸ μὴ εἶναι αἱρετάς. τούτων οὕτω διοριθέντων λέγωμεν πρῶτον περὶ ἀκουσίου.

ΠΕΡΙ ΑΚΟΥΣΙΟΥ. ΚΕΦ. Λ'.

ΤΟΥ ἀκουσίου τὸ μὲν κατὰ βίαν, τὸ δὲ κατ' ἄγνοιάν ἐστι· τῶν τοίνυν κατὰ βίαν ἀκουσίων ἡ ποιητικὴ ἀρχὴ ἔξωθέν ἐστι. ἄλλο γάρ τι τῆς βίας αἴτιον ἐστὶ καὶ οὐχ ἡμεῖς. ὅρος τοίνυν τοῦ κατὰ βίαν ἀκουσίου ἐστὶν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἔξωθεν μηδὲν συμβαλλομένου κατ' οἰκείαν ὁρμὴν τοῦ βιασθέντος· ἀρχὴ δὲ εἴρηται ἐνταῦθα ἡ ποιητικὴ αἰτία· ζητεῖται δὲ εἰ καὶ ταῦτα ἀκούσια ἐστὶν, οἷον αἱ ἀποβολαὶ τῶν φορτίων ἃς ποιοῦνται

οἱ ναῦται χειμῶνι περιπεσόντες· ἢ ὅταν τις αἰσχρὸν πρᾶγμα καταδέξηται παθεῖν ἢ πρᾶξαι ὑπὲρ τοῦ σῶσαι φίλους ἢ πατρίδα· ἐοίκασι δὲ μᾶλλον εἶναι ἑκούσιοι. διὰ τοῦτο γὰρ πρόσκειται τῷ ὅρῳ τὸ μηδὲν συμβαλλομένου κατ' οἰκείαν ὁρμὴν τοῦ βιασθέντος. ἐπὶ γὰρ τοῖς τοιούτοις ἑκόντες αὐτοὶ δι' ἑαυτῶν κινοῦσι τὰ ὀργανικὰ μόρια· καὶ οὕτω ῥίπτουσιν εἰς τὴν θάλασσαν τὸ φορτία. ὁμοίως καὶ οἱ αἰσχρόν τι ἢ δεινὸν ὑπομένοντες διὰ μεῖζον καλόν. ὡς καὶ Ἀνάξαρχος ὁ φιλόσοφος ὑπομείνας πτίσσεσθαι ὑπὸ Νικοκρέοντος τοῦ τυράννου ὑπὲρ τοῦ μὴ προδοῦναι τοὺς φίλους· καθόλου οὖν ὅταν ἢ διὰ φόβων μειζόνων κακῶν ἕληταί τις τὸ ἔλαττον κακόν· ἢ δι' ἐλπίδα μείζονος καλοῦ καταδέξηταί τις τὸ ἔλαττον καλόν, ὃ οὐκ ἔστιν ἄλλως κατορθῶσαι, οὐκ ἀκούσιον ὑπομένει πρᾶξιν ἢ πάθος. ποιεῖ γὰρ κατὰ προαίρεσιν καὶ κατ' ἐκλογήν· καὶ τότε εἰσὶν αἱρεταὶ ὅταν πράττωνται, καθ' ἑαυτὰς οὐκ οὖσαι αἱρεταί. εἰσὶν οὖν μικταὶ ἐξ ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου· ἀκουσίου μὲν καθ' ἑαυτὰς, ἑκουσίου δὲ τότε διὰ περίστασιν. ἄνευ γὰρ περιστάσεως οὐδεὶς ἂν ἕλοιτο ταῦτα πρᾶξαι. δηλοῖ δὲ καὶ ὁ ἐπὶ ταῖς τοιαύταις πράξεσι γινόμενος ἔπαινος ἢ ψόγος, ὅτι ἑκούσιαι εἰσίν. ἀκουσίων γὰρ ἔργων οὐδεὶς ἔπαινος ἢ ψόγος ἐστί. οὐκ ἔστι δὲ ῥᾴδιον διακρῖναι ποῖον ἀντὶ ποίου αἱρετόν. δεῖ δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ πρὸ τῶν αἰσχρῶν αἱρεῖσθαι τὰ λυπηρὰ ὡς Σωσάννα καὶ Ἰωσὴφ ἐποίησαν. οὐκ ἀεὶ μέντοι Ὠριγένης γοῦν διὰ

τὸ

τὸ μὴ περιπεσεῖν τῇ αἰσχύνῃ τῇ τῶν Αἰθιόπων ἐπιθύσας τοῦ παντὸς ἐξέπεσεν· οὕτως οὐκ ἔστιν εὔκολος ἡ τῶν τοιούτων διάγνωσις. ἔτι δὲ καὶ τούτοις χαλεπώτερόν ἐστι τὸ ἐμμεῖναι τοῖς δόξασιν. οὐ γὰρ ὁμοίως ἐκπλήσσει τὰ δεινὰ προσδοκώμενα καὶ ἐπαγόμενα· ἀλλ' ἐνίοτε κρίναντες ἐξιστάμεθα τῆς κρίσεως ἐν τοῖς δεινοῖς γινόμενοι. ὡς ἐπὶ τινῶν συμβέβηκεν ἐν τῷ μαρτυρεῖν. τὴν ἀρχὴν γὰρ καρτερήσαντες περὶ τὸ τέλος ἐνέδωκαν ἐν τῇ πείρᾳ τῶν χαλεπῶν ἀπομαλακισθέντες· μηδεὶς δὲ νομίσῃ τῆς ἀκολασίας τὴν ἐπιθυμίαν ἢ τὸν θυμὸν τῶν ἀκουσίων εἶναι πλημμελημάτων, ἐπειδὴ καὶ ταῦτα τὴν ἀρχὴν ἔξωθεν ἔχει τὴν ποιητικήν. τό τε γὰρ κάλλος τῆς πόρνης ἐξοίστρησεν ἐπὶ τὴν ἀκολασίαν τὸν ἑωρακότα· καὶ ὁ παροξύνας ἐκίνησε τὸν θυμόν. εἰ γὰρ καὶ τὴν ἀρχὴν ἔξωθεν ἔχουσιν, ἀλλ' αὐτοὶ δι' ἑαυτῶν καὶ τῶν ὀργανικῶν μορίων ἐνεργοῦσι· καὶ οὐχ' ὑποπίπτουσι τῷ ὅρῳ τοῦ ἀκουσίου· ὁπότε καὶ τῆς ἀρχῆς τὴν αἰτίαν ἑαυτοῖς παρέχονται· διὰ φαύλην ἀγωγὴν ὑπὸ τῶν παθῶν ῥαδίως αἰχμαλωτιζόμενοι. ψέγονται γοῦν οἱ ταῦτα πράττοντες ὡς ἑκούσιον κακὸν ὑπομένοντες, ὅτι δὲ ἑκούσιόν ἐστι δῆλον· ἥδονται γὰρ ἐπὶ τῇ πράξει· τὸ δὲ ἀκούσιον λυπηρὸν ἐδείχθη, περὶ μὲν οὖν τοῦ βίᾳ ἀκουσίου, ταῦτα· περὶ δὲ τοῦ δι' ἄγνοιαν εἰπεῖν ὑπολέλειπται.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΔΙ' ΑΓΝΟΙΑΝ ΑΚΟΥΣΙΟΥ. ΚΕΦ. ΛΑ'.

Πολλὰ

ΠΟΛΛΑ πράττομεν δι' ἄγνοιαν ἐφ' οἷς μετὰ πρᾶξιν χαίρομεν, ὡς ὅταν τὶς ἄκων μὲν ἐχθρὸν φονεύσῃ. χαίρει δὲ ἐπὶ τῷ φόνῳ. ταῦτ' οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα καλοῦσιν οὐχ ἑκούσια, οὐ μέντοι καὶ ἀκούσια· καὶ πάλιν πράττομεν τινὰ δι' ἄγνοιαν, καὶ ἐπὶ τοῖς γινομένοις λυπούμεθα· ταῦτα ἐκάλεσαν ἀκούσια ὅσοις πραχθεῖσιν ἐπακολουθεῖ λύπη. τῶν οὖν δι' ἄγνοιαν δύο ἐστὶν εἴδη· ἓν μὲν τὸ οὐχ ἑκούσιον ἕτερον δὲ τὸ ἀκούσιον. πρόκειται δὲ νῦν εἰπεῖν περὶ τοῦ ἀκουσίου μόνου. τὸ γὰρ οὐχ ἑκούσιον τοῖς ἑκουσίοις μᾶλλον ὑπάγεται μικτὸν ὑπάρχον. τὴν μὲν γὰρ ἀρχὴν ἀκούσιον ἔχει τὸ δὲ τέλος ἑκούσιον· ἐξ ἀποβάσεως γὰρ ἑκούσιον γέγονε τὸ ἀκούσιον. διὸ καὶ οὕτως ὁρίζονται τὸ ἀκούσιον. ἀκούσιόν ἐστι τὸ πρὸς τῷ μὴ ἑκούσιον εἶναι, ἐπίλυπον ἐστὶ καὶ ἐν μεταμελείᾳ. πάλιν ἄλλο μέν ἐστι δι' ἄγνοιάν τι ποιεῖν, ἄλλο δὲ ἀγνοοῦντα. ἐὰν γὰρ ἐφ' ἡμῖν ᾖ τῆς ἀγνοίας τὸ αἴτιον, ἀγνοοῦντες μὲν ποιοῦμεν, οὐ δι' ἄγνοιαν δέ· ὁ γὰρ μεθύων καὶ θυμούμενος καὶ ποιῶν τι φαῦλον, ὁ μὲν τὴν μέθην, ὁ δὲ τὴν ὀργὴν αἰτίαν ἔχει τῶν ὑπ' αὐτοῦ γινομένων. ἅπερ ἑκούσια ἦν. ἐξῆν γὰρ αὐτῷ μὴ μεθυσθῆναι. αὐτὸς οὖν ἑαυτῷ τῆς ἀγνοίας γέγονεν αἴτιος. ταῦτα οὖν οὐ δι' ἄγνοιαν λέγεται ποιεῖν, ἀλλ' ἀγνοοῦντα πράττειν. ἅπερ οὐκ ἔστιν ἀκούσια, ἀλλ' ἑκούσια. διὸ καὶ ψέγονται παρὰ τῶν χρηστῶν οἱ ταῦτα πράττοντες· εἰ γὰρ μὴ ἐμεθύσθη, οὐκ ἂν ἐποίησεν· ἑκὼν δὲ ἐμεθύσθη, ἑκὼν ἄρα ταῦτα ἐποίησε· δι'

ἄγνοιαν

ἄγνοιαν δὲ ταῦτα πράττομεν, ὅταν μὴ αὐτοὶ παρέχωμεν τὴν αἰτίαν τῆς ἀγνοίας, ἀλλ' οὕτως συνέβη· οἷον ἐν τῷ τόπῳ τὶς τῷ συνήθει τοξεύων τὸν πατέρα * παριόντα κατὰ τύχην βαλὼν ἀπέκτεινεν. ἐκ τῶν εἰρημένων οὖν ἀποδείκνυται ὅτι οὐχ ὁ ἀγνοῶν τὰ συμφέροντα, οὐδ' ὁ νομίζων εἶναι τὰ φαῦλα χρηστὰ, πάθος ἀκούσιον ὑπομένει. τῆς γὰρ αὐτοῦ μοχθηρίας ἐστὶν ἡ ἄγνοια· ψέγεται γοῦν καὶ οὗτος. τῶν δὲ ἑκουσίων ὁ ψόγος· οὐκ ἄρα τῶν καθόλου καὶ γενικῶν ἢ τῶν κατὰ προαίρεσιν ἀκούσιός ἐστιν ἡ ἄγνοια· ἀλλὰ τῶν ἐν μέρει. τὰ μὲν γὰρ καθ' ἕκαστα ἄκοντες, τὰ δὲ καθόλου ἑκόντες ἀγνοοῦμεν. τούτων οὕτω διωρισμένων ἑξῆς ῥητέον, ποῖά ἐστι τὰ καθ' ἕκαστα. ταῦτα δέ ἐστι ἃ καλεῖται παρὰ τοῖς ῥήτορσι περιστατικὰ μόρια· τίς, τίνα, τί, τίνι, ποῦ, πότε, πῶς, διατί, οἷον πρόσωπον, πρᾶγμα ὄργανον, τόπος, χρόνος, τρόπος, αἰτία· πρόσωπον μὲν τὸ ποιοῦν ἢ περὶ τίνα ἡ πρᾶξις, οἷον εἰ πατέρα υἱὸς ἐτύπησεν ἀγνοῶν· πρᾶγμα δὲ, αὐτὸ τὸ πραχθὲν, εἰ ῥαπίσαι θέλων ἐτύφλωσεν· ὄργανον δὲ, εἰ λίθον ἠκόντισεν νομίσας εἶναι κίσσηριν· τόπος δὲ εἰ ἐν τῷ περικλᾶν στενωπὸν, ἔκρουσεν ἀγνοῶν τὸν ἀπαντήσαντα· χρόνος, δὲ, εἰ ἐν νυκτὶ νομίσας πολέμιον τὸν φίλον ἐφόνευσεν· τρόπος δὲ, εἰ πλήξας ἠρέμα καὶ μὴ ῥαγδαίως ἐφόνευσεν. ἐνόησε γὰρ εἰ πληγεὶς ἠρέμα τελευτήσει· αἰτία δὲ, εἰ ὁ μὲν ἔδωκε φάρμακον ὡς ὑγιάζον. ἀπέθανε δὲ ὁ λαβὼν τὸ φάρμακον εὑρεθὲν δηλητήριον. ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἅμα

* περιϊόντα

πάντα

πάντα οὐδ᾽ ἂν μαινόμενός τις ἀγνοήσειεν· ὁ δὲ τὰ πλεῖστα τούτων ἢ κυριώτερα ἀγνοήσας, οὗτος δι᾽ ἄγνοιαν πεποίηκε· κυριώτερα δέ ἐστιν ἐν τούτοις τὸ οὗ ἕνεκα καὶ τί τὸ πραττόμενον· τουτέστιν ἡ αἰτία καὶ τὸ πρᾶγμα.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΚΟΥΣΙΟΥ. ΚΕΦ. ΛΒ΄.

ΤΟΥ ἀκουσίου ὄντος διττοῦ, τοῦ τε δι᾽ ἄγνοιαν καὶ τοῦ κατὰ βίαν, τὸ ἑκούσιον ἀμφοτέροις ἀντίκειται. ἔστι γὰρ τὸ μὴ μετὰ βίας, μήτε δι᾽ ἄγνοιαν γινόμενον· καὶ ἔστι οὐ βίᾳ μὲν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτοῖς· οὐ δι᾽ ἄγνοιαν δὲ εἰ μὴ τῶν καθ᾽ ἕκαστα τί εἴη ἀγνοούμενον, δι᾽ ὧν καὶ ἐν οἷς ἡ πρᾶξις. συνθέντες οὖν ἑκάτερον ὁριζόμεθα τὸ ἑκούσιον, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ, εἰδότι τὰ καθ᾽ ἕκαστα, ἐν οἷς ἡ πρᾶξις. ζητεῖται δὲ εἰ τὰ φύσει γινόμενα ἑκούσια ἐστίν· οἷον ἡ πέψις καὶ ἡ αὔξησις. δείκνυται δὲ ταῦτα μήτε ἑκούσια μήτε ἀκούσια· τὸ γὰρ ἑκούσιον καὶ ἀκούσιον ἐν τοῖς ἐφ᾽ ἡμῖν ἐστιν· ἡ δὲ πέψις καὶ ἡ αὔξησις οὐκ ἐφ᾽ ἡμῖν. ὅθεν εἰ καὶ τὰ καθ᾽ ἕκαστα ἀγνοοῦμεν τῷ μὴ ἐφ᾽ ἡμῖν αὐτὰ εἶναι, οὔτε ἑκούσια ἐστὶν, οὔτε ἀκούσια. τὰ δὲ διὰ θυμὸν καὶ ἐπιθυμίαν ἐδείχθη ἑκούσια· καὶ γὰρ κατορθούμενα ἐπαινεῖται, καὶ ἁμαρτανόμενα ψέγεται ἢ μισεῖται. καὶ ἡδονὴ καὶ λύπη αὐτοῖς ἐπακολουθεῖ, καὶ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτοῖς ἐστιν. ἐν αὐτοῖς γὰρ ἦν τὸ μὴ ὑπὸ τῶν παθῶν ῥαδίως ἁλίσκεσθαι· διὰ γὰρ τῶν ἐθῶν τὰ τοιαῦτα κατορθοῦται. ἄλλως τε, εἰ ταῦ-

τὰ ἀκούσια οὐδὲν τῶν ἀλόγων ζώων ἑκουσίως τὶ πράττει, ἀλλ᾽ οὐδὲ τὰ παιδία. νῦν δὲ οὐχ᾽ οὕτως ἔχει· ὁρῶμεν γὰρ ἀκουσίως αὐτὰ ἐπὶ τὴν τροφὴν ἐρχόμενα καὶ οὔτε βίᾳ· αὐτὰ γάρ ἐστι τὰ δι᾽ ἑαυτῶν ὁρμῶντα, οὔτε δὴ ἀγνοοῦντα. τὴν γὰρ τροφὴν οὐκ ἀγνοεῖ. θεωρήσαντα γοῦν τροφὴν ἥδεται καὶ ὡς ἐπὶ πρᾶγμα γνώριμον ὁρμᾷ, καὶ ἀποτυγχάνοντα λυπεῖται. ἑκουσίου δὲ γνώμονες ἐπιτυγχάνοντος μὲν ἡδονὴ, ἀποτυγχάνοντος δὲ λύπη· ἐξ ὧν δῆλον ὡς ἑκούσιον ἔχει τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὸν θυμόν· καὶ γὰρ ὁ θυμὸς μεθ᾽ ἡδονῆς γίνεται· καὶ ἄλλως, ἐάν τις τὰ διὰ θυμὸν καὶ ἐπιθυμίαν ἑκούσια μὴ λέγοι, ἀναιρεῖ τὰς ἠθικὰς ἀρετάς. ἐν μεσότητι γὰρ αὗται τῶν παθῶν εἰσιν· εἰ δὲ ἀκούσια τὰ πάθη, ἀκούσιοι καὶ αἱ πράξεις αἱ κατὰ τὰς ἀρετάς. καὶ γὰρ αὗται κατὰ πάθος γίνονται. οὐδεὶς δὲ τὸ κατὰ λογισμὸν καὶ προαίρεσιν καὶ δι᾽ οἰκείαν ὁρμὴν καὶ ἔφεσιν μετὰ τοῦ γνωρίζειν τὰ καθ᾽ ἕκαστα ἀκούσιον λέγει. ἐδείχθη δὲ
* ἑκούσιος καὶ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτοῖς. * ἑκούσια ἄρα· ἐπεὶ δὲ πολλαχοῦ τῆς προαιρέσεως ἐμνημονεύσαμεν καὶ τοῦ ἐφ᾽ ἡμῖν, διαληπτέον καὶ περὶ προαιρέσεως.

ΠΕΡΙ ΠΡΟΑΙΡΕΣΕΩΣ ΚΕΦ. ΛΓ´.

ΤΙ ἄρα ἐστὶν ἡ προαίρεσις, ἄρα τὸ ἑκούσιον, ἐπειδὴ πᾶν τὸ κατὰ προαίρεσιν καὶ ἑκούσιον ἐστὶν, ἀλλ᾽ οὐκ ἀντιστρέφει, ὅπερ ἐγένετο ἂν, εἰ ταυτὸν ἦν ἑκούσιον καὶ προαίρεσις· νῦν δὲ ἐπὶ πλέον

εὑρίσκομεν τὸ ἑκούσιον. πᾶσα μὲν γὰρ προαίρεσις ἀκούσιος· οὐ πᾶν δὲ τὸ ἑκούσιον ἐν προαιρέσει· καὶ γὰρ τὰ παιδία καὶ τὰ ἄλογα ἑκουσίως μὲν ποιεῖ οὐ μὴν καὶ προαιρούμενα· καὶ ὅσα μὲν διὰ θυμὸν πράττομεν μὴ βουλευσάμενοι ταῦτα, ἑκουσίως μὲν ποιοῦμεν, οὐ μὴν κατὰ προαίρεσιν, ἀλλὰ καὶ ὁ φίλος ἡμῖν ἐξαίφνης ἐπέση· ἑκουσίως μὲν ὡς ἥδεται· οὐ μὴν δὲ προῃρημένοις. καὶ ὁ θησαυρὸν ἀπροσδοκήτως εὑρὼν, ἑκουσίως μὲν ἑρμαίῳ περιέτυχεν οὐ προαιρουμένως δέ. ἐκ πάντων οὖν συνάγεται τὸ μὴ ταυτὸν εἶναι τὸ ἑκούσιον τῇ προαιρέσει. ἆρ οὖν ὄρεξίς ἐστιν ἡ προαίρεσις; ἀλλ' οὐ δὲ τοῦτο· διαιρεῖται γὰρ ἡ ὄρεξις εἰς τρία, εἰς ἐπιθυμίαν καὶ θυμὸν καὶ βούλησιν. ἀλλ' ὅτι μὲν οὔτε θυμὸς οὔτε ἐπιθυμία ἐστὶν ἡ προαίρεσις, φανερὸν ἐκ τοῦ μὴ εἶναι κοινωνίαν τοῖς ἀνθρώποις πρὸς τὰ ἄλογα κατὰ προαίρεσιν, ἀλλὰ κατ' ἐπιθυμίαν καὶ θυμόν. εἰ γὰρ κατὰ ταῦτα μὲν κοινωνοῦμεν, κατὰ δὲ προαίρεσιν διαφέρομεν, δῆλον ὡς ἄλλο μέντι προαίρεσις, ἄλλο δὲ θυμὸς καὶ ἐπιθυμία· δείκνυσι δὲ καὶ ὁ ἀκρατὴς κρατούμενος μὲν ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας, καὶ πράττων ταύτην μὴ μέντοι καὶ κατὰ προαίρεσιν. ἀντιβαίνει γὰρ ἐπ' αὐτοῦ ἡ προαίρεσις τῇ ἐπιθυμίᾳ· εἰ δὲ ταυτὸν ἦσαν, οὐκ ἐμάχοντο· καὶ ὁ ἐγκρατὴς δὲ πράττων κατὰ προαίρεσιν οὐ πράττει κατ' ἐπιθυμίαν. ὅτι δὲ οὔτε βούλησίς ἐστιν ἡ προαίρεσις, δῆλον ἐντεῦθεν. οὐ πᾶσιν

οἷς ἁρμόζει τὸ προαιρεῖσθαι τούτοις ἁρμόζει καὶ τὸ βούλεσθαι. φαμὲν γὰρ βούλεσθαι ὑγιαίνειν, προαιρεῖσθαι δὲ ὑγιαίνειν οὐδεὶς ἂν εἴποι· καὶ βούλεσθαι πλουτεῖν, οὐκ ἔτι δὲ καὶ προαιρεῖσθαι πλουτεῖν, λέγεται· καὶ τὸ μὲν βούλεσθαι καὶ ἐπὶ τῶν ἀδυνάτων τάττεται· τὸ δὲ προαιρεῖσθαι ἐπὶ μόνων τῶν ἐφ' ἡμῖν. οὕτω γοῦν φαμὲν, βούλομαι ἀθάνατος γενέσθαι, προαιροῦμαι δὲ ἀθάνατος γενέσθαι, οὐ φαμέν. ἡ μὲν γὰρ βούλησις τοῦ τέλους ἐστὶν· ἡ δὲ προαίρεσις τῶν πρὸς τὸ τέλος, κατὰ τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν ἣν ἔχει τὸ βουλητὸν πρὸς τὸ βουλευτόν. βουλητὸν μὲν γὰρ τὸ τέλος· βουλευτὰ δὲ τὰ πρὸς τὸ τέλος. ἔτι ταῦτα μόνα προαιρούμεθα, ἃ δι' ἡμᾶς οἰόμεθα δύνασθαι γενέσθαι· βουλόμεθα δὲ καὶ τὰ μὴ δι' ἡμῶν οἷά τε γενέσθαι· ὡς τὸ νικῆσαι τινὰ στρατηγόν. ὅτι μὲν οὖν οὔτε θυμὸς, οὔτε ἐπιθυμία οὔτε βούλησίς ἐστιν ἡ προαίρεσις, αὐταρκῶς ἀποδέδεικται. ὅτι δὲ οὐ δόξα, δῆλον γίνεται καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ἀποδείξεων, καὶ δι' ἑτέρων· ἡ γὰρ δόξα οὐ μόνον τῶν ἐφ' ἡμῖν ἐστὶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀϊδίων. ἔτι δὲ δόξαν μὲν ἀληθῆ λέγομεν καὶ ψευδῆ· προαίρεσιν δὲ οὐ λέγομεν ἀληθῆ καὶ ψευδῆ· καὶ ἡ μὲν δόξα τῶν καθόλου· ἡ δὲ προαίρεσις τῶν καθ' ἕκαστα· περὶ γὰρ τῶν πρακτέων ἡ προαίρεσις· ταῦτα δὲ τὰ καθ' ἕκαστα. ἀλλ' οὐ δὲ βούλευσίς ἐστιν ἡ προαίρεσις, οἷον βουλή· βούλευσις μὲν γάρ ἐστι ζήτησις περὶ τῶν αὐτῷ πρακτέων· προαιρετὸν

δὲ

δὲ τὸ ἐκ τῆς βουλεύσεως προκριθέν. δῆλον οὖν ὅτι ἡ μὲν βούλευσις ἐπὶ τοῖς ἔτι ζητουμένοις· ἡ δὲ προαίρεσις ἐπὶ τοῖς ἤδη προκεκριμένοις. τί μὲν οὖν οὐκ ἔστι ἡ προαίρεσις, εἴρηται· τί δὲ ἐστιν, εἴπωμεν. ἔστιν οὖν μικτόν τι ἐκ βουλῆς, καὶ κρίσεως, καὶ ὀρέξεως· καὶ οὔτε ὄρεξις καθ' ἑαυτὴν οὔτε βουλὴ μόνη, ἀλλ' ἐκ τούτων τὸ συγκείμενον. ὡς γὰρ λέγομεν τὸ ζῶον ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συγκεῖσθαι· μήτε δὲ σῶμα εἶναι καθ' ἑαυτὸ τὸ ζῶον, μήτε ψυχὴν μόνην, ἀλλὰ τὸ συναμφότερον, οὕτω καὶ τὴν προαίρεσιν. ὅτι μὲν οὖν βουλή τις ἐστὶ καὶ βούλευσις μετ' ἐπικρίσεως, εἰ καὶ μὴ αὐτὸ βουλή, φανερὸν καὶ ἐκ τῆς ἐτυμολογίας. προαιρετὸν γάρ ἐστι τὸ ἕτερον πρὸ ἑτέρου αἱρετόν. οὐδεὶς δὲ προκρίνει τί μὴ βουλευσάμενος· οὐ δὲ αἱρεῖται μὴ κρίνας· ἐπειδὴ δὲ οὐ πάντα τὰ δόξαντα ἡμῖν εὖ ἔχειν εἰς ἔργον ἀγαγεῖν προθυμούμεθα, τότε προαίρεσις καὶ προαιρετὸν γίνεται τὸ προκριθὲν ἐκ τῆς βουλῆς, ὅταν προσλάβῃ τὴν ὄρεξιν. ἀναγκαίως οὖν ἡ προαίρεσις περὶ ταυτά ἐστι, περὶ ἃ καὶ ἡ βουλή· συνάγεται δὴ ἐκ τούτων προαίρεσιν εἶναι ὄρεξιν βουλευτικὴν τῶν ἐφ' ἡμῖν, ἢ βούλευσιν ὀρεκτικὴν τῶν ἐφ' ἡμῖν. τοῦ γὰρ προκριθέντος ἐκ τῆς βουλῆς ἐφιέμεθα προαιρούμενοι. ἐπειδὴ δὲ τὴν προαίρεσιν ἔφαμεν περὶ ταυτὰ εἶναι, περὶ ἃ καὶ ἡ βουλή, διαταφήσωμεν περὶ τίνα καταγίνεται ἡ βουλὴ, καὶ περὶ τινῶν βουλευόμεθα.

ΠΕΡΙ ΤΙΝΩΝ ΒΟΥΛΕΥΟΜΕΘΑ.

ΚΕΦ. ΛΔ΄.

Πριν εἰπεῖν περὶ τίνων βουλευόμεθα, βέλτιον διορίσαι, τίνι διαφέρει βουλὴ ζητήσεως. οὐ γὰρ ταυτόν ἐστι βουλὴ καὶ ζήτησις. εἰ καὶ ὁ βουλευόμενος ζητῶν τί βουλεύεται· ἀλλὰ πολὺ διαφέρει. ζητοῦμεν γὰρ εἰ μείζων ἐστὶ τῆς γῆς ὁ ἥλιος· ἔστι γὰρ ἡ ζήτησις γένος τῆς βουλῆς· καὶ γὰρ ἐπὶ πλέον λέγεται. πᾶσα μὲν γὰρ βουλὴ ζήτησις τίς ἐστιν· οὐ πᾶσα δὲ ζήτησις βουλή. δέδεικται δὲ τοῦτο. τὸ δὲ σκέπτεσθαι ποτὲ μὲν ἐπὶ τοῦ βουλεύεσθαι λέγομεν, ὡς σκέπτομαι, εἰ δεῖ πλεῦσαι· ποτὲ δὲ ἐπὶ τοῦ κατανοεῖν, ὡς σκέπτομαι τὰ μαθήματα, οὐ βουλεύομαι τὰ μαθήματα. ταρασσόμεθα δὲ πολλάκις ἀδιακρίτως ἀκούοντες τῶν ὀνομάτων, νομίζοντες ταυτὸν τὸ μὴ ταυτόν. τῆς οὖν διαφορᾶς τούτων φανερᾶς γενομένης ῥητέον λοιπὸν περὶ τίνων βουλευόμεθα. βουλευόμεθα οὖν περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν καὶ δι' ἡμῶν δυναμένων γενέσθαι, καὶ ἄδηλον ἐχόντων τὸ τέλος· τουτέστι δυναμένων καὶ οὕτως καὶ ἄλλως γενέσθαι. τὸ μὲν οὖν ἐφ' ἡμῖν εἴρηται, ἐπειδὴ περὶ τῶν πρακτέων μόνων βουλευόμεθα. ταῦτα γὰρ ἐφ' ἡμῖν· οὐ γὰρ περὶ τῆς θεωρητικῆς καλουμένης φιλοσοφίας βουλευόμεθα. οὔτε γὰρ περὶ Θεοῦ οὔτε περὶ τῶν ἐξ ἀνάγκης γινομένων· ἐξ ἀνάγκης δὲ λέγω τὰ ἀεὶ ὡσαύτως γινόμενα, οἷον τοῦ κύκλου

τοῦ

τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὔτε περὶ τῶν οὐκ ἀεὶ μὲν ὄντων· ἀεὶ δὲ ὁμοίως γινομένων, οἷον δύσεως καὶ ἀνατολῆς ἡλίου, οὔτε περὶ τῶν φύσει μὲν, οὐκ ἀεὶ δὲ ὁμοίως γινομένων, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον. οἷον περὶ τοῦ πολιοῦσθαι τὸν ἑξηκοντούτην ἢ γενειάσκειν τὸν εἰκοσαετῆ· ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῶν φύσει μὲν, ἄλλοτε δὲ ἄλλως ἀορίστως γινομένων, οἷον περὶ ὄμβρων, περὶ αὐχμῶν, ἢ χαλάζης. ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῶν ἀπὸ τύχης γίνεσθαι λεγομένων, ἅπερ ἐστὶ τῶν ἐπ' ἔλαττον ἐνδεχομένων· διὰ ταῦτα μὲν οὖν τὸ ἐφ' ἡμῖν εἴρηται. τὸ δὲ δι' ἡμῶν, ἐπειδήπερ οὐ περὶ πάντων ἀνθρώπων, οὐδὲ περὶ παντὸς πράγματος βουλευόμεθα, ἀλλὰ περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν γινομένων μόνων. οὐ γὰρ βουλευόμεθα, πῶς οἱ πολέμιοι ἢ οἱ μακρὰν ἀπῳκισμένοι καλῶς πολιτεύοιντο· καίτοι τοῦτο παρ' ἐκείνοις βουλευτόν ἐστιν. ἀλλ' οὐδὲ περὶ πάντων τῶν δι' ἡμῶν γινομένων, καὶ ἐφ' ἡμῖν ὄντων βουλευόμεθα. ἀλλὰ δεῖ προσκεῖσθαι καὶ τὸ ἄδηλον ἐχόντων τὸ τέλος. ἐὰν γὰρ ᾖ φανερὸν καὶ ὁμολογούμενον, οὐκ ἔτι βουλευόμεθα· οὔτε γὰρ περὶ τῶν κατ' ἐπιστήμην ἢ τέχνην ἔργων ἢ πράξεων ἡ βουλή. ὡρισμένοι γὰρ τούτων οἱ λόγοι πλὴν ὀλίγων τεχνῶν τῶν καλουμένων στοχαστικῶν· οἷον ἰατρικῆς, καὶ γυμναστικῆς, καὶ κυβερνητικῆς. οὐ περὶ τούτων γὰρ βουλευόμεθα μόνον, ἀλλὰ περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν μὲν καὶ δι' ἡμῶν, ἄδηλον δὲ τὸ τέλος ἐχόντων καὶ δυναμένων καὶ οὕτως καὶ ἄλλως πρα-

χθῆναι. ἐδείχθη δὲ ὡς οὐδὲ περὶ τοῦ τέλους, ἀλλὰ περὶ τῶν πρὸς τὸ τέλος ἡ βουλή. βουλευόμεθα γὰρ οὐ πλουτῆσαι, ἀλλ' ὅπως καὶ δι' ὧν πλουτήσωμεν· συνελόντι δὲ εἰπεῖν περὶ τούτων μόνων βουλευόμεθα, περὶ τῶν ἐπίσης ἐνδεχομένων· καὶ περὶ τούτων δεῖ διαλαβεῖν· ἵνα μηδὲν ἐκλίπῃ τῷ λόγῳ πρὸς σαφήνειαν. δυνάμεις λέγονται, καθ' ἃς δυνάμεθα ποιεῖν· παντὸς γὰρ οὗ ποιοῦμεν δύναμιν ἔχομεν. ὧν δὲ δύναμιν οὐκ ἔχομεν, τούτων οὐδὲ τὰς πράξεις ἔχεται οὖν ἡ μὲν πρᾶξις δυνάμεως, ἡ δὲ δύναμις οὐσίας. ἥτε γὰρ πρᾶξις ἀπὸ δυνάμεως, καὶ ἡ δύναμις ἀπὸ τῆς οὐσίας, καὶ ἐν οὐσίᾳ. τρία οὖν ταῦτα ἐστὶν, ὡς ἔφαμεν, ἀλλήλων ἐχόμενα· δυνάμενον, δύναμις, δυνατόν· δυνάμενον μὲν ἡ οὐσία· δύναμις δὲ, ἀφ' ἧς ἔχομεν τὸ δύνασθαι· δυνατὸν δὲ τὸ κατὰ δύναμιν πεφυκὸς γίνεσθαι. τῶν δὲ δυνατῶν τὰ μέν ἐστιν ἀναγκαῖα, τὰ δὲ ἐνδεχόμενα· ἀναγκαῖα μὲν ἅπερ ἀδύνατον κωλυθῆναι, ἢ ὧν καὶ τὸ ἀντικείμενον ἀδύνατόν ἐστιν. ἐνδεχόμενον δὲ τὸ δυνάμενον κωλυθῆναι, ἢ ὧν καὶ τὸ ἀντικείμενον δυνατόν ἐστι. οἷον ἀναγκαῖον ἐστὶν ἀναπνεῖν ἄνθρωπον ζῶντα· τούτου καὶ τὸ ἀντικείμενον ἀδύνατόν ἐστι τὸ μὴ ἀναπνεῖν ζῶντα. ἐνδεχόμενον δὲ, τὸ σήμερον ὄμβρον γίνεσθαι· ἀλλὰ καὶ τὸ ἀντικείμενον αὐτοῦ δυνατὸν τὸ μὴ γίνεσθαι σήμερον ὄμβρον. πάλιν δὲ τοῦ ἐνδεχομένου τὰ μὲν ὡς ἐπὶ πολὺ λέγεται, τὰ δὲ ὡς ἐπ'

ἐλάτ-

ἔλαττον, τὰ δὲ ὡς ἐπίσης· ἐπὶ πολὺ μὲν, ὡς τὸν ἑξηκοντούτην πολιοῦσθαι· ἐπ' ἔλαττον δὲ, ὡς τινὰ ἑξηκονταετῆ μὴ πολιοῦσθαι· ἐπίσης δὲ, τὸ περιπατῆσαι καὶ μὴ περιπατῆσαι, καὶ ἁπλῶς πρᾶξαι τὶ καὶ μὴ πρᾶξαι. περὶ τούτων οὖν τῶν ἐπίσης ἐνδεχομένων μόνον βουλευόμεθα· ἔστι δὲ ἐπίσης ἐνδεχόμενον, ὃ αὐτό τε δυνάμεθα καὶ τὸ ἀντικείμενον αὐτῷ· εἰ γὰρ μὴ ἀμφότερα ἐδυνάμεθα αὐτό τε καὶ τὸ ἀντικείμενον, οὐκ ἂν ἐβουλευόμεθα. οὔτε γὰρ περὶ τῶν ὁμολογουμένων, οὔτε περὶ τῶν ἀδυνάτων τὶς βουλεύεται· εἰ δὲ τὸ ἕτερον μόνον τῶν ἀντικειμένων ἐδυνάμεθα, τοῦτο μὲν ἦν ὁμολογούμενον καὶ οὐδαμῶς ἀμφίβολον· τὸ δὲ ἀντικείμενον, ἀδύνατον.

ΠΕΡΙ ΕΙΜΑΡΜΕΝΗΣ. ΚΕΦ. ΛΕ'.

ΟΙ τῇ περιφορᾷ τῶν ἄστρων τὴν αἰτίαν τῶν γινομένων πάντων ἐπιγράφοντες, οὐ μόνον ταῖς κοιναῖς ἐννοίαις ἀπομάχονται, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν πολιτείαν ἄχρηστον ἀποφαίνουσιν. ἄτοποι μὲν γὰρ οἱ νόμοι. περιττὰ δὲ τὰ δικαστήρια κολάζοντα τοὺς ἀναιτίους· παράλογοι δὲ οἱ ψόγοι καὶ οἱ ἔπαινοι· ἀνόνητοι δὲ καὶ αἱ εὐχαὶ πάντων καθ' εἱμαρμένην γινομένων. ἐξορίζεται δὲ καὶ πρόνοια μετὰ τῆς εὐσεβείας πρὸς τῷ καὶ τὸν ἄνθρωπον ὄργανον μόνον εὑρίσκεσθαι τῆς ἄνωθεν περιφορᾶς. ὑπὸ ταύτης γὰρ κινεῖσθαι πρὸς τὰς πράξεις οὐ μόνον

τὰ μέρη τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς ψυχῆς διανοήματα· καὶ ὅλως οἱ ταῦτα λέγοντες, τὸ ἐφ' ἡμῖν συναναιροῦσι καὶ τὴν τοῦ ἐνδεχομένου φύσιν· καὶ ὄντως οὐδὲν ἄλλο ἢ τὸ παντὶ λυμαίνονται. ἄδικοι δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀστέρες, τοὺς μὲν μοιχοὺς, τοὺς δὲ φονέας ἀπεργαζόμενοι· καὶ πρόγε τούτων ὁ δημιουργὸς αὐτῶν Θεὸς τὴν αἰτίαν ἀποφέρεται. εἰ τοιαῦτα κατεσκεύασεν ἃ τῶν κακῶν ἡμῖν τὴν ἐπιφορὰν ἐξ ἀνάγκης ἐπιτίθησιν, ὡς μὴ μόνον ἐπὶ τῆς πολιτείας ἵστασθαι τὴν τούτων ἀτοπίαν, ἀλλὰ καὶ τῶν μεγίστων κακῶν ἀποφαίνειν αἴτιον τὸν Θεόν· πρὸς τῷ καὶ ἀδύνατον ἀποδείκνυσθαι τὴν ὑπόθεσιν αὐτῶν· ἀλλὰ ταῦτα μὲν οὔτε ἀκούειν ἀνασχετὸν, πρόδηλον ἔχοντα τὴν ἀτοπίαν, καὶ βλασφημίαν. οἱ δὲ λέγοντες, ὅτι καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν καὶ τὸ καθ' εἱμαρμένην σώζεται (ἑκάστῳ γὰρ τῶν γινομένων δεδόσθαί τι καθ' εἱμαρμένην ὡς τῷ ὕδατι τὸ ψύχειν, καὶ ἑκάστῳ τῶν φυτῶν τὸ τοιόνδε καρπὸν φέρειν, καὶ τῷ λίθῳ τὸ κατωφερὲς, καὶ τῷ πυρὶ τὸ ἀνωφερὲς, οὕτω καὶ τῷ ζώῳ τὸ συγκατατίθεσθαι καὶ ὁρμᾶν· ὅταν δὲ ταύτῃ τῇ ὁρμῇ μηδὲν ἀντιπέσῃ τῶν ἔξωθεν καὶ καθ' εἱμαρμένην, τότε τὸ περιπατεῖν τέλεον ἐφ' ἡμῖν εἶναι, καὶ πάντως περιπατήσομεν) οἱ ταῦτα λέγοντες, εἰσὶ δὲ τῶν στοϊκῶν Χρύσιππός τε καὶ Φιλοπάτωρ, καὶ ἄλλοι πολλοὶ καὶ λαμπροὶ, οὐδὲν ἕτερον ἀποδεικνύουσιν, ἢ πάντα καθ' εἱμαρμένην γίνεσθαι.

εἰ γὰρ καὶ τὰς ὁρμὰς παρὰ τῆς εἱμαρμένης φασὶν ἡμῖν δεδόσθαι καὶ ταύτας ποτὲ μὲν ἀπὸ τῆς εἱμαρμένης ἐμποδίζεσθαι, ποτὲ δὲ μὴ, δῆλον ὡς πάντα καθ' εἱμαρμένην γίνεται καὶ τὰ δοκοῦντα ἐφ' ἡμῖν εἶναι· καὶ πάλιν δὲ τοῖς αὐτοῖς λόγοις χρησόμεθα πρὸς αὐτοὺς δεικνύοντες τῆς δόξης τὴν ἀτοπίαν. εἰ γὰρ τῶν αὐτῶν αἰτιῶν περιεστηκότων, ὥς φασιν αὐτοὶ, πᾶσα ἀνάγκη τὰ αὐτὰ γίνεσθαι, καὶ οὐχ οἷόντε ποτὲ μὲν οὕτως, ποτὲ δὲ ἄλλως γενέσθαι, διὰ τὸ ἐξ αἰῶνος ἀποκεκληρῶσθαι ταύτας, ἀνάγκη καὶ τὴν ὁρμὴν τὴν τοῦ ζώου πάντῃ τε καὶ πάντως τῶν αὐτῶν αἰτιῶν περιεστηκότων οὕτως γενέσθαι· εἰ δὲ καὶ ἡ ὁρμὴ ἐξ ἀνάγκης ἐπακολουθεῖ, ποῦ λοιπὸν τὸ ἐφ' ἡμῖν; ἐλεύθερον γὰρ εἶναι δεῖ τὸ ἐφ' ἡμῖν. ἦν δ' ἂν ἐλεύθερον, εἰ τῶν αὐτῶν περιεστηκότων, ἐφ' ἡμῖν ἦν τὸ ποτὲ ὁρμᾶν, ποτὲ μὴ ὁρμᾶν· εἰ δὲ ἐξ ἀνάγκης ἐπακολουθεῖ καὶ τὸ ὁρμᾶν, δῆλον ὡς καθ' εἱμαρμένην καὶ τὰ τῆς ὁρμῆς γενήσεται, εἰ καὶ ὑφ' ἡμῶν γίνεται, καὶ κατὰ τὴν ἡμετέραν φύσιν καὶ ὁρμὴν καὶ κρίσιν. εἰ γὰρ οἷόν τε ἦν αὐτὴν καὶ μὴ γενέσθαι, ψευδὴς ἂν ἦν ἡ πρότασις ἡ λέγουσα, ὅτι τῶν αὐτῶν περιεστηκότων αἰτιῶν, ἀνάγκη τὰ αὐτὰ ἕπεσθαι· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τοῖς ἀλόγοις καὶ ἐπὶ τοῖς ἀψύχοις εὑρεθήσεται. εἰ γὰρ τὴν ὁρμὴν ἐφ' ἡμῖν τάττουσιν, ὅτι φύσει ταύτην ἔχομεν, τί κωλύει καὶ ἐπὶ τῷ πυρὶ λέγειν εἶναι τὸ καίειν, ἐπειδὴ φύσει καίει τὸ πῦρ;

ὥςπου καὶ παρεμφαίνειν ἔοικεν ὁ Φιλοπάτωρ ἐν τῷ περὶ εἱμαρμένης. οὐκ ἄρα τὸ δι' ἡμῶν ὑπὸ τῆς εἱμαρμένης γινόμενον ἐφ' ἡμῖν ἐστι. τῷ γὰρ αὐτῷ λόγῳ καὶ ἐπὶ λύρᾳ καὶ αὐλοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις ὀργάνοις καὶ πᾶσιν ἀλόγοις τε καὶ ἀψύχοις ἔςαι τι, ὅταν τινὲς δι' αὐτῶν ἐνεργῶσι· τοῦτο δὲ ἄτοπον.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΙΑ ΤΩΝ ΑΣΤΡΩΝ ΕΙΜΑΡΜΕΝΗΣ. ΚΕΦ. ΛΣΤ'.

ΠΡΟΣ δὲ τοὺς σοφοὺς τῶν Αἰγυπτίων λέγοντας ἀληθεύεσθαι μὲν τὴν διὰ τῶν ἄςρων εἱμαρμένην, τρέπεσθαι δὲ αὐτὴν εὐχαῖς καὶ ἀποτροπιασμοῖς, εἶναι γάρ τινας καὶ τούτων αὐτῶν τῶν ἀςέρων θεραπείας τὰς ἐκμειλισσομένας αὐτούς, καὶ ἄλλας τινὰς ὑπερκειμένας δυνάμεις τὰς τρέπειν αὐτοὺς δυναμένας, καὶ διὰ τοῦτο τὰς εὐχὰς καὶ τὰς θεραπείας τῶν Θεῶν, καὶ τοὺς ἀποτροπιασμοὺς ἐπινενοῆσθαι, ἐροῦμεν ὅτι τῶν ἐνδεχομένων καὶ οὐχὶ τῶν ἀναγκαίων ποιοῦσι τὴν εἱμαρμένην. τὸ δὲ ἐνδεχόμενον ἀόριςον· τὸ δὴ ἀόριςον ἄγνωςον. ἀνῄρηται οὖν διὰ τούτων πᾶσα μὲν μαντεία, μάλιςα δὲ ἡ τῶν καλουμένων γενεθλιαλόγων, ἣν αὐτοὶ πρὸ τῶν ἄλλων πρεσβεύουσιν· ὡς ἰσχυρόν τι καὶ ἀληθὲς πρᾶγμα. ἐὰν δὲ λέγωσιν ὅτι τὰ τῶν σχημάτων ἀποτελέσματα πρόδηλα καὶ τοῖς ἐπιςήμοσι γνωρίζεται, ὅταν δὲ τὸ σχῆμα μὴ κατὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν ἀποβαίνῃ, Θεὸς ἐκώλυσεν,

λυσεν, ἐροῦμεν ὡς καὶ τοῦτο ἄτοπον· πρῶτον, ὅτι τὴν εὐχὴν μόνην ἐφ᾽ ἡμῖν τίθενται καὶ τὴν θεραπείαν τῶν Θεῶν, ἄλλο δὲ οὐδέν. εἶτα διαμφισβητήσομεν πρὸς αὐτούς, πῶς τῶν ἄλλων πασῶν τῶν ἀνθρωπίνων πράξεών τε καὶ προαιρέσεων· ἐν τῇ ποιᾷ σχέσει τῶν ἄστρων κειμένων τὸ τῆς εὐχῆς μόνης ἐφ᾽ ἡμῖν ἐστιν. ἄπορον γὰρ διὰ ποίαν αἰτίαν οὕτως ἔχει τοῦτο· καὶ τίς ἡ ἀνάγκη. ἔπειτα, εἰ τέχνη τίς ἐστι καὶ μέθοδος τῶν ἀποτροπιασμῶν ἡ κωλύουσα τὰ περὶ τῆς εἱμαρμένης, πότερον πᾶσιν ἀνθρώποις ἡ μέθοδός ἐστιν ἐφικτή, ἢ τισὶ μὲν, τισὶ δὲ οὔ· εἰ γὰρ πᾶσιν, οὐδὲν κωλύει τῷ λόγῳ παντάπασιν ἀνατραπῆναι τὴν εἱμαρμένην πάντων μαθόντων τὴν τέχνην τὴν κωλύουσαν αὐτῆς τὰ ἀποτελέσματα. εἰ δὲ τισὶ μὲν ἐστὶν ἐφικτή, τισὶ δὲ οὔ, ποῖος ἄρα καὶ τίς ὁ τοῦτο διορίζων; εἰ μὲν γὰρ αὐτὴ ἡ εἱμαρμένη τοὺς μὲν ποιεῖ θεραπευτὰς τοῦ θείου, τοὺς δὲ οὐ ποιεῖ, εὑρεθήσεται πάλιν ταῦτα πάντα κατὰ τὴν εἱμαρμένην. τὸ γὰρ τῆς εὐχῆς καὶ τῆς θεραπείας οὐ μόνον ἐφ᾽ ἡμῖν οὐκ ἔλαττον νῦν ἀνεφάνη τῆς εἱμαρμένης, ἀλλὰ καὶ μεῖζον. εἰ δὲ μὴ εἱμαρμένη· ἀλλ᾽ ἕτερόν τι τούτων αἴτιον ἐστὶν, ἐκεῖνο μᾶλλον εἱμαρμένη φανήσεται. ἐν γὰρ τῷ δύνασθαι δι᾽ εὐχῆς κατορθοῦν ἢ μὴ δύνασθαι, τὸ πᾶν τῆς εἱμαρμένης περιέχεται κράτος. τοῖς μὲν γὰρ δυναμένοις, οὐδὲν ἡ εἱμαρμένη· τοῖς δὲ μὴ δυναμένοις, πάντως καθ᾽ εἱμαρμένην· καὶ εὑ-

ρεθή-

ρεθήσεται τισὶ μὲν ἀνθρώποις πάντα καθ᾽ εἱμαρμένην, τισὶ δὲ οὐδὲν καθ᾽ εἱμαρμένην. καὶ δῆλον ὅτι ὁ τοῦτο ὁρίζων αὐτός ἐστιν ἡ κυριωτάτη εἱμαρμένη· καὶ οὕτω πάντα πάλιν καθ᾽ εἱμαρμένην εὑρεθήσεται πρὸς τῷ ἄδικον εἶναι τὸν διανέμοντα, εἴτε δαίμων τίς εἴη, εἴτε καὶ ἄλλη τὶς εἱμαρμένη. οὐ γὰρ πρὸς ἀξίαν νέμει τοῖς ἀνθρώποις τὴν τῆς θεραπείας τῶν Θεῶν μέθοδον. τί γὰρ μᾶλλον οὗτος ἄξιος ἢ ἐκεῖνος, πάντων ὀργάνων ὄντων τῆς εἱμαρμένης, καὶ μηδὲν μηδενὸς ἐξ οἰκείας προθέσεως πράττοντος μᾶλλον δὲ μὴ προαιρουμένου; ἐν γὰρ τοῖς οὕτω γινομένοις οὐδεὶς οὔτε δίκαιος οὔτε ἄδικος. οὐκοῦν οὔτε ἄξιος οὔτε ἀνάξιός ἐστι χάριτος. ὁ δὲ τοῖς ἴσοις ἄνισα νέμων ἄδικος.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΛΕΓΟΝΤΩΝ ΑΙΡΕΣΙΝ ΤΩΝ ΠΡΑΚΤΕΩΝ ΕΦ᾽ ΗΜΙΝ ΕΙΝΑΙ, ΤΗΝ ΔΕ ΤΩΝ ΑΙΡΕΘΕΝΤΩΝ ΑΠΟΒΑΣΙΝ ΕΠΙ ΤΗ ΕΙΜΑΡΜΕΝΗ. ΚΕΦ. ΛΖ.

ΟΙ δὲ λέγοντες τὴν αἵρεσιν τῶν πρακτέων ἐφ᾽ ἡμῖν εἶναι· τὴν δὲ τῶν αἱρεθέντων ἀπόβασιν ἐπὶ τῇ εἱμαρμένῃ, εἰσὶ δὲ τῶν ἑλλήνων οἱ σοφώτατοι τὸ μέν τι κατορθοῦσι, τὸ δὲ σφάλλονται. τὸ μὲν γὰρ ἐφ᾽ ἡμῖν τιθέναι τὰς αἱρέσεις τῶν πρακτέων, μὴ πάντως δὲ καὶ τὰς ἀποβάσεις ὀρθότατα λέγουσι.

γουσι. τὸ δὲ τῇ εἱμαρμένῃ περιάπτειν ταύτας οὐκ ὀρθῶς· ἐλεγχθήσονται γὰρ πρῶτον μὲν, ἀτελῆ ποιοῦντες τὴν εἱμαρμένην· εἰ τὸ μὲν ἔχει, τὸ δὲ οὐκ ἔχει· ἔπειτα παρακολούθημα ποιοῦντες αὐτὴν τῆς ἡμετέρας γνώμης. ταυτῇ γὰρ ἀκολουθεῖν φασὶ τὰ τῆς εἱμαρμένης ἔργα, καὶ οὕτως εὑρεθήσεται κινουμένη μᾶλλον ὑφ' ἡμῶν, ἢ κινοῦσα ἡμᾶς· καὶ κυριώτερος ὁ ἄνθρωπος τῆς εἱμαρμένης ὁ τυπῶν αὐτὴν διὰ τῆς αἱρέσεως ἑαυτοῦ. διὸ βέλτιον πρόνοιαν λέγειν αἰτίαν τῆς ἐκβάσεως τῶν πραγμάτων. προνοίας γὰρ μᾶλλον τοῦτο ἔργον ἢ εἱμαρμένης. τῆς γὰρ προνοίας ἴδιον τὸ ἑκάστῳ νέμειν κατὰ τὸ ἑκάστου συμφέρον· καὶ διὰ τοῦτο τῶν αἱρεθέντων ἡ ἔκβασις κατὰ τὸ συμφέρον ποτὲ μὲν ἔσται, ποτὲ δὲ οὐκ ἔσται. εἰ δὲ ἡ εἱμαρμένη εἱρμός τις οὖσα αἰτιῶν ἀπαράβατος· οὕτω γὰρ αὐτὴν οἱ στωϊκοὶ ὁρίζονται, τουτέστι τάξιν, καὶ ἐπισύνδεσιν * ἀπαράλλακτον, οὐ κατὰ τὸ συμφέρον, ἀλλὰ κατὰ τὴν οἰκείαν κίνησιν καὶ ἀνάγκην ἐπάγει τὰ τέλη· τί δ' ἂν εἴποιεν ἐπὶ τῶν παντελῶς ἠλιθίων καὶ μωρῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἀπροαιρέτων; πότερον καθ' εἱμαρμένην αὐτοῖς τὸ τοιούτοις εἶναι πρόσεστιν ἢ οὔ. εἰ γὰρ μὴ καθ' εἱμαρμένην, ἔξω πεσοῦνται τῆς εἱμαρμένης. εἰ δὲ καθ' εἱμαρμένην, ἐξ ἀνάγκης ἀκολουθεῖ τὸ μηδὲ τὴν προαίρεσιν ἐφ' ἡμῖν εἶναι· εἰ γὰρ τὸ ἀπροαίρετον ὑπὸ τὴν εἱμαρμένην, ἐξ ἀνάγκης καὶ τὸ προαιρετόν. καὶ οὕτως ἀναδραμοῦνται πρὸς τοὺς

*ἀπαράβατον.

πρώ-

ϖρώτους τοὺς λέγοντας πάντα καθ' εἱμαρμένην εἶναι. περιττὴ δὲ καὶ ἡ μάχη τοῦ λογισμοῦ καὶ τῆς ἐπιθυμίας ἐπὶ τοῦ ἐγκρατοῦς καὶ ἀκρατοῦς· εἰ γὰρ ἐξ ἀνάγκης ὥρισται τὸ μὲν ϖρᾶξαι, τὸ δὲ μὴ ϖρᾶξαι, τίς ἡ χρεία τῆς ἐν αὐτῷ στάσεως καὶ φιλονεικίας; ἀλλ' εἰ καὶ τοῦτο συγκαθείμαρται μὴ μόνον ϖρᾶξαι, ἀλλὰ καὶ τοιῶσδε ϖρᾶξαι; τί δ' ἄλλο φησὶν ὁ τοῦτο λέγων ἢ ὅτι καὶ ἡ ϖροαίρεσις τῶν πεπρωμένων ἐστίν; ἡ γὰρ ϖροαίρεσις ἐστὶν ἡ μαχομένη τῇ ἐπιθυμίᾳ ἡ νικῶσα μὲν ἐπὶ τῶν ἐγκρατῶν, ἡττωμένη δὲ ἐπὶ τῶν ἀκρατῶν. οὐκ οὖν ἀνήρηται τὰ τῆς ἐξ ἀρχῆς αὐτοῖς ὑποθέσεως. οὐκ ἔτι γὰρ ἡ ϖροαίρεσις ἐφ' ἡμῖν.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΩΣ ΛΕΓΕΙ ΠΛΑΤΩΝ ΤΗΝ ΕΙΜΑΡΜΕΝΗΝ.

ΚΕΦ. ΛΗ'.

ΠΛΑΤΩΝ δὲ διχῶς λέγει τὴν εἱμαρμένην· τὴν μὲν κατ' οὐσίαν, τὴν δὲ κατ' ἐνέργειαν· κατ' οὐσίαν μὲν τὴν τοῦ παντὸς ψυχήν· κατ' ἐνέργειαν δὲ θεῖον νόμον ἀπαράβατον δι' αἰτίαν ἀναπόδραστον. καλεῖ δὲ τοῦτον θεσμὸν ἀδράστειαν· τοῦτον δὲ τὸν νόμον δεδόσθαι παρὰ τοῦ ϖρώτου καὶ ἀνωτάτου Θεοῦ τῇ παντὸς ψυχῇ εἰς διακόσμησιν τῶν ὅλων, καθ' ὃν διεξάγεται τὰ γινόμενα. ταύτην δὲ τὴν κατ' ἐνέργειαν εἱμαρμένην καὶ κατὰ ϖρόνοιαν λέγει. ἀπὸ γὰρ τῆς ϖρονοίας ἐμπεριέ-

χεσθαι

χεσθαι τὴν εἱμαρμένην, πᾶν γὰρ τὸ καθ' εἱμαρμένην καὶ κατὰ πρόνοιαν γίνεσθαι. οὐ μὴν πᾶν τὸ κατὰ πρόνοιαν καὶ καθ' εἱμαρμένην εἶναι. αὐτὸς δὲ ὁ θεῖος νόμος, ὃν φησιν εἶναι πρόνοιαν καὶ εἱμαρμένην, πάντα περιέχει ἐν ἑαυτῷ· τὰ μὲν καθ' ὑπόθεσιν, τὰ δὲ ἐξ ὑποθέσεως. τὰς μὲν γὰρ προηγουμένας αἰτίας, ὥσπερ τινὰς ἀρχὰς καὶ καθ' ὑπόθεσιν περιέχει, ἅπερ ἐστὶν ἐφ' ἡμῖν, συγκαταθέσεις, καὶ κρίσεις, καὶ ὁρμαί. τὰ δὲ ἐξ ἀνάγκης ταύταις ἑπόμενα ἐξ ὑποθέσεως ἐστίν. καί ἐστιν ἡ μὲν ἐφ' ἡμῖν αἵρεσις τῶν πρακτέων καθ' ὑπόθεσιν. ὑποκειμένων δὲ πάλιν τῶν ἐφ' ἡμῖν ἐξ αὐτῶν τούτων, ὥσπερ ἐξ ὑποθέσεως ἀκολουθεῖν τὰ τῆς εἱμαρμένης· οἷον ἐφ' ἡμῖν κεῖται τὸ πλεῦσαι· τοῦτο καθ' ὑπόθεσιν ἐστίν. ὑποκειμένου τοίνυν τοῦ πλεῖν ἡμᾶς, ἐπακολουθῆσαι τὰ ἐκ ταύτης τῆς ὑποθέσεως τὸ ναυαγῆσαι ἢ μή. διὸ καὶ ἐξ ὑποθέσεως καλεῖ τὰ παρακολουθοῦντα καὶ ἑπόμενα ταῖς ἐφ' ἡμῖν ὑποθέσεσι, τουτέστιν ἀρχαῖς καὶ πράξεσιν, ὡς εἶναι τὰ μὲν ἡγούμενα καὶ ἐφ' ἡμῖν καθ' ὑπόθεσιν· τὰ δὲ ἑπόμενα ἐξ ὑποθέσεως, καὶ οὐκ ἐφ' ἡμῖν, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης· μὴ γὰρ ἐξ ἀϊδίου ὡρίσθαι τὸ καθ' εἱμαρμένην, ἀλλ' ἐπισυμβαίνειν προηγησαμένοις τοῖς ἐφ' ἡμῖν. τούτῳ δὲ συμφωνεῖ καὶ τὸ αἰτία ἑλομένου, Θεὸς ἀναίτιος, καὶ τὸ ἀδέσποτον εἶναι τὴν ἀρετήν· καὶ τὸ εἶναι μαντείας· συντείνει δὲ αὐτῷ πᾶς λόγος εἰς τὸ

τὰς προαιρέσεις καί τινας τῶν κατὰ προαίρεσιν πράξεων ἐφ' ἡμῖν εἶναι· τὰ δὲ ἐπακολουθοῦντα ταύταις καὶ τὰ τέλη ἐπὶ τῇ εἱμαρμένῃ ἐξ ἀνάγκης. τοῦτο δὲ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐδείχθη, μὴ καλῶς ἔχειν. καθ' ὃ μὲν οὖν καλεῖ Θεοῦ διάταξιν καὶ βούλησιν τὴν εἱμαρμένην, καὶ καθ' ὃ τὴν εἱμαρμένην ὑπάγει τῇ προνοίᾳ, μικρόν τι διαλλάττει πρὸς τὰ θεῖα λόγια, τὰ λέγοντα πρόνοιαν μόνην

*τὰ λοιπὰ δὲ

διοικεῖν τὰ πάντα. * κατὰ πολὺ δὲ διαφέρεται φάσκων ἐξ ἀνάγκης τοῖς ἐφ' ἡμῖν ἕπεσθαι τὰ τέλη. ἡμεῖς γὰρ οὐ κατ' ἀνάγκην ἐπάγεσθαι τὰ τῆς προνοίας φαμὲν, ἀλλ' ἐνδεχομένως. εἰ γὰρ κατ' ἀνάγκην, πρῶτον μὲν τὸ πολὺ τῆς εὐχῆς μέρος περικόπτεται· περὶ μόνων γὰρ τῶν ἀρχῶν τῶν πράξεων τὰ τῆς εὐχῆς ἔσται κατ' αὐτὸν, ὥστε τὰ κρείττω ἑλέσθαι· μετὰ δὲ τὸ προελέσθαι, μάταια λοιπὸν τὰ τῆς εὐχῆς, τῶν ἑπομένων πάντων ἐξ ἀνάγκης ἐπαγομένων· ἡμεῖς δὲ καὶ ἐπὶ τούτοις μάλιστα δύνασθαι τὴν εὐχὴν διορίζομεν. ἐπὶ τῇ προνοίᾳ γὰρ εἶναι τὸ ναυαγῆσαι τὸν πλέοντα, καὶ μή· οὐκ ἐξ ἀνάγκης μέντοι τὸ ἕτερον αὐτῶν, ἀλλ' ἐνδεχομένως· οὐ γὰρ ὑπ' ἀνάγκην ὁ Θεὸς· οὐ δὲ τὴν βούλησιν αὐτοῦ δουλεύειν ἀνάγκῃ θεμιτὸν εἰπεῖν· καὶ γὰρ τῆς ἀνάγκης δημιουργός ἐστιν. ἀνάγκην μὲν γὰρ ἐπέθηκε τοῖς ἄστροις, ὥστε ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ κινεῖσθαι, καὶ τὴν θάλασσαν περιώρισε· καὶ τοῖς καθόλου καὶ γενικοῖς

ὅρον

ὅρον ἀναγκαῖον ἔθηκεν, ὃν εἰ βούλονται καλεῖν εἱμαρμένην, διὰ τὸ πάντῃ καὶ πάντως οὕτως γίνεσθαι κατὰ ἀνάγκην, ὡς πάντα τὰ κατὰ διαδοχὴν ἐν γενέσει φθείρεσθαι, λόγος οὐδείς. περὶ γὰρ ὀνομάτων οὐκ ἀμφισβητοῦμεν πρὸς αὐτούς. αὐτὸς δὲ πάσης ἀνάγκης οὐ μόνον ἐκτὸς καθέστηκεν, ἀλλὰ καὶ κύριος καὶ ποιητής ἐστιν. ἐξουσία γὰρ ὢν καὶ φύσις ἐξουσιαστικὴ οὐδὲν οὔτε φύσεως ἀνάγκῃ, οὔτε θεσμῷ νόμου ποιεῖ. πάντα δέ ἐστιν αὐτῷ ἐνδεχόμενα καὶ τὰ ἀναγκαῖα· καὶ ἵνα τοῦτο δειχθῇ, ἔστησε ποτὲ τὸν δρόμον ἡλίου καὶ σελήνης τῶν ἀνάγκῃ φερομένων καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἐχόντων· ἵνα δείξῃ μηδὲν αὐτῷ κατ᾽ ἀνάγκην γίνεσθαι, ἀλλὰ πάντα κατ᾽ ἐξουσίαν ἐνδεχόμενα. ἅπαξ δὲ τοιαύτην ἡμέραν ἐποίησεν, ὡς ἐπεσημήνατο καὶ ἡ γραφὴ, ἵνα μόνον ἐνδείξηται καὶ μὴ διαλύσῃ τὸν θεσμὸν τὸν ἐξ ἀρχῆς αὐτῷ τεθέντα τῆς ἀναγκαίας τῶν ἄστρων φορᾶς. οὕτω καί τινας τῶν ἀνθρώπων ἐν τῇ ζωῇ διαφυλάττει, ὡς τὸν Ηλίαν καὶ τὸν Ενὼχ θνητοὺς ὄντας καὶ ὑποκειμένους φθορᾷ, ἵνα διὰ πάντων τούτων τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀκατανάμαστον βούλησιν κατανοήσωμεν. οἱ δὲ στωϊκοὶ φασὶν ἀποκαθισταμένους τοὺς πλάνητας εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον κατάτε μῆκος καὶ πλάτος, ἔνθα τὴν ἀρχὴν ἕκαστος ἦν, ὅτε τὸ πρῶτον ὁ κόσμος συνέστη ἐν ῥηταῖς χρόνων περιόδοις ἐκπύρωσιν καὶ φθορὰν τῶν ὄντων ἀπεργάζεσθαι· καὶ πάλιν ἐξ

ὑπαρχῆς εἰς τὸ αὐτὸ τὸν κόσμον ἀποκαθίςαθαι· τῶν ἀςέρων ὁμοίως πάλιν φερομένων, ἕκαςον ἐν τῇ προτέρᾳ περιόδῳ γινόμενον ἀπαραλλάκτως ἀποτελεῖσθαι· ἔσεσθαι γὰρ πάλιν Σωκράτην, καὶ Πλάτωνα, καὶ ἕκαςον τῶν ἀνθρώπων σὺν τοῖς αὐτοῖς καὶ φίλοις καὶ πολίταις· καὶ τὰ αὐτὰ πείσεσθαι καὶ τὰ αὐτὰ μεταχειριεῖσθαι καὶ πᾶσαν πόλιν, καὶ κώμην, καὶ ἀγρὸν ὁμοίως ἀποκαθίςασθαι· γίνεσθαι δὲ τὴν ἀποκατάςασιν τοῦ παντὸς οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ πολλάκις· μᾶλλον δὲ εἰς ἄπειρον καὶ ἀτελεύτητον τὰ αὐτὰ ἀποκαθίςασθαι· τοὺς δὲ Θεοὺς τοὺς μὴ ὑποκειμένους τῇ φθορᾷ ταύτῃ παρακολουθήσαντας μιᾷ περιόδῳ γινώσκειν ἐκ ταύτης πάντα τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι ἐν ταῖς ἑξῆς περιόδοις· οὐδὲν γὰρ ξένον ἔσεσθαι παρὰ τὰ γινόμενα πρότερον, ἀλλὰ πάντα ὡσαύτως ἀπαραλλάκτως ἄχρι καὶ τῶν ἐλαχίστων. καὶ διὰ ταύτην τὴν ἀποκατάςασιν, φασὶ τινὲς τοὺς Χριςιανοὺς τὴν ἀνάςασιν φαντάζεσθαι πολὺ πλανηθέντες· εἰς ἅπαξ γὰρ τὰ τῆς ἀναςάσεως καὶ οὐ κατὰ περίοδον ἔσεσθαι, τὰ τοῦ Χριςοῦ δοξάζει λόγια.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΥΤΕΞΟΥΣΙΟΥ Ο ΕΣΤΙ ΤΟΥ ΕΦ' ΗΜΙΝ. ΚΕΦ. ΛΘ'.

Ο ΠΕΡΙ τοῦ αὐτεξουσίου λόγος, τουτέςι τοῦ ἐφ' ἡμῖν, πρώτην μὲν ἔχει ζήτησιν, εἰ ἔςι τί ἐφ' ἡμῖν.

πολλοὶ

πολλοὶ γὰρ οἱ ἀντιβαίνοντες· δευτέραν δὲ, τίνα ἐστὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν, καὶ τίνων ἐξουσίαν ἔχομεν· τρίτην, τὴν αἰτίαν ἐξετάσαι, δι' ἣν ὁ ποιήσας ἡμᾶς Θεὸς αὐτεξουσίους ἐποίησε. διαλαβόντες οὖν περὶ τοῦ πρώτου πρῶτον εἴπωμεν, ἀποδεικνύντες ὅτι ἐστί τι ἐφ' ἡμῖν ἐκ τῶν παρ' ἐκείνοις ὁμολογουμένων. τῶν γινομένων πάντων ἢ Θεὸν φασὶν αἴτιον εἶναι ἢ ἀνάγκην ἢ εἱμαρμένην ἢ φύσιν ἢ τύχην ἢ τὸ αὐτόματον, ἀλλὰ τοῦ μὲν Θεοῦ ἔργον οὐσία, καὶ πρόνοια· τῆς δὲ ἀνάγκης τῶν ἀεὶ ὡσαύτως ἐχόντων ἡ κίνησις· τῆς δὲ εἱμαρμένης τὸ ἐξ ἀνάγκης τὰ δι' αὐτῆς ἐπιτελεῖσθαι· καὶ γὰρ αὕτη τῆς ἀνάγκης ἐστί. τῆς δὲ φύσεως γένεσις, αὔξησις, φθορὰ, φυτὰ καὶ ζῶα· τῆς δὲ τύχης, τὰ σπάνια καὶ ἀπροσδόκητα· ὁρίζονται γὰρ τὴν τύχην σύμπτωσιν καὶ συνδρομὴν δύο αἰτιῶν ἀπὸ προαιρέσεως τὴν ἀρχὴν ἐχόντων, ἄλλό τι παρ' ὃ πέφυκεν ἀποτελούντων, ὡς τάφρον ὀρύσσοντα θησαυρὸν εὑρεῖν. οὔτε γὰρ ὁ θεὶς οὕτως τέθεικεν ὡς τοῦτον εὑρεῖν, οὔτε ὁ εὑρὼν οὕτως ὤρυξεν ὡς εὑρεῖν θησαυρόν. ἀλλ' ὁ μὲν, ἵν' ὅταν θέλῃ ἀνέληται· ὁ δὲ, ἵνα τάφρον ὀρύξῃ, συνέπεσε δὲ ἄλλό τι παρ' ὃ προῄρηντο ἀμφότεροι. τοῦ δὲ αὐτομάτου τὰ τῶν ἀψύχων ἢ ἀλόγων συμπτώματα ἄνευ φύσεως καὶ τέχνης· τίνι τοίνυν τούτων ὑπαγάγωμεν τὰ διὰ τῶν ἀνθρώπων, εἴπερ ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἔστιν αἴτιος καὶ ἀρχὴ πράξεων; ἀλλ' οὔτε Θεῷ θεμιτὸν ἐπιγράφειν αἰσχρὰς

ἐσθ' ὅτε πράξεις καὶ ἀδίκοις· οὔτε ἀνάγκη, οὐ γὰρ τῶν ἀεὶ ὡσαύτως ἐχόντων ἐστίν· οὔτε εἱμαρμένη, οὐ γὰρ τῶν ἐνδεχομένων, ἀλλὰ τῶν ἀναγκαίων τὰ τῆς εἱμαρμένης ἐστίν· οὔτε φύσει, φύσεως γὰρ ἔργα ζῶα καὶ φυτά· οὔτε τύχῃ, οὐ γὰρ σπάνιοι καὶ ἀπροσδόκητοι τῶν ἀνθρώπων αἱ πράξεις· οὔτε τῷ αὐτομάτῳ, ἀψύχων γάρ ἐστιν ἢ ἀλόγων τὰ συμπτώματα. λείπεται δὴ αὐτὸν τὸν πράττοντα καὶ ποιοῦντα ἄνθρωπον ἀρχὴν εἶναι τῶν ἰδίων ἔργων, καὶ αὐτεξούσιον· ἔτι εἰ μηδεμιᾶς ἐστιν ἀρχὴ πράξεως ἄνθρωπος, περιττῶς ἔχει τὸ βουλεύεσθαι. εἰς τί γὰρ χρήσεται τῇ βουλῇ μηδεμιᾶς ὢν πράξεως κύριος; τὸ δὲ κάλλιστον καὶ τιμιώτατον ἐν ἀνθρώπῳ, περιττὸν ἀποφαίνειν τῶν ἀτοπωτάτων ἂν εἴη. εἰ τοίνυν βουλεύεται, πράξεως ἕνεκα βουλεύεται· πᾶσα γὰρ βουλὴ πράξεως ἕνεκα καὶ διὰ πρᾶξιν. ἔτι ὧν αἱ ἐνέργειαι ἐφ' ἡμῖν, τούτων καὶ αἱ πράξεις αἱ κατὰ τὴν ἐνέργειαν ἐφ' ἡμῖν· ἐφ' ἡμῖν δὲ αἱ κατὰ τὰς ἀρετὰς ἐνέργειαι, ἐφ' ἡμῖν ἄρα καὶ αἱ ἀρεταί. ὅτι δὲ ἐφ' ἡμῖν αἱ κατ' ἀρετὴν ἐνέργειαι, δηλοῖ καὶ τὸ καλῶς ὑπὸ Ἀριστοτέλους λεχθὲν ἐπὶ τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν. ἃ γὰρ ποιοῦντες μανθάνομεν, ταῦτα μαθόντες ποιοῦμεν. κρατεῖν γὰρ ἡδονῶν μανθάνοντες, σώφρονες γινόμεθα· καὶ γινόμενοι σώφρονες, κρατοῦμεν ἡδονῶν. ἔστι δὲ καὶ οὕτως εἰπεῖν. τὸ μελετᾶν καὶ γυμνάζεσθαι παρὰ πᾶσιν ὡμολόγηται ἐφ' ἡμῖν εἶναι. αἱ δὲ μελέται τῶν ἕξεων εἰσὶ

κύριαι·

κυρίαι· τὸ γὰρ ἔθος φύσις ἐπίκτητος. εἰ δὲ κυρία τῆς ἕξεως ἐστὶν ἡ μελέτη, ἐφ' ἡμῖν δὲ ἡ μελέτη, ἐφ' ἡμῖν καὶ ἡ ἕξις. ὧν δὲ ἐφ' ἡμῖν αἱ ἕξεις, τούτων ἐφ' ἡμῖν καὶ αἱ πράξεις, αἱ κατὰ τὰς ἕξεις. ταῖς γὰρ ἕξεσιν αἱ πράξεις πρόσφοροι. ἄρα ὁ δικαίαν ἕξιν ἔχων, δίκαια καὶ πράξει· καὶ ὁ ἄδικον, ἄδικα· ἐφ' ἡμῖν ἄρα τὸ δικαίοις εἶναι ἢ ἀδίκοις. ὅτι δὲ ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ τινὰ, δηλοῦσιν αἱ προτροπαὶ καὶ αἱ παραινέσεις. οὐδεὶς γὰρ ἀνθρώπων προτρέπει μὴ πεινῆν, μὴ δὲ διψῆν, μὴ δὲ ἵπτασθαι· οὐ γὰρ ἐφ' ἡμῖν ταῦτα. δῆλον οὖν, ὅτι ἐφ' οἷς αἱ προτροπαὶ, ταῦτα ἐφ' ἡμῖν ἐστιν. ἔτι εἰ μηδὲν ἐφ' ἡμῖν, περιττοὶ οἱ νόμοι· φυσικῶς δὲ πᾶν ἔθνος νόμοις χρῆται τισὶν, ἐπιστάμενον ὡς ἐξουσίαν ἔχει πράττειν ἃ νομοθετεῖ· καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ἐθνῶν Θεοὺς ἐπιγράφεται νομοθέτας, ὡς Κρῆτες μὲν τὸν Δία, Λακεδαιμόνιοι δὲ Ἀπόλλωνα. φυσικῶς ἄρα πᾶσιν ἀνθρώποις ἡ γνῶσις τοῦ ἐφ' ἡμῖν συγκατέσπαρται. τὰ αὐτὰ δὲ τούτοις ῥητέον ἐπὶ τῶν ψόγων καὶ τῶν ἐπαίνων καὶ πάντων τῶν ἀναιρούντων τὸ καθ' εἱμαρμένην πάντα γίνεσθαι.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΟΤΙ ΕΣΤΙΝ ΕΦ' ΗΜΙΝ ΤΙΝΑ, ΚΕΦ. Μ'.

Ὅτι μὲν ἐστὶν ἐφ' ἡμῖν τινὰ, καὶ ὅτι κύριοι πράξεων τινῶν ἐσμὲν, αὐτάρκως ἀποδέδεικται. λοιπὸν δὲ εἴπωμεν, τίνα ἐστὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν. λέγομεν τοίνυν γενικῶς πάντα τὰ δι' ἡμῶν ἑκουσίως πραττόμενα

τόμενα ἐφ' ἡμῖν εἶναι. οὐ γὰρ ἂν ἑκουσίως ἐλέγετο πράττεσθαι, τῆς πράξεως οὐκ οὔσης ἐφ' ἡμῖν, καὶ ἁπλῶς οἷς ἕπεται ψόγος ἢ ἔπαινος, καὶ ἐφ' οἷς ἐστι προτροπὴ καὶ νόμος· καὶ τοῦτο γὰρ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐδείχθη, κυρίως δὴ ἐφ' ἡμῖν ἐστι τὰ ψυχικὰ πάντα καὶ περὶ ὧν βουλευόμεθα. ὡς γὰρ ἐφ' ἡμῖν ὄντος τοῦ πρᾶξαι τὸ προκείμενον· ἐδείχθη δὲ ἐν τοῖς προλαβοῦσιν ἡ βουλὴ τῶν ἐπίσης ἐνδεχομένων οὖσα. ἐπίσης δὲ ἐνδεχόμενον ἐστὶν ὃ αὐτό τε δυνάμεθα καὶ τὸ ἀντικείμενον αὐτῷ· ποιεῖται δὲ τούτου τὴν αἵρεσιν ὁ νοῦς ὁ ἡμέτερος, καὶ οὗτος ἐστὶν ἀρχὴ πράξεως· καὶ ταῦτα ἐστὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν τὰ ἐπίσης ἐνδεχόμενα, οἷον τὸ κινεῖσθαι καὶ μὴ κινεῖσθαι, ὁρμᾶν καὶ μὴ ὁρμᾶν, ὀρέγεσθαι τῶν μὴ ἀναγκαίων καὶ μὴ ὀρέγεσθαι, ψεύδεσθαι καὶ μὴ ψεύδεσθαι, διδόναι, καὶ μὴ διδόναι, χαίρειν οἷς δεῖ καὶ μὴ χαίρειν, καὶ ὅσα τοιαῦτα ἐν οἷς ἐστι τὰ τῆς κακίας καὶ τῆς ἀρετῆς ἔργα· τούτων γὰρ ἐσμὲν αὐτεξούσιοι. τῶν δὲ ἐπίσης ἐνδεχομένων εἰσὶ καὶ αἱ τέχναι, πᾶσα γὰρ τέχνη περὶ γένεσιν ἐστὶ τῶν ἐνδεχομένων καὶ εἶναι καὶ μὴ εἶναι, καὶ ὧν ἡ ἀρχὴ ἐν τῷ ποιοῦντι, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ ποιουμένῳ. οὐδὲν γὰρ οὔτε τῶν ἀϊδίων καὶ ἐξ ἀνάγκης ὄντων, οὔτε τῶν ἐξ ἀνάγκης γινομένων κατὰ τέχνην γίνεσθαι λέγεται. ἀλλ' οὔτε τῶν γινομένων ἐν τοῖς ἐνδεχομένοις καὶ ἄλλως ἔχειν, ἐν αὐτοῖς δὲ ἐχόντων τὸ ποιητικὸν αἴτιον, ὡς ἐπὶ τῶν ζώων καὶ φυτῶν κατὰ τέχνην τι λέγεται γίνεσθαι. φύσει γὰρ

καὶ οὐ τέχνη. εἰ δὲ τῶν κατὰ τέχνην γινομένων ἔξω-
θέν ἐστι τὸ ποιητικὸν αἴτιον, τίς ἄρα αἴτιος τῶν κα-
τὰ τέχνην γινομένων; ἢ ὁ ποιῶν τεχνίτης; ἐν γὰρ τῷ
τεχνίτῃ τὸ ποιεῖν. οὗτος ἄρα ἀρχὴ καὶ αἴτιος πρά-
ξεων ἐστίν. ἐφ' ἡμῖν ἄρα καὶ αἱ κατὰ τέχνην ἐνέρ-
γειαι καὶ ἀρεταὶ καὶ πᾶσαι πράξεις ψυχικαί τε καὶ
λογικαί. ἐδείχθη δὲ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ποῖαι εἰσὶν
ἐνέργειαι ψυχικαί. οἱ δὲ πολλοὶ νομίζοντες λέγε-
σθαι τὸ αὐτεξούσιον ἐπὶ πάσης πράξεώς τε καὶ
κτήσεως καὶ τύχης, ἀποδοκιμάζουσιν εἰκότως τὸν
λόγον. οἱ δὲ δριμύτεροι καὶ τὸ τῆς γραφῆς εἰς ἔλεγ
χον φέροντες τὸ, οὐκ ἐπ' ἀνθρώπῳ αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ, ”
ὦ βέλτιστοι φασὶ πῶς αὐτεξούσιος ὁ ἄνθρωπος ὁ
πότε οὐκ ἐπ' αὐτῷ ἡ ὁδὸς αὐτοῦ, καὶ μάταιοι οἱ
διαλογισμοὶ τῶν ἀνθρώπων, ὡς μὴ δυναμένων ἡ- ”
μῶν εἰς ἔργον ἀγαγεῖν ἃ διανοούμεθα, καὶ τοιαῦτα πολ-
λά φασιν, ἀγνοοῦντες ὅπως λέγεται τὸ αὐτεξούσιον·
οὐ γὰρ τοῦ πλουτεῖν ἢ πένεσθαι ἢ διὰ παντὸς ὑγιαί-
νειν, ἢ ῥωμαλέους εἶναι κατὰ φύσιν ἢ τοῦ ἄρχειν ἢ
ὅλως τῶν ὀργανικῶν ἢ τυχηρῶν λεγομένων ἀγα-
θῶν, ἢ τῶν κατὰ πρόνοιαν τὸ τέλος λαμβανόντων
ἐξουσίαν ἔχομεν, ἀλλὰ τῶν κατ' ἀρετὴν καὶ κα-
κίαν πράξεων καὶ προαιρέσεων καὶ κινήσεων· καὶ
ὧν ἐξίσης καὶ τὰ ἀντικείμενα πρᾶξαι δυνάμεθα·
ἐπειδὴ πάσης πράξεως προαίρεσις ἡγεῖται· καὶ
οὐ μόνον ἡ πρᾶξις, ἀλλὰ καὶ ἡ προαίρεσις ὑπό-
δικός ἐστι· καὶ τοῦτο δηλοῖ τὸ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ·

ὁ ἐμβλέψας γυναικὶ πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτήν, ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ· καὶ ὁ Ἰὼβ ὑπὲρ τῶν κατὰ διάνοιαν τῶν τέκνων αὐτοῦ πλημμελημάτων ἔθυε τῷ Θεῷ. ἀρχὴ γὰρ ἁμαρτίας καὶ δικαιοπραγίας ἡ προαίρεσις. τὸ γὰρ ἔργον ποτὲ μὲν συγχωρεῖται παρὰ τῆς προνοίας, ποτὲ δὲ κωλύεται· ὄντος γὰρ καὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν, οὔσης δὲ καὶ τῆς προνοίας, ἀνάγκη κατ' ἄμφω τὰ γινόμενα γίνεσθαι· εἰ γὰρ κατὰ τὸ ἕτερον μόνον ἐγίνετο, οὐκ ἦν ἂν τὸ ἕτερον. μικτῶν δὲ ὄντων τῶν γινομένων ποτὲ μὲν κατὰ τὸ ἐφ' ἡμῖν ἀποβήσεται, ποτὲ δὲ κατὰ τὸν τῆς προνοίας λόγον, ποτὲ δὲ κατ' ἀμφότερα. τῆς δὲ προνοίας τῇ μὲν κοινῆς οὔσης, τῇ δὲ ἰδιαζούσης, ἀνάγκη τοῖς καθόλου τὰ κατὰ μέρος ὁμοιοπαθεῖν· τοῦ γὰρ περιέχοντος ξηροῦ ὄντος ξηραίνεται τὰ σώματα, εἰ καὶ μὴ πάντα ὁμοίως· καὶ μητρὸς δὲ οὐκ εὖ διῃτημένης καὶ τρυφώσης ἀκολούθως τὰ τικτόμενα καὶ τοῖς σώμασι δύσκρατα, καὶ ταῖς ὁρμαῖς παράφορα γίνεται. δῆλον οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι συμβαίνει τῇ κράσει σώματος οὐκ εὐτυχεῖ περιπεσεῖν ἢ τῷ κοινῷ τοῦ περιέχοντος, ἢ ἐξ ἑκουσίας διαίτης τῶν γεννησάντων, ἢ καὶ αὐτῶν ἐκείνων ἀπὸ τρυφῆς διεφθαρμένων· ὥστε τὰς κράσεις ἐξ ἑκουσίας ἀρχῆς ἔσθ' ὅτε φαύλας κατασκευάζεσθαι, καὶ μὴ τὴν πρόνοιαν πάντως αἰτίαν εἶναι τῶν τοιούτων. ὅτ' ἂν οὖν ψυχὴ κράσει σώματος ἐνδοῦσα ἐπιθυμίαις ἢ θυμοῖς

ἑαυτὴν

ἑαυτὴν ἐκδώῃ, καὶ ἀπὸ τῶν λυπηρῶν καταπιεσθῇ, ἢ χαυνωθῇ, οἷον πενίας ἢ πλούτου, ἑκούσιον κακὸν ὑφίσαται. ἡ γὰρ μὴ ἐνδοῦσα κατορθοῖ καὶ νικᾷ τὸ δύσκρατον, ὡς ἀλλοιῶσαι μᾶλλον ἢ ἀλλοιωθῆναι· καὶ καθίστησι τὰς ψυχικὰς διαθέσεις εἰς ἐξίαν ἀγωγῇ χρηστῇ καὶ διαίτῃ προσφόρῳ. δῆλον οὖν ἐκ τῶν κατορθούντων, ὡς οἱ μὴ κατορθώσαντες ἑκουσίως ἁμαρτάνουσιν. ἐφ᾽ ἡμῖν γὰρ ἢ συνυφαμεῖν ταῖς δυσκρασίαις ἢ ἀντιβῆναι καὶ κρατῆσαι. οἱ δὲ πολλοὶ τὴν δυσκρασίαν ὡς αἰτίαν τῶν παθῶν προβαλλόμενοι, ἀνάγκῃ καὶ οὐ προαιρέσει τὴν κακίαν ἐπιγράφουσι· καὶ διὰ τοῦτο φασί, μὴ δὲ τὰς ἀρετὰς ἐφ᾽ ἡμῖν εἶναι ἀτόπως λέγοντες.

ΔΙΑ ΠΟΙΑΝ ΑΙΤΙΑΝ ΑΥΤΕΞΟΥΣΙΟΙ ΓΕΓΟΝΑΜΕΝ. ΚΕΦ. ΜΑ'.

ΥΠΟΛΟΙΠΟΝ ἐστὶν εἰπεῖν, διὰ ποίαν αἰτίαν αὐτεξούσιοι γεγόναμεν· φαμὲν τοίνυν εὐθέως τῷ λογικῷ συνεισέρχεσθαι τὸ αὐτεξούσιον, καὶ τοῖς γενητοῖς συμπεφυκέναι μεταβολὴν καὶ τροπήν, μάλιστα τοῖς ἐξ ὑποκειμένης ὕλης γινομένης. ἀρχὴ γὰρ γενέσεως τροπή· ἐξ ἀλλοιώσεως γὰρ τῆς ὑποκειμένης ὕλης, ἡ γένεσις· κατανοήσειε δ᾽ ἄν τις τὸ λεγόμενον, ἀποβλέπων εἴς τε τὰ φυτὰ πάντα καὶ τὰ ζῶα καὶ τὰ χερσαῖα καὶ τὰ ἔνυδρα καὶ πτηνά· συνεχὴς γὰρ ἡ τούτων μεταβολή. ὅτι δὲ τῷ λογικῷ συνεισέρχεται τὸ αὐτεξούσιον, ἐκ τῶν εἰρημέ-

εἰρημένων περὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν εἶναί τι τοῖς μὴ παρέργως ἀκηκόοσιν εὔδηλον ἐστιν. οὐδὲν δὲ ἴσως ἄτοπον καὶ νῦν ὑπομνῆσαι τῶν αὐτῶν, τῆς ἀκολουθίας ἐπιζητούσης αὐτά· τοῦ λογικοῦ, τὸ μέν ἐστι θεωρητικὸν, τὸ δὲ πρακτικὸν· θεωρητικὸν μὲν, τὸ κατανοοῦν ὡς ἔχει τὰ ὄντα· πρακτικὸν δὲ τὸ βουλευτικὸν, τὸ ὁρίζον τοῖς πρακτοῖς τὸν ὀρθὸν λόγον· καὶ καλοῦσι τὸ μὲν θεωρητικὸν, νοῦν· τὸ δὲ πρακτικὸν, λόγον· καὶ τὸν μὲν σοφίαν, τὸν δὲ φρόνησιν. πᾶς δὲ ὁ βουλευόμενος ἐπ' αὐτῷ τῆς αἱρέσεως οὔσης τῶν πρακτέων βουλεύεται, ἵνα τὸ προκριθὲν ἐκ τῆς βουλῆς ἕληται καὶ ἑλόμενος πράξῃ. πᾶσα τοίνυν ἀνάγκη τὸν ἔχοντα τὸ βουλεύεσθαι καὶ κύριον εἶναι πράξεων. εἰ γὰρ μὴ κύριος εἴη πράξεων, περιττῶς ἔχει τὸ βουλεύεσθαι· εἰ δὲ τοῦτο, ἐξ ἀνάγκης παρυφίσταται τῷ λογικῷ τὸ αὐτεξούσιον· ἢ γὰρ οὐκ ἔσται λογικὸν, ἢ λογικὸν ὂν, κύριον ἔσται πράξεων· κύριον δὲ ὂν πράξεων, πάντως αὐτεξούσιον ἔσται· ἐδείχθη δὲ καὶ τὰ ἐξ ὑποκειμένης ὕλης γενητὰ τρεπτὰ ὄντα. ἐξ ἀμφοτέρων ἄρα συνάγεται τὸν ἄνθρωπον ἐξ ἀνάγκης αὐτεξούσιον καὶ τρεπτὸν εἶναι· τρεπτὸν μὲν, ἐπειδὴ γενητὸς· αὐτεξούσιον δὲ, ἐπειδὴ καὶ λογικός. ὅσοι τοίνυν αἰτιῶνται τὸν Θεὸν, ὅτι τὸν ἄνθρωπον οὐκ ἐποίησε κακίας ἀνεπίδεκτον, ἀλλ' αὐτεξούσιον, λανθάνουσιν ἑαυτοὺς αἰτιώμενοι τὸν Θεὸν, ὅτι λογικὸν ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον, καὶ οὐκ ἄλογον· ἀνάγκη γὰρ τῶν

δύο

δύο, τὸ ἕτερον, ἢ ἄλογον γίνεσθαι, ἢ λογικὸν ὄντα καὶ περὶ τὰ πρακτέα συστρεφόμενον αὐτεξούσιον εἶναι. ἐξ ἀνάγκης οὖν πᾶσα φύσις λογικὴ αὐτεξούσιός ἐστι καὶ τρεπτὴ κατὰ τὴν ἑαυτῆς φύσιν· ἀλλ' αἱ μὲν ἐξ ὑποκειμένης ὕλης γινόμεναι κατὰ δύο τρόπους τὸ τρεπτὸν ἔχουσι· κατά τε τὴν ὕλην καὶ κατ' αὐτὸ τὸ γενέσθαι. ὅσαι δὲ οὐκ ἐξ ὑποκειμένης ὕλης ἐγένοντο, καθ' ἕνα μόνον τρόπον τὸν τῆς γενέσεως εἰσὶ τρεπταί· πάλιν δὲ τούτων τῶν ἀΰλων ὅσαι μὲν ἐν τοῖς περιγείοις εἰσὶ τῇ κοινωνίᾳ τῇ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους περὶ τὰ πρακτέα καταγινόμεναι, μᾶλλον εἰσὶ τῶν ἄλλων τρεπταί. ὅσαι δὲ δι' ἀκρότητα φύσεως τῷ Θεῷ κατὰ σχέσιν πλησιάζουσι, καὶ τῇ τούτου κατανοήσει τὸ μακάριον καρποῦνται, πρὸς ἑαυτὰς, καὶ τὸν Θεὸν μόνον ἐστραμμέναι, τῶν μὲν πρακτῶν καὶ τῆς ὕλης παντάπασιν ἑαυτὰς ἀπηλλοτρίωσαν, τῇ δὲ θεωρίᾳ καὶ τῷ Θεῷ προσῳκείωσαν, μένουσιν ἄτρεπτοι· αὐτεξούσιοι μὲν οὖσαι διὰ τὸ λογικὰς εἶναι, οὐ μὲν τρεπόμεναι διὰ τὰς προειρημένας αἰτίας. καὶ θαῦμα γε οὐδέν· καὶ γὰρ τῶν ἀνθρώπων ὅσοι θεωρητικοὶ γινόμενοι τῶν πρακτῶν ἑαυτοὺς ἐχώρισαν, ἔμειναν ἄτρεπτοι. οἶμαι συναποδεδεῖχθαι τοῖς εἰρημένοις· ὅτι τὴν ἀρχὴν αἱ λογικαὶ πᾶσαι φύσεις ἄριστα δεδημιούργηνται· καὶ εἴπερ οὕτω διέμειναν, ὡς ἐξ ἀρχῆς ἐκτίσθησαν, πάσης ἂν κακίας ἐκτὸς ἦσαν· γίνεται δὲ αὐταῖς ἡ κακία κατὰ προ-

αἵρεσιν·

αἵρεσιν· οὕτω γοῦν αἱ μείνασαι κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς γένεσιν, τὸ μακάριον ἔχουσι. μόνοι δὲ ἄγγελοι τῶν ἀσωμάτων ἐτράπησαν, καὶ οὐ δὲ αὐτοὶ πάντες, ἀλλὰ τινὲς ἐξ αὐτῶν. ὅσοι ῥέψαντες πρὸς τὰ κάτω τῶν ἐπιγείων ἔφεσιν ἔχον, τῆς περὶ τὰ ἄνω καὶ τὸν Θεὸν σχέσεως ἀποχωρήσαντες. οὐκοῦν ἐκ τῶν δεδειγμένων δῆλον ἐστὶν, ὡς ἕνεκα τοῦ φύσει τρεπτοὺς ἡμᾶς εἶναι, τὰς δυνάμεις τὰς προαιρετικὰς τρεπτὰς ἔχομεν, οὐ μὴν διὰ τὸ ἔχειν τρεπτὰς δυνάμεις τοῦ κακοὺς ἡμᾶς εἶναι, τὸν Θεὸν ἄν τις αἰτιάσαιτο. οὐ γὰρ ἐν ταῖς δυνάμεσιν εἰσὶν αἱ κακίαι, ἀλλ' ἐν ταῖς ἕξεσιν· αἱ δὲ ἕξεις κατὰ προαίρεσιν· κατὰ προαίρεσιν ἄρα κακοὶ γινόμεθα, καὶ οὐ κατὰ φύσιν ἐσμέν. μάθοι δ' ἄν τις ἀκριβέστερον τὸ λεγόμενον οὕτως. ἐν τοῖς προλαβοῦσιν δύναμιν ἐλέγομεν εἶναι, ἀφ' ἧς ἕκαστον, ὧν ποιοῦμεν, ποιεῖν δυνάμεθα. πᾶσα δὲ προαιρετικὴ δύναμις ἡ αὐτὴ τῶν ἀντικειμένων ἐστί· μία γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ δύναμις τοῦ ψεύδεσθαι καὶ ἀληθεύειν, καὶ μία καὶ ἡ αὐτὴ δύναμις τοῦ σωφρονεῖν καὶ ἀκολασταίνειν. οὐκέτι δὲ ἡ αὐτὴ ἕξις τῶν ἀντικειμένων, οἷον τοῦ ἀκολασταίνειν καὶ σωφρονεῖν ἢ τοῦ ψεύδεσθαι καὶ ἀληθεύειν, ἀλλὰ τῶν ἐναντίων αἱ ἐναντίαι· τὸ μὲν γὰρ σωφρονεῖν τῆς κατ' ἀρετήν ἐστιν ἕξεως· τὸ δὲ ἀκολασταίνειν τῆς κακίας. οὐκ εἰσὶν ἄρα τῶν δυνάμεων αἱ κακίαι, ἀλλὰ τῶν ἕξεων καὶ τῆς προαιρέσεως. οὐ γὰρ ἡ δύναμις

μις

μις ἐστὶν ἡ ἡμᾶς παρασκευάζουσα ἀκολασταίνειν ἢ ψεύδεσθαι, ἀλλ' ἡ προαίρεσις. ἐφ' ἡμῖν γὰρ ἦν ἀληθεύειν καὶ μὴ ψεύδεσθαι. εἴπερ οὖν οὐκ ἔστιν ἡ κακία δύναμις, ἀλλ' ἕξις, οὐχ ὁ τὴν δύναμιν δοὺς αἴτιος ἡμῖν τῶν κακῶν, ἀλλ' ἡ ἕξις ἡ παρ' ἡμῶν καὶ δι' ἡμῶν καὶ δι' ἡμᾶς προσγινομένη. ἐξῆν γὰρ τὴν ἐναντίαν ἕξιν ἐκ τῆς γυμνασίας κτήσασθαι καὶ μὴ τὴν φαύλην· διαφέρει δὲ δύναμις ἕξεως, τῷ πάσας μὲν τὰς δυνάμεις φυσικὰς εἶναι· τὰς δὲ ἕξεις ἐπεισάκτους· καὶ τῷ τὰς μὲν δυνάμεις ἀδιδάκτους εἶναι, τὰς δὲ ἕξεις ἐκ μαθήσεως καὶ ἔθους προσγίνεσθαι. εἰ τοίνυν ἡ δύναμις φυσική τις καὶ ἀδίδακτος, ἡ δὲ ἕξις ἐπίκτητος καὶ διδακτὴ, οὐχ ἡ φύσις αἰτία τῶν κακῶν, ἀλλὰ τὸ κακῶς ἡμᾶς ἤχθαι, καὶ διὰ τοῦτο κακὴν ἕξιν κτήσασθαι· πᾶσα γὰρ ἕξις ἐπίκτητος ἐδείχθη. ὅτι δὲ φύσει εἰσὶν αἱ δυνάμεις, δῆλον ἐκ τοῦ πάντας τὰς αὐτὰς ἔχειν δυνάμεις, πλὴν τῶν πεπηρωμένων. ὅτι δὲ ἕξεις οὐ φυσικαὶ, δῆλον ἐκ τοῦ μὴ πάντας τὰς αὐτὰς ἔχειν ἕξεις. ἄλλοις δὲ ἄλλας· τὰ γὰρ φύσει, τὰ αὐτὰ παρὰ πᾶσιν.

ΠΕΡΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ, ΚΕΦ. ΜΒ'.

ΟΤΙ μὲν αὐτεξούσιός ἐστιν ὁ ἄνθρωπος, καὶ τίνων ἐστὶν αὐτεξούσιος, καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν αὐτεξούσιος γέγονεν, αὐτάρκως ἐν τοῖς προλαβοῦσιν εἴρηται· ἐπειδὴ δὲ οὐ πᾶς ὁ προθέμενος φονεῦ-

σαι, πάντως φονεύει· ἀλλὰ ποτὲ μὲν φονεύει, ποτὲ δὲ οὔ, τῆς προαιρέσεως παρεμποδισθείσης, καὶ μὴ δραμούσης κατὰ σκοπόν· πρόνοιαν δὲ τούτων ἔφαμεν αἰτίαν εἶναι καὶ οὐχ' εἱμαρμένην· ἀκολούθως τοῖς ἐφ' ἡμῖν ἐστιν ὁ περὶ τῆς προνοίας λόγος. διαιρεῖται δὲ οὗτος εἰς τρία· πρῶτον μὲν, εἰ ἔστι πρόνοια· δεύτερον, τί ἐστι· τρίτον, τίνων ἐστίν. ἀλλ' Ἰουδαῖος μὲν οὐδ' ἂν μαινόμενος ἀγνοήσειε, πρόνοιαν εἰδὼς τὰ κατ' Αἴγυπτον θαύματα, ἐπακούσας δὲ τῶν κατὰ τὴν ἔρημον· ἐν οἷς τηλαυγέστερα τῶν ὁρατῶν ἐφάνη τοῖς ἀνθρώποις ἡ πρόνοια· πολλὰ δὲ καὶ ἐν προφήταις καὶ ἐν Βαβυλῶνι καταγνοήσας ἔργα τῆς προνοίας, μηδὲ μίαν ἀμφιβολίαν ἐπιδεχόμενα· Χριστιανοὺς δὲ καὶ ταῦτα μὲν ἅπαντα διδάσκει πρόνοιαν εἶναι· μάλιστα δὲ τὸ θειότατον καὶ δι' ὑπερβολὴν φιλανθρωπίας ἀπιστότατον ἔργον τῆς προνοίας ἡ δι' ἡμᾶς ἐνσωμάτωσις τοῦ Θεοῦ. ἐπειδὴ δὲ οὐ πρὸς τούτοις μόνοις ὁ λόγος, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἕλληνας, φέρε καὶ δι' ἄλλων, οἷς ἐκεῖνοι πιστεύουσιν ἀποδείξωμεν πρόνοιαν οὖσαν. ὅτι τοίνυν ἐστὶ πρόνοια διὰ τῶν αὐτῶν ἄντις ἐπιδείξειε, δι' ὧν ὅτι καὶ Θεός ἐστιν, ἐδείξαμεν. ἡ γὰρ διαμονὴ τῶν ἁπάντων, καὶ μάλιστα τῶν ἐν γενέσει καὶ φθορᾶ καὶ ἡ θέσις καὶ ἡ τάξις τῶν ὄντων ἀεὶ φυλαττομένη κατὰ τὸν αὐτῶν τρόπον καὶ ἡ τῶν ἄστρων φορὰ, μηδὲν μηδέποτε διαλλάττουσα, καὶ ὁ κύκλος τοῦ ἐνιαυτοῦ, καὶ ἡ τῶν ὡρῶν ἀποκατάστα-

σις τῶν τε νυκτῶν καὶ τῶν ἡμερῶν ἡ κατ᾽ ἔτος ἰσότης παρὰ μέρος ἑκατέρας αὐξανομένης τε καὶ μειουμένης οὔτε ἐλάττονι, οὔτε πλείονι μέρει, πῶς ἂν διετέλεσεν ὁμοίως διεξαγομένη, μηδενὸς προνοοῦντος; οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοῖς ἁμαρτήμασιν ἡ παρεπομένη τιμωρία, μᾶλλον δὲ καὶ ἡ τῶν ἁμαρτημάτων αὐτῶν ἀποκάλυψις, ὅταν μηδενὸς ὄντος τοῦ διελέγξαι δυναμένου κατά τινας περιστάσεις ἐμφανίζεται, δείκνυσι πρόνοιαν εἶναι. γέμουσι δὲ τῶν τοιούτων ἱστοριῶν, αἵ τε τῶν Ἑβραίων γραφαὶ καὶ τὰ παρ᾽ ἕλλησι γράμματα. τοιοῦτον γὰρ ἐῤῥέθη τῇ γραφῇ τὸ κατὰ Σωσάνναν πάθος. ἐν δὲ τοῖς παρ᾽ ἕλλησι τὸ κατὰ Ἴβυκον τὸν ποιητήν. φονευόμενος γὰρ οὗτος ὑπό τινων, καὶ μηδένα μηδὲ σύμμαχον μήτε μάρτυρα τῆς ἐπιβουλῆς ἔχων θεωρήσας γεράνους, ὑμεῖς, ἔφησεν, ὦ γέρανοι τιμωρήσατέ μοι τὸν φόνον· τῆς δὴ πόλεως ζητούσης τοὺς φονεύσαντας, καὶ μὴ δυναμένης εὑρεῖν, ἐπιτελουμένου θεάτρου καὶ τοῦ δήμου καθεζομένου, γέρανοι διέπτησαν· θεασάμενοι δὲ οἱ φονεῖς ἐγέλασαν· καὶ ἰδού, εἶπον, αἱ τιμωροὶ τοῦ Ἰβύκου. τῶν δὲ πλησίον καθεζομένων τὶς ἀκούσας ἀπήγγελε ταῖς ἀρχαῖς, καὶ συλληφθέντες ὡμολόγησαν τὸν φόνον. πολλῶν δὲ καὶ ἄλλων τοιούτων ἐστὶ πλῆθος ἀναγεγραμμένον τοῖς παλαιοῖς, ὅπερ εἴ τις βουληθείη συναγαγεῖν, εἰς ἄπειρον μῆκος ἐκτείνει τὸν λόγον. εἰ δὲ μὴ πᾶσι τοῖς ἁμαρτάνουσιν ὁ αὐτὸς τρόπος τῶν ἐλέγχων

ἐπάγεται, ἀλλ' ἔνιοι καὶ διαφεύγειν δοκοῦσι, μηδεὶς ἀρνείσθω καὶ διὰ τοῦτο τὴν πρόνοιαν. οὐ γὰρ καθ' ἕνα τρόπον μόνον ποιεῖται τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ κατὰ πολλοὺς καὶ διαφόροις. οὐχ ἥκιστα δὲ τὸ εἶναι πρόνοιαν δείκνυσιν ἡ τῶν σωμάτων ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ κατασκευὴ καὶ ἀναλογία διὰ παντὸς ὁμοίως φυλαττομένη· παντὶ γὰρ μορίῳ τοῦ σώματος ἐμφαίνεται τῆς προνοίας ἡ προμήθεια. ἅτινα τοῖς φιλοπόνοις ἔξεστιν ἐκ διαφόρων συγγραμμάτων ἀναλέγεσθαι. καὶ ἡ τῶν χρωμάτων δὲ ποικιλία τῶν ἐν τοῖς ζώοις, τὸν αὐτὸν ἀεὶ κόσμον φυλάττουσα κέκραγε πρόνοιαν εἶναι, καὶ τὸ κοινῇ δὲ παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις ὁμολογούμενον τὸ δεῖν εὔχεσθαι καὶ θεραπεύειν τὸ θεῖον, ἀναθήμασί τε καὶ περιμόλοις προνοίας ἐστὶ δηλωτικόν. ἀπρονοήτου γὰρ ὄντος τοῦ παντὸς, τίς ἂν ἢ τίνι τὶς εὔξαιτο; καὶ ἡ σπουδὴ δὲ ἡ περὶ τὰς εὐεργεσίας φυσικῶς ἐν τοῖς ἀδιαστρόφοις σπουδαζομένη τὴν πρόνοιαν ἐμφαίνει· τὸν γὰρ ἐκ ταύτης μισθὸν ἀπεκδεχόμενοι καὶ τοὺς μὴ δυναμένους ἀμείψασθαι, ποιεῖν εὖ προαιρούμεθα. προνοίας δὲ ἀναιρουμένης συγκεχώρηται μὲν ἀδικία τοῖς δυναμένοις ἀδικεῖν, ἀναιρεῖται δὲ ἐλεημοσύνη καὶ Θεοῦ φόβος, συναναιρεῖται δὲ τούτοις ἀρετὴ καὶ εὐσέβεια· εἰ γὰρ μὴ προνοεῖ Θεὸς, οὐ δὲ τιμωρεῖται, οὐ δὲ τοῖς εὖ πράττουσιν ἔπαθλα νέμει· οὐ δὲ τῶν ἀδικουμένων τὰς βλάβας ἀπείργει. τίς ἂν οὖν

προς

προσκυνήσαι Θεὸν μηδὲν εἰς μηδὲν ἡμῖν συλλαμβανόμενον; ἀναιρεῖται δὲ καὶ προφητεία καὶ πᾶσα πρόγνωσις. ἀλλ' οὐ συμφωνεῖ ταῦτα τοῖς καθ' ἑκάστην σχεδὸν ἡμέραν ὁρωμένοις· πολλαὶ μὲν γὰρ ἐν ταῖς χρείαις ἐπιφάνειαι τοῦ θείου· πολλὰ δὲ καὶ δι' ὀνείρων τοῖς κάμνουσι δίδοται βοηθήματα· πολλαί τε προγνώσεις καθ' ἑκάστην γενεὰν ἐξελιχθησαν· πολλοὶ δὲ μιαιφονήσαντες ἤ τι τῶν ἀθεμίτων πράξαντες ἐκδειματοῦνται νύκτωρ τε καὶ μεθ' ἡμέρας. ἄλλως τε ἀγαθός ἐστιν ὁ Θεός· ἀγαθὸς δὲ ὢν εὐεργετικός· εἰ δὲ εὐεργετικός, καὶ προνοητικός. τί δεῖ λέγειν τὰ τῆς κτίσεως ἔργα καὶ τὴν ἀναλογίαν αὐτῆς καὶ τὴν ἁρμονίαν καὶ τὴν θέσιν καὶ τὴν τάξιν καὶ τὴν χρείαν ἣν ἕκαστον παρέχεται τῷ παντί, καὶ ὡς οὐχ οἷόν τε ἄλλως καλῶς ἔχειν παρ' ὃ νῦν ἔχει, καὶ ὡς οὔτε προσθήκην ἐπιδέχεται, οὔτε τῶν ὄντων ἐπιλείπειν τί δύναται; ἀλλὰ τέλεια πάντα καὶ καλὰ σοφῶς τε καὶ προνοητικῶς δεδημιούργηται. ἀλλ' εἰς τὸν τῆς δημιουργίας λόγον ἀναβαλώμεθα τὴν τούτων ἔκθεσιν, ἵνα μὴ πάθωμεν ὅπερ πολλοὶ τῶν περὶ προνοίας γραψάντων πεπόνθασι· τὴν γὰρ κτίσιν ἀντὶ τῆς προνοίας ἀνυμνοῦσι, ποδηγοῦσαν μὲν ἡμᾶς εἰς τὸν περὶ τῆς προνοίας λόγον, κατὰ πολὺ δὲ διαφέρουσαν. οὐ γὰρ ταυτό ἐστι πρόνοια καὶ κτίσις· κτίσεως μὲν γὰρ τὸ καλῶς ποιῆσαι τὰ γινόμενα· προνοίας δὲ τὸ καλῶς ἐπιμεληθῆναι τῶν

γινομένων· οὐ συνυπάρχει δὲ ταῦτα πάντως ἀλ-
λήλοις, ὡς ἔστιν ἐκ τῶν ἀνδρῶν τῶν καθ' ἑκάστην
τέχνην καὶ μέθοδον ἰδεῖν. οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν ἄχρι
μόνου τοῦ ποιῆσαι καλῶς ἵστανται, καὶ οὐδὲν ἔτι
φροντίζουσιν. ὡς τέκτονές τε καὶ γραφεῖς καὶ πλά-
σται. οἱ δὲ μόνον ἐπιμελοῦνται καὶ προνοοῦσιν, ὡς
βουκόλοι τε καὶ ποιμένες. οὐκοῦν καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ
περὶ τῆς κτίσεως λόγῳ δεόντως ἂν ἐπιδεικνύοι-
μεν, ὅτι καλῶς γέγονε τὰ γινόμενα· ἐν δὲ τῷ πε-
ρὶ προνοίας, ὅτι καὶ τῆς μελούσης ἐπιμελείας τυγ-
χάνει μετὰ τὸ γενέσθαι. πῶς οὖν ἄνθρωπος ἐξ
ἀνθρώπου, καὶ βοῦς ἐκ βοὸς ἀεὶ γίνεται, καὶ ἕκα-
στον ἐκ τοῦ οἰκείου σπέρματος φύεται, καὶ οὐκ ἐξ ἄλ-
λου προνοίας ἀπούσης; εἰ γὰρ λέγοι τις, ὅτι κατὰ
τὴν ἐξ ἀρχῆς γένεσιν εἱρμῷ προβαίνει τὸ πρᾶγ-
μα, τοῦτο ἂν εἴη λέγων ὅτι τῇ κτίσει συνυπάρ-
χει πάντως ἡ πρόνοια. τὸ γὰρ εἱρμῷ προβαίνειν
τὸ κτισθὲν, δηλοῖ τῇ κτίσει συγκαταβεβλῆσθαι
τὴν πρόνοιαν. προνοίας γὰρ ἡ μετὰ τὴν κτίσιν δι-
εξαγωγὴ τῶν ὄντων· καὶ οὕτως οὐδὲν ἂν ἄλλο λέ-
γοι ἢ τὸν αὐτὸν εἶναι ποιητὴν ἅμα καὶ προνοητὴν
τῶν ὄντων. τίς δὲ ὁρῶν τὰς μορφὰς τῶν ἀνθρώ-
πων ἐν τοσαύταις μυριάσι διαλαττούσας καὶ μη-
δαμοῦ κατὰ πάντα συμπιπτούσας, οὐ θαυμά-
σειε μὲν τὸ ἔργον, ἀναλογιζόμενος δὲ τὴν αἰτίαν
εὑρήσει προνοίας ἕνεκα τὴν διαφορὰν τῆς μορφῆς
παρηλλαγμένην ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα; σκόπει γὰρ,

εἰ τὸν αὐτὸν ἔσωζον ἀπαραλλάκτως χαρακτῆρα, πόση σύγχυσις τῶν πραγμάτων ἐγίνετο; πόση δὲ ἄγνοια καὶ σκότος κατεῖχε τὸν ἄνθρωπον οὔτε τὸν οἰκεῖον γνωρίζοντα, οὔτε τὸν ἀλλότριον, ἢ πολέμιον ἢ φαῦλον ἀπὸ τοῦ φίλου, καὶ χρηστοῦ διακρίνοντα· πάντα δὲ ἦν ἀληθῶς ὁμοῦ χρήματα κατὰ Ἀναξαγόραν. τούτου γὰρ οὕτως ὄντος οὐδὲν ἐκώλυεν ἀδελφαῖς καὶ μητρᾶσι συγγίνεσθαι, οὐ δὲ ἁρπάζειν, οὐδὲ ἄλλό τι ἀδικεῖν ἐμφανῶς, εἰ πρὸς τὸ παρὸν μόνον διέφυγεν· οὐ γὰρ ἂν ὀφθεὶς ἐγνωρίσθη μετὰ ταῦτα. οὐ δ᾽ ἂν νόμος ἢ πολιτεία συνετάττετο· οὐδὲ πατέρες καὶ παῖδες ἀλλήλοις ἐγίνωσκον· οὐδὲ ἄλλό τι συνέστη τῶν κατὰ τὸν ἄνθρωπον· τυφλὸς γὰρ ἦν ἕνεκα τῶν ἀνθρώπων ὁ ἄνθρωπος, μικρὰ τοῦ βλέπειν αὐτῷ παρεχομένου· πλὴν γὰρ ἡλικίας καὶ μεγέθους οὐδὲν ἄλλο διεγίνωσκε· τοσούτων ἡμῖν ἀγαθῶν γέγονεν ἡ πρόνοια, ποικίλλουσα τὴν μορφὴν τῶν ἀνθρώπων, διὰ παντὸς καὶ πανταχῆ καὶ μηδένα χρόνον τοῦτο παραλείπουσα. ὃ καὶ μέγιστόν ἐστι τεκμήριον τοῦ τυγχάνειν προνοίας καὶ τὰ καθ᾽ ἕκαστα εἰ μέχρι καὶ τοῦ τύπου τῆς διαπλάσεως τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς φωνῆς ἕκαστος γνωρίζεται, καὶ μὴ δι᾽ ἀκριβείας τὸ τοιοῦτον φυλάττεται, ὡς τῆς μορφῆς ἀρκούσης. ἐξ ἐπιμέτρου γὰρ καὶ τοῦτο προσέθηκεν ἡμῖν ἡ πρόνοια τὴν τῶν χρωμάτων διαφορὰν, ἵνα πολυτρόπως βοηθῆται τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἡ ἀσθένεια· οἶμαι

δὲ καὶ τὰ πολλὰ τῶν ζώων τῶν κατ' εἶδος ὁμοσχημόνων, οἷον κορώνη καὶ κόραξ ἔχειν τινὰς κατὰ τὴν πρόσοψιν διαφορὰς, αἷς γνωρίζει κατὰ συζυγίαν ἄλληλα· κορῶναι γοῦν καὶ κόρακες συναγελάζονται μὲν πολλοὶ πολλάκις· γνωρίζονται δὲ κατὰ συζυγίαν, ἑκάστης καὶ ἑκάστου γνωριζόντων τὸν σύζυγον· πῶς δ' ἂν ἐγίνωσκον ἀλλήλοις, εἰ μή τις ἦν ἑκάστῳ χαρακτὴρ ἴδιος, ἡμῖν μὲν οὐκ εὐκρινής, εὐσύνοπτος δὲ φυσικῶς τοῖς ὁμοειδέσι; καὶ τὰ σύμβολα δὲ καὶ φῆμαι καὶ κληδόνες καὶ διοσημεῖαι, (πρὸς ἕλληνας γὰρ ὁ λόγος) κατὰ τὸν οἰκεῖον λόγον ὡς αὐτοὶ φασὶ, τῶν δηλουμένων ὑπ' αὐτῶν τὰς ἐκβάσεις διασώζουσαι, πάντως που προνοίας λόγῳ σημαίνουσι· καὶ τοῖς σημαινομένοις τὰς ἐκβάσεις ἐπαληθεύουσιν.

ΤΙ ΕΣΤΙ ΠΡΟΝΟΙΑ. ΚΕΦ. ΜΓ.

ΑΛΛ' ὅτι μὲν ἔστι πρόνοια, διά τε τούτων δῆλον καὶ τῶν ἑξῆς ῥηθησομένων. εἴπωμεν δὲ τί ἐστι πρόνοια· πρόνοια τοίνυν ἐστὶν ἐκ Θεοῦ εἰς τὰ ὄντα γινομένη ἐπιμέλεια. ὁρίζονται δὲ καὶ οὕτως αὐτήν· πρόνοιά ἐστι βούλησις Θεοῦ, δι' ἣν πάντα τὰ ὄντα τὴν πρόσφορον διεξαγωγὴν λαμβάνει. εἰ δὲ Θεοῦ βούλησίς ἐστιν ἡ πρόνοια, πᾶσα ἀνάγκη κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον καὶ κάλλιστα καὶ θεοπρεπέστατα καὶ ὡς ἂν μόνως καλῶς ἔχοι τὰ γινόμενα γίγνεσθαι, ὡς τὴν κρείττω τάξιν μὴ ἐπιδέχεσθαι· ἀνάγκη δὲ καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι ποιητὴν τῶν ὄντων καὶ προνοητήν. οὔτε γὰρ ἀκόλου-

θον,

θον οὔτε πρέπον, ἄλλον μὲν ποιεῖν, ἄλλον δὲ τῶν γινομένων ἐπιμελεῖσθαι. ἐν ἀσθενείᾳ γὰρ πάντως ὁρᾶται τὸ τοιοῦτον· πολλὴ δὲ καὶ τοῖς ζώοις ἔμφασις ἐναπόκειται τῶν εἰρημένων. πᾶν γὰρ τὸ γεννῆσαν καὶ τῆς τροφῆς ἐπιμελεῖται τοῦ γεννηθέντος· ὁ δὲ ἄνθρωπος καὶ τῶν ἄλλων πάντων τῶν κατὰ τὸν βίον, καθ' ὅσον οἷόντε ἐστὶ, προνοεῖ· τὰ δὲ μὴ προνοοῦντα, δι' ἀσθένειαν οὐ προνοεῖ. δέδεικται οὖν Θεὸς μὲν ὢν ὁ προνοητὴς, πρόνοια δὲ ἡ βούλησις αὐτοῦ.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΤΙΝΩΝ ΕΣΤΙ ΠΡΟΝΟΙΑ, ΚΕΦ. ΜΔ.

ΟΤΙ μὲν οὖν ἐστὶ πρόνοια καὶ τί ἐστιν, εἴρηται. λείπεται δὲ εἰπεῖν τίνων ἐστὶ πρόνοια, πότερον τῶν καθόλου ἢ τῶν καθ' ἕκαστα, ἢ τῶν καθόλου καὶ τῶν καθ' ἕκαστα. Πλάτων μὲν οὖν καὶ τὰ καθόλου καὶ τὰ καθ' ἕκαστα πρόνοιαν διοικεῖν βούλεται, διαιρῶν τὸν τῆς προνοίας λόγον εἰς τρία· πρῶτον μὲν γὰρ εἶναι τὴν τοῦ πρώτου Θεοῦ· προνοεῖν δὲ τοῦτον προηγουμένως μὲν τῶν ἰδεῶν, ἔπειτα δὲ ξύμπαντος τοῦ καθόλου κόσμου, οἷον οὐρανοῦ καὶ ἀστέρων καὶ πάντων τῶν καθόλου, τουτέστι τῶν γενῶν οὐσίας τε καὶ ποσότητος καὶ ποιότητος, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων καὶ τῶν τούτοις ὑποτεταγμένων εἰδῶν· τῆς δὲ γενέσεως τῶν ἀτίμων ζώων τε καὶ φυτῶν καὶ πάντων τῶν ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ τοὺς δευτέρους θεοὺς τοὺς τὸν οὐρανὸν περιπολοῦντας

προνοεῖν· καὶ Ἀριστοτέλης δὲ τὴν τούτων γένεσιν ἀνατίθησιν ἡλίῳ καὶ τῷ ζωδιακῷ κύκλῳ· τῆς δὲ διεξαγωγῆς καὶ τοῦ τέλους τῶν πρακτέων καὶ τῆς τεύξεως τῆς κατὰ τὸν βίον τῶν τε φυσικῶν καὶ τῶν ὑλικῶν τε καὶ ὀργανικῶν καλουμένων ἀγαθῶν, καὶ τῶν τούτοις ἀντικειμένων τὴν τρίτην εἶναι πρόνοιαν Πλάτων ἀποφαίνεται. προΐστασθαι δὲ ταύτης τινὰς τεταγμένους δαίμονας περὶ τὴν γῆν, φύλακας τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, εἶναι δὲ καὶ τῇ δευτέρᾳ καὶ τρίτῃ προνοίᾳ τὸ εἶναι παρὰ τῆς πρώτης, ὡς δυνάμει πάντα παρὰ τοῦ πρώτου Θεοῦ διοικεῖσθαι, τοῦ τάξαντος πρώτους καὶ δευτέρους καὶ τοὺς τρίτους προνοοῦντας. τὸ μὲν οὖν ἀναφέρειν εἰς Θεὸν τὰ πάντα καὶ τῆς ἐκείνου βουλήσεως λέγειν διηρτῆσθαι πᾶσαν πρόνοιαν, ἄξιον ἐπαινεῖν· οὐκέτι δὲ, τὸ δευτέραν λέγειν πρόνοιαν, τοὺς τὸν οὐρανὸν περιπολοῦντας· οὐ γὰρ πρόνοια τὸ γινόμενον, ἀλλ' εἱμαρμένη καὶ ἀνάγκη. ὅπως γὰρ ἂν ἐκεῖνοι σχηματίζωνται, ἀνάγκη καὶ τὰ γινόμενα γίνεσθαι καὶ ἄλλως μὴ ἐνδέχεσθαι. τῶν δὲ κατὰ πρόνοιαν οὐδὲν ὑποπίπτειν ἀνάγκῃ, πάλαι δέδεικται· οἱ δὲ στωϊκοὶ φιλόσοφοι τὴν εἱμαρμένην καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν πρεσβεύοντες, οὐδὲ μίαν χώραν τῇ προνοίᾳ καταλείπουσιν· ἀλλὰ ταῖς ἀληθείαις καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν ἀναιροῦσιν, ὡς ἐδείχθη πρότερον. Δημόκριτος δὲ καὶ Ἡράκλειτος καὶ Ἐπίκουρος οὔτε τῶν καθόλου οὔτε τῶν καθ' ἕκαστα πρόνοιαν εἶναι βούλονται.

ἐπί-

Ἐπίκουρος γοῦν ἔλεγε, τὸ μακάριον καὶ ἄφθαρτον οὔτε αὐτὸ πράγματα ἔχει, οὔτε ἄλλῳ παρέχει. ὥς τε οὔτε ὀργαῖς οὔτε χάρισι συνέχεται· ἐν ἀσθενείᾳ γὰρ πάντα τὰ τοιαῦτα· ὀργὴ γὰρ θεῶν ἀλλότριον· ἐπὶ γὰρ ἀβουλήτῳ γίνεται· Θεῷ δὲ οὐδὲν ἀβούλητον. οὗτοι μὴν οὖν ἀκολουθοῦσι ταῖς ἰδίαις ἀρχαῖς· ἐξ αὐτομάτου γὰρ ἡγούμενοι τὸ πᾶν τοῦτο συστῆναι, εἰκότως ἀπρονόητα φάσκουσιν εἶναι τὰ πάντα· ὧν γὰρ οὐδείς ἐστι δημιουργὸς, τούτων τίς ἂν εἴη προνοητής; δῆλον γὰρ ὡς αὐτομάτως ἀνάγκη φέρεσθαι τὰ τὴν ἀρχὴν αὐτομάτως γενόμενα. δεῖ τοίνυν πρὸς τὴν πρώτην αὐτοῖς ἐνστῆναι δόξαν. ταύτης γὰρ ἀναιρουμένης, ἀρκέσει τὰ ῥηθέντα εἰς ἀπόδειξιν τοῦ πρόνοιαν εἶναι· φυλάξαντες οὖν τοῖς οἰκείοις καιροῖς τὸν τούτων ἔλεγχον, ἔλθωμεν ἐπὶ τὴν Ἀριστοτέλοις δόξαν, καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἀπρονόητα λεγόντων τὰ καθ᾽ ἕκαστα· καὶ γὰρ Ἀριστοτέλης ὑπὸ τῆς φύσεως μόνης διοικεῖσθαι βούλεται τὰ κατὰ μέρος, ὡς ἐν τῷ ἕκτῳ τῶν νικομαχείων ἠθικῶν ὑπηνίξατο· ταύτην γὰρ θείαν οὖσαν καὶ τοῖς γεννητοῖς πᾶσιν ἐνυπάρχουσαν, ἑκάστῳ φυσικῶς ὑποτίθεσθαι τὴν τῶν συμφερόντων αἵρεσιν καὶ τὴν τῶν βλαπτόντων φυγήν. ἕκαστον γὰρ, ὡς εἴρηται, τῶν ζώων καὶ τὸν κατάλληλον ἑαυτῷ τροφὴν ἐκλέγεται, καὶ τὸ συμφέρον μεταδιώκει· καὶ τὰς ἰατρείας τῶν παθῶν φυσικῶς ἐπίσταται. Εὐριπίδης δὲ καὶ Μένανδρος ἐν

ἐνίοις τὸν νοῦν τὸν ἐν ἑκάστῳ φασὶ προνοεῖν ἑκάστου, Θεὸν δὲ μηδένα. ἀλλ᾽ ὁ μὲν νοῦς τῶν ἐφ᾽ ἡμῖν ἐστι μόνων· ἢ γὰρ τῶν πρακτέων καὶ τῶν τεχνῶν, ἢ τῆς θεωρίας. ἡ δὲ πρόνοια τῶν οὐκ ἐφ᾽ ἡμῖν, ὡς τοῦ πλουτεῖν καὶ μή, καὶ ὑγιαίνειν καὶ μή· ὡς οὐδὲν ποιεῖν ὁ νοῦς δύναται, ἀλλ᾽ οὐδὲ ἡ φύσις, ὡς Αριστοτέλης δοκεῖ. εὔδηλα γὰρ καὶ τὰ τῆς φύσεως ἔργα· τί δὲ πρὸς τὸν νοῦν ἢ τὴν φύσιν τὸ ποτὲ τιμωρεῖσθαι τὸν φονέα, ποτὲ δὲ διαφεύγειν; εἰ μή τις λέγοι τὸ μὲν τοῦ νοῦ καὶ τῆς φύσεως προνοίας εἶναι· τὸ δὲ δεύτερον, εἱμαρμένης. εἰ δὲ τὰ κατὰ νοῦν καὶ φύσιν προνοίας ἐστὶ· τὰ δὲ ἐπακολουθοῦντα, τῆς εἱμαρμένης, ἀνήρηται τὸ ἐφ᾽ ἡμῖν. ἀλλ᾽ οὐχ᾽ οὕτως ἔχει. τὰ μὲν γὰρ τοῦ νοῦ τοῦ τε πρακτικοῦ καὶ τοῦ θεωρητικοῦ ἐφ᾽ ἡμῖν ἐδείχθη. οὐ πάντα δὲ τὰ κατὰ πρόνοιαν, τῆς φύσεως, εἰ καὶ τὰ τῆς φύσεως κατὰ πρόνοιαν γίνεται· πολλὰ γὰρ τῶν κατὰ πρόνοιαν οὐκ ἔστι φύσεως ἔργα, ὡς ἐπὶ τοῦ φονέως ἐδείχθη· ἔστι γὰρ μέρος προνοίας ἡ φύσις, οὐκ αὐτοπρόνοια· οὗτοι μὲν οὖν τῇ φύσει καὶ τῷ νῷ τὴν πρόνοιαν ἐπιγράφουσι τῶν καθ᾽ ἕκαστα. οἱ δ᾽ ἄλλοι τῷ Θεῷ μέλειν φασὶ τῆς τῶν ὄντων διαμονῆς, ὥστε μηδὲν τῶν γινομένων ἐπιλεῖψαι, καὶ τούτου μόνου πρόνοιαν ποιεῖσθαι· τὰ δὲ καθ᾽ ἕκαστα φέρεσθαι ὡς ἔτυχε· καὶ διὰ τοῦτο πολλὰς μὲν ἀδικίας, πολλὰς δὲ μιαιφονίας καὶ συλλήβδην εἰπεῖν πᾶσαν κακίαν ἐμπολιτεύεσθαι τοῖς ἀνθρώποις· καὶ

τούτων, ὡς ἔτυχε τινὰς μὲν διαφυγεῖν τὴν δίκην, τινὰς δὲ καὶ κολάζεσθαι, οὔτε τῶν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, οὔτε τῶν κατὰ νόμον πάντως ἀποβαινόντων. ἔνθα δὲ μήτε νόμος, μήτε λόγος κρατεῖ, πῶς ἂν τις φαίη Θεὸν εἶναι τὸν ἐπιμελούμενον; καὶ συμβαίνει τοὺς χρηστοὺς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀδικεῖσθαι καὶ ταπεινοῦσθαι καὶ μυρίοις κακοῖς περιβάλλεσθαι· τοὺς δὲ πονηροὺς καὶ βιαίους αὔξεσθαι δυναστείᾳ καὶ πλούτῳ καὶ ἀρχαῖς καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς κατὰ τὸν βίον ἀγαθοῖς. ἐμοὶ δὲ δοκοῦσιν οἱ ταῦτα λέγοντες πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα τῶν κατὰ τὴν πρόνοιαν ἀγνοεῖν θεωρημάτων, μάλιστα δὲ τῆς ψυχῆς τὸ ἀθάνατον. θνητὴν γὰρ αὐτὴν ὑπολαμβάνοντες εἶναι τῇ ζωῇ ταύτῃ τὰ κατὰ τὸν ἄνθρωπον περιγράφουσιν· ἔπειτα διεστραμμένας ἔχουσι τὰς περὶ τῶν ἀγαθῶν κρίσεις. οἴονται γὰρ τοὺς πλοῦτον περιβεβλημένους καὶ κομῶντας ἀξιώμασι, καὶ τοῖς ἄλλοις ὑλικοῖς ἀγαθοῖς ἐναβρυνομένους εὐδαίμονας εἶναι καὶ μακαρίους. τὰ δὲ τῆς ψυχῆς ἀγαθὰ παρ' οὐδὲν τίθενται πολλῷ μέτρῳ τῶν σωματικῶν καὶ τῶν ἐκτὸς ὑπερέχοντα. κρείττονα γὰρ τὰ τῶν κρειττόνων ἀγαθά. τοσούτῳ τοίνυν ἀρεταὶ πλούτου τε καὶ ὑγείας καὶ τῶν ἄλλων ὑπερφέρουσιν, ὅσῳ ψυχὴ σώματος. τί γάρ τι καὶ μόναι καὶ σὺν τοῖς ἄλλοις αἱ ἀρεταὶ μακάριον ποιοῦσι τὸν ἄνθρωπον· μετὰ μὲν τῶν ἄλλων κατὰ πλάτος, μόναι δὲ καὶ καθ' ἑαυτὰς κατὰ περιγραφήν.

φὴν νοεῖται, ὡς δίπηχυ· τὰ δὲ κατὰ πλάτος, ὡς σωρός. σωροῦ μὲν γὰρ κἂν δύο μεδίμνοις ἀφέλῃς, τὸ λειπόμενον μένει σωρός· καὶ τῆς κατὰ πλάτος δὲ μακαριότητος ἂν ἀφέλῃς τά τε τοῦ σώματος καὶ τὰ τῶν ἐκτὸς ἀγαθὰ, καταλίπῃς δὲ μόνας τὰς ἀρετὰς, μένει καὶ οὕτως τὸ μακάριον· ἡ δὲ ἀρετὴ καὶ καθ᾿ ἑαυτὴν αὐτάρκης ἐστὶ πρὸς εὐδαιμονίαν. πᾶς οὖν ἀγαθὸς μακάριος, καὶ πᾶς κακὸς ἄθλιος, κἂν πάντα συλλήβδην ἔχῃ τὰ λεγόμενα τῆς τύχης ἀγαθά. ἅπερ ἀγνοοῦντες οἱ πολλοὶ μόνους μακαρίους εἶναι νομίζουσι τοὺς εὐσωματοῦντάς τε καὶ πλουτοῦντας. διὸ μέμφονται τὴν πρόνοιαν τὴν οὐ μόνον ἐκ τῶν φαινομένων διοικοῦσαν τὰ καθ᾿ ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν οἰκείαν πρόγνωσιν. εἰδὼς γὰρ ὁ Θεὸς, ὅτι τῷ νῦν χρηστῷ καὶ ἀγαθῷ συμφέρει πένεσθαι· καὶ ὅτι διαφθείρει τὴν γνώμην αὐτοῦ πλοῦτος ἐπεισελθὼν, ἐν τῇ πενίᾳ φυλάττει συμφερόντως αὐτόν· εἰδὼς δὲ πολλάκις τὸν πλούσιον χαλεπώτερον ἐσόμενον, εἰ απανίσθε χρημάτων (λῃστείαις γὰρ ἐπιχειρήσειεν ἢ μιαιφονίαις, ἢ τισὶν ἄλλοις μείζοσι κακοῖς) ἐᾷ τὸν πλοῦτον καρποῦσθαι. οὐκ οὖν πενία πολλάκις ἡμῖν ἐλυσιτέλησε καὶ τέκνα θάψαι καὶ φυγεῖν οἰκέτας· πικροτέρα γὰρ τῆς ἀπωλείας αὐτῶν ἐγένετο ἂν ἡ σωτηρία· φαύλων μὲν τῶν τέκνων, λῃστῶν δὲ τῶν οἰκετῶν γινομένων. ἡμεῖς μὲν γὰρ οὐδὲν τῶν ἐσομένων εἰδότες πρὸς τὰ παρόντα δὲ μόνον βλέποντες, οὐκ ὀρθῶς τὰ συμ-

βαίνοντα

βαίνοντα κρινόμενα· τῷ δὲ Θεῷ καὶ τὰ μέλλοντα ὡς παρόντα ἐστὶν. ἀλλὰ ταῦτα μὲν πρὸς τοὺς καταγινώσκοντας εἴρηται. πρὸς οὓς καὶ τὸ τῆς γραφῆς ἁρμόσειεν ἂν εἰπεῖν, μὴ ὁ πηλὸς ἐρεῖ τῷ κεραμεῖ; καὶ τὰ ἑξῆς. πῶς γὰρ οὐ φευκτὸς ἐστὶν ἄνθρωπος ἀντινομοθετῶν τῷ Θεῷ, καὶ ἀντιπαρακελευόμενος τοῖς τῆς προνοίας ἔργοις, ὁ μηδὲ ταῖς ἀνθρωπιναῖς νομοθεσίαις ἀντιλέγειν τολμῶν; παραλείποντες οὖν τὰ τοιαῦτα πλημμελήματα, μᾶλλον δὲ ἀσεβήματα, δείξωμεν ὡς οὐ καλὸν αὐτοῖς ἀπρονόητα λέγειν τὰ καθ᾽ ἕκαστα, τῶν καθόλου καὶ γενικῶν προνοίας τυγχανόντων· τρεῖς γὰρ ταύτας αἰτίας μόνας ἄντις φαίη, τοῦ μὴ γίνεσθαι πρόνοιαν τῶν καθ᾽ ἕκαστα· ἢ γὰρ ἀγνοεῖν τὸν Θεὸν, ὅτι καλὸν καὶ τούτων ἐπιμελεῖσθαι, ἢ μὴ βούλεσθαι, ἢ μὴ δύνασθαι. ἀλλ᾽ ἄγνοια μὲν καὶ ἀμαθία παντάπασιν ἀλλοτριώτατον τῆς μακαρίας οὐσίας· αὐτὸ γὰρ γνῶσις ἐστὶ καὶ σοφία καὶ ἐπιστήμη· πῶς δὲ ἄνθρωπος εὖ φρονῶν ἀγνοήσειεν, ὡς τῶν κατὰ μέρος πάντων διαφθειρομένων, καὶ τὰ καθόλου διαφθαρήσεται; ἐκ γὰρ τῶν κατὰ μέρος πάντων τὰ καθόλου συνίσταται. ἐξισάζει γοῦν τὰ εἴδη πᾶσιν ὁμοίως τοῖς κατὰ μέρος, καὶ ἀντιστρέφει, καὶ συνδιαφθείρεται καὶ συνδιασώζεται. οὐδὲν δὲ κωλύει πάντα τὰ ἄτομα ἀπολέσθαι, μηδὲ μιᾶς ἄνωθεν κηδεμονίας τυγχάνοντα. τούτων οὖν ἀπολλυμένων καὶ τὰ καθόλου διαφθαρήσεται. εἰ δὲ τούτου προ-

νοεῖν

νοεῖν μόνον φήσουσιν αὐτῶν τοῦ μὴ πάντα τὰ κατὰ μέρος ἀπόλεσθαι, ἵνα σώζηται τὰ εἴδη λανθανούσης ἑαυτοὺς λέγοντες εἶναι τινὰ καὶ τὴν καθ' ἕκαστα πρόνοιαν. τούτων γὰρ προνοῶν, ὡς αὐτοὶ λέγουσι, διαφυλάττει τὰ γένη καὶ τὰ εἴδη. ἄλλοι φασὶν ὡς οὐκ ἀγνοεῖ μὲν, οὐ βούλεται δὲ προνοεῖν. ἀλλὰ τὸ μὴ βούλεσθαι, διὰ δύο γίνεται προφάσεις, ἢ διὰ ῥαθυμίαν ἢ διὰ τὸ ἀπρεπές. καὶ τίς ἂν μαινόμενος ῥαθυμίας αἰτίαν ἐπάγοι Θεῷ; πάλιν γὰρ ὑπὸ δύο τούτων ῥαθυμία τίκτεται, ἡδονῆς καὶ δειλίας· ἢ γὰρ ὑφ' ἡδονῆς τινὸς περιελκόμενοι ῥαθυμοῦμεν, ἢ διὰ φόβον ἀφιστάμεθα. οὐδέτερον δὲ τούτων θεμιτὸν διανοηθῆναι περὶ Θεοῦ. εἰ δὲ ῥαθυμίαν ἐπάγειν παραιτοῖντο, λέγοιεν δὴ μὴ πρέπειν Θεῷ· ἀνάξιον γὰρ εἶναι τῆς τοιαύτης μακαριότητος τοῖς εὐτελέσι καὶ μικροῖς συγκαταβαίνειν, καὶ οἱονεὶ βεβηλοῦσθαι ταῖς ὑλικαῖς τε καὶ προαιρετικαῖς ἀτοπίαις, καὶ διὰ τοῦτο μὴ βούλεσθαι, ἀγνοοῦσι δύο πάθη τὰ χείριστα τῷ Θεῷ περιάπτοντες ὑπεροψίαν καὶ μολυσμόν. ἢ γὰρ δι' ὑπεροψίαν ὁ δημιουργὸς ὑπερορᾷ τῆς ἀρχῆς καὶ διοικήσεως τῆς κατὰ μέρος, ὅπερ ἀτοπώτατον εἰπεῖν, ἢ τὸν μολυσμὸν ἐκκλίνων ὡς αὐτοί φασιν. εἰ δὲ τὴν ἡλιακῶν ἀκτίνων φύσιν ἐχουσῶν ἕλκειν πᾶν τὸ ὑγρὸν οὔ φασι καταμολύνεσθαι τὸν ἥλιον, οὐδὲ τὰς ἀκτίνας αὐτοῦ, ὅταν τοῖς βορβόροις ἐλλάμπωσιν, ἀλλὰ μένειν ἀχράντους καὶ καθαράς, πῶς τὸν Θεὸν

ἡγοῦνται συμβεβηλοῦσθαι τοῖς τῇ δὲ περιττωμένοις; οὐκ ἔστιν ἀνθρώπων φύσιν εἰδότων Θεοῦ ταῦτα τὰ δόγματα· ἀνέπαφον γὰρ καὶ ἀδιάφθορον καὶ ἀμίαντον καὶ πάσης ἀλλοιώσεως κρεῖττον τὸ θεῖον καθέστηκεν. ὁ δὲ μολυσμὸς καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα τροπῆς ἐστιν ἔργα· πῶς δὲ οὐκ ἀτοπώτατον τεχνίτην οἵας δή ποτε τέχνης καὶ μάλιστα ἰατρὸν ἐπιμελούμενον τῶν καθόλου μηδὲν τῶν κατὰ μέρος, μηδὲ τὸ σμικρότατον ἐᾶν ἀτέχναστον καὶ ἀνεπιμέλητον, εἰδότα ὡς εἰς τὸ πᾶν συντελεῖ μέρος; τὸν δὲ δημιουργὸν Θεὸν καὶ τῶν τεχνιτῶν ἀποφαίνειν ἀμαθέστατον; ἀλλ᾽ ἄρα βούλεται μὲν, οὐ δύναται δέ. καὶ πῶς οὐκ ἄντικρυς ἀπεμφαῖνον ἀσθενῆ λέγων τὸν Θεὸν, καὶ ἀδύνατον εὖ ποιεῖν; ἄλλως τε κατὰ δύο τρόπους φαίη τις ἂν τὸν Θεὸν μὴ δύνασθαι προνοεῖν τῶν ἀτόμων ἢ τῷ αὐτὸν μὴ πεφυκέναι, ἢ τῷ τὰ κατὰ μέρος ἀνεπίδεκτα προνοίας εἶναι· ἀλλ᾽ ὅτι μὲν αὐτὸς πέφυκε προνοεῖν, καὶ αὐτοὶ συνομολογοῦσι, δι᾽ ὧν φασιν αὐτὸν τῶν καθόλου προνοεῖν· ἄλλως τε τὰ μὲν καταδεέστερα φθάνειν εἰς τὰ ὑποκείμενα οὐχ οἷα τέ ἐστι. τῶν δὲ κρειττόνων ἡ δύναμις, ἄχρι καὶ τῶν τελευταίων καὶ τῶν ἀναισθήτων σώζουσα κάτεισι. πάντα γὰρ ἤρτηται τοῦ θείου θελήματος καὶ ἐντεῦθεν ἀρύεται τὴν διαμονὴν καὶ σωτηρίαν. ὅτι δὲ καὶ ἡ τῶν ἀτόμων καὶ πεπληθυσμένων ὑπόστασις προνοίας ἐστὶ δεκτική, δῆλον ἐκ τῶν ζώων τῶν ἀρχαῖς τισι καὶ ἡγεμον

μον

μονίαις διοικουμένων. ὧν συναγελαζομένων ὑπό τισιν ἡγεμόσι τέτακται, οἷς ἀκολουθεῖ πειθόμενα. ὡς ἐπὶ τῶν μελισσῶν καὶ μυρμήκων καὶ ἄλλων πλείστων· μάλιστα δ' ἄν τις τοῦτο κατανοήσειεν εἰς τὴν τῶν ἀνθρώπων πολιτείαν ἐμβλέψας. φαίνεται γὰρ τὰς τῶν νομοθετῶν καὶ τὰς τῶν ἀρχόντων ἐπιδεχομένη διοικήσεις καὶ ἐπιμελείας· ἡ δὲ τούτων δεκτικὴ, πῶς ἂν εἴη τῆς τοῦ δημιουργοῦ προνοίας ἀνεπίδεκτος; τεκμήριον δὲ οὐ μικρὸν τοῦ καὶ τὰ καθ' ἕκαστα προνοίας τυγχάνειν, τὸ φυσικῶς ἐγκατεσπάρθαι τοῖς ἀνθρώποις τὴν γνῶσιν αὐτῆς. ὑπ' ἀνάγκης γὰρ συσχεθέντες εὐθὺς ἐπὶ τὸ θεῖον καὶ τὰς εὐχὰς καταφευγόμεθα, ὡς ἂν τῆς φύσεως ἀγούσης ἡμᾶς ἀδιδάκτως ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ βοήθειαν. οὐκ ἂν δὲ ἡμᾶς ἀδιδάκτως ἦγεν ἡ φύσις ἐπὶ τὸ μὴ φύσιν ἔχον γίνεσθαι· καὶ γὰρ ἐν ταῖς ἐξαίφνης ταραχαῖς καὶ φόβοις ἀπροαιρέτως πρίν τι καὶ σκέψασθαι, τὸν Θεὸν ἐπιβοώμεθα. πᾶν δὲ τὶ ὃ τῷ οὖν φυσικῶς ἑπόμενον, ἰσχυρὰν ἔχει τὴν ἀπόδειξιν καὶ οὐδὲ μίαν ἀντιλογίαν ἐπιδεχόμενον· πόθεν οὖν περιήχθησαν ἐπὶ τοῦτον τὸν λόγον οἱ ταῦτα δοξάζοντες; πρῶτον μὲν, τῷ νομίζειν συνδιαλύεσθαι τῷ σώματι τὴν ψυχήν· δεύτερον δὲ, τῷ μὴ δύνασθαι τὸν λόγον ἐξευρεῖν τῆς κατὰ μέρος προνοίας· ἀλλ' ὅτι μὲν οὐκ ἔστιν ἡ ψυχὴ θνητὴ, οὐδὲ μέχρι τοῦ βίου τούτου τὰ κατὰ τὸν ἄνθρωπον ἵσταται, αἵ τε παρὰ τοῖς σοφωτάτοις τῶν ἑλλήνων μετενσωματώσεις δηλοῦσι,

δηλοῦσι, καὶ οἱ λεγόμενοι τόποι ταῖς ψυχαῖς ἀπο-
κεκληρῶσθαι πρὸς τὸν ἑκάστης βίον, καὶ αἱ τιμωρίαι
τῶν ψυχῶν ἃς τιμωροῦνται καθ᾽ ἑαυτάς· ταῦτα
γὰρ εἰ καὶ διαπίπτει κατά τι ἕτερον, ἀλλὰ τὸ τὴν
ψυχὴν εἶναι μετὰ τὴν ζωὴν ταύτην καὶ δίκας ὑπέ-
χειν τῶν πλημμελημάτων συνομολογεῖ. εἰ δὲ ἀ-
κατάληπτος ἐστὶν ἡμῖν τῆς τῶν κατὰ μέρος προνοίας
ὁ λόγος, ὥσπερ οὖν καὶ ἐστὶ κατὰ τό: ὡς ἀνεξερέυνη- „
τα τὰ κρίματά σου καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοί σου, „
ἀλλ᾽ οὐ διὰ τοῦτο δεῖ λέγειν ὡς οὐκ ἔστι πρόνοια. οὐ
δὲ γὰρ ἐπειδὴ τὸ μέτρον τῆς θαλάσσης ἀγνοοῦμεν,
καὶ τὸν ἀριθμὸν τῆς ψάμμου, φαίη τις ἂν μήτε θά-
λασσαν, μήτε ψάμμον εἶναι. οὕτω γὰρ εἴποιεν ἂν μή
τε ἄνθρωπον μή τε ἄλλό τι ζῶον εἶναι· ἐπειδὴ τὸν
ἀριθμὸν τῶν τε ἀνθρώπων, καὶ τῶν ἄλλων ζώων
ἀγνοοῦσι. τὰ γὰρ ἄτομα, ἄπειρα ἡμῖν· τὰ δὲ ἄ-
πειρα ἡμῖν, ἄγνωστα ἡμῖν, καὶ τὰ μὲν καθόλου
πολλάκις λόγῳ γίνεται περιληπτὰ, τὰ δὲ κατὰ μέ-
ρος ἀδύνατον. οὔσης δὲ καθ᾽ ἕκαστον ἄνθρωπον
διττῆς διαφορᾶς, τῆς τε πρὸς ἕτερον ἄνθρωπον· καὶ
τῆς πρὸς ἑαυτόν. πολλὴ γὰρ καὶ ἡ πρὸς ἑαυτὸν ἑκά-
στου καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν ἐναλλαγὴ καὶ διαφορὰ
ἔν τε τοῖς βίοις καὶ τοῖς ἐπιτηδεύμασι καὶ χρείαις καὶ
ἐπιθυμίαις καὶ τοῖς ἐπισυμβαίνουσιν· ἀγχίστροφον
γὰρ τοῦτο τὸ ζῶον ταῖς χρείαις καὶ τοῖς καιροῖς ὀξέως
συμμεταβαλλόμενον. ἀνάγκη καὶ τὴν ἁρμόζου-
σαν ἑκάστῳ πρόνοιαν διάφορον τε καὶ ποικίλην καὶ

πολυσχεδῆ καὶ σύνδρομον τῇ τῶν πεπληθυσμένων ἀκαταληψίᾳ συνεκτείνεσθαι. εἰ δὲ πρόσφορον ἑκάστῳ δεῖ καθ' ἕκαστον πρᾶγμα καὶ οἰκείαν ὑπάρχειν αὐτήν· ἄπειρος δὲ τῶν κατὰ μέρος ἡ διαφορά, ἄπειρος ἅμα καὶ τῆς ἁρμοζούσης αὐτοῦ προνοίας ὁ λόγος· εἰ δὲ ἄπειρος, καὶ ἄγνωστος ἡμῖν· οὐ δεῖ τοίνυν τὴν οἰκείαν ἄγνοιαν ἀναίρεσιν ποιεῖσθαι τῆς τῶν ὄντων κηδεμονίας. ἃ γὰρ σὺ νομίζεις μὴ καλῶς, ταῦτα κατὰ λόγον μὲν τῷ δημιουργῷ ἔγνωσται· σὺ δὲ ἀγνοεῖς τὰς αἰτίας, οὐχὶ κατὰ λόγον φὴς γίνεσθαι. ὅπερ γὰρ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν ἀγνώστων πάσχομεν, τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων τῆς προνοίας. ἐξ εἰκασίας τινὸς καὶ ταύτης ἀμυδρᾶς, συννοοῦμεν τὰ κατ' αὐτήν, εἴδωλά τινα, καὶ σκιὰς τῶν ἔργων αὐτῆς ἐκ τῶν γινομένων κατὰ στοχασμὸν λαμβάνοντες. φαμὲν γοῦν τινὰ γίνεσθαι κατὰ συγχώρησιν τοῦ Θεοῦ· τῆς δὲ συγχωρήσεως εἴδη πολλά, συγχωρεῖ γὰρ πολλάκις καὶ τὸν δίκαιον περιπεσεῖν συμφοραῖς, ἵνα τὴν ἐν αὐτῷ λανθάνουσαν ἀρετὴν ἀναδείξηται ἄλλοις, ὡς ἐπὶ τοῦ Ἰώβ. ἄλλο τε συγχωρεῖ τῶν ἀτόπων τί πραχθῆναι, ἵνα διὰ τῆς πράξεως τῆς δοκούσης ἀτόπου μέγα τι καὶ θαυμαστὸν κατορθώσῃ. ὡς διὰ τοῦ σταυροῦ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων. κατ' ἄλλον τρόπον συγχωρεῖ τὸν ὅσιον πάσχειν κακῶς, ἵνα μὴ ἐκ τοῦ ὀρθοῦ συνειδότος καὶ τῆς δοθείσης αὐτῷ δυνάμεως εἰς ἀλαζονείαν ἐκπέσῃ, ὡς ἐπὶ τοῦ Παύλου. ἐγκατα-

λείπε-

λείπεταί τις πρὸς καιρὸν εἰς διόρθωσιν ἄλλου· ἵνα τὸ κατ᾽ αὐτὸν σκοποῦντες οἱ ἄλλοι παιδεύωνται, ὡς ἐπὶ τοῦ Λαζάρου καὶ τοῦ πλουσίου· φυσικῶς γὰρ ὁρῶντες τινὰς πάσχοντας συςελλόμεθα, ὡς εἴρηται καλῶς τῷ Μενάνδρῳ τὸ,

Φοβούμενοι τὸ θεῖον ἐπὶ τοῦ σου πάθοις.

ἐγκαταλείπεταί τις καὶ εἰς ἄλλου δόξαν οὐ δι᾽ οἰκείας ἢ γονέων ἁμαρτίας, ὡς ὁ ἐκ γενετῆς τυφλὸς, εἰς δόξαν τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου· πάλιν συγχωρεῖταί τις παθεῖν εἰς ἄλλου ζῆλον· ἵνα τῆς δόξης τοῦ παθεῖν μεγαλυνθείσης ἄοκνον τὸ πάθος τοῖς ἄλλοις γένηται ἐλπίδι τῆς μελλούσης δόξης καὶ ἐπιθυμίᾳ τῶν προσδοκωμένων ἀγαθῶν, ὡς ἐπὶ τῶν μαρτύρων καὶ τῶν ἑαυτοὺς ἐπιδεδωκότων ὑπὲρ πατρίδος ἢ γένους ἢ δεσποτῶν. εἰ δέ τῳ δοκόιη παράλογον εἶναι, τὸ εἰς ἄλλου διόρθωσιν πάσχειν κακῶς, γινωσκέτω, ὡς οὗτος ὁ βίος ἀγών ἐστι καὶ στάδιον ἀρετῆς. ὅσῳ τοίνυν μείζοις οἱ πόνοι, τοσούτῳ μείζοις οἱ στέφανοι· καὶ γὰρ τὸ μέτρον τῆς ὑπομονῆς ἡ τῶν ἄθλων ἀντίδοσις. διὰ τοῦτο Παῦλος ἐν μυρίαις συνεχωρήθη γενέσθαι θλίψεσιν, ἵνα μείζονα καὶ τέλειον ἀπολάβῃ τῆς νίκης τὸν στέφανον, πάντα οὖν καλῶς καὶ δεόντως γίνεται τῆς προνοίας τὰ ἔργα. ὅτι δὲ καλῶς καὶ δεόντως καὶ ὡς μόνως ἐπιδέχεται, διοικεῖ Θεὸς τὰ πάντα, δύο τούτοις τοῖς σκοποῖς τις χρώμενος τοῖς παρὰ πᾶσιν ὁμολογουμένοις, ὀρθότατα σκοπήσειεν. ἀγαθός ἐστι καὶ μόνος

σοφὸς. οὐκοῦν διὰ μὲν τὸ ἀγαθὸς εἶναι προνοητὴς εἰκότως ἐστὶ· διὰ δὲ τὸ σοφὸς εἶναι, σοφῶς καὶ ἄριστα τῶν ὄντων ἐπιμελεῖται· εἰ μὲν γὰρ οὐ προνοεῖ, οὐκ ἀγαθός· εἰ δὲ μὴ καλῶς, οὐ σοφός. δεῖ τοίνυν τούτοις προσέχοντα τοῖς σκοποῖς, μηδενὸς καταγινώσκειν τῶν τῆς προνοίας ἔργων, μὴ δὲ βλασφημεῖν ἀνεξετάστως· καλῶς δὲ πάντα ἀποδέχεσθαι· πάντα θαυμάζειν, πάντα πεπεῖσθαι καλῶς καὶ δεόντως γίνεσθαι, κἂν φαίνηται τοῖς πολλοῖς ἄδικα· ἵνα μὴ πρὸς τῇ βλασφημίᾳ πολὺν καὶ τῆς ἀμαθίας ἑαυτῶν καταχέωμεν ψόγον. ὅταν δὲ λέγωμεν πάντα καλῶς γίνεσθαι, δῆλον ὡς οὐ περὶ τῆς κακίας τῶν ἀνθρώπων, οὐδὲ τῶν ἐφ' ἡμῖν ἔργων καὶ παρ' ἡμῶν γινομένων τὸν λόγον ποιούμεθα· ἀλλὰ περὶ τῶν τῆς προνοίας τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν ὄντων. πῶς οὖν ἄνδρες ὅσιοι πικροῖς περιπίπτουσι θανάτοις καὶ σφαγαῖς ἀναιτίαις. εἰ μὲν γὰρ ἀδίκως, διατί μὴ ἐκώλυσεν ἡ δικαία πρόνοια τὸν φόνον; εἰ δὲ δικαίως, ἀναίτιοι πάντως οἱ φονεύσαντες. πρὸς αὐτοὺς ἐροῦμεν, ὅτι καὶ ὁ φονεύσας ἀδίκως φονεύει· καὶ ὁ φονευόμενος ἢ δικαίως φονεύεται ἢ συμφερόντως· δικαίως μὲν ἔσθ' ὅτε διὰ πράξεις ἀτόποις, ἡμῖν δὲ ἀδήλοις· συμφερόντως δὲ, προκαταλαμβανούσης τῆς προνοίας, τὰς μελλούσας ἔσεσθαι παρ' αὐτοῦ κακουργίας, καὶ ὅτι καλὸν αὐτῷ μέχρι τούτου ζῆναι τὴν ζωήν, ὡς Σωκράτει καὶ τοῖς ἁγίοις. ὁ δὲ φονεύσας, ἀδίκως ἐφόνευσεν.

νευσεν. οὐ γὰρ διὰ τοῦτο οὐδὲ ἐξὸν αὐτῷ, ἀλλὰ διὰ κέρδος καὶ λῃστείαν ἑκουσίως· ἐφ' ἡμῖν γὰρ ἡ πρᾶξις. τὸ δὲ πάθος οὐκ ἐφ' ἡμῖν, οἷον τὸ φονευθῆναι· θάνατος δὲ οὐδεὶς κακὸς, εἰ μὴ ὁ δι' ἁμαρτίαν· ὡς δῆλον ἐκ τοῦ θανάτου τῶν ὁσίων ἀνδρῶν. ὁ δὲ ἁμαρτωλὸς κἂν ἐν τῷ σκίμποδι, κἂν αἰφνίδιον ἀπόνως τελευτήσῃ, κακῶς ἀπέθανε, κακὸν ἐντάφιον ἐπαγόμενος τὴν ἁμαρτίαν. ὁ μέντοι φονεύσας, κακῶς ἐφόνευσεν. ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν δικαίως φονευομένων, εἰς τὴν τῶν δημίων ἑαυτὸν κατέταξε μοῖραν· ἐπὶ δὲ τῶν συμφερόντως, εἰς τὴν τῶν μιαιφόνων καὶ ἐναγῶν. τὰ αὐτὰ καὶ ἐπὶ τῶν τοὺς πολεμίους φονευόντων καὶ αἰχμαλωτιζόντων, καὶ πᾶσαν κακίαν ἐργαζομένων κατὰ τῶν αἰχμαλώτων. τὰ αὐτὰ καὶ ἐπὶ τῶν πλεονεκτούντων καὶ ἁρπαζόντων χρήματα· καὶ γὰρ τοῖς ἀφαιρουμένοις ὡς εἰκὸς συμφέρει μὴ κεκτῆσθαι· καὶ οἱ πλεονεκτήσαντες ἄδικοι· διὰ γὰρ πλεονεξίαν, οὐχὶ διὰ τὸ συμφέρειν ἐκείνοις ἀφείλοντο.

ΤΕΛΟΣ.

ERRATA. Pagina 17. versu 20. lege, οἶνος. 19. 18. εἷς γὰρ. 26. 20. καὶ τὰ μελλ. 30. 1. οὐσίας. 31. 1. τρέφεται, πᾶν. 32. 8. ἰσόρηται. 37. 18. κρᾶσιν. 38. 3. οὐ. 39. 5. ἄμορφον. 42. 4. ἀλλ' ἡ. 5. μέτεξιν. 46. 17. πλησμονίας. 47. 22. οἶδε. 48. 2. τὴν τῶν. 50. 26. εἰρηκέναι. 51. 25. ἀχρὴς. μελλ. 54. 22. χρησάμενον. 63. 33. μελαίνης ἢ. 69. 17. ἔχει. 72. 5. β' λαμβ. 80. 3 αὐγὴ. 83. 7. δὲ καὶ. 84. 1. ἐπαμφοτερίζει. 85. 2. ἀβλαβοῦς. 87. 10. δὲ καὶ τὸ. 87. 21. κοινωνίαν. 90. 13. del. καὶ. 94. 16. ἐνόσει δὲ τὴν διάνοιαν· ἄλλοι. 97. 13. ἄπλει. 104. 22. τινῶν εἰσι δύω. 105. 26. ἕτεραι. 106. 5. καὶ τῶν. 107. 19. σωτηρίαν. 114. 23. fort. Αριστοτέλους. 118. 14. συνάγμ. 123. 23. ἀκριβοῦς. 147. 22. ἀκαταναγκας. 155. 5. εὐεξίαν. 20. γενομένοις. 157. 9. τρεπτοί.

C. Plantinus Lectori S.

NON inutilem ſtudioſis viris, neque ingratam rem facturus mihi videbar, ſi, quia Nemeſium nunc primùm in lucem producimus, paucula de ipſo Nemeſio adderem; non vt illum laudem, nam bona merx, vt dicitur, præcone non eget: quid autem hoc commentario in ſimili argumento extat accuratius? ſed, vt quis ille tandem fuerit, verbo indicem. Philoſophum igitur fuiſſe & Epiſcopum liber eiusq́ue index teſtantur: & ex epiſtula hac Nazianzeni, quam hîc etiam adiiciendam putaui, facilè intelligitur, quantæ fuerit auctoritatis ac nominis philoſophus. Ex eadem perſpicuũ eſt eum floruiſſe Imperatore Gratiano ac Theodoſio, quo tempore Maximus etiam philoſophus, Libanius, Baſilius, multiq́ue alij præſtantiſsimi viri viuebant. Meminit ipſe Origenis & Apollinarij, quos adoleſcens vidiſſe fortaſſe potuit. De loco ἐπισκοπῆς nihil comperi. Nunc ad epiſtulam. Vale.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΣ τῷ Νεμεσίῳ.

ΕΙ σοι δοκῶ φορτικὸς συχνὰ ἐπιστέλλων, μὴ θαυμάσῃς, εἰ κατηγορῶ σοῦ πρός σε τὸν δίκαιον δικαστήν. καὶ οἶδ' ὅτι ἀφήσεις με τῆς αἰτίας. αὐτός μοι τοῦ θαῤῥεῖν αἴτιος γέγονας, τῷ προθύμως παρέχειν τὸ αἰτεῖν προκαλούμενος. καὶ θαυμαστὸν οὐδέν. πολλὰ γάρ ἐστιν οἷς προθύμως ἂν δοίης τὴν χάριν, τὸ γῆρας, ἡ ἀῤῥωστία, ἡ κοινωνία τῶν λόγων· εἴπερ τι καὶ τὸ ἡμέτερον ἐν λόγοις· αὐτὸ τὸ ποθεῖν τὴν συντυχίαν, ὑπὸ δὲ τῆς ἀσθενείας κωλύεσθαι, καὶ διαμαρτάνειν τοσούτου πράγματος. ἀλλὰ τίς ἡ πρεσβεία; καὶ εἰ μὲν ἄδικος, αἰσχυνοίμην ἄνδρα τοσοῦτον· εἰ δὲ δικαία, προθύμως ἐπίνευσον. πάλιν ὁ αἰδεσιμώτατος υἱὸς ἡμῶν Θεοδόσιος ἥκει πρὸς τὴν σὴν λογιότητα· ὁ ἐμὸς καὶ σός· σκοπῷ μὲν ἐμός· σὸς δὲ ἱκέτης. ἥκει πρεσβεύων ὑπὲρ ἐλεεινοῦ πράγματος. ὀρφανοὶ κινδυνεύουσι, καὶ τὸ ἀνθρώπινον ἐν μέσῳ ἄδηλον ὄν, εἰς ὃ περιστήσεται. καὶ μετάστασιν αἰδούμεθα πατρὸς, πολλοῖς ὀρφανίαν ἐπικουφίσαντος. μίαν τοῖς πᾶσι κατάθου χάριν· δὸς χεῖρα τῇ συμφορᾷ, ἣν αὐτὸς δοκιμάσειε. δεῖται μὲν γὰρ οὐδεμιᾶς προσθήκης εἰς εὐδοξίαν ἡ σὴ ἀρχή· οὐ δὲ γὰρ λαμπρότητος ἑωσφόρος· εἰ δέ τινα καὶ προσθήκην ζητοίης, οὐκ ἂν μείζων ταύτης εὖ ἴσθι, οὐδὲ λαμπροτέρα γένοιτο, ὡς πολλοὶ τἀληθῆ βουλόμενοι λέγειν, τὴν σὴν καλοκἀγαθίαν διδάξουσιν.

GREGORIVS NAZIANZENVS Nemesio S. D.

SI *molestior crebrioribus fortasse litteris tibi videor, ne mireris velim; cùm tibi obstrepere non erubescam, homini, qui & caussam vides ac rectè diiudicas. Facilè enim, scio, ab hac culpa me liberabis, qui et ipse, vt hæc auderem, auctor fueris, dum me, vt liberè à te quæ velim petam, mones. Neque verò id mirum videri debet. multa sunt enim quibus statim veniã dandam vltrò censeas; senectus, imbecillitas, studiorum communitas (si modò & nos quidquam in litteris possumus) eiusdemque tecum fortunæ amor, licet ab imbecillitate impediar, quo minùs eam consequar. Sed quæ mittendi, inquies, est caussa? Certè si iniusta esset, tanto equidem viro molestus esse vererer: nunc, quia iusta, libenter, quæso, annue. En tibi iterum*

adest, vir præstantiss. omni honore digniss. filius noster Theodosius, meus, inquam, ac tuus: meus quidem instituto; tuus verò vt supplex. Adest igitur miserrimæ profecto rei caussa: pupilli periclitantur; & rerum humanarum hoc est ingenium, vt de exitu semper incerti sumus. alterum accedit malum, quòd parentis mortem metuamus, qui, multis vt leuior esset ea condicio, efficere solet. Vnum igitur omnibus his beneficiũ præsta, opem feras, quæso, calamitati, quam ipse etiã spectare quanta sit possis. Ceterùm etsi bonæ existimationi tuæ in hac dignitate nulla fieri possit accessio: neque enim splendorem quærit lucifer; si tamen accessionem aliquam velis aut quæras, maiorem hac mihi crede, & illustriorem non inuenias, id quod ex alijs etiam, qui modò verum dicere velint, facilè vir clariss. intelliges.

Nicaſius Ellebodius Lectori S.

VAE me ratio ad Nemeſij editionem adhortata ſit, Lector optime, pluribus mihi verbis exponendum eſſe nõ arbitror. Nam ſi quis eſt, qui veteres ſcriptores è bibliothecarum latebris euocari & in aſpectum lucemq́; proferri nolit, aut non magnum iudicio ſuo fructum eorum laudi tribuendum exiſtimet, quorum induſtrię curriculum in hoc genere ſtudiorum elaboret, huic à iudicio & omnino ab humanitate derelicto ſtudere probare ſe nemo debet. ſin producere veterum eruditorum libros, & ad omnium, qui literis ducũtur, cognitionem propagare rectum in primis & reip. fructuoſum omnes iudicant, ſcilicet verboſiùs cõmemorandum mihi non eſt, cur eam

rem

rem ſuſceperim, in qua verſari præclarum eſſe, & hominum vitæ vehementer vtile inter omnes conſtat. Quanquam ego quidem cùm omnium doctorum monumenta, quorum dumtaxat ętas ab noſtra memoria longiùs abfuerit, emi & illuſtrari volo; tum verò eorum maximè, qui de philoſophia & quidem Gręcis literis aliquid prodidere. Nam neq; pręſtantius eſſe quicquam philoſophia poteſt, quippe cuius & præceptis omnis vita ad honeſtatem laudemq; conformatur, & regulis omnium artium & ſcientiarum rationes nituntur: & ſermo Græcus (fieri poteſt vt fallar, dicam tamen quod ſentio) eiuſmodi eſt, vt hoc vno ea, quam probitatis magiſtram & omnium artium reguāl diximus, philoſophia ſe mortalibus explicari, ad omnemq́ue poſteritatem tranſmitti velit: cæterarum gentium linguis

tractari

tractari nolit, vehementerq́ue recuſet. Hoc in genere cùm viderem eſſe Nemeſium qui Grȩcè de prȩcipua ac neceſſaria philoſophiæ parte, & quæ propriè ad nos pertineat, hoc eſt de natura hominis aptè, dilucidè, eruditè, &, in quo plus eſt poſitum, quàm in ceteris omnibus, piè diſſerat; dedi operam, vt & Grȩcum exemplar prodiret in publicum, quod ſexcentis locis, etſi in tam paruo opere credibile vix eſt, mirabiliter mendis inquinatum duorum vetuſtorum codicum ope expurgauimus: & Latina quoq; interpretatio, quo omnium intelligẽtiæ ſeruiremus, adiungeretur. Hæc pauca de cõſilio meo & opera, quam probari tibi cupio, neſcire te nolui. De ceteris, cùm leges, pro arbitrio tuo exiſtimabis. Vale.

De

FINIS.

Nemesij

De natura hominis.

CAP. I.

OMINEM *ex animo intelligente, & corpore rectissimè cõstructum esse, atq; ita quidem rectè ut aliter fieri, ac cohærere non possit, multi, ijq; boni viri existimarunt. Sed cùm hoc habeat controuersiam, quòd intelligens animus dicatur, utrum intelligendi vis ad animum, velut dispar quædam natura, ad disparem naturam accedens, intelligentem eum efficiat: an intelligentiã à seipso, atque suapte natura habeat, atque ut corporis oculus, ita hæc eius pulcherrima pars sit: aliqui, in quibus est Plotinus, aliud esse animum, aliud intelligentiam statuentes, ex tribus hominem constare volunt, corpore, animo, intelligentia. Quos etiam Apollinarius secutus est, Laodiceæ Episcopus: nam hoc opinionis suæ iacto fundamento, reliqua suo dogmati conuenienter astruxit. Nõnulli non separarunt ab animo intelligentiam, sed in ea principatum esse animæ opinantur. Aristoteles verò eam quidem intelligentiam quæ potestate est, una cum homine fabricatam putat: sed eam quæ actu est, extrinsecus se insinuare nobis, neque ad essentiam hominis, sed ad progressionem cognitionis, & contemplationis rerum naturalium, conferre. Nam paucos admodum homines, & eos solos qui se philosophiæ dediderunt, intelligentiam actu habere confirmat. At Plato quod in homine præstantissimum est in-*

tuens, eoq́; nos ad vnius animi diuinitatem, curamq́; conuertens, non quod ex corpore & animo iunctum est, sed animum ipsum tali corpore vtentem, hominem esse dicit: scilicet vt animum nos esse credentes, spretis, & contemptis cupiditatibus corporis, vtpote quæ hominis non sint, qua homo est, sed primario loco animalis, secundario hominis, (quoniam & animal homo est) sola animi bona, virtutes, & pietatem persequamur. Neque tamen certè inter omnes non constat animum corpore potiorem esse, cùm ab hoc corpus velut instrumentum moueatur, Declarat hoc perspicuè mors, siquidem anima seiuncta, omnis motus & muneris expers corpus manet: non aliter atque artifice remoto nullo motu cieri possunt instrumenta. Iam verò illud nemo est qui ignoret, hominem & cum inanimis conuenire, & bestiarum vitæ esse participem, & cum ratione præditorum mente quadantenus coniungi. Nam cum inanimis quidem, conuenit in corpore, & quatuor elementorum temperatione. Cum stirpibus, & in his ipsis, & in altrice & procreatrice anima. Cum rationis expertibus non solùm in his omnibus, sed etiam in motu interiore, in appetitu, in ira, denique in sentiẽdi, spirandiq́; facultate. Hæc enim omnia, communia sunt hominum, et rationis expertium, etsi non omnia omnium. Mente porrò, & ratione, cum corporis expertibus, & intelligentibus naturis coniungitur, cùm ratiocinetur & intelligat & iudicet omnia, & cùm cæteras virtutes sequatur, tum pietatem, in qua virtutum omnium summa est, amplexetur. Quapropter velut in confinio est sensum mouentis, & quæ mente comprehenditur naturæ, quòd, (vt iam explicatum est) corpore, et corporis facultatibus ad cætera animalia, & inanima; ratione ad corpore vacantes substantias accedat. Nam

huius

huius pulcherrimæ fabricæ opifex & sator videtur sensim dispares inuicem naturas aptasse, vt vnum essent omnia, & inter se cognatione quadam tenerentur. Ex quo maximè vnum esse qui vniuersitatem rerum procreauerit, ostenditur. Non enim solùm iunxit singulatim indiuidua, sed etiam omnia quæ vbique sunt aptè inter se composuit. Sicut enim in vnoquoque animali, quæ sensu carent, os, adipem, pilos, & alia eiusdem generis, cum ijs quæ sensum habēt, neruis, carnibus, et similib⁹ cōiunxit: & ex his vtrisque animal conflauit, neque conflauit solùm, sed etiam vnum effecit: sic in reliquis rebus, cuiuscunque sint speciei, fecit, easq; naturæ cum similitudine, tum discrepantia, pedetentim procedente inter se construxit, vt neque multum quæ prorsus sunt inanima, à stirpibus quæ nutrientem habent animam, dissideant: neque rursus hæ à bestijs, & reliquis animantibus quæ anima sentiente instructa sunt: neq; porrò bestiæ, ab intelligentibus naturis planè deiungantur, nulloq; cum eis fœdere & insito naturalíque vinculo colligentur. Lapis enim à lapide differt vi quadam, sed Magnes lapis à natura & vi cæterorum lapidum discessisse videtur, cùm ferrum ad se perspicuè trahat & contineat, id'que velut alendi sui causa facere videatur. Neque id in vno ferro efficiat, sed etiam aliud per aliud cohibeat, quòd omnibus sibi adhærescentibus, vim suam impetrat. Itaque etiam ferrum tenetur à ferro, cùm ipsum à Magnete continetur. Deinceps ædificator mundi Deus à stirpibus ad animalia transiens, non protinus ad gradiendi sentiendi'que vim deuenit, sed gradatim eò & concinnè progressus est. Pinnas enim, & vrticas marinas, velut sentientes arbores effecit, quoniam eas in mari instar stirpium suis radicibus defixit, & testis quasi lignis circundedit, & non

ſecus ac ſi ſtirpes eſſent, immobiles iuſſit conſiſtere: tangendi tamē ſenſum ijs largitus eſt, qui communis eſt omnium animalium: vt, cum ſtirpibus, hoc ipſo quòd fixæ, & ſtabiles ſunt; cum animalibus, ob tangendi ſenſum, ſocietate teneātur. Nam ſpongiam, etſi ad ſaxa inhæret, & contrahi, & aperiri, aut potius dilatari cùm ſenſerit aliquid accedere, ab Ariſtotele eſt traditum. Quocirca hæc omnia eruditi iuncto ex animali & ſtirpibus nomine ζωόφυτα vſurpant. Porrò autem ad primas, & id genus alia, adiunxit ea quæ cōmeant quidem illa de vno loco in aliū, at longè procedere nequeunt, ſed circa vnum eundemq; locum volutantur. Huius generis ſunt pleraq; quibus teſta pro tegmine eſt, & quæ terræ inteſtina nominantur. Atque ita paulatim alijs plures ſenſus, alijs vim progrediendi longiùs, tribuens, ad beſtias perfectiores peruenit: dico autem perfectiores, quæ omnes habent ſenſus, & longè poſſunt procedere. Inde à beſtijs ad animal rationis compos, hoc eſt, hominem progrediens, non continuò eum genuit, ſed prius etiam cæteris animantibus naturalem quandam prudentiam, & artificium, & calliditatem incolumitatis ipſorum cauſa dedit, vt propinqua ratione vtentibus animalibus viderentur. Ac tum demùm illud animal quod verè rationis eſſet particeps hominem procreauit. Eandem progreſſionis rationem in ſonis vocum, ſi quis quærat, inueniet: ex ſimplici ſcilicet & vniuſmodi equorum & boum voce minutatim ad variam & differentem coruorūet mutatricium auium vocem eſſe deductos, quoad explanato & perfecto ſunt hominum ſermone terminati. Explanatam autem & diſtinctam vocem ex cogitatione & ratione aptam eſſe voluit, quòd eam vt animi ſenſus interpretaretur, effinxit. Ita omnia omnibus concinnè aptauit, & colligauit,

gauit, & per hominis procreationem ea quæ intelligentia comprehenduntur & quæ sensu accipiuntur in vnum contraxit, atque coniunxit. Quare rectè Moyses mundi ædificationem exponens, vltimò dixit hominem esse factum, non solùm quòd cùm omnia propter ipsum essent condita, oportebat primùm quæ ad vsum illius pertinebant parata esse; deinde eum qui eis vsurus esset produci, sed etiam quoniam cùm & quæ ratione & quæ cernèndi sensu natura percipitur facta esset, oportebat esse quoddam vinculum vtriusque vt vnum esset hoc vniuersum, sibiq; consentiens, nec à seipso alienum. Proinde homo genitus est, animal quod vtramque naturam coniungeret. Ac sapientia quidem eius qui hunc orbem molitus est Dei, vt breuissimè exponi potuit, hæc est. Itaq; homo inter vtriusque naturæ, vtentis ratione & expertis, fines interiectus, si corporis voluptatibus delinitus eas præoptauerit, bestiarum vitam amplectetur, & in illis numerabitur, & terrenus, vt loquitur Paulus vocabitur, audietq; illud: Terra es & in terram reuertêris, &c. Comparatus est cum iumentis insipientibus, & illorum similis est effectus: sin despectis & pro nihilo ductis omnibus voluptatibus corporis, rationi paruerit, diuinam et Deo acceptissimam, eamq; quæ ad hominem præcipuè pertineat vitam sequitur, & erit velut cœlestis, vt literis sanctis est proditum. Qualis terrenus, tales terreni, qualis cœlestis, tales cœlestes. Est autem naturæ ratione vtentis hoc caput, fugere et auersari quæ mala sunt; sequi & expetere contraria. Bonorum porrò alia in animi & corporis societate cernuntur, (nam & hæc ad animum velut vtentem corpore referuntur) vt virtutes: alia animi ipsius per se nec egentis corpore sunt propria, vt pietas in Deum & rerum cognitio. Itaque qui homi-

nis qua homo est non animal tantùm, vitam volunt degere, virtutes & religionem colunt. Quæ autem ad virtutes & religionem pertineant, postea perspicietur cùm de anima & corpore disseruerimus. Cùm enim nondum sit cognitum, quænam vis sit et essentia animi nostri, non conuenit de vsu eius agere & munere. Hebræi hominem ab initio neque planè mortalem, neque planè immortalem genitum esse aiunt, sed veluti in confinio cadentis, & sempiternæ naturæ esse positum, sic vt si corporis affectionibus se dederet, sub corporis mutationes subijceretur: sin animi bona anteponeret, ad immortalitatem traduceretur. Nam si hominem à primo ortu Deus mortalem procreasset profectò, non postquàm se peccato obstrinxerat, mortis eum condemnasset. Nam mortalem quidem quis mortalitatis condemnat? Contrà si immortalem, neque alimenti egentem fecisset: Nihil enim quod immortale est corporeum alimentum desiderat: neque ita facilè pœnitentia ductus eum qui creatus esset immortalis, continuò mortalem effecisset. Neque enim in angelis qui peccarunt hoc fecit, sed vt ab initio natura immortales sunt creati: ita manserunt, neque peccatorum suorum pœnam mortem, sed aliud supplicij genus exspectant. Quare vel hæc probanda sententia est: vel dicendum mortalem quidem factum esse hominem, sed qui ad perfectionem procedere, ac immortalitatem tandem consequi posset. Quod hanc habet sententiam, potestate hominem esse immortalem procreatum. Quoniam verò non conducebat illi ante partam perfectionem, nosse naturam suam, ligno illi cognitionis interdixit: Erant enim & verò sunt etiam nunc vires in his quæ è terra oriuntur maximè, verùm tunc vt in exordio mundi, cum puræ & incorruptæ essent,

ſent, erant efficaciſſimæ. Erat igitur fructus quidam qui delibatus, illi naturæ ſuæ cognitionem afferret. Nolebat autem Deus ipſum, antequàm perfectus & abſolutus eſſet, noſſe naturam ſuam, ne vbi multa ſibi deeſſe cognoſſet, animi curam vſui cultuí que corporis poſthaberet. Hanc ob cauſam ne cognitionis lignum attingeret, prohibuit. Verùm vbi non obtemperaſſet, ſé que ipſe cognouiſſet, & à perfectione remotus eſt, & quæ ad corpus vſui eſſent, deſiderauit: Itaque ſtatim quo ſe tegeret, quæſiuit. Ait enim Moyſes, illum ſe eſſe nudum cognouiſſe. Prius enim apud ſe non erat, & in ſuiipſius ignoratione verſabatur. Cùm igitur à perfectione eſſet reiectus, item ab immortalitate depulſus eſt: quæ tamen poſtea Dei beneficio recipietur. Poſt hunc caſum conceſſum eſt vt carnibus veſceretur, cùm prius ſolis iꝫs quæ è terra naſcerentur contentum eſſe iuſſiſſet: Ea enim in Paradiſo erant. At deſperata perfectione, de cætero vt quibus vellet frueretur indulſit. Cùm autem ex corpore homo conſtet, omne porrò corpus ex quatuor elementis conflatum ſit, neceſſe eſt quæ affectiones elementis conueniunt, eaſdem in hominem cadere, ſectionem, commutationem, fluxum, quæ ſunt ſolius corporis. Ac commutatio quidem in qualitate, fluxus in exinanitione perſpicitur. Exhauritur enim ſemper animal cùm per aperta; tum per occulta foramina qui pori dicuntur, de quibus poſterius dicemus. Neceſſe igitur eſt paria iꝫs quæ exhauriuntur ſummitti, aut morte diſſolui animal, inopia eorum quæ ſufficiantur. quoniam autem ſicca ſunt, & humida, & ſpiritus, quæ exhauriuntur, neceſſe eſt & ſicco & humido cibo indigeat animal, & ſpiritu. Cibus autem et potus per elementa nobis comparantur, ex

quibus etiam concreti ſumus. Alitur enim vnumquodq; naturæ ſuæ accommodato, & ſimili; curatur contrario. Elementorum verò partim proximè, partim alijs quibuſdam naturis intercedentibus aſſumimus; vt aquam aliquãdo per ſe; aliquando per vinum, oleum, & omnia quæ humidi fructus appellãtur: Nihil enim aliud eſt vinum quàm aqua è vite certa quadam qualitate affecta. Similiter igne vtimur aliquando proximè, dum ab eo calefimus; aliquando per ea quæ edimus, vel bibimus: In omnibus enim vel magna vel parua ignis pars inſperſa eſt. De aëre idem ſentiendum eſt. Nam proximè quidem eò fruimur, quòd reſpiramus, quòd circumfuſum nobis habemus, quòd in comedendo & bibendo ducimus: Per alias verò naturas omnes quibus alimur. Terra autem per ſe nos quidẽ nullo modo, ſed ſemper alijs quibuſdam interpoſitis veſcimur: Terra enim frumentum fit, frumentum autem nobis cibus eſt. Galeritæ enim, & columbæ ſæpè etiam perdices terram edunt. At homo per ſemina, arborum baccas, carnes. Sed quoniam non ſolùm propter decẽtiam, ſed etiam propter tangendi ſenſus excellentiam, quo maximè omnibus animalibus homo præſtat, neq; corio nos obduxit, vt boues et cætera quæ craſſa cute veſtita ſunt: neque pilis magnis et denſis, vt capras, oues, lepores: neque cortice, vt ſerpentes, & piſces: neque teſta molliore, vt carabos: neque pennis, vt aues: neceſſariò, veſtitu opus habuimus, qui cum ijs quæ cæteris animantibus tribuit compenſaretur. Atque hæ quidem cauſæ ſunt cur alimento & amictu nobis opus ſit. Tectum verò, cum iiſdem de cauſis ob quas & veſtitu & victu indiguimus; tum maximè ad fugiendum ferarum impetum opus eſt. Medicos autem & curationem, propter malas temperationes qualitatum, & diſſolutionem continua-

tinuationis corporis, requirimus. Mutatio autem cùm in qualitate fiat, necesse est per contrariam qualitatem ad aptam compositionem humorum, constitutionem corporis redigere. Non enim, vt opinantur quidam, medicis propositum est corpus concalefactum refrigerare, sed ad bonam temperationem traducere: Si enim refrigerarent, in contrarium morbum habitus corporis verteretur. Quare cõcluditur, homini cibo & potione opus esse, propter exinanitiones, & discussiones: vestitu, quoniam à natura nullo valido amictu munitus est: domo, propter malas temperationes aëris, & feras: curatione, ob mutationes qualitatum, & sensum, qui corpori ingeneratus est. Si enim sensus nobis non adesset, neque doleremus, neque curationis indigeremus: Si autem non doleremus, vtique periremus, neque in ignoratione mali morbum curaremus. Iam verò propter artes, & scientias, & vtilitates quæ ab his manant, indigemus alter alterius opera, & idcircò vnum in locum multi conuenimus, & ad vitæ vsus, res inter nos rationesq́; cõtrahimus. Quem conuentum, & coniunctionem ædium, ciuitatem vocauimus, vt è propinquo non longè mutua cõmoda caperentur. Naturâ enim animal congregabile & ciuile homo factus est. Nam in nemine vno, ad omnia satis præsidij est. Itaque perspicuum est, ciuitates propter commercia & disciplinas esse constitutas. Est autem duplici honoris & muneris genere homo affectus, quòd & ipse solus pœnitentia veniam peccatorum impetrat, et eius vnius corpus quamuis mortale & caducum, æternum, & immortale redditur: Quorum alterum quod ad corpus pertinet propter animum: alterum quod ad animum propter corpus consecutus est. Solus enim homo inter omnia quæ ratione sunt prædita habet hoc præcipuum, vt eius erra-

tum pœnitentiæ condonetur : Nam neq; dæmones, neq;
angeli, per pœnitentiam delictorum veniam impetrare
poſſunt. In quo maximè iuſtus & miſericors Deus &
oſtenditur & dicitur. Nam angeli cùm nullam habeãt
cauſam neceſſariam quæ ad peccandum impellat; ſed na
tura omni affectione corporis, & inopia & voluptate va
cent, meritò per pœnitentiã ad veniam aſpirare non poſ-
ſunt. At homo non modo rationis particeps, ſed etiã ani-
mal eſt, & neceſſarij vitæ vſus animalis, motusq́; turbi-
di perſæpè rationem attentant, atque labefactant. Qua-
re cùm ad ſanitatem redit, & declinatis turbulentis ani
mi motionibus, virtutem complectitur, iuſta illi miſe-
ricordia, id eſt, venia tribuitur. Atque vt proprium
eius naturæ ridere eſt : nam & ſoli adeſt, & omni, &
ſemper; ita in rebus non naturæ lege, ſed Dei erga nos
beneficio conſtitutis, proprium eſt hominis, præ omnibus
quæ ratione ſunt prædita, vt per pœnitentiam omni cul-
pa liberetur. Nam ſoli homini, & omni, & ſemper, quo-
ad in terris viuit hoc datum eſt. Nam morte obita non
item. Quomodo etiam angelos, nonnulli volunt non am-
plius poſtquàm lapſi ſunt conſequi veniam per pœniten-
tiam : Mors enim illorum lapſus eſt. Sed ante lapſum,
ad ſimilitudinem vitæ hominum, etiam ipſis veniam
Deum daturum fuiſſe : Nunc verò, cùm non pœnituerit
eos erratorum ſuorum, æternis, nec vlla venia remitten-
dis ſupplicijs, ſuisque meritis congruentibus multantur.
Quapropter hinc intelligitur, qui pœnitentiam reſpu-
unt, eos præcipuum munus & proprium hominis tolle-
re. Eſt hoc quoque in homine proprium, & eximium,
quòd in omni genere animantium, eius vnius corpus,
à morte excitatur ad vitam, & ad immortalitatem
contendit. Quod quidem, propter animi immortalitatẽ;

vt

vt illud alterum, propter corporis imbecillitatem, & perturbationes, quibus plurimis iactatur, adeptus est. Solius quoque hominis est, artium, & scientiarum cognitio, & harum ipsarum artium exercitatio. Quamobrem hominem definiunt sic, Animal rationis particeps, mortale, mentis, & scientiæ capax. Animal, quoniam homo substantia est animata, sentiens; quæ animalis definitio est. Rationis particeps, vt separetur ab his quæ ratione carent. Mortale, vt ab immortalibus quæ ratione vtuntur, seiungatur. Mentis & scientiæ capax, quoniam discendo artes, & scientiæ parantur. Etsi enim naturalis facultas in nobis est mentis artiumque capax, earum tamen vsum & exercitationem disciplina acquirimus. Quanquàm hanc partem, additamentum definitionis aiunt esse, quòd nihilo minus, vt ea absit, definitio consistat. Sed quoniam sunt qui nymphas, & alia quædam dæmonum genera inducant, viuentia quidem illa ad longum tempus, non tamen immortalia, vt ab his hominem secernant, addiderunt ad definitionem, mentis capax, atque scientiæ. Nihil enim illa discunt, sed natura sciunt, quæ sciunt. Porrò autem Hebræorum dogma est, hanc rerum vniuersitatem hominis causa ædificatam esse, vt quæ tergo gestandis oneribus apta sunt: & boues qui ad agri cultionem sunt vtiles proximè hominum causa, fœnum illorum. Quæ enim facta sunt, alia propter se, alia aliorum causa, facta sunt: propter se, omnia quæ ratione vtuntur: aliorum causa, cum quæ ratione, tum quæ anima carent. Quòd si hæc aliorum causa sunt genita, age quorum causa sint genita videamus. An igitur angelorum? at hoc quidem nemo qui sapiat dixerit: quæ enim propter

alia sunt effecta, propter eorum cohærentiam & permanentiam & oblectationem, comparata sunt: aut enim propagandi generis gratia, aut cibi, aut tegumenti, aut curationis, aut voluptatis, & requietis. At verò angelus nihil horum desiderat, neque enim genus suum propagat, neque corporeo alimento neque tegumento, neque reliquis opus habet. Sin autem horum angeli non indigent, equidem multo minus alia vlla natura quæ angelis sit præstantior. Ut enim quidq; excellit maximè, ita ab inopia & indigentia est remotissimũ. Itaq; quærenda natura est, quæ & rationis sit particeps & his quæ iam enumerauimus opus habeat. Quæ igitur alia si hominem prætermittamus, talis queat existere? Quare efficitur hominis causa, & quæ inanima sunt, & quæ ratione carent, esse procreata. Quod quoniã ita est, ei imperium in illa omnia mandatum est. Officium autem eius qui imperat est, pro modo suæ inopiæ vti ijs quibus imperet. Neque intemperanter & contumeliosè ad luxum abuti, aut ijs grauem esse, atque molestum. Ergo in vitio sunt, qui bestijs non rectè vtuntur: non enim imperantis, aut omnino iusti hominis munere funguntur, quando vt traditur diuinis literis, Iustus miseretur animarum iumentorum suorum. Sed fortasè dicet quis, nihil alterius causa, sed quodq; propter se factũ esse. Quocirca seiunctis primùm animatis ab inanimis, consideremus an fieri possit, vt inanima suam ob causam creata sint. Si enim propter se ipsa, quomodo aut vnde nutrientur animalia? Videmus enim naturam suppeditare animalibus pastum è terra, fructus, & stirpes; exceptis paucis, quæ carnem vorant, quæ tamen ipsa pascuntur animalibus quibus terra cibus est, vt lupi, & leones, agnis, capris, suibus, ceruis: aquilæ, perdicibus, palumbibus, leporibus,

poribus, & eiusmodi quæ terræ fructibus aluntur. Nam pisces qui inter se alius alium vorant, non omnes in carnem grassantur: sed hæc carnis appetitio insistit in iis quæ pascũtur alga, & aliis quibusdã quæ in aqua nascuntur. Nam si omnia piscium genera carne vescerentur, nullumq; esset quod à carne abhorreret, ne ad exiguum quidem tempus suffecissent, ac iamdudum alia mutuis cædibus, alia cibi inopia periissent. Quod ne eueniat, aliqui pisces à carnibus se abstinent, & marinam, vt ita dicam, herbam depascunt, vt ex ipsis etiam cæteri sustententur. Horum enim pabulum alga est, ipsi aliorum, & isti rursus aliorum, vt vltimorum alimento quod perpetuò, è terreno illo quod in mari est, suggeritur, reliqui incolumes conseruẽtur. Ratio igitur edocet, stirpes non suæ causa, sed ob victum & naturam hominum & cæterorum animalium ortas esse. Idq; si verum est, dubium non est, quin etiam causæ illarũ accretionis, & ortus, propter eadem animalia constitutæ sint. Ergo stellarum motus, & orbes cœlestes, & anni tempora, & imbres, & omnia talia propterea instituta sunt, vt alimentis continenter velut in orbem suppeditantibus nullo tempore eorum natura occidat, quæ fructibus vescuntur: vt illa quidem propter fructus, fructus autem, animalium causa, & hominum reperiantur. Reliquum est videre beluæ & mutæ pecudes suáne causa, an hominis gratia generatæ sint. Verùm fortasse absurdum sit, quæ prudentia vacent & naturali solùm appetitione viuant, & terram prona intueantur, & seruitutem figura sui corporis declarent, dicere propter se esse producta. Cùm autem multa sint quæ hac de re dici possint, & ferè proprium opus propter multitudinem desiderent: nec institutum nostrum huius temporis longitudinem orationis patiatur, ad pauca, eaq'ue

quæ

quæ pondus aliquod habeant veniendum est. Itaque si in hominem vt in imaginem intuentes, ea quæ externa sunt contemplabimur, ex ipsa essentia earum rerum quæ quæruntur, argumentum concludemus. Videmus in nostra anima, partem eam quæ rationis est expers, eiusque item duas partes iram, & cupiditatem seruire rationi; itaque rem comparatam, vt hæc imperet, illa pareant; hæc iubeat, illa iussis obsequantur, & presto sint, velut ministræ, ad omnes vsus quos ratio ostenderit, cùm quidem homo in naturæ lege perstiterit. Quòd si ratio quæ in nobis est imperat rationis expertibus animæ partibus quæ in nobis sunt, nónne verum est, etiam eorum expertium rationis quæ extra sunt eam esse dominam, & illa ad eius vsus esse comparata? Natura enim ita statutum est, vt quod rationis est expers, rationi seruiat, vt ex eo quod in nobis vsu venit probatũ est. Ostendit idem multorum animalium structura ad hominum ministerium fabricata boum, omniumq; quæ tergo gestant ad colendos agros, & vectiones: plerarumq; volucrium, et aquatilium, & terrestrium, ad vescendi voluptatem: imitatricium auium, ad delectationem, & animi remissionem. Sin aliqua sunt quæ hos fructus non ferant, contraq; perniciem homini important, sciendum est cum quæ ad hominũ vsus valent, primario loco creata essent, tum cætera omnia quæ natura ferebat, esse cõdita: vt ne res vlla quæ fieri posset ab hoc opificio abesset. Quanquã ne ista quidem planè eiusmodi sunt, vt nullã ex ijs homo vtilitatem capiat. Nam etiam venenatæ bestiæ emolumentum illi faciunt, propterea quòd eis ad curanda vulnera ab illis ipsis illata, cæterosq; morbos sanandos abutitur. Tales sunt theriacæ quædam compositiones, quæ vocãtur, quas ratio excogitauit vt per eas etiam illis dominaretur, &

velut

velut à deuictis hostibus cõmodum perciperet. Sed habet homo infinitas vires his contrarias à Deo acceptas, quibus arcere, & vlcisci & corrigere eorum iniurias possit. Alia enim alios vsus habent, communiter tamen omnia ad hominis commoditatem natura conferunt, etiam illa quorũ alioqui nulla vtilitas appareat. Verùm hæc sic accipienda sunt, vt ad præsentem vitæ nostræ statũ referantur. Nam antiquitus quidẽ nullum cæterorũ animalium hominem audebat lædere, sed omnia illi seruiebant, et imperio parebant quoad suos ipse turbidos animi motus, & partẽ illam à ratione vacuã, in potestate habebat. Cùm verò non ratione regeret cõmotiones illas turbulentas, sed illis se ipse dederet, meritò etiã ab extraneis feris superatus est. Nam peccatum bestiarum nocumenta comitata sunt. Quod ita esse, patet ex his qui castè & innocenter vixere, quos bestiarum conatus refutasse scimus, vt Danielem leonũ, Paulum morsum viperæ. Quis ergo huius animalis nobilitatẽ dignè admirari possit? quod in seipso mortalia cum immortalibus copulat, & ratione vtentia cum rationis expertibus coniungit: Quod in sua ipsius natura omnium rerum creatarum speciem gerit, qua de causa paruus mundus dictus est: Cui tam egregiè Deus consuluit, cuius gratia omnia et præsentia et futura sunt, cuius causa etiam Deus homo factus est: quod mortalitatem effugit, & ad immortalitatẽ tendit, in eaq; acquiescit: quod ad imaginem, & formam Dei factum, imperat cœlorum orbibus: cum Christo beatã vitam ducit: Dei filius est: omni potestati, & dominatui præest. Quis huius animantis præstantiã, & ornamenta quibus cætera vincit animalia, oratione cõsequatur? maria trãsmittit, animi contemplatione cœlos peragrat, siderũ cursus, & interualla, & magnitudines intelligit: terra & mari

potitur

potitur, feras & cete contemnit: Omnem ſcientiam, omnem artem, omnem doctrinam rectiſſimè tractat: abſentes quos vult, nihil impediente corpore per literas conuenit: prædicit futura: omnibus imperat: omnibus dominatur: omnibus fruitur: cum angelis, & Deo colloquitur: cæteris rebus creatis mandat quæ vult: dæmonibus imperat: rerum naturam indagat: Dei eſſentiam ſtudioſè inueſtigat: domus & templum Dei fit; & hæc omnia per virtutes, & pietatem adipiſcitur. Sed ne videamur aliquibus ineptè hominis laudes pertexere, neque ſolam eius naturam exponere, quod nobis erat propoſitum, hîc orationem terminabimus: etſi maximè dum eius naturæ præſtantiam explicamus ipſam naturam exponimus. Proinde excellentiæ naturæ noſtræ conſcij, & ſtirpem nos eſſe cœleſtem quãdam ſcientes, ne dedecoremus naturam, neq; tantis muneribus indigni iudicemur, aut pro caduca, & breui voluptate, ad omnem æternitatem duraturam lætitiam proijcientes, tanta nos poteſtate, tanta gloria, tanta beatitudine ſpoliemus, imò potius per honeſtas & cum virtute coniunctas actiones, per fugam vitiorum, per propoſitum, & voluntatem bonam, quam in primis adiuuare Deus ſolet, & per preces, nobilitatem & dignitatem noſtram tueamur. Sed de his ſatis. Quoniam autem hominem ex animo conſtare & corpore, communis omnium ſentẽtia docet, age vt diſtributè procedat oratio, prius de anima tractemus, ſed ita vt ſubtiles & ſpinoſas admodum & vulgo ad intelligendum difficiles quæſtiones prætermittamus.

De anima. CAP. II.

DE anima omnium ferè veterum rationes inter ſe diſſentiunt. Democritus enim, & Epicurus & omnis Stoicorum philoſophorum chorus, corpus eſſe animam

dicunt,

dicunt. Et hi ipsi qui corpus esse animam volunt, de eius essentia inter se non conueniunt. Stoici enim spiritum aiunt esse animam concalefactum & igneum. Critias sanguinem. Hippon philosophus aquam. Democritus ignem: etenim globosas indiuiduorum corpusculorum figuras concretas ignem, animamq́ efficere. Heraclitus vniuersi quidem animam, exhalationem esse humidorum: animalium autem animam, cùm ab exteriori exhalatione, tum ab ea quæ in ipsis est animalibus eiusdem cum illa generis ortam esse auctor est. Inter eos etiam qui sine corpore animam dicunt, infinita dissensio est: quòd alij, eam substantiam, & immortalem confirment: alij, etsi corporis sit expers, substantiam tamen, & immortalem negent. Thales enim princeps dicendi fuit, animam semper moueri, & per se moueri. Pythagoras numerum asseruit seipsum mouẽtem. Plato substantiam quæ sub intelligentiam cadat, per seq́ ad numerum harmoniæ aptum moueatur. Aristoteles entelechiam primam corporis naturalis, instrumentis præditi, potestate viuentis. Dinarchus harmoniam quatuor elemẽtorum, non enim eam quæ è vocibus existit; sed calidorum & frigidorum humidorum & siccorum quæ in corpore sunt temperationem, harmoniæ participem, & concentũ vult dicere. Atque de his perspicuum est, cæteros animã substantiam dicere: Aristotelem & Dinarchum à substantia remouere. Præterea fuerunt qui vnã esse, & eandem omnium animam putarunt, quæ minutatim in res singulas concidatur, in seq́ rursus coeat: vt Manichæi, & alij nonnulli. Alij, multas, specieq́ differentes, arbitrati sunt. Alij, & vnam, & multas. Necesse est igitur in tot opinionibus refellendis paulò longior ponatur oratio. Atqui cõmuniter contra omnes qui dicunt animam esse corpus,

illa sufficient, quæ ab Ammonio doctore Plotini, & Numenio Pythagoræo, disputata sunt. Sunt autem hæc, Corpora quæ sua natura mutantur, penitusque dissipantur, & infinitè diuiduntur, si in ijs nihil quod sit immutabile relinquatur, opus habent aliquo se continente, & connectente & velut constringente & cohibēte quod animam dicimus. Itaq; si corpus est anima qualecunque tandem etiam tenuissimum, quid rursus erit quod ipsum contineat? ostensum est enim, omne corpus indigere aliquo à quo contineatur; & ita infinitè donec ad aliquid quod corpore vacet perueniamus. Sin responderint quod Stoici, contentam quādam esse motionem in corporibus, quæ intro simul & extra feratur: & eam quidem quæ extra fertur, magnitudines, & qualitates efficere: quæ verò intro iunctionem, atque substantiam, quærēdum de ijs est, cùm omnis motus ab aliqua vi proficiscatur, quæ vis hæc sit, & in quo eius essentia sit posita. Nam si vis hæc, materia quædam est, instabimus ijsdem rationibus: Sin materia non est, sed è materia quid cōcretum, (aliud autem est è materia concretum, aliud materia: quod enim materiæ est particeps, è materia concretum dicitur:) quid tandem est, quod materiæ est particeps? vtrum materia etiam ipsum, an materiæ expers? Si materia, quomodo è materia concretum, ac non materia est? Si non materia, expers ergo materiæ: si materiæ expers, non ergo corpus: omne enim corpus è materia concretum est. Quòd si dicant corpora, triplici spatiorum genere porrigi; in animaq; quæ per totum corpus permeet, parem spatiorum numerū reperiri, ac ideo certè corpus esse, respondebimus, omne quidem corpus tria habere spatiorum genera: non tamen quidquid tria habet spatiorum genera, esse corpus. Etenim locus & qualitas cùm vacent

corpore

corpore per ſeipſa, ex accidenti in magnitudine quantitatem adipiſcuntur. Ita animæ per ſe adeſt, vt omni careat ſpatio: at ex accidenti, cum eo in quo eſt, quod triplex habet ſpatium, etiam ipſa triplex habere ſpatium intelligitur. Deinde omne corpus, vel pulſu agitatur externo, vel motu cietur interiore & ſuo: Si externo, inanimum eſt: ſi interiore, animatum. Si ergo corpus anima eſt, ac agitatur aliunde, inanimata eſt; ſin à ſe mouetur, animata. Vtrumq; autem abſurdum eſt, & animatam, & inanimatam animam dicere. Non ergo corpus anima eſt. Præterea, anima ſi alitur, eo quòd vacet corpore alitur: animi enim eſca, diſciplinæ ſunt: At nullum corpus alitur eò quòd vacet corpore: non ergo corpus anima eſt. Xenocrates autem ita cõcludebat, Si non alitur anima, omne autem corpus animalis alitur, nõ eſt corpus anima. Atque hæc quidem cõmuniter aduerſus omnes qui dicunt animam eſſe corpus, diſputata ſint. Propriè verò, contra eos qui putant animam vel ſanguinem eſſe vel ſpiritum; quoniam ſemoto ſpiritu, vel ſanguine animal extinguitur, non illud dicendũ quod nonnulli, qui arbitrantur ſe aliquid afferre, ſcripſere, cùm dicerent, Ergo cùm defluxerit pars ſanguinis, animæ pars defluxerit. Leuis enim eſt, & futilis iſta reſponſio: Nam in his quæ particularum ſunt ſimilium inter ſe, reliqua pars eadem eſt cum tota: Nam & multum, & perpaulum aquæ aqua eſt; argentum itidem & aurum, & omnia quorum partes eſſentia inter ſe non differunt. Itaque & ſanguis qui relinquitur quantumcunq; ſit, anima eſt: ſiquidem ſanguis anima eſt. Illud igitur potius dicendum eſt, Si hoc eſt anima, quo detracto animal interit, ſanè & pituita anima eſt, & bilis vtraque: Nam horum vtrumcunque defecerit, viuendi finem animali afferet. Quod

& in iecore valet, & cerebro, & corde, & stomacho, & renibus, & intestinis, & alijs permultis. Quo enim horum sublato non ad interitum animal dilabetur? Praeterea multa carent sanguine, quae tamen animata sunt; vt cartilaginea, & mollia, vt sepiae, & loligines, et muri: & omnia quibus testa pro tegmine est, quaeq; crusta integuntur, vt carabi, & cancri, & gãmari. Si igitur haec animata sunt, nec sanguinem habent tamen, patet animam non esse sanguinem. Illis verò qui dicunt aquam esse animam, quoniam vitam omnibus largiri videtur, nec fieri potest vt sine aqua vita ducatur: multa sunt quae aduersentur: neque enim sine alimentis possis viuere. quare horum sententia omnes, singuliq; cibi anima sunt. Deinde multa sunt animalia quae non bibant, vt de quodam aquilarũ genere traditum est; Perdix etiam sine potu viuere potest. Verùm cur aqua potius anima est quàm aër? Ab aqua enim perquamdiu abstinere te possis; at à ducendo spiritu ne ad breuissimum quidem tempus, quãquàm nec aër anima est: multa enim sunt quae viuunt, neque tamen respirant, vt insecta omnia, vt apes & vespae, & formicae, & quae sanguine carent, & pleraq; animãtes marinae, & omnia quae pulmonem non habent: nihil enim quod pulmonem non habet, spirat aërem. Quae reciprocatur enunciatio, Nihil quod aërem non spirat, pulmonẽ habet. Sed quoniam Cleanthis Stoici, & Chrysippi feruntur rationes quaedam non contemnendae, etiam harũ dissolutiones afferendae sunt, vt à Platonicis sunt expositae. Cleanthes ratiocinationem nectit eiusmodi, Non solùm, inquit, corpore parentum similes nascimur, sed etiam animo, affectionibus, moribus, habitibus: Similitudo porrò, & dissimilitudo in corpore, non in non corpore spectantur, corpus igitur anima est. Primùm

mùm ex partibus vniuersum genus non concluditur: deinde illud, non in nõ corpore, falsum est; dicimus enim numeros similes esse, quorũ latera inter se proportionem habeant, vt VI & XXIIII; latera enim VI sunt II & III: XXIIII verò, IIII & VI; nam II ad IIII, & III ad VI proportio est: in duplici enim ratione sunt posita; IIII, enim II duplicia, & VI III: & tamen numeri corporis sunt expertes. Figuræ quoque, figuris sunt similes, quæ & angulos æquales habent, & latera, quæ æquales angulos continent, sibi proportione respondentes. Figuram autem etiam ipsi esse non corpus confitentur. Accedit huc, quòd vt quantitatis est proprium, æquale esse, & non æquale, ita qualitatis simile, et dissimile. Non corpus autem qualitas: Est igitur etiam non corpus non corpori simile. Addit Cleanthes, Nullum non corpus consentit cum corpore, sed corpus cum corpore. Consentit autem anima cum corpore, dum ægrotat & secatur: Corpus item cum anima, quòd dum pudore afficitur, rubescat, dum timet, pallescat; Corpus igitur anima. Est autem altera sumptio nõ vera, quæ in assumptione est hæc, Nullum non corpus, cum corpore consentit. Quid enim si in solam animam hoc conuenit? Similiterque dicunt vt si quis ita ratiocinetur, Nullum animal superiorem maxillam mouet, Crocodilus autem superiorem maxillam mouet, Non ergo animal est crocodilus, falsa est enim enunciatio in assumptione ista, Nullum animal superiorem maxillam mouet: nam crocodilus & animal est, & superiorem maxillam mouet. Idem euenit in istam Cleanthis enunciationem, Nullum non corpus cum corpore consentit: nam cum negante enunciatione sumit quod quæritur. Verùm faciamus verum esse, Nullum non corpus cum corpore consentire; quod inducitur

non est concessum, Consentire animam cum corpore dum ægrotat vel secatur. Dubium enim est vtrum corpus tantum sit quod doleat, accepto sensu ab anima quæ omnis doloris sit expers; an etiam ipsa cum corpore dolore afficiatur. Atque adeò prius illud nobilioribus philosophis magis probatur. Atqui non ex ambiguis, & controuersis; sed ex concessis omnis ratio concludenda est. Illud etiam etsi necesse non est, tamen velut ornandæ, cumulandæq; rationis nostræ causa ostenditur; Non corpora aliqua cum corpore consentire: Nam qualitates quæ vacant corpore cum corporibus consentiunt, cùm & in interitu & in ortu cum corpore commutentur. Chrysippus ait mortem esse separationem animæ à corpore, nullum autem non corpus à corpore separatur, neque enim non corpus, corpus attingit, at anima & tangit, & separatur à corpore: ergo corpus anima: Quorum illud quidem, mortem esse separationem animæ à corpore, verum est. At non corpus non tãgere corpus, falsum quidem si vniuersè dicatur: sed in anima verum est. falsum vniuersè, quia linea cùm sit non corpus, tangit corpus, ab eoq; separatur: similiter & albedo. In anima verum, quoniam anima corpus non tangit: si enim tangit, nimirum ad illud apposita est. quod si est, non ad totum apposita est. fieri enim nequit vt totum corpus ad totum corpus apponatur, & ita non erit totum animal animatum. Quare si tangit, corpus anima est, sed animal non erit totum animatum: sin totum est animatum, neque tangit, neque corpus anima est. Est autem animal totum animatum, neque ergo tangit, neque corpus est anima. Et cùm sit non corpus, à corpore separatur. Quare animum non esse corpus ex his quæ diximus perspici potest. At verò neque esse non substantiam, deinceps explican-
dum

dum est. Quoniam ergo & Dinarchus harmoniam animam definiuit, & Simmias contradicens Socrati, animam harmoniam esse asserebat; quod animum harmoniæ similem esse diceret, corpus liræ. Horum dissolutiones afferendæ sunt quæ in Platonis Phœdone sunt exposita. Quarum vna vtitur ijs quæ suprà confirmata & demonstrata erant. Erat autem demonstratum disciplinas esse recordationes. Hoc igitur sumpto vt confesso rationem instituit sic, Si disciplinæ sunt recordationes, antè erat nostra anima, quàm in humana specie generaretur. At si harmonia est, prius non erat, sed posterius corpore iam composito genita est. Omnis enim compositio non aliter habet, quàm se illa habent ex quibus conflata est. Est enim compositio, quippe quæ harmonia sit, quædam communio eorum quæ componantur, eamq; non antecedere illa ex quibus constat, sed consequi contingit. Quare inter se pugnant, Animam harmoniam esse, & disciplinas recordationes. Verum autem illud de recordationibus: falsum igitur animam esse harmoniam. Præterea anima, & aduersatur corpori, & imperatoris locum obtinet, quòd corpori imperet & dominetur: Harmonia verò neque præest, neque aduersatur; Non est igitur harmonia anima. Deinde vna harmonia, magis & minus harmonia est alia, quòd remittatur, & intendatur, non quidem ratione harmoniæ. Fieri enim nequit, vt ratio magis minus'ue dicatur ratio, sed propter aptationem. Si enim acuta vox cum graui permixta remittantur, rationem quidem eandem seruant in vocũ magnitudinibus, sed variatur harmonia ex aptatione, dum magis minus'ue intenditur. Vna porrò anima nõ est magis minus'ue anima, quã alia; nõ est ergo anima harmonia. Ad hæc, in aĩam virtus cadit, et vitiũ,

in harmoniam harmonia, et quod ei contrarium est non cadit, non ergo anima harmonia. Præterea anima, quòd in eam contraria vicissim cadant, substantia est & subiectum: harmonia verò qualitas et in subiecto. Est autem substantia aliud à qualitate, quare & anima, ab harmonia aliud est, etsi participem esse animam harmoniæ, non est absurdum, non tamen idcircò harmonia est: non enim quoniam virtutis anima est particeps, virtus est. Galenus verò nihil quidem pronunciat, sed testatur in libro de demonstratione, se nihil de anima affirmasse, attamen quæ dicit, declarant eum magis probare animam esse temperamẽtum, vtpote cùm morum differentia temperamentum sequatur. Quod ex Hippocratis dictis confirmare nititur. Verùm si ita est, certè etiam mortalem eam opinatur, non tamen omnem. sed eam tantùm quæ rationis est expers. nam de rationis participe addubitat his quidẽ verbis. † *Verùm corporis temperamentum non posse esse animã, hinc patet, Omne corpus, et animatum, & inanimum ex quatuor elemẽtis temperatum est. horum enim temperatio corpora efficit. Si igitur corporis temperamentum est anima, nihil erit inanimum, & concluditur ratio sic, Si temperamentum corporis anima est, Omne porrò corpus temperamentum habet, Omne corpus animam habet, Si omne corpus animam habet, nullum est corpus inanimum, neq; lapis igitur, neque lignum, neque ferrum, neque aliud quippiam inanimum est. Si verò non vniuersè omnem temperationem corporis dixerit esse animã, sed certam quandam, quærendum qualis temperatio sit, quæ animal efficiat, & animæ loco numeretur. Qualecunq; enim temperamentum dixerit, tale & in inanimis reperiemus. Cùm enim nouem temperamenta sint, vt ipse in libris de temperamentis ostendit,*

** Galeni verba, itemque libri de demõstratione desiderãtur.*

dit, octo quidem incommoda, vnum cōmodum, eò quòd cōmodum est dicit hominē esse temperatum, non omnem tamen, sed eum qui medio temperamento est. Reliquis incommodis temperamentis cætera animalia pro cuiusq; specie alia magis, alia minus esse concreta. Inueniuntur autem etiam in inanimis nouem hæc temperamenta, vt ipse rursus in Simplicibus ostendit. Præterea si anima temperamentum est, temperamenta autē ætatibus, temporibus, victuq; mutantur, efficitur mutari animam: si mutatur anima, non eandem habemus animam, sed pro temperamento aliquando leonis, aliquando ouis, aliquando alterius cuiusdam animalis, quod absurdum est. Deinde temperatio non aduersatur cupiditatibus corporis, sed adiuuat etiam. ipsa enim est quæ mouet, & incitat: anima autem aduersatur, nō est ergo anima temperatio. Præterea si anima temperamentum est, temperamētum autem qualitas, qualitas rursus & aduenit, & recedit, sic vt subiectū nihilo magis intereat: item anima quoq; separabitur, sic vt subiectum non intereat. Hoc autem verum non est. Non ergo temperamentum, aut qualitas anima. Non enim sanè alterum contrariorum naturaliter adesse animali dicent, vt calorem igni. Hic enim mutari non potest; at temperatio mutatur. imò hi ipsi sunt, qui medendi scientia, temperationes mutant. Omnes insuper corporis qualitates sensu percipiuntur, anima verò non sub sensum, sed sub intelligētiam cadit, non ergo corporis qualitas anima est. Præterea sanguinis, & spiritus, adiuncta carne, neruis, cæteris, bona tēperatio, robur est: caloris, frigoris, siccitatis, & humoris, sanitas: membrorum autem apta compositio, cum coloris suauitate, corporis pulchritudinem gignit. Quare si harmonia suauitatis, & roboris, & pulchritudinis, anima est, necesse

est hominem, quoad viuit, neque ægrotum esse, neq; infirmum, neque deformem: Contingit autem sæpè non vnam tantùm, sed omnes pariter has tres bonas temperationes perire, et hominem tamen viuere: Accidit enim vt idem simul & turpis sit, et infirmus, et ægrotus: non ergo corporis bona tēperatio anima est. Sed inquies, quomodo ergo naturales virtutes, vitiaq; naturalia, hominē insequuntur? Id verò ex corporis temperamento fit. Vt enim naturaliter ex temperamento salubri sunt, et insalubri corpore, ita alij naturaliter amara bile abundantes, ad iracundiam; alij, ad timorem; alij, ad venerē propensi sunt. Verùm aliqui coërcent, et superant. Dubium autem non est, quin temperamentum coërceant: atq; aliud est quod coërcet, aliud quod coërcetur, aliud ergo temperamentū, aliud anima. Cùm enim corpus animæ sit instrumētum, si idoneè effectum fuerit, adiuuat animam, ipsum'que se cōmodè habet: Sin non idoneè, impedit animam, ac tum satis negotij habet anima, dum cum ineptia sui instrumenti luctatur; ac nisi admodum sit sobria, etiam cum eo peruertitur: quomodo musicum liræ peruersio in errorem inducit, nisi eam primùm rectè cōposuerit. Quamobrem animæ adhibenda cura est, vt corpus accōmodatum sibi instrumentū reddat, quod per rationem, & mores assequetur; vt in harmonia, ita hîc alia laxans, alia intendens, quo ipsum sibi aptum efficiat, eoq; vt cōmodo instrumento vtatur, nisi & ipsa cum eo peruersa fuerit, quando etiam hoc aliquando vsu venit. Aristoteles qui animam dicit entelechiā, nihilominus idem sentit, quod qui qualitatem eam esse volunt. Sed explicemus prius, quam entelechiam vocet. Substantiam trifariam dicit intelligi, vnā, quæ vt materia subiecta sit; quæ per se quidem, nihil est, potestatem tamen ad rerum ortū habeat:

Alte-

Alteram, formam, & speciem, per quam materia formatur: Tertiã quòd ex vtrisq; specie & materia conflatur, quod demũ animatum est. Est igitur materia potestas, species entelechia. Et ista quidẽ bifariã quoq; accipitur, tum vt scientia, tum vt ex scientia cõtemplatio; hoc est, tum vt habitus, tum vt vsus habitus. Anima igitur, vt scientia est, quoniã hoc ipso quòd anima est et somnus, & vigilia est. Vigilia autem contemplationi, somnus visui, qui tamen iam non fungatur suo munere proportione respondet. Atq; scientia vsu sciẽtiæ prior est, propterea primam entelechiã vocat speciem, secundam vsum, atq; muneris functionem. Quemadmodũ oculus ex subiecto est, & specie, atq; id quidem, quod in eo subijcitur, visumq́; accepit, materia eius est, quæ ipsa quoq; cõmuni nomine oculus dicitur. Species verò, et entelechia, prima oculi, ipsemet visus qui videndi vim oculo impartit. Secunda autem entelechia oculi est functio muneris qua videt. Vt igitur paulò antè natus catulus, neutra præditus est entelechia, sed vim habet accipiendi entelechiam, ita de anima intelligendum est. Vt enim illic videndi sensus, dum est ortus, oculum absoluit, ita hic dum corpori anima ingenita est, animal perficit, vt neque sine corpore vnquàm sit anima, neq; corpus sine anima, corpus enim non est, sed corporis: ideoq́; in corpore est, & quidem corpore tali: per se verò, suá que vi nulla est. Sed primùm quidem patibilem animæ partem animam vocat, discludens ab ea quæ rationis est particeps. Atqui omnis simul hominis anima sumenda erat neque ex vna eius parte, eaq́; infirmissima, de vniuerso pronunciandum. Deinde corpus ait potestatem habere, vt viuat, etiam antequàm generetur anima. Ait enim corpus potestate vitam in seipso habere. Oportet autem

corpus

corpus quod potestate vitam habet, prius actu esse corpus. Non potest autẽ actu esse corpus, antequàm formam accipiat. Est enim corpus, materia omnis qualitatis expers. Fieri ergo nequit, vt quod actu non est, aliquid ex se creandi vim habeat. Quòd si etiam corpus potestate est, quomodo quod potestate corpus est, potestate vitam habere in seipso potest? præsertim cùm in cæteris fieri possit, vt qui habeat aliquid eo non vtatur, vt in quo visus sit, non fungatur munere oculorum: in anima id fieri nequeat: non enim in dormiente nullum animæ munus est: Nam & alitur, & augescit, & phantasia vtitur, & respirat, quod in primis vitæ argumentum est. Quare ex his manifestum est nulli adesse posse vt viuat potestate, sed omnino actu viuet. Quod enim potissimum animam format, nihil aliud præter vitã est; animæ enim cognata vita est. Corpori verò non aliter adest, quàm quod eius quodammodo est particeps. Quare qui dicit sanitatem vitæ proportione respondere, non animæ vitam, sed corporis intelligit, & ita fallax eius est oratio. Nam in corpoream substantiam vicissim cadunt contraria, in eam quæ species est, non cadunt. Si enim differentia quæ speciem efficit mutetur, etiam animal mutabitur. Itaq; non in substantiam quæ species est, cõtraria cadunt; sed eam quæ subiectum est, id est, corpoream. Nullo igitur modo anima corporis entelechia esse potest, sed substantia est omnibus partibus absoluta, vacans corpore. Nam vicissim in eam cadunt contraria, virtus & vitium, à quo species longissimè aberat. Deinde ait animam, quæ sit entelechia, esse immobilem, per se: moueri tamen, ex accidenti; neque esse absurdum, eam motum afferre nobis, etsi ipsa omnis motionis sit expers. Etenim pulchritudo mouet nos, quæ tamen ipsa nullo motu agitatur. verùm

vt

vt ita sit, non mouet pulchritudo rem immobilẽ, sed quæ ea natura est, vt moueatur. Itaque si corpus quoque per se motum haberet, nihil esset absurdum moueri ipsum ab eo quod sit immobile. Nunc fieri nequit, vt immobile ab immobili moueatur. Vnde igitur motus proficiscitur nisi ab anima? Non enim per se corpus mouetur. Itaque dum primum motionis ortum vult ostẽdere, non primum, sed secundũ ostendit. Si enim moueret eam rem quæ nõ mouetur, primum motũ faceret: Sin alio quodam modo mouet id, quod à seipso mouetur, secundi motus ortum exponit. Vnde igitur primus ortus motionis corpori? Nam dicere à seipso moueri elementa; quòd alia, natura sint leuia; alia grauia, falsum est. Si enim leuitas, & grauitas motus est, nunquàm leuia, & grauia consistent: Consistunt autem cùm suum locum occupauerint: Non ergo leuitas, et grauitas, causæ primi motus sunt, sed qualitates sunt elementorum. Sed tamen vt etiam hoc detur quomodo ratiocinari, opinari, iudicare, grauitatis, & leuitatis opera esse possunt. Si non sunt grauitatis & leuitatis opera, neq; elementorum sunt: si non elementorum, neque certè corporum. Præterea si ex accidenti mouetur anima, corpus per se efficietur, vt etiam si absit anima per se corpus moueatur. Quod si est, etiam animal erit sine anima. Hæc autem absurda sunt, absurdum ergo, & quod initio dicebatur. Verùm ne illud quidẽ verum est quod dicitur, Quidquid natura mouetur etiam per vim moueri; et quidquid per vim mouetur, etiam moueri natura. Mundus enim cum natura moueatur, per vim non mouetur. Neq; si quid natura mouetur, id etiam natura consistit: nam & mundus, & sol, & luna, cùm secundùm naturam moueantur, secundùm naturam stare non possunt. Eodem modo & anima, cùm secundùm naturam

semper

semper moueatur, secundũ naturam cõsistere non potest. Nam status, animæ est interitus, vt cuiuslibet rei quæ semper moueatur. Accedit eodem, quòd illud quod ab initio quærebatur, non dissoluitur, vnde corpus contineatur, quòd natura sua dissolubile est, & dissipabile. Atque hæc quidem selecta de multis, satis sunt, vt animam neq; entelechiam esse, neque immobilem, neque in corpore gigni ostendamus. Pythagoras verò, per quandam significationem, & Deum, & omnia alia, cum numeris semper comparare solitus, etiam animam numerum esse seipsum mouentem definiuit; quem Xenocrates sequutus est, non quòd numerus sit anima, sed in ijs quæ numerantur, & multiplicata sunt reperiatur, & quoniam anima est, quæ res inuicem secernat, quòd formas cuique & notas imprimat. Hæc enim est quæ speciem à specie distinguat, & eas cum dissimilitudine formarum, tum numeri multitudine discrepãtes efficiat, eamq; ob rem numerum in rebus constituat. Vnde non omnino à societate, & coniunctione numerorum aliena est. Cæterum immortalem eam esse, & per se moueri, suo quoq; iudicio et testimonio comprobauit. Veruntamen numerum eam non esse, hinc clarum, & apertum est; Numerus enim quantitas est, anima autem non est quantitas, sed substantia, non ergo numerus anima est: & si vel maximè etiam numerum in ijs quæ intelligentia cernuntur, substantiam esse volunt, vt deinceps dicemus. Deinde anima continua est, numerus continuus non est, non ergo anima numerus. Præterea numerus addendo crescit, at anima addendo non crescit. Numerus item, vel par est, vel impar: anima neque par neque impar, ergo anima non est numerus. Anima insuper per se mouetur; numerus autem definitè est immobilis. Adde quod numerus

merus unus, idem'que, natura permanens, nullam qualitatẽ quæ in numeris sit mutare potest: Anima autem una, eademq; permanẽs essentia, mutat qualitates; dum ex inscitia, in scientiam: ex vitio, in virtutem cõmutatur: non ergo anima, numerus. Itaq; veterũ dogmata de anima hæc sunt. Eunomius cũ Platone simul, et Aristotele cõsentiens, animã substantiã esse corporis expertem, quæ in corpore creatur definiunt. Nam quod ait, substantiã corporis expertem; à Platone accepit: ut illud alterũ, quæ creatur in corpore, ex Aristotelis disciplina: neq; vidit quamuis acutus sit, ut est, se ea coniungere quæ conuenire nullo modo possunt. Quidquid enim corporeũ habet ortum: & ab aliquo tẽporis principatu genitũ est, id fragile et caducum est. His consentanea sunt quæ à Moyse sunt prodita, nam ortum eorum quæ sensum mouent describens, non disertè dixit, in eo etiam illorum naturam existere, quæ ratione sapientia'que comprehenduntur, etsi aliqui sunt qui hoc opinione augurentur, sed his non omnes assentiuntur. Quòd si quis ex eo quod post effictum corpus anima immissa est, eam post corpus generatam esse putat, à vero aberrat. Non enim Moyses creatam dicit tum, cùm in corpus impacta est, neque ratio fert, ut ita se res habeat. Quare aut mortalem animam dicat, ut Aristoteles, & Stoici, qui voluerunt eam in corpore generari: aut si dicit substantiam corporis expertem, ne dicat eam in corpore creari, ne in mentibus nostris mortalis animæ notionem gignat, atque adeò quæ prorsus ratione sit vacua. Præterea eius sententia nondum plenus mundus est, sed etiamnum inchoatus, ac dimidia sui parte perfectus accessionem'que semper desiderat, nam quinquaginta millia substantiarũ, quæ ratione percipiuntur, ut minimũ quotidie

ad

ad eum fit accessio: & quod grauissimum est cùm absolutus erit, tum illo auctore dissoluetur, vltimis hominibus qui erunt ad illa tempora, cùm mortui ad vitam reuocabuntur, animarum numerum explentibus. Quo quid à ratione magis auersum esse possit, dicere, tum mundum interire cùm omnibus suis partibus expletus fuerit. Omnino enim hoc instar lusionis puerorum in arena est, qui statim vt opus perfecerũt, ea quæ fabricarant, perturbãt. Nam asserere prouidentiæ ratione animas nunc gigni, non creationis, non enim nouam substantiam, neq; aliam ab ea quæ est, importari, sed eam quæ sit per prouidentiam multiplicari, ignorantium est differẽtiam creationis & prouidentiæ. Prouidentiæ enim opus est, per vnius ortum ex altero, conseruare substantiam caducorum animalium. dico eorum, quæ ex putredine non nascuntur. Nam horum propagationem alia rursus putrefactio conseruat. Creationis verò præstantissimum officium est, ex nihilo aliquid efficere. Si ergo animæ ex ortu fiunt mutuo, ratione prouidentiæ fiunt, & caducæ sunt vt cætera quæ ex propagatione generis oriuntur: Sin fiunt ex nihilo, creatio hæc est; neque verum est quod dicit Moyses, Cessauit Deus ab omnibus operibus suis: sed horum vtrumq; absurdũ est. non ergo nunc animæ fiunt. Nam illud, Pater meus operatur, non de creatione, sed de prouidentia dictum esse, etiam ipsi Encomio videtur. Apollinarius verò putat animos ab animis gigni, vt à corporibus corpora. Progredi enim vt propagationem corporum, ita animam per propagationem primi hominis in omnes qui ex illo generantur. Neque enim sepositas esse & conditas animas, neque nunc gigni. Eos enim qui hoc dicãt, Deum mœchis operam nauantem facere, propterea, quòd ex his pueri nascantur. Mendacij etiam conuinci,

uinci, illud, Cessauit Deus ab omnibus operibus suis, quæ cœpit facere, siquidem nunc etiam facit animas. Verùm si omnia quæ per propagationem ex ortu mutuo gignantur, ostensa sunt esse mortalia, propterea enim generant, & generantur, vt caducorum genus permaneat, necesse est etiam istum, aut mortalem dicere esse animam, cùm fiat ex ortu mutuo; aut non per propagationẽ istiusmodi ortu gigni animas. Nam de ijs qui ex adulterio nascuntur, prouidentiæ rationi quæ incognita nobis est, relinquamus. Veruntamen si aliquid de prouidẽtia conijciendum est, planè cognoscit id quod gignitur, aut vitæ hominum, aut sibi ipsum vtile futurum, ideoq; animam subire corpus permittit. Cuius abundè magnum argumentum licet arripere Solomonem qui ex Vriæ vxore & Dauide natus est. Nunc Manichæorum opinio qualis sit inspiciamus. Aiunt enim animam immortalem et corporis expertem esse: sed vnam solam omnium quæ vbique sunt, animã minutatim concerptam, & distributam in singula corpora, tam inanima quàm animata, & eius in alijs plus, in alijs minus inesse. Plus enim esse in animatis, in inanimis minus, ac multo plus in cœlestibus corporibus, quàm in alijs omnibus, vt partes vniuersæ animæ, rerum singularum sint animæ. Ac si quidem indiuiduè diuidi eam dicerent, vt vocem in ijs, qui eam auribus accipiũt, mediocre malum esset. Nunc ipsam substantiam animæ in partes aiunt diuidi, et quod omnium grauissimum est, ipsam propriè in elementis esse volunt, cum quibus & in ortu corporum diuidatur, & rursus in eorundem dissolutione coëat, non secus atque aqua quæ diuiditur, iterum contrahitur, & permiscetur. Ac puras quidem animas in lucem excedere, cùm sint lux; quæ verò à materia contaminatæ sunt, abire in elementa, et rursus ab elementis

in stirpes, & animalia. Et ad hunc modum substātiam eius concidentes, & corpoream patibilemq; facientes, immortalem esse aiunt. Verùm eo delabuntur, vt secum pugnantia loquuntur. Nam cùm dicant eas quæ contaminatæ sunt, reuocari in elementa, & sibi mutuò misceri: rursus eas pro magnitudine cuiusque peccatorū, dum ab vno corpore in aliud transferuntur, puniri censent; & earum naturam, tum coniungunt, tum separant. Nam quòd vmbræ lucente sole separantur, cœlo nubibus obducto iunguntur, id in natura quæ mente cernitur fieri non potest: nam vmbræ sub sensum cadunt, etiamsi concedat quispiam eas separari, rursusq; coniungi. Plato & vnam, & multas esse animas, affirmat. Vnam enim esse huius vniuersi animam, esse etiam alias rerum singularum, vt vniuersum, vniuersi anima separatim animatum sit; itemq; separatim res singulæ, sua quæq; anima sint præditæ. Dicit enim vniuersæ naturæ animam porrectam esse à centro orbis terræ, vsque ad extremas oras cœli: non equidem vt locum ista notet porrectio, sed extensionis quendā modum, quē mens & ratio assequatur. atq; hāc esse animā quæ in orbem, rerum vniuersitatem contorqueat, mundiq; corpus contineat, atq; cōstringat. Egere enim corpora vi aliqua, à qua contineantur, idq; præstare animam, quæ speciem efficit, suprà ostensum est. Viuere enim quamq; rem, suo vitæ genere, & interitus, interire. Quoad enim corpus continetur, & constringitur, esse dicitur; dū dissoluitur, occidere. Et viuere quidem omnia, non esse tamen omnia animalia. Secernunt enim ab inanimis stirpes, quod hæ crescant, & nutriantur, id est, altrice, & naturali facultate expertes; rationis animantes, à stirpibus, & herbis, sensu: rationis com potes, ab expertibus ratione. Atque ita cùm omnia dicant

cant viuere, vniuscuiusque naturam distinguunt. Itaque viuere dicunt etiam quæ prorsus sunt inanima, vita quadam quæ in habitu est, quoniam continentur ab vniuersi anima, eò quòd sint dumtaxat, nec dilabantur. Hanc esse volunt animam, quæ gubernat vniuersa, & singulas animas, quæ tamen iam anteà à Deo factæ sint, in corporibus includat, cùm scilicet Deus illi leges dederit, quibus hunc mundum administret: quas etiam fatum vocat Plato, & vim quæ ad nos regendos satis sit, suppeditet. Sed hæc etiam in disputatione de fato dicta sunt. Communiter igitur omnes Græci qui animam immortalem statuerunt, eam de vno corpore in aliud transferri, censuere: sed in formis animarum dissentiunt. Alij enim, vnam speciem ratione vtentem dicunt, eamq; & ad stirpes, & herbas, & ad bestiarum corpora transire, & horum partim certo & definito temporum ambitu, partim vt casus tulerit, id fieri existimarunt. Alij, non vnam speciem animarum esse tradunt, sed duas, rationis participem, & quæ rationis sit expers. Neque desunt, qui multas animarum species constituant, totidem scilicet, quot sunt species animantiũ, maximaq; est inter Platonicos in hoc dogmate dissensio. Cùm enim Plato scripserit furiosas & iracundas, & rapaces animas, in luporum & leonum corpora transferri, quæ verò intemperatè vixissent asinorum, & similium corpora assumere. Alij, propriè intellexerunt leones, & lupos, & asinos: alij mutatione verborum, eum vsum esse indicarunt, ac mores per animalia designasse. Cronius enim in libro quem de iterato ortu scripsit, (ita enim migrationem illam de vno corpore in aliud appellat) omnes animas ratione præditas esse vult. Similiter Theodorus Platoni-

cus, in libro qui inſcribitur, Animam eſſe omnes ſpecies. Itemq́ꝫ Porphyrius: Iamblichus verò contrariam rationem ſequitur, & perinde vtcunqꝫ fuerit ſpecies animalium, ita animæ ſpeciem eſſe dicit: quod hāc habet vim, ſpecies animarum eſſe differentes. Nam librum edidit vnum, inſcriptione hac, Nō fieri migrationes animarum ab hominibus ad beſtias: neque à beſtijs ad homines, ſed ab animalibus ad animalia, & ab hominibus ad homines. In quo mihi quidem videtur non modò Platonis opinionem, ſed etiam veritatem præ cæteris eſſe aſſecutus, vt cum multis alijs, tum his rationibus licet oſtendere. Nullus enim motus rationis cernitur in beſtijs, neque enim artes, neque diſciplinæ, neque conſilium, neque virtutes, neque aliud quippiam, quod ad rationem pertineat, in illis eſt. Ex quo patet, non eſſe eas, animæ vtentis ratione participes. Etenim abſurdum eſt, quæ ratione careant dicere, ratione eſſe prædita. Etſi enim in modò natis pueris, ſolus ratione vacuus motus ineſt, tamen anima rationis compote ornatos eos dicimus. nam vbi adoleuerint, rationis vſum declarant. at beſtia cum nulla ætate rationē patefaciat, ſuperuacaneam habeat animā rationis participem, quòd nullam illi rationis vis vtilitatem allatura ſit. Nam nihil ſuperuacaneè à Deo factum eſſe, ab omnibus vno ore conceſſum eſt. Quod ſi eſt, ſuperuacaneè anima rationis compos, iumentis, & feris iniecta ſit, cùm nunquàm in ijs ſuum munus poſſit edere; neque hoc illi non vituperationi ſit, & crimini, qui corpori animam inhabilem dedit. Non enim hoc artificis opus eſt, aut omnino eius cui ordo, et harmonia ſit cognita. Quòd ſi quis dicat eſſe quidem in animalibus motus rationis ex habitu, verùm ita effecta eſſe eorum corpora, vt in ea non cadat artificioſa actio; idq́ꝫ hominum exemplo confirmare

nitatur, quibus, si digiti modo manuum amputentur, plurimas artes exercere non possunt, quæstionem non dissoluit. relinquitur enim adhuc idem absurdum, Deum non ingenuisse corpori accōmodatam animam, sed superuaneā, & inutilem, & ociosam, quæ per omnem ipsorum vitā à fungendo suo munere impediatur. Accedit etiam quòd ex dubijs, neque cōcessis rebus eorum ratio constet. Vnde enim scimus, ex habitu ratione moueri animalia? Satius ergo est existimare, cuique corpori accōmodatam animam esse insitam, neque habere quidquam amplius ex habitu animalia, quàm naturalem illam simplicitatem, quæ in operibus eorum apparet. Quæque enim species bestiarum, naturæ instinctu mouetur ad quem ab initio vsum, et ad quod fungendum munus generata est, atque ad ea exequenda, appositè illorum corpus figuratum est. Neque ea tamen omni ope destituta, Deus reliquit, sed vnicuiq; naturalem, non à ratione proficiscentem prudentiam immisit: quibusdā etiam calliditatem, tanquàm artis imaginem, & rationis vmbram inseruit. Quod duabus de causis ab eo factum est, & vt instans malum effugerent, venientiaq; præcauerent, & vt omnia quæ creata essent, inter se connecteret, atq; coniungeret: vt suprà est à nobis expositum. Verùm illa non ratione ad agendum adduci, hinc licet existimes, quòd omnia quæ sub eandem speciem subiecta sunt animalia, similiter eadem faciant; neque in tanta multitudine opera eorum discrepent, nisi quod vnum magis facit, alterum minus, sed vno naturæ impetu, tota species moueatur. Omnis enim lepus, eodem modo dolo vtitur; & omnis lupus, eodem modo callidus; & omnis simia, eodem modo imitatur. Quod in homine non ita est, sexcentæ enim rationes sunt humanarum actionum. Liberum est enim, suiq;

iuris, quod rationem habet. Proinde non vt cuique speciei bestiarum, ita omnibus hominibus vnum idem'que opus est. Nam illæ sola natura mouentur, quæ autem naturalia sunt eodem modo sunt apud omnes, at actiones quæ à ratione manant, aliæ apud alios sunt, neque apud omnes eædem necessario. Si dixerint, ad luẽdam pœnam peccatorum, quæ cùm in corporibus humanis esset admisit anima, in eiusmodi corpora detrudi, per id quod posterius est, rem quæ quæritur demõstrant. Cur enim in corpore animalium quæ ante hominem sunt facta, animæ rationis participes iniectæ sunt? Non enim certè quòd peccarint in corporibus humanis, etiam antequã in corpore humano reperirentur. Videtur autem nostram hanc opinionem approbare, etiam admirabilis ille medicus Galenus, et in quaq; specie animalis diuersam esse animæ speciem arbitrari. Scribit enim statim in principio libri primi de vsu partium, hoc modo, Atq; si hoc ita est, multæ animalium partes erunt, aliæ maiores, aliæ minores, aliæ etiã quæ in aliam speciem secari non possunt, quibus omnibus animæ opus est. Nam corpus eius est instrumentũ, eamq; ob rem multum à se differunt partes animalium, quandoquidem & animæ. Deinde in progressu eiusdem libri addit et hoc, de simia, Atqui sapientissimus accusator, dicat natura tibi, animali anima ridiculo, oportuit ridiculam corporis structurã dari. Ita differentibus specie corporibus, differentes inesse animas cognouit. Atq; ista quidem de his disputata sunt. Quòd si animam ostendimus neq; corpus esse, neque harmoniam, neque temperationem, neque aliam vllam qualitatem, dubitandum non est quin substantia quædam sit anima, vacans corpore: nam esse quidem, inter omnes cõstat. Si autem neq; corpus est, neque accidens, profectò substantia est corporis

expers,

expers, neque de ijs est, quorum, ut ita dicam, esse, in alio est positum. Hæc enim adueniunt, & recedunt, sine subiecti interitu: at anima dum seiungitur, prorsus corpus extinguitur. Eisdem rationibus licebit vti, vt eam immortalem esse doceamus. Si enim neque corpus est, quod natura sua dissolui, & interire probatum est; neq; qualitas, neque quantitas, neque aliud quicquam è numero caducorum, obscurum non est, quin immortalis sit. Multæ quidem sunt eius immortalitatis certissimæ rationes apud Platonem & alios, sed spinosæ, et ad cognoscendum difficiles, & vix ijs notæ qui in illis scientijs magnopere versati sunt. Nobis autem satis est ad demonstrationem animæ immortalitatis, doctrina diuinarum literarum, quæ à se fidem habet, nec foris petitæ probationis eget, quia diuino instinctu & inflatu data est. Aduersus eos qui Christianorum literis non vtuntur, satis est, quòd non numerari animam in ijs quæ occidunt, demonstrauimus. Si enim nihil est eorum quæ occidunt, sed interitum omnem effugit, immortalis profectò est. Itaque hoc quod abundè declaratum sit, omittendum est.

De iunctione corporis & animæ.
CAP. III.

QVÆRENDVM *quomodo animæ, & corporis quod anima vacat, fiat iunctio: dubia enim res est. Si autem non solùm ex anima & corpore, sed etiam mente, homo conflatus est, vt nonnulli censuerunt, longè magis res ambigua est, & controuersa. Omnia enim quæ ad vnius naturæ constitutionem conueniunt, prorsus iunctione aliqua tenentur. Omnia autem quæ iunctione tenentur, commutantur: neque quæ prius erant, permanent, vt de elementis ostendetur. Nam postquàm*

iuncta ſunt, in aliam quandam naturam abierũt. Quomodo ergo aut corpus iunctum animæ corpus manet, aut anima cùm ſit corporis expers, & ſubſtantia per ſe, iungitur corpori, & pars animalis efficitur, ſic vt ſuam eſſentiam non confuſam, & incorruptam conſeruet? Neceſſe eſt enim aut ita iunctam eſſe animam, et corpus, vt ſimul ambo commutata, & corrupta ſint, vt elementa: aut non quidem ſic iuncta eſſe, propter abſurda quæ conſequi iam diximus, ſed alterum ad alterum eſſe appoſitum; vt in choro ſaltatores: aut calculum ad calculum: vel ita temperata eſſe, vt vinum & aqua commiſcentur. Verùm animam ad corpus non poſſe eſſe appoſitam, cap. quod de anima eſt, demonſtrauimus. Nam præterquàm quòd vnum dici nõ poſſunt, quæ appoſitione vnius ad alterum coagmentata ſunt; vt verbi gratia, lignum & ferrum, vel aliquid eiuſdem generis, ea pars ſola corporis eſſet animata, quæ animæ propinqua eſt; quæ coniuncta non eſt, inanima. Vini quoque & aquæ temperatio vtrunque & vinum & aquam corrumpit, neque enim pura aqua eſt permixtum illud, neque vinum: quanquã talis temperatio appoſitione fit, quam tamen ſenſus deprehendere non poteſt, propter tenuitatem partium eorum quæ temperata ſunt. Quod ex eo perſpicuum eſt, quòd rurſum alterum ab altero ſeparari poteſt. Nam ſpongia oleo imbuta, & papyrus, aquam puram attrahit. At quæ verè & exquiſitè temperata ſunt, à ſe mutuò diſtrahi nullo modo poſſunt: ſic vt ſub ſenſum cadat eorum diſiunctio. Quòd ſi neque iuncta ſunt, neque appoſitum alterum alteri, neque temperata, quæ ratio eſt, cur animal vnum dicatur? Itaq; Plato hac dubitatione commotus, non vult animal conſtare ex anima & corpore. ſed ipſum eſſe animam, quæ corpore vtatur, & velut corpore veſtita ſit.

Sed ne iſta quidem ratio ab omni dubitatione libera eſt. Quomodo enim vnum eſſe poteſt cum veſtitu anima? non enim vnum eſt tunica cum eo quod tunica indutum eſt. Ammonius Plotini doctor hanc quæſtionem ad hunc modum ſoluebat. Dicebat enim naturas eas quæ ratione & mente cognoſcuntur eiuſmodi eſſe, vt etiam cum his quæ ſe poſſent accipere, iungerentur, veluti quæ ſimul corrumpuntur: & iunctas manere, non confuſas & incorruptas, vt ea quæ apponuntur. Nam in corporibus quidem iunctio omnino commutat ea quæ coëunt, quandoquidem in alia corpora mutantur, vt elementa, in corpora quæ ex eis concreta ſunt: & alimenta, in ſanguinem, & ſanguis in carnem, reliquasq́; partes corporis. In ijs verò quæ intelligẽtia intuentur, iunctio quidem fit, commutatio tamẽ nulla ſequitur. Id enim quod ratione comprehenditur, natura paratum eſt vt omnem eſſentiæ commutationem reſpuat. Sed vel decedit, vel in nihilum occidit, mutationis verò omnis eſt expers. Neque verò in nihilũ occidit, non enim eſſet immortale: & anima cùm ſit vita, ſi in temperationẽ mutaretur, mutaretur quoq; neque amplius eſſet vita. Quid autem conferret corpori, ſi ei vitam non impertiret? non ergo anima in iunctione cõmutatur. Hoc oſtenſo, quæ ſub rationem, & mentem cadunt, eſſentia ſua commutari non poſſe, neceſſariò ſequitur: ea dum iunguntur, non vna interire cum ijs quibuſcum iuncta ſunt. Quare & iuncta eſt, & non confuſe iuncta eſt anima corpori. Nam iunctam eſſe, naturæ conſenſus, atq; conſpiratio declarat. Conſentit enim, atq; congruit ſibi totum animal, quippe quod vnum ſit. Non confundi autem cum corpore animã, ex eo conſtat, quòd ſecundum ſomnum quodammodo ſeiuncta à corpore, idq́; velut exanime relinquens, nec præter vitam quidquam

illi aspirans ne prorsus intereat per se in somnijs suo munere fungatur: futura præsentiens, & se cum beatis illis mentibus, & ab omni corporis contagione segregatis coniungens. Quod idem illi vsu venit, dum per se considerat aliquid earum rerum quæ sub intelligentiam cadunt. Nam etiam tum quoad fieri potest, seipsam abducit à corpore, & per se est, vt ad hunc modum res apprehendat. Cùm enim vacet corpore, quouis penetrat, & permeat, quemadmodum quæ simul corrupta sunt. Manet tamen incorrupta, quemadmodum quæ non confusa sunt, & tuetur illam suam vnitatem, & in quibuscunque fuerit ea ad suam vitam vertit, neque ab ijs vertitur. Vt enim sol præsentia sua aërem illustrans eum ad lumẽ traducit, aëriq; lumen iungitur, et cum eo non confusè funditur: ita anima iuncta corpori, manet omnino non confusa: hoc vno à sole discrepans, quòd sol cùm corpus sit, locoq; circumscribatur, non est vbicunq; lux sua est; quemadmodum neque ignis. Manet enim ignis in ligno, aut in lucerna, tanquàm in loco illigatus. Anima verò, quòd corporis est expers, neque loco definitur, tota per totum, & lumen suum, & corpus permeat: neque est pars vlla quæ ab illa illustretur, in qua tota non adsit. Non enim tenetur à corpore, sed ipsa tenet corpus; neq; in corpore est vt in vase, aut vtre, sed contrà potius in ea corpus. Non enim, quæ cernuntur intelligentia, à corporibus impedita, sed per totum corpus meantia & transeuntia & vagantia corporeo loco comprehendi possunt. Cùm enim intelligentia comprehendantur, etiam in locis sunt quæ animo cernuntur. Aut enim in seipsis, aut in superioribus mentibus, vt animus aliquando in seipso est, dum ratiocinatur: aliquando in mente, dum intelligit. Cùm igitur in corpore esse dicitur, non in corpore, vt in

loco, esse dicitur: sed vt in inclinatione quadam et quia adest, quomodo Deũ in nobis esse dicimus. Etenim inclinatione & propensione ad aliquid, et affectione vinctam dicimus à corpore animã: quemadmodũ eum qui amat ab amica vinctum dicimus non corpore, aut loco, sed animi inclinatione. Cùm enim magnitudine, et mole et partibus careat, nulla loci parte terminari, aut circũscribi potest. Quod enim partem nullã habet, quo loco circũscribi queat? cum mole enim locus existit. Nam locus terminus est corporis cõtinentis, quo id quod cõtinetur cõplectitur. Quòd si quis dixerit, ergo & Alexandriæ, et Romæ, deniq; vbiq; est mea anima, non videt se locũ denuò dicere. Etenim quod ita dicitur Alexandriæ, aut omnino hic, locus est. In loco autem prorsus non est, sed in inclinatione. Ostensum est enim loco cõprehendi non posse. Cùm ergo in inclinatione aliqua fuerit, quod intelligentia cõprehenditur, ad locum, aut rem quæ in loco sit, per abusionẽ ibi esse dicimus, propter muneris functionem quæ illic est, locumq; pro inclinatione & functione muneris accipimus. Cùm enim dicendũ sit, illic fungi suo munere, illic esse dicimus. Verùm hæc ratio iunctionis liquidius maximeq; ad iunctionem verbi Dei, et hominis conueniet: qua post iunctionem, neque confusum, neq; comprehensum, ab homine est: neque tamen ad eundem modum quo anima. Hæc enim cùm multiplicata sit, videtur etiam cõsentire & congruere aliquo modo propter societatem cum corpore, & tum ipsum tenere, tum ab eo teneri. At Deus verbum, nihil ipsum à societate corporis, & animæ, immutatum, neque illorum imbecillitatis particeps, sed eis suam diuinitatem impartiens, vnum cum eis fit & permanet; quod erat ante iunctionem. Nouus hic temperationis, aut iunctionis modus est, & temperatur & manet

manet omnis dumtaxat admixtionis expers,& non confusum,& incorruptum, & immutabile & præterquam quod se non vertit neque confunditur,quoniã omnis prorsus commutationis est expers ; non vnà cum illis patitur,sed vnà tantum agit:neq; simul interit,aut commutatur,sed cum illa amplificat,tum ab illis non imminuitur.Testatur hoc Porphyrius,qui Christum oppugnare, & insectari non dubitauit. Sunt autem grauia inimicorum,à nobis quæ sunt testimonia,neq; contradici quicquam potest.Itaque Porphyrius cap.secundo variarum quæstionum,ad verbum sic scribit,Non improbandum igitur accidere posse , vt aliqua substantia ad alterius substantiæ absolutionem assumatur, & pars substantiæ sit,ita vt in sua ipsius natura maneat,& aliam substantiam compleat,& vnum cum alio fiat, & suam vnitatem conseruet,& quod maius est, ipsa quidem non vertatur,sed ea in quibuscunque fuerit,ad suam ipsius actionem sua præsentia vertat. Atque hæc de animæ & corporis iunctione scribit.Quòd si in anima vera est ratio, propterea quòd est non corpus, longè longeq; erit verior de Deo verbo, quod multo magis non concretum & verè ab omni coagmentatione corporis remotum est. Hoc planissimè obturat os ijs,qui iunctionem Dei cum homine accusare conantur. Plerique enim Græcorum hoc irrident,quòd dicant fieri non posse,nec probabile,nec decorum esse, vt diuina essentia cum natura mortali temperetur,atque iungatur.Nos verò vsi eorum testimonio, quorum inter illos celebre nomen est,crimen hoc depellimus. Dicitur à quibusdam,et maximè ab Eunomianis, iunctum esse Deum verbum corpori,non substantia,sed vtriusque viribus. Non enim esse substãtias quæ iunctæ, aut temperatæ sint,sed vires corporis cum viribus diui-
nis

nis esse commixtas. Vires autem corporis nimirũ omnis quod instrumentis sit præditum, ex Aristotelis sententia dicunt esse sensus. His ergo diuinæ vires cõmixtæ, iunctionem, illis authoribus, effecerũt. At nemo, opinor, hoc iis dederit, sensus corporeas vires esse. Suprà enim perspicuè explicatum est, quæ corporis, quæ animæ, quæ eius quod ex vtroq; est, sint propria. Et in propriis eius quod ex vtroque conflatum est, sensus per instrumenta suum munus fungentes, ponebamus, ipsa porrò instrumẽta corporis esse dicebamus. Quare satius est, vt ante diximus, ex propria natura rerum corpore vacantium, non confusè iunctionem fieri substantiarũ, ita vt quæ diuinior est, nihil mali, aut sordium ab humiliori contrahat, sed contrà potius quæ humilior est à diuiniore dumtaxat adiuuetur. Nam natura purè expers corporis, penetrat liberè omnia, & à nullo ipsa penetratur, vt, quoniã omnia penetrat, iungatur, quoniã à nullo penetratur, expers omnis admixtionis et cõfusionis maneat. Non ergo hæc iunctionis ratio, Dei lubito, vt quibusdam claris viris videtur, sed natura nititur. Nã quòd corpus quidẽ induit, meritò dixerit quispiam Dei lubito factũ esse. Quòd verò postquàm iunctus est, non confundatur, propria Dei natura fit, non quoniam ita illi est collibitum. Nam gradus animarum, ascensus item, & discensus, quos Origines inducit, nihil pertinentes ad diuinas literas, neque cum Christianorum decretis consentanei, relinquendi sunt.

De corpore. CAP. IIII.

OMNE *corpus è quatuor elementis concretum, & conflatum est. Proximè quidem eorum quæ sanguinem habent corpora, è quatuor humoribus, sanguine, pituita, flaua bile, & atra: eorũ verò quæ sanguine carent,*

cùm ex cæteris humoribus, tum ex eo, quod in ijs cum ſanguine comparatur. Proximè autem dicitur, quando nulla natura intercedente ex illis quid factum fuerit, vt è quatuor quidem elementis, quatuor humores, ex humoribus ea quæ particularum ſunt ſimilium, & partes ſunt corporis, onerata ſint. Comparant autem cum terra atram bilem, cum aqua pituitam, cum aëre ſanguinem, cum igni flauam bilem. Quidquid autem ex elementis concretum eſt, aut ſolidum eſt, aut humidum, aut ſpiritus. Ariſtoteles verò proximè ex ſanguine ſolo vult fieri corpora animantium. Eo enim & ali proximè, & augeri omnes corporis partes, & ſemen quoque ex ſanguine ortum ducere. Sed quoniam rectum non videbatur & oſſa quæ duriſſima eſſent, & carnem quæ molliſſima, & adipem ex vno eodemq́; gigni, placuit Hippocrati primum è quatuor humoribus proximè concreſcere corpora animalium; vt ex his quæ terrena magis & craſſiora ſunt ſolidiora fiant, è mollioribus mollia. Inueniuntur tamen ſæpè quatuor humores in ſanguine, vt licet videre in venarum inciſionibus, cùm aliquando ſeroſa pituita in eo abundet, aliquando atra aut flaua bilis. Quamobrem iſti inter ſe conſentire aliquo modo videntur. Sunt autem inter partes animalium quædam ſimilium partium, quædam diſſimilium. Similium cerebrum, tunicæ cerebri, neruus, medulla, os, dens, cartilago, glandes, vngues, ligamenta, membranæ, fibræ, pili, carnes, venæ, arteriæ, pori, adeps, cutis, & horum velut proxima elementa ſanguis, qui purus eſt, pituita, bilis atra, & flaua. Nam tendo cum ex ligamentis, tum ex neruoſis fibris compoſitus eſt. Diſſimilium partium, caput, thorax, manus, pedes, & cætera membra hominis. non enim in caput caput diuiditur, vt neruus in neruum, & vena in venam.

venam, & caro in carnem. Quidquid autem dissimilium est partium ex his quæ similium sunt partium constat, vt caput è neruis, & carnibus & ossibus & alijs eiusmodi, quæ etiam organica, id est, si ita licet loqui instrumentaria vocant. Definitio eorum quæ similium sunt partium, hæc est, Quorum partes & totius et inter se sunt similes: Simile porrò nunc pro eodē intelligendum est. Non autem omne animal omnes partes corporis habet: sed aliqua eorum mutila reperiuntur: alia enim carent pedibus, vt pisces et serpentes; Alia capite, vt cancri, & carabi, & quædam aquatilia. Habent enim sensuum instrumenta in pectore, quia caput non habent: Alia pulmone, quotquot scilicet aërem spiritu non ducunt. Alia vesica, vt aues et omnia quæ vrinam non reddunt. Quibus autem testa pro tegumento est, plurimis membris priuata sunt. Nam ea vt sint animalia, in paucis positum habent. Videntur etiam aliqua non habere cùm habeant; vt cerui videntur non habere flauam bilem, quoniam in intestinis eam dispersam atque latentem habent. Homo verò & omnia & perfecta habet, & ita omnia vt rectè aliter res se habere non possit. In partium quoque situ, magna in animantibus dissimilitudo est. Alia enim habent vbera in pectore, alia in aluo, alia sub cruribus, & alia duo, alia quatuor, alia plura. Propemodum enim natura ad numerum eorum quæ gignuntur vberum multitudinem dimensa est. Verùm si quis hæc exquisitè velit excerpere, legat Aristotelis historiam, quæ de animalibus est. Non enim propositi est nostri de his exactè agere, sed quibusdam veluti formis adumbrare. Quare ad disputationem de elementis quæ deinceps quæritur, veniamus.

De elementis. CAP. V.

ELEMENTUM *mundanum pars est minima corporum concretorum. Sunt autem elementa quatuor, terra, aqua, aër, ignis, composita ad ordinem quem iam diximus. si ab infra locatis corporibus ad supera progrediamur: ipsa prima & simplicia, si cum cæteris corporibus comparentur. Etenim omne elementum eiusdem est generis cum iys, quorum est elementũ. Nam principium non eiusdem est generis cum his quæ ex ipso nascuntur. Elementum autem prorsus eiusdẽ generis. Iam verò terram, aquam, aërem, ignem, esse elementa euidens et apertum est. Etenim in his summæ qualitates potestate & actu conspiciuntur, quanquàm nullum horum elementorum quæ sensu percipiuntur, & temperatione et admixtione cũ alio elemẽto vacat. Nam tacitè quodãmodo hæc adulterata sunt omnia, & alterum alterius magis, minus'ue est particeps. atque etiam in mixtione cuiusq; natura facilè perspicitur. Habet autem quodq; elementum iugatas qualitates duas à quibus formetur. Est enim terra frigida & sicca; aqua frigida & humida: aër calidus & humidus natura sua: ignis siccus & calidus. Neque verò vel qualitates per se elementa esse possunt, non enim ex corpore vacantibus qualitatibus corpora constare possunt. vel cætera corpora quæ summam eamq; actu qualitatẽ non habent. Essent enim infinita elementa cùm omnia quæ sunt, alia magis, alia minus eam qualitatem habeant, nec diiudicari possit quæ quorũ elementa sint. Necesse est ergo elementum, & corpus esse & simplex corpus, & actu habere summas qualitates, calorem dico & frigus, humorem & siccitatem. Hæ enim solæ qualitates totam penitus mutant substantiam, quod cæterarum nulla facit qualitatum. Neque enim albedo aut*

alia vlla qualitas corpori admota, totum penitus corpus dealbat, aut afficit, vt calor calefacit & frigus refrigerat. Sunt autem elementa sibi mutuò contraria quæ duas habent qualitates contrarias, vt aqua frigida et humida igni calido, & sicco: & terra sicca, & frigida, aëri calido et humido. Quoniam autem contraria sibi copulari non poterant, si non esset medium quoddam vinculum, quod ea colligaret, qui hunc mundi ornatum molitus est Deus, inter terram et aërem quæ contraria sunt, aquam posuit, duasque ei qualitates dedit, humorem & frigus, quibus cũ extremis copulatis ea colligare posset. Nam frigore cum terra necessitudinem habet; humore cum aëre coniungitur. Inter aquam item & ignem, qui contraria quoque sunt, medium aërem interiecit, qui humore cum aqua, calore cum igni conuenit. Atque ad istum modum contraria coniunxit, interiectis naturis quibusdam vincientibus, quæ & seipsas & ea quæ vincirent, astringerent. Tale enim vinculum optimum est. Ergo vnamquamque harum naturarum, quas interpositas diximus, altera qualitate iunxit cum eo elemento quod antecedit; altera cum eo quod cõsequitur; vt aqua frigida est & humida. sed frigore cum terra coniungitur, quæ antecedit in ascensu ab infimis ad suprema; humore cum aëre, qui consequitur. Similiter aër humore coniungitur aquæ quæ antecedit, calore igni qui consequitur. Etiam ignis calore coniungitur cum aëre qui antecedit, siccitate cum terra per inflexionem, & conuersionem ad extremum. Eodem modo terra per inflexionẽ, frigore cum aqua, calore cum igni connectitur, vt enim non solùm ad supera & infera ascensum descensumq; habeant elementa, sed etiam in orbem referantur extrema, id est, ignem & terram ad se mutuò inflexit quodammodo,

modo, atque conuertit. Etenim ignis solo calore amisso terra fit, quod è fulminibus apertum est. Delatus enim ignis & à summo ardore refrigeratus in lapidem vertitur. Quocirca omne fulmen cum lapide fertur et sulphure. Est autem sulphur velut ignis refrigeratus neque amplius actu calidus, sed potestate, siccus verò etiam actu. Sola autem elementa actu habent eas qualitates, cætera omnia potestate, nisi ad elementum admoueãtur. Ac ne vnquàm occidant elementa, vel quæ ex eis cõcreta sunt, sapienter Deus prouidit, vt elementa, & in se mutuò, & in concreta ex eis corpora mutarentur, rursusq; hæc in elementa dissoluerentur. Atq; ita ex ortu mutuo in quo satis magna vis est, constantia perpetuò conseruantur. Terra enim cùm limũ contraxerit, aqua fit: Aqua densata & compressa, terra: eademq; calefacta, & in vapores soluta aër: Aër contractus et densatus in aquã, siccatus in ignem conuertitur. Sic etiam ignis extinctus, & siccitate detracta in aërem vertitur. Est enim aër, ignis extinctio, & vapor aquæ calefactæ: Quorum vtrumq; declarat ex calore aërem nasci. Etenim aqua calefacta, & ignis extinctus aër fit. Est igitur sua natura calidus: frigescit tamen dum ad aquam, & ad terram accedit, vt infimæ eius partes quæ ad terram vergant, frigidæ sint, supremæ quæ ad ignem, calidæ. Quod ideo euenit, quia mollis est aër, & facilè alienam qualitatem accipit. Celeriter enim migrat de sua natura, & mutatur. Aristoteles duas naturas esse aëris dicit, alium qui ad vaporum naturam accedat, qui ex aquæ respiratione gignitur; alium fumosum, qui ex ignis extinctione existit. Ac fumosum quidem calidum esse, qui ad vaporum naturam accedat vbi quidem nascitur calidum, procedentem verò, paulatim refrigerari, & tandem in aquã conuerti.

uerti. Quam duplicem naturā aëris induxit, quum vt alia quædam quæ absurda videntur effugiat, tum verò quòd sublimiora quæ sunt, et à terris remota longius, frigidiora appareant. Omnia autem corpora ex congressu quatuor horum elementorū oriuntur, tam stirpiū quàm animaliū, natura purissima elemēta ad horum corporum procreationē attrahente. Vocat Aristoteles hæc corpora naturalia, neq; per aceruationem cōponuntur, sed tota penitus iunguntur, & cōmiscentur, & vnum quippiam & à se distinctum corpus efficiunt. Ita enim iuncta sunt, vt discerni nullo modo possint, neq; separatim cerni terra, separatim aqua; & aër, & ignis: quoniam vnum quid, & ab ipsis diuersum ex horum quatuor congressione factū est, vt in tetrapharmaco. Nam hîc quoq; aliud est tetrapharmacū, ab ijs quibus constat. Non tamē eodem modo, nō enim elemēta per appositionē rerū tenuissimarū, vt in tetrapharmaco corpora efficiunt, sed per mutationē et vnitatē. Atq; in elemēta rursum dissoluūtur corpora, itaq; perpetuò permanēt omnia, et ad rerum omniū quæ sunt ortū sufficiunt, neq; vel redundant vnquā vel imminuuntur. Quāobrem alterius ortum, interitū esse aiūt alterius; & vicissim alterius interitū, alterius ortum, non solum in anima vt suprà ostensum est, sed etiam corpore. Platoni verò placet tria quidem elementa mutari in alia; at terram immutabilem remanere: Nam cum quoq; elemento comparans soliditates figurarum, quæ rectis lineis continentur, cum terra cubum, quoniam præ cæteris difficillimè mouetur; cum aqua, eam quæ cæterarum ad motum ineptissima est, id est, figuram vicenarum basium: cum igne, figuram mobilitate omnibus præstantem Pyramidem: cum aëre, qui aqua facilius, igni difficilius mouetur, figuram octonarum basium.

ex his formis demõſtrat tria in ſe mutuò mutari: terram nequaquam. nam has tres Pyramidem octonarum, & vicenarum baſium figuram ex triãgulis trium laterum non æqualium qui ſcaleni dicũtur conſtare, cubum verò è triangulis parium laterum. Quæ igitur è triangulis ſcalenis conſtãt, hæc diſſoluta, rurſusq́ coëuntia in ſe mutuò mutari poſſe, at cubum diſſolutum in aliquam trium aliarum figurarum mutari non poſſe (conſtat enim ex parium laterum triangulis, ex quibus nullum aliorum trium conſtare poteſt,) neque aliquam trium aliarum figurarum in cubum. Neceſſe eſt igitur etiam corpora, quæ his formis formantur, vt ſe formæ habeant ita ipſa ſe habere inter ſe. Neque tamen non patibilis omnino terra eſt, ſed à tenuioribus corporibus diuiditur, vt diſtrahi quidem alterius elementi interuentu poſſit, non etiam mutari in ea à quibus diuiditur. Rurſus enim in ſe coiens, ſibi reſtituitur quod in aqua licet cernere. Si enim in aquam exigua terra miſſa, eam perturbes, diſſoluitur in aquam terra, ſin deſiſtas perturbare, vbi aqua conſtiterit, terra ſubſidit. Hoc idem ad totam terram transferendum eſt. Verũ non mutatio hæc eſt, ſed mixtorum diremptio. Ait enim Plato, ignis acumine diſſolui terram, quæ diſſoluta in ipſo feratur, aut in vaſtitate aëris cùm eam aër diſſoluerit, aut in aqua, cùm ab aqua fuerit diſſoluta. Alio modo elementa diuidens, tradit vnumquodq; elementum tres habere qualitates, ignem, acumen; raritatem, motum: alterum extremum elementorum, id eſt terram, hebetudinem, denſitatem, ſtatum: vt ſunt per has qualitates contraria, ignis, & terra, quod in cæteris qualitatibus quas iugabamus, non eueniebat. Sumptas autem eſſe ab vtroque extremorum qualitates, & ita media elementa extitiſſe. Sumuntur

enim

enim ab igne duæ qualitates, raritas et motus: vna à terra hebetudo, & aër constituitur, qui qualitates habet quibus formetur, hebetudinẽ, raritatẽ, motũ. Rursus duæ sumuntur qualitates terræ, hebetudo, & densitas; et vna ignis, motus & aqua fit quæ formatur hebetudine, densitate, motu. Est igitur, vt acumen ad hebetudinem, ita ignis ad aërem; vt raritas ad densitatem, ita aër ad aquam; vt motus ad statum, ita aqua ad terram. Vt igitur ignis ad aërem, ita aër ad aquam; et vt aër ad aquã, ita aqua ad terram. Nam plana quidem, nata & apta sunt, vt ab vno medio, id est, analogia, solida autem duobus medijs contineantur. Alio modo dicunt elementa habere qualitates. Nam terram, & aquam habere pondus, quo natura deorsum ferantur, aërem & ignem leuitatem, qua natura in sublime tendant. Stoici tradunt elementorum alia habere vim efficiendi, alia accipiendi, & quasi patiendi. Efficiendi quidem vim habere aërem & ignem; accipiendi & patiendi, terram, & aquam. Aristoteles etiam quintum corpus inducit cœleste, & volubile, quòd cœlum è quatuor elementis conflatum esse nolit. Appellat autem volubile quintum corpus, quòd in orbem circum terram feratur, cùm Plato disertè dicat, ex igne & terra cœlum constare. Ita enim ait, Corporeũ, » & aspectabile, et tractabile oportet esse quod natum est. » Sine igne autem nihil vnquam fuerit aspectabile, neque » tractabile, sine aliquo solido. Solidum autem non sine ter- » ra. vnde moliens hoc vniuersum Deus, ex igni ipsum & » terra effecit. Duo autem sola rectè sine tertio constare » non possunt. Oportet enim vinculum in medio esse am- » borum, quod ea copulet. Vinculum porrò optimum, quod » maximè ex se & ijs quæ vincit vnum facit. Quòd opti- » mè nata est proportio efficere. Vinculum dicit duo me- »

„ dia elemēta ea proportione quæ expoſita eſt inter ſe comparata. Qui Hebræorum dogmata defenſitant, de cœlo terráq; diſſentiunt. Cæteri enim ferè omnes ex nulla ſubiecta materia quæ prius fuerit, cœlum et terram genitam eſſe volunt, quoniam Moyſes ſcribit his verbis: In principio fecit Deus cœlum & terram. Apollinarius verò ex abyſſo feciſſe Deum cœlum & terram contendit. Nam abyſſi vt eius quæ creata ſit, Moyſes in cōmemorando orbis ortu nō meminit, ſed in libro, qui Iob inſcribitur, perſcriptū hoc eſt, Qui fecit abyſſum. Ex hac igitur vt materia, omnia alia nata eſſe vult, neq; tamen eam nullo generatam ortu, ſed genitam ante omnia corporea, & ad cæterorū naturam à Deo præparatam eſſe tuetur. Atq; ipſum quoq; abyſſi nomen (ſignificat autē Latinè fundi expers) infinitatem oſtendit. Sed hoc quoquo modo ſe habeat, nihil refert. Etenim etiā hoc modo Deus omnium & opifex eſſe & ex nihilo feciſſe omnia, probatur. Aduerſus eos qui dicunt vnicū eſſe elemētum, aut ignē, aut aërē, aut aquā, ſatis erunt quæ ab Hippocrate diſputata
„ ſunt. Si vnum homo eſſet, nunquā doleret, neq; enim eſſet
„ vnde doleret. ſi vnum eſſet: Quòd ſi etiā doleret, vnum
„ eſſet quod ſanaret; Oportet enim quod doliturum eſt,
„ in mutatione verſetur adiuncto ſenſu: At ſi vnicum eſſet
„ elementum, non eſſet in quod mutaretur. Si autē non mu
„ taretur, ſed in ſeipſo remaneret, non doleret, etiamſi eſſet
„ ſenſu præditum, Oportet etiam quod patitur ab aliquo
„ pati. Si autem vnum ſolum eſſet elementum, non eſſet
„ alia qualitas præter eam, quæ eſt vnius elementi, à qua
„ animal pateretur. Quod ſi neque mutari, neq; pati poſ-
„ ſet, quomodo doleret? Quum igitur hoc probaſſet fieri
„ non poſſe, per conceſſionem infert, Si verò etiam doleret, vnum eſſet quod ſanaret; Nunc verò non eſt vnum,

quod

quod sanat, sed multa, non ergo vnum homo est. Porrò autem ijs ipsis quibus singuli suam sententiam confirmare nituntur, maximè ostenditur quatuor esse elementa. Etenim Thales solam aquam dicens esse elementum, conatur probare alia tria ex aqua generari. Nam eius fecem terram esse, tenuissimam partem aërem, aëris item tenuissimam partem ignem. Et Anaximenes quoque aërem solum statuens, similiter conatur ostendere, cætera elementa ex eo gigni, atque perfici. Heraclitus, & Hipparchus Metapontinus, ignem dicentes, iisdem hisce rationibus vsi sunt. Quod igitur isti dicunt in igne causam esse gignendi cætera elementa, & cæterorum Philosophorum alius aquam, alius aërem inducit, ex eo ostenditur omnia elementa in se mutuò mutari. Cùm autem omnia in se mutuò vertantur, necesse est omnia esse elementa. Quodcunq; enim de quatuor sumpseris, id ex alio fieri reperietur. Corpus autem cùm sit animæ instrumentum, vnà cum animæ viribus diuiditur. Nam ad eas accõmodatum, aptumq; factum est, vt nulla animæ vis à corpore impediatur. Vnicuique enim facultati animi, quo suo munere fungi possit, propriæ partes corporis tributæ sunt, vt in progressu orationis demonstrabitur. Nam anima locum obtinet artificis: corpus instrumenti; Materia autem est in quibus versatur actio; Effectio verò ipsa actio, quemadmodũ vt materia subijcitur fœmina: nam in hanc est actio. Actio adulteriũ, aut stuprũ, aut legitimus cõcubitus. Diuiduntur autem vires animæ, in vim phantasiæ, cogitationis, & memoriæ quæ Græci vocant φανλαστικὸν, διανοητικὸν, μνημονευτικόν.

De phantasia. CAP. VI.

Φ Αντασικὸν *igitur vis est animæ rationis expertis, quæ per sensuum sedes suo munere fungitur.* Φανταςὸν *ve*

rò, quod in phantasiam cadit, vt in sensum quod sensui subijcitur. Φαντασία verò affectio est animæ, à ratione vacuæ quæ fit ab aliquo quod φανταστὸν appellauimus. Φάντασμα verò inanis affectio in animæ partibus rationis expertibus quæ à nullo, quod sit φανταστὸν, cõmouetur. Stoici autem hæc quatuor ponunt φαντασίαν, φανταστὸν, φανταστικὸν, φάντασμα. ac φαντασίαν definiunt animæ affectionem quæ & seipsam ostendit, & φανταστὸν illud à quo nata est. Cùm enim albi quid aspexerimus, gignitur in anima ex eius aspectu quædam affectio. Vt enim in sensuum sedibus affectio gignitur cùm sentiunt, ita in anima cùm intelligit. Nam imaginem in se accipit eius rei quam intelligit. Φανταστὸν subiectũ illud sensui quod φαντασίαν genuit vt aliquid albi & quidquid animam mouere potest. Φανταστικὸν inanem distractionem sine eo quod sit φανταστὸν. Φάντασμα verò rem ipsam qua ad φανταστικὸν, id est, vanam distractionem attrahimur, vt in insanis & melancholicis. Horum dissensio in sola mutatione nominum consistit. Instrumenta eius sunt anteriores cerebri ventriculi, & qui in eis animæ spiritus continetur, quiq; ex eis nerui nascuntur, animæ spiritu madefacti, & sensus sedium structura. Sunt autem sensus sedes quinq;, sensus vnus, anima, quæ per sensuum sedes affectiones quæ in eis existũt, cognoscit. Atq; ea quidem sede quæ præ cæteris terrena & corporea est, hic autem tactus est, terrenam naturam indicat. Ea verò quæ maximè est splendida, qui cernendi sensus est, splendida: vt aërea affectiones aëris (vocis enim substantia aër est, aut aëris ictus,) ac spongiosa & aquea, quæ in gustu est sapores percipit. Comparatũ enim natura est, vt quodq; quod sub sensum cadat, per aliquid quod sit aptum ad naturam suam cognoscatur. Oportebat igitur hac ratio-

ne,

ne, quoniam quatuor ſunt elementa, quatuor etiam eſſe ſenſus. Sed quoniam vapor et odorum genus media quadam natura ſunt inter aërem et aquam: (Aëre enim eſt craſſior, aqua tenuior, quod in grauedine planũ fit. Nam qui eo morbo afficiuntur, ſpiritu quidem aërem ducunt, & tamen in ducendo ſpiritu vaporem non percipiunt, propter enim obſtructionem quòd craſſius eſt, ad ſenſum non peruenit.) Idcircò quintam ſedem odoratus natura machinata eſt, vt nihil eorum quæ cognoſci poſſunt, ſenſum effugiat. Eſt autem ſenſus non commutatio, ſed commutationis diiudicatio. Commutantur enim ſenſuum ſedes, & ſenſus cõmutationem diiudicat. Vocantur tamen ſæpè ſenſus etiam ipſæ ſenſuum ſedes. Eſt autem ſenſus, perceptio eorum quæ ſub ſenſum cadunt. Sed hæc definitio non ipſius ſenſus, ſed munerũ eius eſſe videtur. Quare ſic quoque ſenſum definiunt, Spiritus intelligens à principatu animæ ad ſedem ſenſuum pertinẽs. Præterea hoc modo, Vis animæ quæ ſenſui ſubiecta ſunt, percipiens. Senſuum autem ſedem inſtrumentũ perceptionis eorum quæ ſenſu cognoſcuntur. Plato verò, ſenſum, animæ & corporis ad externa ſocietatem definit. Nam vis quidem ipſa animæ eſt: inſtrumentum corporis. atque ambo hæc per phantaſiam res externas percipiunt. Animæ autem partium, aliæ ſunt famulæ & ſatellites, aliæ dominantur & imperant. Eæ enim partes in quibus ratio & ſcientia eſt imperant, ſenſus & motus cum appetitu, itemque vocis mittendæ facultas ancillantur. Etenim motus & vox celerrimè nulloq; ferè interueniente tempore voluntati rationis obtẽperant. Simul enim volumus & mouemur, neque tempus quod voluntati & motioni interponatur requirimus, vt in motu digitorum licet animaduertere. Atque etiam naturalia quædam imperio rationis pa-

rent, vt quæ perturbationes animæ dicuntur.

De visu. CAP. VII.

VISVS *ambiguum nomen est, nam et instrumentum & vis sentiendi visus dicitur. Hipparchus ait radios qui ab oculis porrigantur, suisq; terminis velut manuũ contrectationibus exteriora corpora attingant, eorũ perceptionem ad visum referre. Geometræ verò conos quosdam describunt ex radiorum concursu factos, qui ex oculis emittantur. Emittere enim dextrum oculum putant radios ad læuam, sinistrum ad dextrã, deinde ex eorum concursione conum absolui, vnde accidat vt multa quidem simul oculus complectatur, quæ aspectu sentiri possint. sed exquisitè ea cernat vbi radij cõcurrerint. Nam sæpè hac de causa pauimentum intuentes non videmus nummum qui in eo iaceat, quamuis diu intentis oculis, donec radij ad eum locum in quo iacet nummus, concurrerint, & tum demũ eum aspicimus, vt qui tum primũ cœperimus attendere. Epicuræi imagines earum rerum quæ appareant, censent in oculos incurrere. Aristoteles non imaginem corpoream, sed qualitatem per commutationem aëris, ab his quæ videntur vsque ad oculum accedere. Plato verò per confusionem splendorum res aspici existimat, vt id quidem lumen quod ex oculis proficiscitur, aliquo vsque in aërem qui eiusdem secum est generis, effluat. quod verò à corporibus manat cõtrà feratur, ac quod in aëre est qui interponitur facileq; diffunditur & vertitur, simul cum oculorum igne extendatur. Galenus cum Platone de visione consentit in septimo de consensu sparsim sic ferè scribens, Si enim ad oculum veniret pars quædam, aut vis, aut imago, aut qualitas corporum quæ cernuntur, non cognosceremus magnitudinem eius*

quod

quod videtur, vt montis, si ita casus ferat, maximi: tantæ enim rei simulachrum incurrere in oculos nostros prorsus à ratione alienum est. Enimuero neque spiritus visionis tãtam vim expressus habere potest, vt circum omnia quæ cernuntur fundatur. Relinquitur igitur aërem qui nos circumstat tale instrumentum nobis esse, tum cùm videmus, quale in corpore neruus visionis est. Videtur enim aëri qui nos ambit aliquid euenire huiusmodi. Nam solis splendor attingens superiorem extremitatem aëris per totũ aërem vim suam transmittit, & splendor qui per neruos visionis fertur, naturam habet spirabilem, & in aërem incidens eundemq́; primo impetu cõmutans longissimè tranat seipse continens, donec in durũ aliquod corpus incurrerit: est enim aër tale instrumentũ oculo ad diiudicanda ea quæ vidẽtur, quale cerebro neruus: vt quã habet rationem cerebrũ ad neruũ, eandẽ habeat oculus ad aërem splẽdore solis animatũ. Esse autem aërem hac natura, vt assimiletur corporibus quæ sibi admoueantur, ex eo constat quod si in lumine aliquid splendidũ, vel fuluum, vel cæruleũ, vel argenteũ per aërem feratur ab eo quod fertur aër cõmutetur. Porphyrius in libro de sensu, neque conum, neq; simulachrum, neq; aliud quicquã, visionis causam esse vult, sed animã ipsam, cùm incidit in ea quæ cernũtur, agnoscere seipsam, esse ea quæ aspectu sentiantur, quòd anima cõtineat omnia quæ sint, omniaq́; quæ sint, nihil sint aliud, quàm anima, corpora diuersa continens. Nam cùm velit vnam esse omniũ animã, eam quæ rationis est cõpos, meritò dicit in oĩbus quæ sunt, seipsam cognoscere. Cernit autẽ hic sensus per lineas rectas, et cũ primario loco colores percipit, tũ cũ his etiã corpus coloratũ diiudicat, et eius magnitudinẽ & figurã & locum in quo est et interuallum et numerũ et motum

& sta-

& statum & asperum & læue & æquabile & inæquabile & acutum & obtusum et cohærentiam siue ad aquæ siue ad terræ naturam accedat, vt humidum ne sit an siccum. Itaque quod propriè aspectu sentitur, color est. Nam sola visione colores percipimus, atque confestim cum colore coloratum corpus & locum in quo est quod cernitur, & interuallum quod inter id quod cernit, & id quod cernitur, interijcitur. Quotquot enim sensibus corpus percipitur, iisdem statim etiam locus simul cognoscitur, vt in tactu & gustatu euenit. Sed hi quidem, tum solum sentiunt cùm admoti fuerint corpori, exceptis ijs quæ pòst explicabuntur. Visio verò etiam magno interuallo interiecto. Quoniam autem procul cernit subiecta propria, necessariò consecutum est vt etiam sola interuallum videat. Magnitudinem verò tum sola percipit, cùm potest id quod cernitur vno obtutu comprehendere. Quæ verò maiora sunt quàm vt vno aspectu comprehendi possint, in his visio & memoriam requirit, & cogitationem. Cùm enim ea particulatim neq; tota vno cernat intuitu, necessariò ab vno transit ad alterum, & vt quidque in ea transitione in sensum incidit, ita sensu percipitur. Quæ verò prius percepta sunt, memoria conseruat, & cogitatio vtrunq; cogit, & quod sensu et quod memoria perceptum est. Quare magnitudinẽ dupliciter percipit aliquando sola, aliquando adiuncta memoria, et cogitatione. Numerum autem eorum quæ cernuntur si plus tribus est aut quatuor qui vno aspectu nõ cernitur, motus etiam & figuras multorum angulorum nunquàm sola, sed cũ memoria & cogitatione sentit. Non enim potest & quinq; & sex & septem & his amplius sine memoria cogere, vt neq; hexagona & octagona, & figuras multorum angulorum. Motus etiam cùm fiat per tran-
sitionem,

sitionem, aliud habet primum, aliud secundũ. Vbi autem primum & secundum est & tertiũ, id memoria sola conseruat. Sursum autem & deorsum æquabile & inæquabile, item asperum, & læue, acutum & obtusum, tactus & visus communia sunt, quandoquidem hi soli sensus locum dijudicant. Cogitatione tamen etiam opus habent, quoniam illud solũ quod vno impetu in sensum incurrit solius sensus opus est. Quæ verò non vno, non solius sensus, sed etiam memoriæ adiuncta cogitatione, vt suprà ostensum est. Translucidarum autem rerum etiam vsq; ad fundum natura sua visio protẽditur, primum quidem & maximè aëris: totũ enim penetrat, secundo aquæ stantis & limpidæ, siquidem pisces natãtes videmus (per vitrum verò & id genus alia minus cernimus) si modò illa lumine illustrata sint, & hoc huius sensus est propriũ. Sed vidẽdum est ne quis in errorẽ inducatur quòd etiam calidorum perceptionem ad visum pertinere existimet, quoniam ignem dum aspicimus, statim etiam calidũ esse scimus. Nam si ad primam visionem orationẽ retuleris, inuenies tum cùm primũ visio ignem sensit, solum colorẽ & figuram percepisse, deinde accedente tangendi sensu calidũ esse cognouimus, quod memoria à tactu acceptum conseruauit. Quare nunc cùm ignẽ aspicimus, nihil præter figuram & colorem ignis cernimus. At cogitatio vna cum ijs quæ aspectus cognoscit per memoriam etiam colorem apprehẽdit. Eadem ratio in pomo est, si enim non solùm colore & figura pomum formatur, sed etiam odore & saporis genere, non quò hæc quoq; visio percipiat, pomum esse nouit, sed animus odoratus & gustatus memoriam retinet, et simul atq; aspexerit etiam istorum cum figura, & colore informatam cogitationem habet. Itaq; cùm pomum cereum, verum esse pomum putauerimus,

non

non viſio eſt quæ fallitur, ſed cogitatio. Nam viſio in ſuis & proprijs ſubiectis falſa non eſt, colorem enim & figuram aſpexit. Tres igitur ſenſus viſio, auditus, odoratus, res externas neque admotas ſibi percipiunt aëre interiecto. Guſtatus verò non aliter ſentit, quàm ſi ad ſubiectum, quod percipiendum eſt, admoueatur. Tactus verò vtramque vim habet: Nam & admotus corporibus & aliquando intercedente baculo, ſuo munere fungitur. Quocirca interdum aſpectus cæterorum ſenſuum teſtimonio indiget, cùm id quod cernitur artificio ad fallendum factum fuerit, vt in pictura, nam pingendi artis opus eſt, fallere aſpectum non veris eminentijs & lacunis, ſi res eiuſmodi naturæ eſt, vbi opus ſit maximè quidem tactum aſciſcere. interdum tamen etiam guſtatum aut odoratum, vt in pomo cereo. Aliquando tamen per ſe, et ſua vi quæ appareāt euidenter oſtēdit, cùm quidem non magno interuallo conſpexerit. Nam turrē quadratā ſi magnū ſpatiū interponatur, rotundā aſpicit. Labitur etiam quando per caliginē, aut fumum cernimus, aut aliquid ſimile quod aſpectū perturbet. Item cū per aquam quæ agitatur, Nam in mari remū quaſi infractū videt. Similiter etiam cùm per aliquam materiā perlucentem aſpicimus, vt in ſpeculo et vitro & reliquis eiuſmodi, aut cùm celeriter mouetur quod aſpicitur. Conturbat enim viſum celer motus, vt rotūda videat quæ non ſunt rotunda et quaſi fixa quæ moueantur, aut cùm cogitatio aliud agit, vt in eo qui conſtituerit amicum conuenire; et cùm in eum inciderit, præterit quod eius cogitatio in alijs occupata eſt. At ne hoc quidem viſionis peccatum eſt, ſed cogitationis. Nam ſenſus quidem vidit & ad cogitationem detulit, ſed illa ad ea quæ deferebantur non attendit. Quatuor autem maximè viſioni ad res euiden-

ter

ter cognoſcendas opus ſunt, integrum inſtrumentum, motus congruens, et interuallum, aër purus, & illuminatus.

De tactu. CAP. VIII.

QVODLIBET *cæterorum inſtrumentorum Deus duplex fabricatus eſt, et loco aliquo parteq́ corporis circumſcripſit. Etenim oculos duos & aures duas & duo foramina eius ſenſus qui in naribus locatus eſt effinxit, linguas etiã duas in omnibus animalibus genuit, ſed alias diuiſas vt in ſerpentibus, alias copulatas et coniunctas, vt in hominibus. Quocirca duos tantùm ventriculos anteriores cerebri fecit, vt ex vtroque ventriculo nerui ſentiendi demiſſi duplicia procreent inſtrumenta. Cauſa autem cur duplicia inſtrumẽta fecerit, eſt eximia procuratio animantium, vt ſi alterum læſum fuerit, reliquum ſenſum tueatur. Sed vt plurima cæterorum inſtrumentorum corrumpantur, nihil animantis vita offenditur. Tactu verò intereunte, ſimul etiam extinguitur animal. Solus enim tactus inter ſenſus, communis eſt omnium animaliũ. Omne enim animal tãgendi ſenſum habet, cæteros ſenſus nõ omnia omnes, ſed aliquos aliqua. Oẽs habent quæ perfectiora ſunt. Itaq; quoniã hic ſenſus eſſet'ne animal an non eſſet, diiudicaturus erat, nõ vnam partẽ Deus tactui tribuit, ſed totũ penè corpus animalis. Nam præter oſſa & cornua & vngues, ligamenta & pilos & alia quædã eiuſmodi, omnis pars corporis tãgendi ſenſu prædita eſt. Euenit igitur vt vnũquodq; inſtrumẽtum duplicem ſenſum habeat, vnum eorum quæ propriè percipit, alterum tactus. Nam viſus, verbi cauſa, colores internoſcit, et frigida calidaq́ percipit, ſed hæc quidẽ vt corpus, illos vt viſus. Idẽ de guſtu et olfactu, et auditu iudican[illegible] eſt. Quomodo igitur totius corporis tactus eſt, ſi a [illegible]erioribꝰ cerebri vẽtriculis ſenſus manare dicimus?*

An

An perspicuum est neruis è cerebro demissis & in omnem partem corporis fusis tangendi sensum existere? Sed quoniam sæpè si spina pedem offendimus, statim capilli horrent, putarunt nonnulli dolorem, vel sensum doloris ad cerebrum mitti; & ad hunc modum sentire animal. Verùm si hæc ratio vera esset, non dolore afficeretur ea pars quæ secatur, sed cerebrum. Quare rectius est dicere neruum illum esse cerebrum. Nam cerebri aliqua pars est in se toto animæ spiritum continens, vt ferrum candēs ignem. Hanc ob causam cui parti neruus sentiens ingenitus fuerit, ea pars ab eo sensus particeps, sentiensq́; redditur. Neque tamen absurdum fortè sit dicere, in originem neruorum cerebrum, non dolorem, sed perceptionis societatem quandam, & doloris denunciationem mitti. Propriè autem sub tactum subiecta sunt calidum, & frigidum, molle, & durum, viscosum, & aridum, graue & leue: solo enim tactu hæc cognoscūtur. Communia tactus, & sensus oculorum acutum, & obtusum, asperum, & læue, siccum & humidum, crassum, & subtile, sursum & deorsum, (quandoquidē & locus) item magnitudo cùm fuerit eiusmodi, vt vno impetu tactus comprehendatur, spissum, & rarum, & rotundum, cùm exiguum fuerit, quemadmodum aliæ figuræ quædam. Motum item accedentis corporis percipit adiuncta memoria & cogitatione. Numerum quoque, sed vsque ad duo, aut tria, ea'que exigua, et quæ facilè comprehendantur. Sed hæc aspectus magis, quam tactus percipit, vt etiam æquabile & inæquabile. Sunt enim de læuium & asperorū genere. Nam ad duritiē admixta non æquabilitas asperitatem, æquabilitas iuncta ad spissitudinem læuitatem gignit. Quare ex his quæ diximus, magnā esse horum sensuum inter se cōmunitatem, facilè perspicitur. Nam alterius errorem

alter

alter indicat. In pictura enim oculi quidem eminentias quasdam cernunt, narium & cæterorum. At accedens tangendi vis, eius errorem coarguit. Atque vt aspectus, omnia semper aëre interiecto intuetur, ita tactus per baculum & dura & mollia & humida sentit, etsi ratiocinationem & cogitationem adhibet. Hunc enim sensum homo habet acerrimũ: Nam tactu & gustu reliqua vincit animalia, cæteris sensibus vincitur. Cùm enim aliud animal alio sensu de tribus hominem superet, canis tribus pariter excellit: Nam & audit acutius, & videt & odorat: quod ij canes ostendunt, quos ad inuestigandas feras adhibemus. Quanquàm autem vniuersum corpus tactus est instrumentum, vt suprà est declaratum, maximè tamen interiores manus & harum in primis summi digiti. Hòs enim vt indices habemus tactus certissimos, nam non modo ad comprehendendum idoneum instrumentum à Deo manus effectæ sunt, sed etiam ad tangendum. Quam etiam ob causam cute tenuiores sunt, & musculi vniuersæ palmæ substrati sunt & pilis carent, vt magis quæ tangi possunt percipiant. Cur autem pilos ex sese non efferant, musculus substratus causa est. Manus autem quæ duriores sunt, ad capiẽdum valentiores sunt; quæ molliores, ad tactionem certiores. Quomodo etiam nerui qui duri sunt ad motũ, qui molles ad sensum sunt aptiores. Nerui enim tactus quoque instrumenta sunt, cùm per eos tangendo sentimus.

De gustatu. CAP. IX.

VISVM quidem suprà diximus ad rectas sentire lineas: Odoratus autem & auditus non solùm ad rectam lineam, sed vndiq; tactus & gustatus, neque rectis lineis, neque vndique cognoscunt, sed tum solùm, cùm

proximè ad ea quæ sibi subiecta sunt accesserint, exceptis his quæ iam explicata sunt. Est autem gustatus, sensus qui sapores percipit. Instrumenta eius lingua, eáque maximè summa, præterea palatum. In quibus nerui, qui è cerebro deferuntur diffusi perceptionem suam ad principem animæ partem referunt. Succi autem ij qui sub gustatum, subiectæ qualitates vocantur, sunt hi; dulcedo, acor, acrimonia, acerbitas, austeritas, amarities, salsedo, pinguedo. Hæc enim gustus diiudicat. His qualitatibus aqua carere dicitur, quòd nullam harum qualitatum in gustando referat. Nam si cæteras qualitates spectes, vt frigus & humorem, insitam habet aqua qualitatem. Acerbitas autem, & austeritas, inter se differunt, quòd altera magis, altera minus constringat. Simplices igitur qualitates quas gustus percipiat, hæ ferè solæ sunt. Compositæ infinitæ. Nam cuique animalium, ac stirpium generi, propriæ qualitates sunt. Aliam enim, si ita casus ferat, porcorum; aliam caprarum qualitatem percipimus. Quare cùm ignorauerimus quod genus carnium sit, quod affertur, gustādo iudicamus: quod non eueniet, nisi diuersa esset cuiusque rei, quæ sub gustum cadat, qualitas. Proinde generatim eas nemo complecti queat, cùm sit infinitæ, & inter se omnino differentes. Nam vel in ijs in quibus vna quæpiam simplicium qualitatum dominatur, sapores specie differre notum est. Nam in ficubus aridis & vuis passis & palmula, vna dominatur qualitas, dulcedo, & tamen gustus in his specie sapores discrepantes cognoscit.

De auditu. CAP. X.

AVDITVS *voces sentit, & sonos, eorumq́; acumen, & grauitatem, & læuitatem, et asperitatem, magnitudi-*

tudinemq́; indicat. Instrumenta huius quoque sensus, molles sunt nerui è cerebro ducti, & aurium structura, maximeq́; quod in ijs cartilaginosum est. Nam ad sonos & strepitus apta cartilago est. Solus homo & simia aures nō mouent, cùm cætera omnia, quæ aures habeāt, animalia eas moueant.

De odoratu. CAP. XI.

ODORATVS *fit ille quidem per nares, sed ad terminos anteriorum ventriculorum cerebri perficitur. Hi enim cùm vaporum naturam in primis referant, facilè vapores percipiunt. Dictum est enim supra, quodq; instrumentum per naturæ coniunctionem ea percipere, quæ propriè sibi subiecta sint. Veruntamen non vt cæteris instrumētis, ita odoratu sentiendi neruum cerebrum demisit, sed ipsum suis terminis vsum neruorum explet, vaporesq́; qui afflantur, accipit. Est autem odorum latissimè patens differentia suauis odor & teter, & qui inter hos medius interijcitur, qui neque suauis neque teter est. Gignitur autem suauis odor cùm humores qui sunt in corpore, exquisitè, medius cùm mediocriter teter, cùm parum, aut nullo modo concocti sunt.*

De cogitatione. CAP. XII.

EIVS *partis quam phantasticam diximus cùm facultatem tum instrumēta, tum parteis, tum partium coniunctionem & differentiam, vt potuimus, breuiter satis explicauimus. Illius autem partis in qua cogitatio est generatim iudicia sunt, & assensus, & declinatio, & appetitio. Speciatim rerum intelligentia, virtutes, scientiæ, artium rationes deliberandi vis, electio. Atque hæc pars est quæ per somnia vaticinatur nobis futura quam solam*

Pythagorici Hebræos secuti, veram diuinationem esse volunt. Instrumentum eius est medius ventriculus cerebri animæq; spiritus qui in eo clauditur.

De memoria. CAP. XIII.

EA vis qua meminimus, memoriæ, & recordationis causa est, et penu. Memoria est, vt Origines ait, phantasia intus relicta, ab aliquo sensu qui actu sit, vt Plato verò definiebat, sensus, et intelligẽtiæ notionis cõseruatio. Animus enim quæ sub sensus cadunt, per sentiẽdi instrumenta percipit, opinioq; nascitur. Quæ verò sub intelligentiam intelligentia, gigniturq; intelligentiæ notio. Cùm igitur imagines & eorum quæ opinatus est, & quæ intelligentia cõprehendit, conseruat, meminisse dicitur; Quo loco Plato non eam intelligentiæ notionem quæ verè dicitur, videtur accipere, sed cogitationem. Nam quæ sub sensum subiecta sunt, per se memoria tenẽtur; quæ intelligentia cernuntur, ex accidenti: quandoquidẽ eorum quæ cogitamus ex antegressa phantasia memoria est. Quæ verò propriè intelligẽtia intuemur, quoniam didicimus, aut audiuimus, meminimus, substantiæ verò eorum memoria nulla est. Non enim ex antegressa phantasia, quæ intelligentia cernimus, percipimus, sed ex disciplina aut naturali notione. Quod si meminisse dicimur quæ prius vidimus, aut audiuimus, aut alio quouis modo cognouimus, prius autem ad tempus præteritũ refertur, dubium non est, quin sub memoriam cadant ea, quæ fiunt, quæ pereunt, quorum in tempore cohærentia est. Et quanquàm absentium memoria est, non etiam ab absentibus commouetur. Recordatio dicitur cùm obliuio memoriam interruperit. Est enim recordatio memoriæ quæ euanuerit recuperatio. Euanescit autem per obliuionem. Obliuio porrò memoriæ amissio est. Sed alia est perpetua, alia ad

ad tempus, quo de genere eſt recordatio. Alia autem eſt recordatio, quæ non eſt obliuio eorum quæ ſenſu & intelligentia percepta ſunt, ſed naturalium notionum. Naturales notiones appellamus, quæ ſine doctrina omnibus adſunt, vt verbi cauſa, eſſe Deum. Hanc Plato recordationem eſſe dicit idearum. Quid autem idea ſit, poſteà dicemus. Phantaſtica igitur vis, tradit cogitationi ea quæ ſenſibus conſpiciũtur. Cogitatio cũ accepit & iudicauit, mittit ad memoriam. Huius inſtrumentum eſt poſtremus cerebri ventriculus quem & παρεγκεφαλίδα & παρακρανίδα vocant, & qui in eo animæ ſpiritus comprehenditur. Sed quoniam ſenſuum principia & radices dicimus eſſe anteriores cerebri ventriculos, cogitationis medium, memoriæ poſtremum, confirmanda hæc ratione ſunt, ne temerè ijs quæ dicuntur, credere videamur. Eſt autem huius rei argumentum certiſſimum, quod ex vſu & munere partium ducitur. Nam anterioribus ventriculis quoquo modo læſis ſenſus offenduntur, cũ cogitandi vis adhuc maneat incolumis. Solus verò medius ventriculus ſi lædatur, cogitandi facultas labefactatur, at ſenſuum ſedes manent, ſenſumq́ à natura datum tutantur. Quod ſi anteriores, mediusq́ ventriculus lædantur, ratiocinatio vna cum ſenſibus corrumpitur. At verò ſi poſtremus ventriculus offendatur, ſola interit memoria, ſenſui & cogitationi nihil nocetur. Quod ſi & anteriori, & medio, & poſtremo ventriculo aliquid accidat, præter~~quam~~ quòd totũ animal in vitæ diſcrimen adducant, ſenſum pariter & cogitationem, & memoriam delent. Quod cum alijs multis affectionibus & morborum incurſibus, tum in primis inſania febricitantiũ oſtenditur. Nam aliqui eorum qui eo morbo laborant, ſola cogitatione læſa, ſenſus conſeruant: qualem deſcribit Galenus

quendam, qui cùm apud eum lanificium quidam exerceret, arreptis vasis vitreis ad fenestram se proripiens, quærebat de prætereuntibus, quodq; vas nomine compellans, an præcipitari vellent. Cum ij qui astabant velle se respondissent, primùm proiecit singula vasa: deinde percunctabatur, an etiā lanificum demitti vellent. Illi quòd arbitrarentur rem esse ridiculam, & iocularem, cùm se velle dixissent, hominem corripuit, & præcipitem dedit. Hic sensibus erat integris, sciebat enim & illi esse vasa, & hunc lanificum, sed ratiocinatio sana non erat. Aliorum vana phantasia est, putantium se videre quæ non vident, cùm cætera rectè & ratione dijudicent. Horum anteriores tantùm ventriculi læsi sunt, medius saluus est. Per affectiones autem, quæ membrum quodq; insequuntur, eius munera impediuntur. Nam ne eo munere fungatur, impeditur animal, ad quod obeundum natura parata est ea pars quæ affecta aut offensa est, quemadmodum pede offenso ne deambulemus, impedimur. Hoc enim pedis officium est.

De ratione & oratione. CAP. XIIII.

HÆC *ergo vna diuisio est, facultatū animæ, cum qua partes quædam corporis diuiduntur. Alia diuisio, alioq; modo, partis animæ rationis compotis, est in rationem & orationem. Est autem ratio animi agitatio, quæ fit in parte animæ quæ ratiocinatur sine vlla elocutione. Vnde sæpè etiam tacentes totam rationem cum animis nostris percurrimus, & in somnijs disputamus, et per hāc maximè (non enim æquè per orationem) ratione præditi esse omnes dicimur. Nam & qui surdi nati sunt, & qui casu, aut morbo aliquo vocem amiserunt, nihilominus ratione vtuntur. Orationis munus, in voce, & sermone*

mone perſpicitur. Inſtrumenta autem vocis multa ſunt, nam & muſculi qui intus ſunt in medijs lateribus, & thorax, & pulmo, & aſpera arteria, et larynx, et horum maximè quod cartilaginoſum eſt, & nerui recurrentes, & lingula, & omnes muſculi qui has parteis mouent, emittendæ vocis ſunt inſtrumenta. Sermonis autem os, in hoc enim fingitur & figuratur, & velut conformatur ſermo: lingua, & gurgulione, plectri locum obtinentibus, palato caui illius quod ſonum refert, dentibus & cuiuſdammodi oris hiatu, vt in lyra chordarum vſum explentibus: conferente etiam aliquid naſo, vt vox ſonora ſit, ſeu egregia, vt in canentibus apparet.

Alia diuiſio animæ. CAP. XV.

DIVIDVNT *aliter in vires, aut ſpecies, aut partes animam, in eam quæ ad ſtirpes pertinet, quæ & altrix & patibilis vocatur; in ſentientem, & rationis compotem. Inſtrumenta autem cuiuſque partis, partim explicata ſunt, partim infrà dicetur. Zeno ſtoicus octonarum partium animam eſſe cenſet, partiens eam in principem facultatẽ, quinq; ſenſus, & vocis mittendæ, procreandiq; vim. Panætus philoſophus edendæ vocis facultatem, motionis eius quo per ſe animalia cientur, partem eſſe vult, & quidem rectiſſimè. Procreatricẽ verò non animæ partem, ſed naturæ. Ariſtoteles in Phyſicis quidẽ quinq; eſſe dicit partes animæ, eam quæ ad ſtirpes pertineat, ſentientem, loco mouentem, appetentem, et ratiocinantem. Eam quæ ad ſtirpes pertineat, intelligens quæ alit, auget, generat, fingit, format'que corpora, quam eandem altricem quoque vocat, totum præſtantiſſimæ partis nomine, eius nempe, quæ alit, appellans, à qua cæteræ partes quas modo enumerauimus, pendent. Atque ita quidem in*

Physicis. In Ethicis verò in duo prima et summa genera animum distribuit, in rationis participem, & expertem. Rursus rationis participem diuidit in eam quæ rationi obtemperat, & quæ rationi non obtemperat. De participe rationis suprà dictũ est; de experte nunc disseremus.

De parte animæ rationis experte quæ & patibilis & appetitio vocatur. CAP. XVI.

NON *desunt qui per se esse dicant, quod ratione caret, vtpote cum anima reperiatur quæ rationis sit expers, neque pars animæ rationis participis. Primum quidem, quoniam per se in bestijs inuenitur, ex quo intelligitur perfectam quandam esse animam, nec partem alterius. Deinde, quoniam absurdissimum est rationis partem esse, quod rationis est expers. Aristoteles verò & partem esse dicit, & facultatẽ, & diuidit in parteis duas vt diximus, quæ cõmuni nomine appetitus nominantur, ad quẽ pertinet etiã motus, quo per se animalia sequendi aliquid, vel vitandi gratia incitantur. Appetitus enim est motus principium. Nam simul vt appetierint animalia, per se ad motum, persequendi causa, feruntur. Ratione carẽtis animæ partis, aliud non paret rationi, aliud paret. Rursus quod rationi paret, diuiditur bipartitò, in iram, et cupiditatem. Instrumentum autem cupiditatis, quæ ex sensu nascitur, iecur est; iræ, cor, pars dura & vehementioris notionis capax ad grauia negotia, & difficilia, & ad contentum impetum destinata, quemadmodum contra iecur pars mollior, mollis cupiditatis instrumentum est factum. Dicuntur autem hæc rationi obedire, quoniam nata sunt vt pareant, & ad nutum rationis moueantur, in ijs quidem hominibus qui conuenienter naturæ viuunt. Atque hi affectus animalis substan-*

tiam

tiam constituunt, quando sine his existere vita potest. Quoniam autem affectus nomen homonymum est, distinguenda prius est eius homonymia. Dicitur enim affectio, tum corporea, vt morbi, et vulnera; tum animi, de qua in præsentia loquimur, cupiditas & ira. Communiter autem, & generatim animalis affectio est, quam voluptas aut dolor insequitur. Nam affectionem dolor insequitur, non affectio dolor est. Si enim ita esset, quidquid afficeretur doleret, nunc verò quæ sensu carent, afficiuntur illa quidem, non tamen dolent, non ergo affectio dolor est, sed affectionis sensus, quam tamen alicuius esse momenti oportet, vt sensu percipiatur. Animi affectionũ definitio, hæc est: Affectio est motus appetendi facultatis sub sensu cadens, ob boni vel mali phantasiam. Et aliter sic, Affectio est motus animæ rationis expers, ob opinionem boni vel mali. At vniuersè affectionis hanc definitionem tradunt, Affectio est motus ex alio in alio. Muneris functio, est motus efficax. Efficax autem dicitur, quod ex se mouetur. Itaque hoc modo ira muneris functio est irascendi facultatis, affectio autem vtriusque animæ partis, & hoc amplius corporis nostri totius, cùm per iram violenter rapitur ad agendum. Ex alio enim in alio motus est factus, quam affectionem esse dicebamus. Alio modo muneris functio affectio dicitur, cùm fuerit præter naturam. Nam muneris functio, secundum naturam motus est, affectio verò præter naturã. Quare hac ratione muneris functio affectio dicitur, cùm non secundùm naturam mouetur, siue à seipso, siue ab alio moueatur. Nam cordis motus si pulsus est moderatus, muneris est functio; si validior agitatio, affectio. Nã à corde est validior agitatio, sed præter naturam, ab eodem pulsus moderatus, sed secũdùm naturam. Nihil igitur miri

vnam & eandem rem, & affectionem & muneris functionem nominari. Nam quà motus sunt, à patibili animæ parte profecti muneris quædam functiones sunt; quà verò immoderati, & præter naturam non muneris functiones, sed affectiones sunt. Motus igitur partis animæ rationis expertis, secundum vtranque verbi notionem affectio est, non omnis tamen motus patibilis partis affectio dicitur. Sed qui vehementior est, & ad sensum peruenit; Nam exigui motus, & sensum effugientes affectiones non sunt. Debet enim affectioni inesse magnitudo, quæ alicuius momenti sit. Quocirca definitioni affectionis appositum est, motus sub sensum cadens; Nam exigui motus, vt iam dixi, quos sensus non percipit, affectionem non gignunt.

De cupiditate. CAP. XVII.

DIVIDITVR *pars animæ rationis expers, vt diximus, quæ rationi obtemperat, in duas partes, cupiditatem, & iram. Rursus cupiditas, bipartitò distribuitur, in voluptates & dolores. Nam cupiditas dum quod vult assequitur, voluptatem efficit. cõtrà dum non assequitur, dolorẽ. Alio modo diuisa cupiditas, quatuor omnino species facit. Nam in rebus, alia sunt bona, alia sunt mala, & alia iam adsunt, alia expectantur. His generibus constitutis, si duo per reliqua duo multiplicentur, in quatuor partes cupiditas diuiditur. Est enim bonum, & malum, item præsens, & expectatum. Expectatum enim bonum libido est, iam verò præsens voluptas. rursus malum expectatum metus est, præsens ægritudo. In bonis enim voluptas, & libido versantur, in malis metus & ægritudo. Quæ ratio nonnullos mouit, vt affectionem in quatuor parteis tribuerent; libidinem, voluptatẽ, metum, & ægritudinem.*

tudinem. Bona autem & mala dicimus, aut quæ verè sunt, aut quæ existimantur. Innascuntur autem malæ affectiones in animo per tria hæc; malam institutionem, inscitiam, prauum corporis habitum. Si enim non rectè à pueris instituti fuerimus, vt regere affectiões possimus, in earum immoderationẽ incurrimus. Per ignorantiam autem, peruersa iudicia in ratiocinandi animi parte gignuntur, vt opinio sit quæ mala sunt, esse bona; & quæ bona, mala. Aliquæ etiam ex prauo habitu corporis comparãtur. Siquidem in quibus amaræ bilis magna copia est, iracundi sunt, & quorum calida humidaq; temperatio est, ad obscœnas voluptates propensi. Verùm praua consuetudo, bona cõsuetudine tollenda est, ignoratio, doctrina, atq; scientia. Ad prauum autem habitum, corporea remedia adhibenda sunt, vt eum quoad fieri potest, ad mediam temperationem, idoneo victu & exercitationibus, denique medicamentis, si etiam his opus erit, transferamus.

De voluptatibus. CAP. XVIII.

VOLVPTATVM *quædam sunt animi, quædam corporis. Animi sunt, quæ per se sunt animi, vt quæ ex doctrina et cognitione rerum capiuntur. Hæ enim & id genus aliæ, solius sunt animi. Corporeæ autẽ sunt, quæ in cõmunitate corporis, et animi versantur, ideoq; corporeæ vocatæ sunt, vt quæ è cibo et cõplexu Venereo proficiscuntur. Solius porrò corporis nullæ voluptates sunt propriæ, sed affectiones, vt sectiones, fluxiones & qualitates tẽperationi congruẽtes. Omnis enim voluptas cum sensu est. Sensum autẽ animi esse ostendimus. Esse autem ancipitẽ, et multiplicem significationẽ vocabuli voluptatis, perspicuum est. Sub alio enim, atque alio genere est, vt honestæ & improbæ voluptates. Aliæ etiam vanæ, aliæ veræ sunt*

volupta-

voluptates. Ac illæ quidem quæ in cogitatione ponuntur, ad ſcientiam ſunt; quæ cum corpore percipiuntur, ad ſenſum. Et harum quæ ad ſenſum ſunt, aliæ naturales ſunt, aliæ non naturales. Præterea voluptati quæ in bibendo eſt, ægritudo quæ in ſitiendo eſt, opponitur. At illi quæ in rerum contemplatione eſt poſita, nihil opponitur. Quæ omnia verbi voluptatis ambiguitatem oſtendunt. Voluptatum autem corporis quædam ſunt neceſſariæ, & naturales, ſine quibus vita conſtare non poteſt, vt alimenta, quæ quod corpori deeſt explent, veſtitusque neceſſarius. Aliæ naturales quidem, non tamen neceſſariæ, vt ſecundum naturam, & legem concubitus. Hæ enim conferunt ad permanentiam vniuerſi generis: Fieri autem poteſt, vt ſine eis in virginitate vitam trãſigamus. Aliæ neq; neceſſariæ, neque naturales, vt ebrietas, & libidinoſa petulantia, & immoderato cibo, potuq; corporis expletio. Hæc enim tantũ abeſt, vt ad propagationem generis nobis conducant, quod legitimus facit concubitus, aut ad vitæ cohærentiam, vt etiam vehementer noceãt. Quare qui conuenienter Deo viuit, huic ſolæ neceſſariæ ſimul, et naturales voluptates perſequendæ ſunt. Illi verò qui ab hoc in ſecunda eſt virtutum claſſe locatus, cùm hæ, tum illæ etiam quæ nõ neceſſariæ quidem illæ ſunt, ſed tamen naturales aſſumendæ ſunt, ſic vt modus & ratio, & tempus, & locus idoneus ſeruetur. Reliquæ omnino fugiendæ ſunt. Simpliciter autem illæ honeſtæ eſſe voluptates putandæ ſunt, quæ non ſunt implicatæ dolori, neq; pœnitendi cauſam afferunt, neque alio vllo detrimento afficiunt eos, qui perfruuntur, neque vltra modum progrediuntur, neq; nos multum à grauioribus negotijs abſtrahunt: aut ſibi ſeruire cogunt. Propriæ voluptates ſunt, quæ inſunt quodãmodo, aut annexæ ſunt cognitioni diuini numinis,

&

& scientijs & virtutibus. Hæc in ijs ducere debemus quæ primario loco sunt expetenda, quæ non vt simus simpliciter, neque vt genus perduret, sed vt bene nobis sit, et viri boni, Deoq́ʒ grati simus, vim habent, & ad perficiendum hominis animum & intelligentiam conferunt. Nam neque affectionibus medentur, vt quæ naturæ desideria satiant, neqʒ omnino ægritudinem aut antegressam, aut insequentem, aut contrariam habent, sed puræ sunt & ab omni concretione materiæ liberæ, propterea quòd in solo animo ponuntur. Etenim vt Platonis sententia est, voluptatũ partim sunt falsæ, partim veræ. Falsæ, quæ cum sensu & opinione non veræ sunt, & dolores habent implicatos. Veræ, quæ solius sunt animi ipsius per se, cum scientia & mente & prudentia, liquidæ et ab omni dolore seiunctæ, quæ'que nullam pœnitendi causam relinquunt. Has voluptates quæ ex contemplatione rerum & honestis actionibus manãt, non communi nomine πάθη, sed πείσεις appellant, & si vtrunque à patiendo nomen ductum est. Nonnulli autem sunt qui propriè eiusmodi voluptatem, gaudium nuncupent. Definiunt autem voluptatem, ortum in naturam qui sensum moueat. Verùm hæc definitio corporeæ tantum esse voluptatis videtur. Hæc enim quædam est expletio, & corporeæ inopiæ, doloris'que qui ex inopia nascebatur medicina. Nam frigentes, aut sitientes dum ægritudinem sanamus, quæ è frigore, & siti existit, in calefaciendo, & bibendo, voluptatem percipimus. Ex accidenti igitur hæ voluptates bonæ sunt, neque per se aut natura sua tales sunt. Nam vt sanari ex accidenti bonum est, at sanum esse naturâ, et per se: sic hæ voluptates, cùm curationes quædam sint, ex accidenti bonæ sunt. Voluptates verò quæ in contemplatione ponuntur, per se sunt bonæ & naturâ. Non enim

ex

ex inopia capiũtur. Hinc igitur non omnem voluptatem indigentiam explere disci potest. Quod si est, non rectè definiunt, qui aiunt ortum in naturã qui sensum moueat esse voluptatem. Non enim omnes voluptates hæc definitio cõplectitur, sed eam quæ ex cõtemplatione nascitur, omittit. Epicurus quoq; voluptatẽ definiens, detractione omnis molestiæ, idem dicit quod ij qui asserunt ortum in naturam qui sensum moueat. Nam amotionem doloris, voluptatem esse dicit. Quoniã autem nullus ortus eiusdem est generis, aut cognatus suis effectis, neque ortus voluptatis, voluptas putanda est. Sed à voluptate aliud quippiam. Nam ortus in oriendo est. Nihil autẽ eorum quæ oriuntur, simul oritur et ortum est, sed nimirum gradatim. At quod voluptate afficitur, ea cõfertim afficitur, non ergo ortus voluptas est. Præterea omnis ortus, rerum est quæ nullæ sunt: voluptas autẽ rerũ est quæ iam sunt; nõ est igitur ortus voluptas. Præterea bonorum quædam sunt habitus, quædam muneris functiones, quædam instrumenta. Habitus vt virtus, muneris functio, vt vsus virtutis. Item habitus sensus visus, muneris functio, videre. Instrumẽta sunt per quæ munere fungimur aliquo, vt oculus, diuitiæ, et alia eiusdem generis. Omnes autem facultates animi quæ in bonis & malis versantur, habituum quorundam facultates sunt. Si ergo bonum est voluptas, ac non malũ, in his solis erit. At habitus quidem non est, neq; enim vt virtus. non enim ità facilè in dolorẽ contrarium verteretur. Neq; vt habitus qui priuationi opponitur, nam eodem tempore, vt habitus, & priuatio insit, fieri nequit. Voluptatem autem aliqui, & dolorem eodem tempore capiunt, vt his accidit qui fricãtur. Non est ergo habitus, voluptas. At verò neq; instrumentũ est. Instrumenta enim aliorum non sua causa sunt. Voluptas

autem non alterius causa, sed sua ipsius est: non igitur est instrumentum. Reliquum est, vt muneris functio existimetur. Quare Aristoteles eam definit non impeditam muneris functionem habitus, qui secũdum naturam est. Nam quæ naturalem muneris functionem impediũt, dolorem afferunt. Atqui & beatitudo muneris est functio non impedita, habitus, qui secundum naturam est. Itaq; accidit ex hac definitione, beatitudinem esse voluptatẽ, & euerti definitionem. Adhibita igitur correctione definiuit voluptatem, finem esse muneris functionũ non impeditarum animantis, quæ sunt secundum naturam, vt implicata beatitudini; et vna cum ea sit voluptas, non autẽ voluptas beatitudo sit. Non omnis autẽ muneris functio, motus est. sed quædã est muneris functio, quæ administratur sine omni motu, qua in primis Deus vtitur. primus enim motor immobilis. Huiusmodi etiam functio in hominibus est, cõtemplandi actio: nam sine motu est. Nam et quod contemplamur vnum idemq; semper est, & contemplantis mens fixa est. In vno enim, & eodem semper versatur. Quod si contemplationis voluptas, quæ maxima & præcipua & vera est, sine motu fit, perspicuum est cæteris quæ per pauciores motus capiuntur, vt quæq; per paucissimos motus oriuntur, ita & præstantissimas & maximas esse. Cum muneris autem functionibus, voluptatum species diuiduntur. Quot enim muneris functionum sunt species, totidem sunt voluptatum. Et honestarum quidem honestæ, prauarum prauæ. Neque dubium est quin in quoque sensu, specie differentes voluptates, reperiuntur. Aliæ enim tactionis sunt, aliæ saporum, aliæ oculorum, aliæ audiendi, aliæ odorandi. Sunt autem sensus puriores ij, qui non proximè accedunt ad ea sensum mouentia quæ delectant, vt, visio, auditus, odoratus.

Sunt

Sunt etiam functionum, quæ in ratione ponuntur, species duæ. Alia enim in agendo, alia in cõtemplando cernitur. Itaque certum est etiam voluptatum, quæ has functiones consequuntur, duo esse genera, è quibus purior est ea voluptas, quæ ex perspicientia rerum percipitur. Hominis autem, qua homo est, eæ sunt propriæ quæ in ratione & intelligentia sunt positæ. Nam qua animal quidem est, illæ voluptates quæ sensus mouent, etiam cæterorum animalium communes sunt. Quoniam autem earum voluptatum, quæ sensus quadam iucunditate demulcent; alij alijs delectantur, non quæ improbis, sed quæ viris bonis honestæ videntur, etiam per se honestæ sunt. Rectus enim iudex, & disceptator cuiusque rei est, non qualiscunque, sed qui eius rei scientiam tenet, & secundum naturam affectus est.

De ægritudine. CAP. XIX.

AEGRITVDINIS *species sunt quatuor ἄχος, molestia, inuidia, & misericordia. Est autẽ ἄχος ægritudo, quæ vocis vsum adimit. Molestia, ægritudo grauans. Inuidia, ægritudo quæ ob alterius res secundas suscipitur. Misericordia, ægritudo quæ ob aliena mala. Omnis autem ægritudo mala est suapte natura. Etsi enim vir bonus æger erit aliquando, si vel viri boni intereunt, vel liberi, vel patria vastetur; non hoc primaria ratione, neque ex proposito, sed ex circunstantia faciet. Atqui in his ipsis, qui se contemplationi rerum totum tradidit, nihil omnino commouetur; cùm se ab his rebus, quæ in hominum vita geruntur, semouerit, cum Deoq́; coniunxerit. At vir probus modicè his rebus tangitur, neque modum transit, neque succumbit ægritudini, sed potius eam superat. Opponitur autem ægritudo, vt malum bono, moderatæ*

deratæ voluptati; vt malum malo, immoderatæ. Verùm ista immoderatio in corporeis tantùm accidit. Nam contemplationis lætitia, cùm sit summa quædam & absoluta, immoderationem non admittit, neq; ei ægritudo opponitur, neq; ex depulsione antegressæ ægritudinis accidit.

De metu. CAP. XX.

DIVIDITVR *autem metus in sex partes, in pigritiam, pudorem, verecundiam, stuporem, sollicitudinem, terrorem. Est autem pigritia, metus venientis actionis. Stupor, metus è magna phãtasia. Terror, metus ex insolita phantasia. Sollicitudo, metus ne labamur, id est, ne id quod proposuerimus non consequamur. Nam dum metuimus vt assequamur quod proposuerimus, solliciti sumus. Pudor, metus ob expectationem reprehensionis: atque optima hæc affectio est. Verecundia, metus ob turpitudinem susceptam, atq; hæc quoq; affectio spem aliquam salùtis ostendit. Hoc autem differt pudor à verecundia, quòd qui verecundatur, ob ea quæ perpetrauit, se occultat: quem autem pudet, ne dedecus aliquod admittat, metuit. Sæpè tamen veteres nominibus abutentes, pudorem verecundiam, & verecundiã pudorem vocant. Nascitur autem metus, per refrigerationem, omni calore ad cor principem partem concurrente; quomodo populus cùm in metu est, in curiam confugit. Metus instrumentum est, os vẽtriculi. Hoc enim est quod in ægritudine morsum sentit, vt Galenus in tertio de Demonstrat. ait ad hunc ferè modum, His qui in ægritudine aliqua versantur, multum flauæ bilis defluit in ventrem, quod morsum ipsis præbet, neque prius ægri esse & morderi desinunt, quàm bilem euomuerint. Nam morsus ijs accidit, infra cartilaginẽ quæ est in medio pectore, quod*

quia speciem ensis præbet, ξιφοειδὲς nominatur. Cor autem multò superius locatum est. Nam septo transuerso venter inferior est, cor superius. Veteres tamen etiam os ventris, cor vsurpant, vt Hippocrates, & Thucidides vbi pestilentiam quæ Athenis erat describit, sic dicens, Et cùm in corde dolor firmaretur, inuertebat ipsum, & purgationes bilis quotquot à medicis nominatæ sunt, inuadebant. Nam quod inuertitur, os ventris est, dum vomere cogitur, non ea pars viscerum quæ cor est.

De ira. CAP. XXI.

IRA *est feruor sanguinis, quo cor suffusum est, ex respiratione fellis, aut conturbatione natus. Idcircò & χολὴ à Græcis, id est, bilis & χόλος dicitur. Aliquando ira, est appetitio vindictæ: Nam dum iniuria afficimur, aut opinamur nos iniuria affici, irascimur, & tum mixta fit affectio ex libidine & ira. Species iræ tres, excandescentia, quæ & χολὴ id est, bilis & χόλος dicitur, simultas, & inimicitia. Ira enim principium & motum habens, excandescentia, & bilis appellatur. Simultas, ira inueterascens. Hæc Græcis dicitur μῆνις à manendo, & quòd memoriæ sit tradita. Inimicitia, vocatur ira, obseruans occasionem vlciscendi: hanc Græci κότον dicunt, παρὰ τὸ κεῖσθαι, hoc est, quòd reposita sit. Est autem ira satellitium rationis. Cùm enim ratio iudicarit, rem esse dignam quæ ægrè & molestè feratur, succedit ira, si modò proprium & naturalem ordinem tueantur.*

De parte rationis experte, quæ rationi non obtemperat. CAP. XXII.

QVOD *ergo rationi paret, hoc modo se habet. de genere eo, quòd rationi nõ paret est, in quo nutriendi,*

di, procreandi, & pulsuum vis inest. Quorum duo illa naturalia, hoc postremum vitale nominatur.

De nutriente animæ parte.

CAP. XXIII.

ALTRICIS *partis vires naturales sunt quatuor, trahendi, retinẽdi, cõmutandi, depellendi. Quæq; enim pars animalis naturaliter trahit ad se suum alimentum, attractum retinet, retentum in se mutat, et demùm quod superfluum est, expellit. Et hæ sunt facultates quæ cibum partium animalis administrant, ex quibus accretio, cùm in longitudinem, tum in latitudinem proficiscitur. Depellũtur autem quæ superflua sunt per ventrem, per vrinam, per vomitus, per sudores, per os, per aures, per oculos, per expirationẽ, per occulta foramina. Ac ceteræ quidem depulsiones in promptu sunt. Per aures autem ea quæ vocãtur* κυψελὴ *quæ sunt aurium sordes. Per oculos, lachrymæ, & lippitudines. Per expirationem, fuliginosus ille cordis calor depellitur. Occulta autem foramina, seu poros vocant respirationem totius corporis, qua ex imo corpore, & arteriarum contractione plurimi vapores, per cutis raritatem exeunt. Instrumenta nutrientis facultatis sunt os, stomachus, venter, iecur, omnes venæ, intestina, bilis vtraque, & renes. Nam os primum præparat ventri cibũ, minutim eum per dentes, & linguam concerpens. Nam & lingua maximum vsum, in mandendo præbet, quòd cibum cogat, dẽtibusq; subijciat, non aliter atq; molentes fœminæ manu frumentum sub molas mittunt. Nam quodãmodo lingua mandẽdi cibi, manus est. Ita autẽ cõfectus cibus mittitur ad vẽtrem per stomachũ. Stomachus enim non solũ indigentiæ percipiendæ instrumentũ est, sed etiã ciborũ meatus. Præsto enim est in*

deglutiendo, et attrahit cibum & ad ventrem demittit: quem venter vbi acceperit, secernit quod bonum est & ad nutriendũ aptum à lapidoso, ligneo & inepto ad alendum, ac quod bonum quidem est in succos mutãs, mittit ad iecur per venas quæ ab ipso attrahunt & transportãt ad iecur, quæ veræ velut radices sunt iecoris, trahentes à ventre alimentum, vt è terra trahũt stirpium radices. Similis enim est venter terræ quæ stirpibus alimentum præbet: radicum, venæ quæ ad portas & gibbosas partes iecinoris sursum trahant succum, à ventre & intestinis per mesenterium: trunci, iecur; ramorum, & extremarum partium arboris, venæ quæ finduntur à vena caua quæ nascitur è simis partibus iecoris. Nam iecur cum à ventre succum acceperit, concoquit, suiq; similem efficit, ac cùm habeat carnem simillimam sanguinis, meritò in sanguinem succum conuertit. Sanguis autem purgatur per lienem, & vesicam, quæ bilem accipit & renes. lienis enim trahit quod fœculentum est, idq; sibi pastum facit. vesica quæ bilem accipit, quod acerbi remansit in succis ex alimento: renes humorem serosum, ac quod acerbi erat reliquum, vt reliquus sanguis iam purus & vtilis ad nutricandum digeratur in cæteras partes corporis omnes, per venas quæ in eas inspersæ sunt. Atque ita singulæ partes trahentes sanguinem, & continentes, et mutantes in naturam suam, quod superfluum est, transmittunt ad vicinas parteis paratum illis idoneum alimentum. Et ad hunc modum omnes partes sanguine, quem iecur suppeditet, aluntur, & augentur, & permanent. Dicitur autem hæc pars à ratione vacua, nõ parere rationi, quòd non ex sententia, neque electione nostra, sed naturaliter suum opus efficiat.

De pulsibus. CAP. XXIIII.

PVLSVVM *motus, qui & vitalis facultas dicitur, initium habet à corde, & maximè à ſiniſtro eius ventriculo, qui ſpirabilis appellatur, & innatum, vitalemq́ calorẽ omni parte corporis per arterias, vt iecur alimentum per venas, impertit. Nam concalefacto corde cõtra naturam, ſtatim totum animal contra naturam calefit; & refrigerato refrigeratur. Nam ſpiritus vitalis, ab eo per arterias in totũ corpus diſpergitur. Plerunq; autem inter ſe hæc tria ſimul ſinduntur, vena, arteria, neruus: è tribus initijs quæ animal gubernant, profecta. E cerebro, principio mouendi et ſentiendi neruus. E iecore, principio ſanguinis, et alentis facultatis, vena, vas ſanguinis. E corde, principio vitalis facultatis, arteria, vas ſpiritus. Cùm autem hæc congrediuntur, mutuis inter ſe commodis fruuntur. Vena enim paſtum ſuppeditat neruo et arteriæ. Arteria, venæ calorem naturalem & ſpiritum vitalem impertit. Vnde neque arteria inueniri poteſt ſine tenui ſanguine, neque vena ſine ſpiritu, qui ad vaporis naturam accedat. Diducitur autem vehementer, & contrahitur arteria, harmonia quadã, & ratione, initio motus à corde ſumpto. Sed dum diducitur, à proximis venis vi trahit tenuem ſanguinem, cuius reſpiratio fit alimentum ſpiritui vitali. Dum autem contrahitur, quod in ſe fuliginoſi eſt, per totum corpus, & occulta foramina exhaurit: quomodo cor, per os, & nares, quidquid fuliginoſi eſt, expirando ſurſum expellit.*

De generandi aut ſeminandi facultate.
CAP. XXV.

GENERANDI *quoque vis, partis eſt eius quæ rationi non obtemperat. Nam ſine voluntate noſtra in ſomnijs ſemen emittimus; & cupiditas coniunctionis na-*

turalis est. Inuiti enim ad eam ferimur: quanquàm actio sine controuersia in nobis sita est, & ab anima pendet. Etenim instrumentis, quæ appetitioni naturali seruiunt, conficitur, & abstinere ab appetitione, eamq́ comprimere, in nobis est positum. Instrumenta autem seminandi facultatis, prima venæ sunt, & arteriæ. In his enim per conuersionem sanguinis, primum humidum; quod ad seminis naturam vergit; vt in mammis lac, procreatur. Horum enim vasorum alimentũ hic humor est, propterea quòd à principio è semine procreata sint. Excoquunt igitur arteriæ, et venæ sanguinem, in humidum, quod ad naturam seminis accedit, vt alatur. Atque quod ex earum alimento relinquitur, semen fit. Fertur enim primũ quidem multa circuitione in caput, deinde à capite per binas venas binasq́ arterias delabitur. Quare si quis excidat venas, quæ sint circa aures, & parotides animal sterile reddit, & ineptum ad generandum. Hæ autem venæ & arteriæ euadunt illud tortuosum, et quod instar varicum est inuolucrum, quod est ad scrotum, vbi humidum illud quod ad semen accedit, labitur in vtrumq́ testem. Vna est arteria, vna'que vena plena seminis, in quibus perfectè semen perficitur & per tortuosum parastaten qui secundum testis est, cum flatu depellitur: quoniam & arteria est quæ mittit, ferri autem etiam à vena, libidinosa petulantia ostendit. Cùm enim diu concubuerint, & id, in quo seminis vis inest, & genitalem humorem consumpserint, tum etiam per violentam contentionem purum sanguinem emittunt. Mulieres quoque omnes easdem, quas viri, partes habẽt, sed intus, non extra. Aristoteles quidem, et Democritus, nihil volunt conferre semen mulieris ad procreationem liberorum. Quod enim mittitur à mulieribus, sudorem potius membri,

quàm semen esse volunt. Galenus verò damnans Aristotelem, ait, semen emittere mulieres, & mixtionẽ vtriusq; seminis, fœtum efficere; quare etiam concubitum mixtionem dici: non tamen perfectum semen vt viri, sed adhuc crudum & humidius. Cùm autem tale sit mulieris semen, alimentum fit virilis & ex eo pars quædam loci, qui est ad cornua vteri concrescit, & quod à farciminis forma ἀλαντοειδὲς *nominatur; quod reliquiarum cibi fœtus dum in vtero est, receptaculum est. In vnoquoque autem genere animalis, tum fœmina marem admittit, cùm potest concipere. Quæ ergo semper possunt concipere, semper coniunctionem admittunt, vt gallinæ, & columbæ, & homo. Sed cætera dum grauida sunt, fugiunt coniunctionem, mulier semper admittit. Nam gallinæ quidem, quòd quotidie ferè pariant, quotidie ferè cum mare congrediuntur. Mulieres autem, vt in cæteris rebus, volũtate sunt liberæ, ita etiam in concubitu post conceptionem. Nam bestiæ non à seipsis, sed à natura diriguntur, & modus eis, tempusq; definitum naturæ lege statutum est.*

Alia diuisio facultatum quæ animal administrant. CAP. XXVI.

PARTIVNTVR *aliter facultates, quæ in animali sunt, et earũ partim animæ vires dicunt, partim naturales, partim vitales. Animæ quidẽ, quæ sunt ex electione, & consilio. Naturales autem, & vitales quæ sine electione & consilio sunt. Et sunt animæ facultates duæ, motus quo per se, & cum appetitu agitantur animalia, & sensus. Motus porrò, quo per se animalia cientur, & cum appetitu, species sunt; progrediẽdi vis ab vno loco in aliũ, totiusq; corporis mouendi, & vocis edendæ facultas, & respirandi. In nobis enim est situm hæc facere, & non fa-*

cere. Naturales & vitales non ſunt in noſtra poteſtate poſitæ, ſed velimus, nolimus, fiunt vt nutriendi, augendi, & generandi vis, quæ ſunt naturales, & pulſuũ quæ vitalis eſt. Ac cæterorum quidem inſtrumenta anteà diximus: nunc motus eius, qui ex electione ſuſcipitur, exponemus.

De motu quem ánimalia per ſe, aut per electionem ſuſcipiunt qui ad appetitum pertinet. CAP. XXVII.

EST *igitur motus, quem per electionem, aut per ſe animalia ſuſcipiunt, principium, cerebrum, & dorſi medulla: quippe quæ cerebri pars ſit. Inſtrumenta nerui, qui ex his orti ſunt, & ligamenta, & muſculi. Muſculi, autem conſtant è carnibus & neruoſis fibris & tendinibus, qui cum neruorũ fibris complicati ſunt. Quare aliqui exiſtimarunt eos ſentiendi vim habere, propter ſenſum, qui fit ex neruis qui illis ſunt connexi. Itaq; tendo è ligamento & tenuibus neruis eſt compoſitus. Differt autem à neruo tendo, quòd omnis neruus ſentiendi vi eſt præditus, & rotundus, & molliuſculus, & à cerebro originem ducit. Tendo verò & durior eſt & ex oſſe, & per ſe ſenſus expers & latus aliquando. Sunt autem manus ad capiendum, & ad artificia exercenda inſtrumentum aptiſſimum. Si quis enim manus, aut ſolos manuum digitos ademerit, ad omnes ferè arteis hominem inhabilem reddit. Idcircò ſolus homo quoniam ratione vtitur, & in eum artes cadunt, à Deo manibus donatus eſt. Pedes verò gradiendi ſunt inſtrumentum, quòd per eos loco moueamur. Porrò autem ſolus homo ſedet nullius adminiculi indigens. Solus enim ad duos angulos rectos crura, et ad coxam & ad poplites flectit, alteros introrſum, alte-*

ros extrorsum. Quæ ergo per neruos & musculos mouentur, hæc omnia ab anima pendent, & electione fiunt, in quibus & sensus, & vocem numerandam esse ostendimus. Atq; hinc animæ, & naturæ operum, probabilis est distinctio, & dijudicatio sumenda est. At Deus summa sua prouidentia, cum naturalibus, animæ opera; & vicissim, cum animæ operibus, naturalia coniunxit. Quoniam enim eiectio reliquiarum cibi & potionis, depellendi facultatis est, quæ vna est de naturalibus viribus, ne præter electionem & voluntatem nostram aliquid indecorè agamus, si vel vbi non oportet, vel quando non oportet, vel in quibus nō oportet, excernamus, ianitores quosdam præfecit depulsionibus musculos, & ita naturæ opera vt animæ essent, effecit. Nam hanc ob causam et sæpè & diu sustinere depulsiones possumus. Demittuntur autem sentientes, & molles nerui à medio, & anterioribus ventriculis cerebri. Duriores verò & in quibus mouendi vis inest, à postremo ventriculo & dorsi medulla. Sed duriores sunt qui ex dorsi medulla, et in his maximè qui ex inferioribus eius partibus proficiscuntur. Quò enim magis abscedit à cerebro medulla dorsi, eò cum ipsa sit durior, tum nerui qui ex ea nascuntur. Sicut autem sensus duplices accepimus, sic ortum neruorū duplicem habemus. Quæque enim medullæ dorsi vertebra coniugationem neruorum emittit: cuius altera, ad dextram corporis partē tendit; altera, ad læuam. Ferè enim totum corpus nostrum in duo diuisum est, in dextrum & læuū. Sic & pedes et manus, & quodq; reliquorū, quemadmodum & instrumēta sentiendi, dextra, læuaq; accepimus.

De respiratione. CAP. XXVIII.

RESPIRATIO *etiam ex animæ muneribus numeratur. Etenim musculi sunt, qui thoracem diducunt,*

præcipuũ reſpirãdi inſtrumentũ. Atq; ea reſpiratio quæ confertim, & cum gemitu fit, in magnis doloribus, animæ eſſe munus oſtendit. In noſtra quoque poteſtate eſt, pro eo atque vſus poſtulat, reſpirationem mutare. Nam dum ex aliqua parte quæ reſpirandi vim continet laboramus, aut quæ cum aliqua harum partium mouetur, vt ſepto tranſuerſo, aut iecore, aut ſplene, aut ventriculo & tenuibus inteſtinis & colo paululum & crebrò reſpiramus. Paululum, vt ne vehementer percutiamus partem eam quæ dolet: Crebrò, vt quod defuit magnitudini, crebritate compẽſetur; etenim cùm dolet crus, non multum ipſum inter ambulandum producimus, ob eandem cauſam ob quam & reſpirationem. Vt ergo incedere animæ opus eſt, ita reſpirare, quanquàm vt quieſcamus, neque incedamus, diutiſſimè viuere poſſimus, at reſpirationem ne decimam quidem horæ partem vt cohibeamus, fieri poteſt. Nam ſuffocatur calor qui in nobis eſt fuligine, ideoq; extinguitur, & confeſtim interitum affert. Nam ſi flammam quis tegat in vaſe aliquo, quod anhelitum non habeat, eam fuligine ſuffocatam extinxerit. Itaque neceſſariò etiã dormiẽtibus nobis, nihilominus hac parte anima ſuo munere fungitur, quòd nõ ignoret ſi ad breuiſſimũ tempus ceſſauerit animal interiturũ. Quare rurſus hic animæ opus cũ naturæ munere coniunctũ eſt. Per arteriã enim, reſpirãdi officio fungitur, quæ inſtrumentũ naturale eſt, & ſemper mouetur, vt nunquã eius opus occidat, quẽadmodum neq; cæterarũ arteriarũ. Quod aliqui dũ non intelligerẽt, naturæ opus eſſe reſpirationẽ putauerũt. Tres autẽ ſunt cauſæ reſpirationis, vſus, facultas, inſtrumenta. Vſus duplex, conſeruatio natiui caloris, et animæ ſpiritus educatio. Verũ conſeruatio quidẽ caloris naturalis, ducendo et emittendo ſpiritu cõſtat, quod ductus

refrigeret, & moderatè calorē excitet: emissio fuliginem cordis effundat. Educatio autē spiritus animæ, sola respiratione fit: quoniā ad cor dū diducitur quædā aëris pars pertrahitur. Facultas autē animæ est, quæ respirandi causam affert. Hæc enim est quæ mouet instrumēta respirationis, per musculos, et in primis thoracē, cū quo vnà mouetur pulmo, & asperæ arteriæ quæ sunt pars pulmonis. Nam asperæ arteriæ quæ pars cartilaginosa est, vocis est instrumentum; membranosa autem, ipsius ligamenta respirationis. Quod autem ex his vtrisq;, hæc ipsa arteria est, vocis simul mittendæ, & respirandi instrumentū. Est ergo pulmo contextum quippiā è quatuor, ex aspera arteria & læui, et vena & spumosa carne pulmonis, quæ caro instar stœbæ explet loca illius contexti: quæ sunt inter duas arterias, et venā, vt velut illorū sedes sit, et ligamentum. Concoquit autem naturaliter caro pulmonis spiritum, vt iecur, succum è ventre attractū. Et propterea, vt iecur, extremis suis fibris ventrem egentē caloris complectitur, ita pulmo medium cor cōprehendit, quod opus habet refrigeratione, quam adfert respiratio. Continens est asperæ materiæ brōchus, qui ex tribus magnis cartilaginibus conflatus est; broncho guttur: gutturi os, & nares. nam vtroque horum extrinsecus aërem ducimus, qui hinc per cribrosum, aut spongiosum os fertur, quod perforatum est, ne ab immoderata aëris qualitate cerebrum lædatur, si confertim spiritus in ipsum influat. Hic quoque Deus naribus & ad respirationem, & ad odoratum vsus est, vt lingua, & ad vocem mittendam, & ad gustandum, & ad mandendum. Itaque partes hæ, quarum &, vt sit animal, neque necessariis vitæ vsibus spolietur, potestas est, cum animæ facultatibus dispertitæ sunt. Quod si verò quid prætermissum est,
ex

ex his quæ iam dicta sunt facilè perspici poterit: sed vt in omnibus quæ facta sunt, alia sua causa facta sunt, alia & sua causa, et aliorum, alia aliorum tantùm causa alijs accidit, vt obiter existerent; ita in partibus animalium, eundem ordinem reperies. Nam omnia illa instrumenta quæ diximus, trium principiorũ, quæ animal gubernant, sua causa generata sunt. Præcipua enim ratione & primario loco sunt condita, quæ & secundum naturam proprie dicuntur, et in vtero ex ipso semine, quemadmodum & ossa oriuntur. Flaua autem bilis & per se, & propter aliud constituta est, nam ad concoctionem confert, & depulsionem excrementorũ mouet: ideoq; fit quodammodo vna de partibus nutrientibus, quinimo et calorem quendam præbet corpori, vt vitalis facultas. Ac his quidem de causis, propter se videtur extitisse, sed quia sanguinem purgat, sanguinis causa quodammodo videtur esse facta. Lienis etiam non parum ad concoctionem cõducit. Cùm enim natura sit acidus, & acerbus, & emissionem superflui humoris nigri in alium profundat, constringit eam & firmat, & ad concoctionem excitat. Præterea purgat iecur, & idcirco quodammodo videtur sanguinis gratia esse genitus. Renes etiam sanguinis purgamentum sunt, et commiscendorum corporum libidinem efficiunt. Nam venæ quas dicimus incidere in testes, per renes transeũt, & inde hauriunt acrimoniam quandam, quæ irritat appetitũ, quo modo acrimonia illa quæ sub cute fuerit pruritum gignit. Quò autem testium caro, cute est mollior, eò magis dum ab acrimonia mordentur, inanem pariũt mittendi seminis cupiditatem. Hæc igitur & similia aliquo modo, & propter se, & propter alia facta sunt. Glandes autem & caro aliorum gratia tantùm. Nam glandes vehiculum sunt, et firmamentũ vasorum, ne disrum-

pantur

pantur, dum in violentis motibus sublimia feruntur. Caro tegumentum est facta cæterarũ partium, vt & æstate animal refrigeret interiorem humorem, emittens, & hieme lanarum constipatarũ vsum ipsi præbeat. Cutis quoque tegmen est, & mollioris carnis, & omnium aliorum quæ intus inclusa sunt. Carnis autẽ natura, tum ab aẽre, tum ab ijs quæ ad eam se applicãt corporibus, callosa est. Ossa verò sunt firmamentum totius corporis, maximeq́ spina dorsi, quam & carinam animalis esse aiũt. Vngues cõmuniter quidẽ omnibus in quibus sunt, præbent vsum fricandi, præterea alium alij proprium. Multis enim animalibus dati sunt armorum loco, vt ijs quæ aduncos vngues habent, & velut instrumentum sunt eius animæ partis, in qua irarum ardor existit. Multis et armorum loco, & firmandi gressus causa, vt equis, & omnibus quæ solidam habent vngulam. Hominibus autem dati sunt, non solùm ad fricandum, et pellendam cutis acrimoniã, sed etiã ad res tenues, & minutas capiendas. Quæ enim admodum sunt exilia, ijs attollimus, et ponè summos digitos contra se erigentes eorum comprehensionẽ firmant. Pilis autẽ accidit, vt obiter existerent. Nam vaporibus qui fumosissimi è corpore emittuntur, concrescentibus, ex accidenti constituti sunt. Quanquàm ne istos quidem Deus omnino inutiles genuit, sed etsi ex accidenti creati sunt, effecit vt animalibus ad tegumentum, & ornamentum conferrent. Tegumentum quidem capris, & ouibus, ornamentum hominibus, quibusdã etiam animalibus et ornamento simul sunt, et tegendi vsum præbent, vt leoni.

De eo quod spontè & inuitè fit.

CAP. XXIX.

QVONIAM *sæpè eius quod spontè, et inuitè fit meminimus, necesse est de his quoque tractare, ne ab*

exquisita

exquisita eorum cognitione aberremus. Oportet autem eum qui de inuitè & spontè facto dicturus est, primùm exponere regulas quasdam & rationes, per quas quæque res sponte'ne, an inuitè agatur, cognosci queat. Quoniam igitur quidquid spontè fit, in actione aliqua est, & quod inuitè existimatur fieri, in actione quoque ponitur, quod paulò pòst ostendetur, atque etiam aliqui quod verè inuitè fit, non solũ in patiendo, sed etiam in agendo ponunt, in primis definiendum est, quid sit actio. Actio est muneris alicuius functio cum ratione. Actiones autem, laus, aut vituperatio consequitur, & aliæ ipsarũ cum voluptate, aliæ cum dolore transiguntur, aliæq́; sunt optabiles ei qui agit, aliæ fugiendæ. Optabilium autem quædam semper sunt optabiles, quædam certo quodã tempore: similiter etiam fugiendarum. Rursus actionum aliis misericordia, & venia tribuitur, aliæ in odio sunt, & pœna vindicantur. Sint ergo regulæ cognitionis eius quod spontè fit, quod omninò laus aut vituperatio comitetur, & cum voluptate agãtur, et optabiles sint actiones, iis qui agunt, aut semper, aut tum cùm aguntur. Inuitè autem facti notæ sunt, & indices quòd veniam, aut misericordiam mereantur, & cum dolore agantur, neq; optabiles sint. His ita explicatis, dicamus primùm de eo, quod inuitè fit.

De eo quod inuitè fit. CAP. XXX.

QVOD *inuitè fit, partim per vim fit, partim per ignorantiam: atq; eorum quidem quæ per vim fiunt, principium efficiẽdi, extra est. Alia enim quæpiam causa violẽtiæ est, non nos. Itaq; definitio eius quod inuitè per vim suscipitur, est, cuius principium est extra, vt nihil sua volũtate; ad actionem conferat is, cui vis infertur.*

tur. Principium hic pro causa efficiente dictũ est, verum quæritur, an etiam hæc inuitè fiãt, eiectiones onerum ad quas nautæ descendũt aduersa tempestate; aut cùm quis amicorum, aut patriæ conseruandæ causa, rem turpem facit, aut patitur. sed hæc spontè potius fieri videntur: nam idcircò adiectum est ad definitionem, vt nihil ad actionem sua voluntate conferat is, cui vis affertur. In huiusmodi enim casibus, ipsi spontè per se mouent partes eas quæ instrumenti locum obtinent, atque ita in mare onera deyciũt. Quod idem accidit ijs, qui aliquid quod turpe, aut graue sit maioris boni gratia perpetiũtur, vt Zeno qui suam ipse linguam dentibus præcisam expuit in Dionysium tyrannum, ne ei, vlla ratione, tacenda, & recondita quædam enunciaret. Item Anaxarchus Philosophus, qui passus est se contundi à Nicocreonte tyranno, ne amicos proderet. Vniuersè igitur, quando aut metu maiorum malorum elegerit quis minus malum, aut spe maioris boni sumpserit minus bonum, quod aliter consequi quod vult non possit, non inuitus agit, aut patitur. Facit enim voluntate, & soluta eligendi optione, ac optabilia sunt tum cùm aguntur, etsi per se non sint optabilia. Sunt ergo ex eo quod spõtè, et inuitè fit, mixta, & temperata. Inuitè quidẽ per se, spontè, eo tempore, ex circũstantia. Nam sine circũstantia nemo velit hæc agere, sed hæc sponte fieri, laus, aut vituperatio, quæ talibus actionibus tribuuntur, declarãt. Nam eorum quæ inuitè facimus, nulla erit laus, aut vituperatio. Quanquàm nõ est facile discernere, quid cui præoptandum sit. Oportet tamen, vt plurimum, præ turpibus expetere quæ molesta sunt, vt Susanna, & Ioseph fecerunt. Etsi non semper; Nam Origenes, qui ne dedecus, & ignominiam susciperet, quam Æthiopes ostentabant, dijs

sacra

ſacra fecit, tota cauſa cecidit. Ita hæc dijudicare facile non eſt. Sed his multo difficilius, manere in eo quod ſemel decretum ſit. Non enim æquè terrent res graues, atque difficiles dum expectantur, atque dum iam premunt, ſed accidit interdum, vt cùm iudicauerimus, & ſtatuerimus aliquid, nõ ſtemus in eo quod iudicatum ſit, cùm in ipſis malis verſamur, vt quibuſdam contigit martyribus. Nam cùm initio conſtanter tolerassent, tandem ſuccubuere, & in ipſo diſcrimine, & perpeſſione rerum aſperarum fracti ſunt. Nemo autem exiſtimet intemperantiæ libidinem, aut iram peccata eſſe inuitè ſuſcepta: quòd extra principium habeant efficiens. Nam & forma ſcorti ad intemperantiã, eum qui aſpexit, excitauit, & qui irritauit iram commouit. Etſi enim principium efficiens habent extra, ipſi tamen per ſe, & partes eas quæ inſtrumenti loco ſunt, agunt: neque ſub definitionem eius, quod inuitè geritur cadunt, quando principij cauſam ſibi ipſis præbent, quod propter malam inſtitutionem, perturbationibus facilè ſuccumbant. Nam vituperantur, qui hæc agunt, vt qui malũ ſua ſponte contraxerint. Eſſe autem ſponte contractum, conſtat ex eo quòd actione delectantur. At verò quod inuiti facimus, moleſtum eſſe oſtendimus. De eo ergo quod inuiti per vim agimus, hæc ſint expoſita. Reliquum eſt, vt de eo quod per ignorationem eſt dicamus.

De eo quod inuitè per ignorationem fit.

CAP. XXXI.

MVLTA *agimus per inſcitiam, ex quibus poſt actionem voluptatem capimus, vt cùm quis inuitus inimicum interfecerit, cæde tamen eius delectatur. Hæc & id genus alia vocant non ſponte ſuſcepta, non tamen etiam*

etiam inuitè. Item agimus quædam per inſcientiam, quæ facta moleſtiam afferant: hæc vocarunt inuitè facta, quæ perpetrata dolor conſequitur. Eorum ergo quæ fiunt per ignorantiam duæ ſunt ſpecies, vna non ſponte factum, altera inuitè. Nunc propoſitum eſt, de eo tantum quod inuitè fit dicere. Nam quod non ſponte eſt geſtum, magis reducitur ad id quod ſponte eſt factum, cùm ſit mixtum. Nam ſi principium ſpectes, inuitè fit; ſi finem, ſponte. Nam quod inuitè ſuſcipiebatur, exitus fecit, vt ſponte factum videatur. Quare quod iuuitè fit, definiunt etiam ſic, Inuitè factum eſt, quod præterquàm quod ſponte non eſt ſuſceptum, dolorem etiam & pœnitendi cauſam affert. Præterea aliud eſt per inſcientiam aliquid facere, aliud inſcientem. Si enim in noſtra poteſtate fuerit inſcientiæ cauſa, inſcientes quidem facimus, non tamen per inſcientiam. Nam vinolentus, & iratus quiſpiam, ſi quid faciat improbè, alter ebrietatem, alter iram cauſam habet eorum, quæ facit, quæ ſponte ſuſcepta ſunt: licebat enim illi non ebrium fieri. Ipſe ergo ſibi ignorantiæ cauſa eſt. Itaque hæc non per inſcientiam dicitur facere, ſed inſciens agere: quæ non inuitè ſed ſpontè fiunt. Quocirca etiam reprehenduntur à viris bonis, qui hæc agunt. Si enim non fuiſſet ebrius factus, non feciſſet; ſponte autem ebrius eſt factus, ſpontè ergo fecit. Per inſcientiam autem ea facimus, cùm ipſi non præbuerimus cauſam inſcientiæ, ſed ita caſus tulerit: vt in loco conſueto quiſpiam ſagittam mittens, patrem caſu prætereuntem interfecit. Ex his ergo quæ diximus demonſtratur, eum qui ignorat quæ ſunt vtilia, qui'que mala eſſe bona opinatur, inuitè non agere. Nam illa inſcientia ex eius improbitate proficiſcitur. Itaque iſte vituperatur. Vituperatio porrò, non

nisi eorum est quæ spontè commissa sunt. Non ergo rerum vniuersarum, & generalium, aut earum quæ fiunt ex electione ignorantia est inuitè suscepta, sed singularum. Nam singula inuiti, vniuersa spontè ignoramus. His itaque sic explicatis, dicendum est quæ sint singula. Hæc autem sunt quæ vocantur à Rhetoribus circumstantiæ, quis, quem, quid, quo, vbi, quando, quomodo, quamobrem; vt persona, factum instrumentum, locus, tempus, modus, causa. Persona quidem, qui facit, aut in quem est actio, vt si patrem filius insciens percusserit. Factum, illud ipsum quod actum est, si quis cui colaphum impingere voluerit, eum cæcauit. Instrumentum, si lapidem iecit, quòd putarat esse pumicem. Locus, si dum in angiportũ flectit, eum qui occurrerit insciens pulsauerit. Tempus, si noctu arbitratus hostem, amicum occiderit. Modus, si leuiter, ac non magna vi percussum interemit. Ignorauit enim leniter percussum, interiturum. Causa, si quis medicamentum cuipiam veluti sanaturus dederit, eum verò qui eo medicamento vsus est, mors consecuta sit, quòd venenum esse deprehensum sit. Sed hæc quidem omnia, ne insanus quidem ignorauerit. Qui verò plurima horum, aut potissima nesciuerit, per inscientiam fecit. Sunt autem potissima in his, cuius gratia, & quod agitur, id est, causa, & factum.

De eo quod sponte fit.
CAP. XXXII.

CVM *quod inuitè committitur, duplex sit, per inscientiam, & per vim: quod spontè committitur, vtrique opponitur. Sponte enim committitur, quod neque per vim, neque per inscientiam fit. Atque id quidem*

dem non per vim fit, cuius principium in ipsis est. Non per ignorantiam verò, si quippiam rerum singularum ignoratum non fuerit, per quæ & in quibus est actio. Vtroque igitur iuncto ad alterum, definiuimus sponte factum, cuius principium in ipso est, sciente singula in quibus est actio. Quæritur autem an quæ natura fiunt, sponte fiant, vt concoctio & accretio. Sed hæc neque sponte, neque inuitè fieri ostenduntur. Nam quod inuitè & sponte fit ex iis numeratur quæ in nobis sunt posita. At verò concoctio, & accretio in nobis sita non sunt. Vnde etiam euenit, vt si singula ignoremus, quòd ea non sint in nostra potestate, neque sponte neque inuitè facere dicamur. Quæ verò per iram, & cupiditatem fiunt, sponte fieri demonstrauimus. Etenim si rectè fiunt, laudantur, sin secus, vituperantur, aut odio habentur. Voluptas etiam, & dolor, ea consequitur, & principium in ipsis est. In ipsis enim erat, vt non facilè perturbationibus succumberent. Nam talia per consuetudinem, ad rectum statum deducuntur. Præterea si illa inuitè fiunt, neque bestia vlla sponte quid facit, neque paruuli. Nunc non ita se habet. Videmus enim illa sponte ad alimenta accedere, & neque per vim (per se enim ea mouentur) neque per inscientiam, quoniam alimentum non ignorant. Nam vbi cibum conspexerint, voluptate afficiuntur, & velut ad rem notam feruntur, molestiam'que capiunt si non assequantur. Atqui eius quod sponte suscipitur, si quod propositum est consequimur, nota est voluptas; sin minus, ægritudo. Quæ declarant in illis esse cupiditatem & iram sponte susceptam. Nam ira non sine voluptate fit. Præterea si quis neget sponte admitti; quæ fiunt per iram, & cupiditatem, virtutes morales tollit: hæ enim in medio sunt per-

turbationum. Quòd si verò perturbationes ab inuitis suscipiuntur, etiam actiones quæ sunt virtutibus congruentes, ab inuitis administrantur. Eas enim cum perturbatione exequimur. Nemo autem quod secundum rationem, & electionem, & motum internum, & appetitionem fit, vnà cum cognitione singulorum inuitè fieri dicit. Ostensum etiam est principium in ipsis esse, sponte ergo fieri dicendum est. Quoniam autem multis in locis, electionis, quæ Græcis προαίρεσις *est, mentionem fecimus: itém'que eius quod in nobis est situm, etiam de electione tractandum est.*

De electione. CAP. XXXIII.

QVID *ergo est electio? an quod sponte fit, quoniam quidquid ex electione fit, etiam sponte fit? Sed non contra verum est. Quod fieret, si idem esset sponte factum & electio. Nunc verò latius patère deprehendimus, quod sponte fit. Omnis enim electio sponte suscipitur, non etiam quidquid sponte suscipitur, electio est. Nam pueri & bestiæ sponte quidem faciunt, non tamen eligentes. Et quæcunque per iram non deliberatè facimus, sponte facimus, ex electione non item. Amicus etiam quispiam nobis repentè aduenit, sponte quidem, quoniam gaudemus, non tamen vt qui elegerimus. Et qui præter expectationem thesaurum inuenerit, sponte lucrum, nec opinatum nactus est, non tamen ex electione. Itaque ex omnibus istis concluditur, non idem valere sponte factum & electionem. An igitur appetitus est electio? At ne hoc quidem verum est. Diuiditur enim appetitus in tria, cupiditatem, iram, & voluptatem. Electionem autem,*

neque iram, neque cupiditatem esse, ex eo clarum est, quòd homines cum bestijs nihil habent commune in electione, sed in ira, & cupiditate. Si enim istis duobus conuenimus cum bestijs, electione differimus, aliud esse electionem, aliud iram, & cupiditatem, perspicuum est. Ostendit idem incontinens, qui dedit se cupiditati: & ex ea agit, non etiam ex electione. Nam in illo electio cupiditati aduersatur. Quod si idem essent, non vtique altera cum altera pugnaret. Et continens etiam qui agit ex electione, ex cupiditate non agit. Iam verò non esse voluntatem hinc intelligitur. Non in omnibus in quibus eligere, etiam velle aptè dicitur. Dicimus enim velle nos bonam valetudinẽ; eligere autem bonã valetudinem nemo dicat. Velle item opulentũ esse dicitur, eligere verò opulentum esse, non dicitur. Præterea velle etiam in ijs quæ fieri non possunt, ponitur: eligere in his solũ, quæ in nostra sunt potestate. Ita enim loquimur, volo immortalis esse: at nemo hoc modo, eligo immortalis esse. Volũtas enim finis ipsius est; electio eorũ, quæ ad finem pertinent. secundum eandem nimirum analogiam, quam habet id quod sub volũtatem cadit, ad id quod sub consultationẽ. Nam sub voluntatem cadit finis: sub consultationẽ, quæ ad finem referuntur. Præterea ea sola eligimus, quæ per nos putamus posse fieri. Volumus autem etiam ea, quæ per nos fieri non possunt, vt ducem quempiam victoria potiri. Non esse ergo iram, neque cupiditatem, neque voluntatem, electionem, abundè probatum est. Non esse autem opinionem, cum his eisdem rationibus, tum etiam alijs demonstratur. Nam opinio non solùm est rerum, quæ in nobis sunt sitæ, sed etiam æternarum. Præterea opinionem veram dicimus & falsam; electionem veram, & falsam non dicimus. Et opinio quidem

rerum est vniuersarum, electio singularum. Nam in iis quæ sub actionem cadunt, electio est; cadunt autem sub actionem res singulæ. Neque item consultatio est electio, siue consilium: Nam consultatio de rebus cuique agendis, quæstio est: Eligi verò dicitur, quod per consultationem antepositum est. Quare planum fit, consultationem esse in his quæ adhuc acquiruntur; electionem in iis, quæ iam sunt anteposita. Quid ergo non sit electio, antè dictum est: nunc quid sit dicamus. Est igitur, mixtum quid ex consilio, & iudicio, & appetitu, & neque appetitus per se neque consilium tantum, sed quiddam ex his compositum. Vt enim dicimus animal ex corpore & anima constare, neque tamen animal corpus esse, neque animam solùm, sed quod ex vtroque, sic etiam electionem. Esse ergo consilium quoddam, & consultationem cum approbatione, etsi non sit ipsum consilium, vis nominis significat. Nam eligitur id, quod præ alio legitur. Nemo autem anteponit quid, nisi prius consultarit; neque legit, nisi iudicarit. Quoniam autem non omnia, quæ probata sunt, exequi studemus, tum electio est, & eligi dicitur, quod consilio antepositum est, cùm deliberatio appetitum assumpserit. Necessariò ergo electio in iis versatur, in quibus & consilium. Itaque ex his efficitur, electionem esse appetitum cum consultatione iunctum, earum rerum quæ in nostra sunt potestate; vel consultationem cum appetitu coniunctam earum rerum quæ in nobis sunt sitæ. Nam id quod antepositum est, per consultationem, cum electione concupiscimus. Sed quia electionem diximus in illis versari, in quibus & consilium, declaremus in quibus versetur consilium, & de quibus rebus consultemus.

De quibus rebus consultemus.

CAP. XXXIIII.

ANTEQVAM *de quibus rebus consultemus exponamus, rectius est explicare, quò consilium à quæstione differat; non enim idem sunt, consilium & quæstio, etsi qui consultat, quærens aliquid consultat, sed multum inter se differunt. Quærimus enim, an maior sol terra sit: Nemo autem dicit, consultare se, an sit maior sol terra. Est enim quæstio genus consultationis: Etenim latius patet: omnis enim consultatio quæstio quædam est; non omnis autem quæstio consultatio. Atque hoc quidem demonstratum est. Considerationis verò nomen, aliquando de consultatione dicimus, vt considero disciplinas; non consulto disciplinas. Turbamur autem sæpè, dum hæc nomina indistinctè accipimus, idem'que esse quod non est idem, arbitramur. Horum itaque differentia cùm sit perspicua, restat vt dicamus, de quibus rebus consultemus. Consultamus de ijs, quæ in nobis sunt posita, & per nos fieri possunt, & exitum habent incertum, id est, quæ sic, & aliter euenire possunt. Dictum est de ijs, quæ in nobis sunt posita, quòd de ijs solis consultemus, quæ sub actionem cadunt. Hæc enim in nobis sita sunt. Non enim de ea philosophia deliberamus, in qua consideratio modò est, contemplatioq́ naturæ. Nam neque de Deo, neque de ijs quæ fiunt necessariò, deliberatio suscipitur, id est, de ijs quæ semper eodem modo fiunt, vt anfractu annuo: neque de ijs, quæ quidem non semper sunt, sed semper eodem modo fiunt, vt obitu, ortú'que solis: neque de ijs, quæ natura quidem fiunt, non tamen semper eodem modo, sed vt plurimum, vt de canitie sexaginarij; aut, vt is, qui viginti sit*

annos natus, primam barbam emittat, neque item de iis, quæ natura quidem, sed alias aliter indefinitè fiunt, vt de imbribus, de squalloribus, de grandine; neque postremò de his, quæ fortuitò fieri dicuntur, quæ in iis sunt, quæ rarò contingunt. Quamobrem dictum est, de iis nos consultare, quæ in nobis sita sunt. Nam non de omnibus hominibus, neque de qualibet re consultatio instituitur, sed de iis tantùm quæ in nostra sunt potestate. Non enim deliberamus, quo modo hostes, aut remotæ à nobis gentes rectè rempublicam administrent, etsi hoc apud illos in consultationem veniat. At neque de omnibus quæ per nos geruntur, & in nobis sita sunt, consultamus; sed adiici oportet; iis, quorum exitus incertus est. Nam si res plana sit, de eáque constat, non consultamus. Neque enim de operibus, aut actionibus, quæ scientia, aut arte instituta sunt, deliberatio est. Harum enim rationes terminatæ sunt, exceptis paucis artibus, quæ coniectura continentur, vt medendi, corporis exercendi, & gubernandi. Non enim de illis tantùm consultamus, sed de iis, quæ cùm in nobis sint, & per nos gerantur, tum incertum habent euentum, & sic, & aliter agi possunt. Ostensum porrò est, neque de fine, sed de his quæ ad finem referuntur, consultationem esse. Consultamus enim, non vt dites simus, sed quomodo, & qua via ad opes simus peruenturi. Atque vt summatim dicam, de his tantùm consultamus, quæ in vtramque partem æquè contingunt. De quibus etiam hoc loco tractandum est, ne quid nostra ad perspicuitatem desideret oratio. Facultates dicuntur, per quas aliquid facere possumus. Nam quidquid facimus, eius facultatem habemus. quorum autem facultatem non habemus, eorum neque actiones. Quare actio cum facultate, facultas

cum

cum ſubſtantia connectitur. Nam & actio à facultate, & facultas à ſubſtantia, & in ſubſtantia eſt. Tria ergo hæc ſunt, vt diximus inter ſe nexa, quod facultatem habet, facultas, quod fieri poteſt. Quod facultatem habet, ſubſtantia: facultas, à qua vt poſſimus, habemus: quod fieri poteſt, id quod ex facultate naturâ comparatum eſt, vt efficiatur. Eorum autem quæ fieri poſſunt, alia ſunt neceſſaria, alia contingentia. Neceſſaria quidem quæ prohiberi non poſſunt; aut quorum contrarium fieri nequit. Contingens verò quod prohiberi poteſt; vel cuius contrarium fieri poteſt, vt neceſſarium eſt, hominem viuum ſpirare; cuius etiam oppoſitum fieri nequit, viuum non ſpirare. contingens, hodie imbrem eſſe; cuius contrarium quoque fieri poteſt, hodie non eſſe imbrem. Rurſus contingentium, alia vt plurimum dicuntur, alia rarò, alia æquè in vtramque partem contingere. Vt plurimum quidem, vt ſexagenarium caneſcere: Rarum, vt aliquem ſexagenarium non caneſcere; Æquè in vtramque partem, vt, ambulare, & non ambulare; & vt vno nomine dicam, agere aliquid, & non agere. De his igitur ſolis quæ in vtramque partem æquè contingunt, deliberamus. Dicitur autem in vtramque partem æquè contingere, quod & ipſum poſſumus, & eius contrarium. Si enim vtrumque non poſſemus, cùm ipſum, tum eius contrarium, non ſanè conſultaremus; Neque enim de his quæ certa ſunt, neque de his quæ fieri nequeunt, quis deliberat: quòd ſi alterum modo contrariorum poſſemus, equidem hoc eſſet certum, & minimè ambiguum, eiuſque contrarium fieri non poſſet.

De fato.

CAP. XXXV.

QVI astrorum circumuectioni causam omnium quæ fiunt assignant, nòn solùm communibus notionibus aduersantur, sed etiam omnem Reipubli. administrationem, inutilem reddunt. Absurdæ enim leges, superuacanea iudicia, quæ ab ijs pœnam exigant; in quibus nulla culpa sit. Vituperare quoque, & laudare nulla ratio est. Nullus etiam vsus est precum, si omnia fato administrantur: ac præterquàm quòd instrumentum tantum cœlestis circumuectionis homo reperitur, etiam exterminatur cum religione, prouidentia: Siquidem à cœlorum motibus non solùm partes corporis, sed etiam animi cogitationes, ad agendum impelluntur. Denique qui ista differunt, vnà cum libera voluntate, contingentis naturam tollunt; & sic nihil aliud agunt, quàm quòd vniuersa labefactant. Iniqua etiam ipsa astra, quòd alios mœchos, alios homicidas efficiunt; & præ his, architectus eorum Deus: si eiusmodi fecit, quæ mala nobis necessariò importarent, vt, horum insulsitas non modo in Repub. versetur, sed etiam grauissimorum malorum causam, Deum efficiat. Quanquàm fieri nullo modo posse, quod defendunt, ratio conuincit. Verùm ista ne aures quidem nostræ ferre debent, quæ perspicuè absurda sunt, & de Dei maiestate detrahunt. Qui autem vtrumque tenent, & in nostra potestate esse aliquid, & fato omnia euenire: (omnibus enim quæ fiunt, datum esse aliquid fatale, vt aquæ, refrigerare; cuique stirpi, talem fructum edere; lapidi, deorsum ferri; igni, sursum; item animali, assentiri, & appetere: & cùm huic appetitui nihil rerum externarum, neque fatum obstiterit, tum ambulationem in morbis perfectam esse, & prorsus deambulaturos,) qui hæc dicunt, sunt autem è Stoicis Chrysippus, & Philopater, alijq́ multi,

& nobiles, nihil aliud explicant, quàm omnia fato fieri: si enim & appetitus aiunt nobis datos esse fato, eos'que aliquando fato impediri, aliquando non impediri, planum est omnia fieri fato, etiam ea, quæ in nobis sita videntur. Rursus iisdem rationibus aduersus eos vtemur, & huius opinionis insulsitatem demonstrabimus; Si enim iisdem causis positis, vt aiunt ipsi, omnino necesse est eadem fieri, nec fieri potest, vt aliquando sic, aliquando aliter eueniat, quòd illæ ex æterno tempore, præfixæ statutæ'que sint, necesse est, & animalis appetitum omni modo, & ex omni parte, iisdem causis positis, ita fieri. Quòd si verò etiam appetitus necessariò consequitur, vbi relinquitur quod in nostra potestate est? Debet enim esse liberum quod in nostra potestate est. Esset autem liberum, si iisdem positis causis, in nobis esset aliquando appetere, aliquando refugere: at si necessariò appetitus sequitur, certè etiam fato fiunt, quæ appetitum sequuntur, etsi à nobis fiunt, & natura nostra, & appetitu, & iudicio. Si enim fieri posset, vt appetitus non sequeretur, falsa esset hæc enunciatio. Eisdem causis positis, eadem sequi, necesse esse. In bestiis & inanimis idem reperietur. Si enim appetitum in nostra potestate ponunt, quoniam naturâ eum habemus, quid prohibet dicere etiam in ignis potestate situm esse, vrere: quoniam natura vrit ignis. Quod etiam alicubi ostendere videtur Philopater, in libro quem De fato conscripsit. Non ergo quod per nos fato efficitur, in nostra potestate est. Nam eadem ratione & in lyræ & in tibiarum & cæterorum instrumentorum, omniumq; rationis & animæ expertium, potestate, aliquid erit positum, cùm aliqui iis, ad aliquid efficiendum vtuntur, quod profectò absurdum est.

De fato quod in astris ponitur.

CAP. XXXVI.

ADVERSVS *sapientes Ægyptiorum, qui dicunt veram esse sententiam de fato in astris posito, sed mutari precibus, & procurationibus: esse enim etiam horum ipsorum siderum cultus quosdam, qui ea mitigent, aliasque superiores quasdam vires, quæ ea possint flectere, ideoq; precationes, & deorum cultus esse institutos: respondebimus, eos fatum facere rerum contingentium, non necessariarum. At contingens infinitum est, infinitum autem incognitum.* Itaque *cùm omnis diuinatio tollitur, tum maximè eorum, qui prædicant, & notant cuiusque vitam ex natali die, qui* γενεθλιαλόγοι *dicuntur, quam ipsi præ cæteris, vt validam quandam rem, & veram, commendant. Si dicant figurarum effectiones esse perspicuas, & à peritis cognosci, verùm cum figura non ex propria vi euenerit, Deum prohibuisse, etiam hoc absurdum esse, respondebimus: primum, quoniam preces solas, & deorum cultum, in nostra potestate statuunt, aliud præterea nihil tum ambigemus, cum eis, quomodo cùm ceteræ omnes humanæ actiones, & electiones in cuiusdammodi figura astrorum sint sitæ, sola precatio in nobis sit posita. Nam dubium est cur hoc ita se habeat, & quæ causa hanc necessitatem imponat. Deinde si ars quædam est, & doctrina istarum procurationum, quæ fati vim prohibeat, verum omnes homines hanc doctrinam assequi possunt, an quidam possunt, quidam non possunt: Si enim omnes possunt, nihil prohibet hac ratione, quin planè euertatur fatum, cùm omnes artem eam quæ fati effectiones prohibet, didicerint. Sin aliqui assequi eam possunt, aliqui non possunt,*

ſunt, qualis tandem, aut quis eſt, qui hoc præſcribat? Si enim ipſum fatum alios facit cultores numinis diuini, alios non facit, rurſum omnia fato fieri inuenientur. Nam preces & cultum quæ in nobis ſunt, non ſolùm non inferiora eſſe fato, ſed etiam ſuperiora iam cognouimus. Si non fatum, ſed aliud quippiam horum cauſa eſt, illud potius fatum cenſebitur. Nam in hoc ipſo, quòd per precationem rectè negotium noſtrum agere poſſumus, aut non poſſumus, omnis fati vis continetur. Nam in his qui poſſunt, fatum nihil eſt; qui non poſſunt, iis omnia fato eueniunt. Et quibuſdam hominibus omnia eſſe fatalia, quibuſdam nihil eſſe fatale, comperiemus. Neque dubium eſt, quin qui hoc præſcribit, ipſe veriſſimum fatum ſit, & ſic omnia denuò fato fieri deprehendentur. Atque iniquus quis eſt, qui hoc diſtribuit, ſiue dæmon quis ſit, ſiue aliud fatum quoppiam. Non enim ad dignitatem, colendorum deorum viam hominibus tribuit. Cur enim hic dignior, quàm ille, cùm omnes ſint inſtrumenta fati, & nihil quiſquam agat de ſententia ſua, imò ne eligat quidem? Nam in his quæ ita fiunt, nemo vel iuſtus, vel iniquus eſt. Itaque neque dignus, neque indignus beneficio. Qui autem paribus non tribuit paria, iniquus eſt.

De his qui dicunt optionem rerum agendarum in nobis eſſe, exitum verò rerum optatarum in fati poteſtate.

CAP. XXXVII.

QVI *autem dicunt optionem rerum agendarum in nobis eſſe, ſed rerum optatarum euentum in fato, (ſunt autem hi Græcorum doctiſſimi,) partim rectè aiunt,*

aiunt, partim falluntur. Nam quod in nostra potestate ponunt optiones rerum agendarum, non tamen omninò earum exitus rectissimè dicunt: quod verò fato assignent, non rectè. primùm enim coarguentur, quòd imperfectum faciant fatum, siquidē hoc habeat, quod non habet: Deinde quòd ipsum statuant consequens quiddam, ad nostram voluntatem. Nam fati opera consequentia esse dicunt voluntati; atque ita moueri potius à nobis, quàm mouere nos reperietur. Atque etiam homo fato dominantior est, vt qui ipsum sua optione effingat. Quamobrem rectius est dicere, exitus rerum causam in prouidentia consistere. Nam prouidentiæ magis hoc opus est, quàm fati. Prouidentiæ enim proprium est, pro suo cuique commodo, tribuere. Eam'que ob causam exitus earum rerum, quas selegerimus, & optauerimus, pro eo atque vtile futurum sit, aliquando consequetur, aliquando non consequetur. Quòd si fatum, quòd sit series quædam causarū perpetua (ita enim fatum Stoici definiunt, id est, ordinem, & connexionem immutabilem) non ad vtilitatem cuiusque, sed suo motu, & necessitate, exitus affert, quid dicant de omnino stolidis, & stultis, eo'que ab electione vacuis, vtrum fato illis adest, vt tales sint, an non? Si enim non fato, fatum effugient; sin fato, necessariò sequitur, ne electionem quidem in nostra potestate sitam esse: Si enim quod electionis est expers, sub fatum cadit, necessariò etiam, quod electionis est particeps, & sic ad primorum illorum sententiam, qui dicunt omnia esse fato, reuoluuntur. Superuacanea etiam pugna est in continente & incontinente, rationis, & cupiditatis. Si enim necessariò constitutum, & definitum est, hoc agere, hoc non agere, quis vsus est dissensionis, in eo, & discordiæ?

Quod

Quod si etiam confatale est, non modo agere, sed etiam ita agere, quid aliud dicit qui ita ait, quàm & electionem fatalem esse? Nam electio est, quæ cum cupiditate depugnat, & in continentibus superat, in continentibus superatur. Quare sublata est eorum sententiæ initio posita, propterea quòd in nostra potestate electio non erit.

Quomodo Plato fatum dicat.

CAP. XXXVIII.

PLATO *fati nomen vsurpat bifariam: Aliud enim in substantia, aliud in muneris functione ponit. Quod in substantia ponitur, animam vult esse vniuersi; Quod in muneris functione, diuinam legem immutabilem ob causam ineuitabilem. Quam legem etiam Adrastiam dicit, eam'que à primo, summo'que Deo, vniuersi animæ, ad omnium administrationem datam esse, per quam omnia quæ fiunt, gubernentur. Hoc fatum in muneris functione positum, etiam prouidentiam appellat. Nam à prouidentia fatum comprehẽdi vult. Quidquid enim fato fiat, etiam prouidentia fieri, non tamen quidquid sit prouidentiæ, etiam fati esse. Ipsa autem diuina lex, quam ait esse prouidentiam, & fatum, omnia in se complectitur, alia quidem secundum propositum, alia à proposito. Nam causas antecedentes, vt quædam principia, & secundum propositum complectitur, quæ in nostra potestate sunt, assensiones, & iudicia, & appetitus. Quæ verò hæc necessariò consequuntur, à proposito sunt. Atque optio quidem rerum agendarum, quæ in nobis sita est secundum propositum est. Positis autem ijs quæ in nobis sita sunt, ex his ipsis, vt à proposito, fatum consequi: vt verbi gratia in nobis est situm, nauigare, hoc*

secundum

ſecundum propoſitum eſt. Cùm ergo propoſitum fuerit nauigare, ſequi quæ à propoſito ſunt, naufragium facere, aut non facere. Idcircò à propoſito vocat ea quæ ſequuntur, & comitantur propoſitum, quod in noſtra poteſtate eſt, id eſt, principia & actiones, vt ſint ea quæ antecedunt, & in nobis ſunt, ſecundum propoſitum: quæ ſequuntur, à propoſito, neque in noſtra poteſtate ſint, ſed eueniant neceſſariò. Non enim ex æternitate definitum, fatum eſſe, ſed accidere, cum ea quæ in noſtra poteſtate ſunt, fuerint antegreſſa. Cum quo congruit illud, Culpa eius eſt qui elegit, Deus extra culpam eſt, item, virtutem carere domino, &, Eſſe diuinationes. Omnis autem eius oratio eò pertinet, vt electiones, & aliquas actiones ex electione, in noſtra eſſe poteſtate oſtendat. At quæ eas actiones conſequuntur, eorum'que euentus neceſſariò in fati poteſtate. Sed hoc non verè dici ſuprà demonſtratum eſt. Ex ea ergo parte qua Dei conſtitutionem, & voluntatem fatum vocat; & fatum ſubijcit prouidentiæ, non multùm diſcrepat à diuinis literis, quæ ſolam prouidentiam omnia gubernare confirmant. Sed ab iiſdem multis diſſentit, quod dicat neceſſariò exitus eſſe conſequentes ijs, quæ in noſtra ſunt poteſtate. Nos enim quæ à prouidentia afferuntur, non neceſſariò euenirò, ſed contingere, vt ſequantur, dicimus. Nam ſi neceſſariò, bona precationum pars amputabitur. Nam eo authore de ſolis principijs actionum, vt meliora ſcilicet eligamus, preces inſtituuntur: Cùm autem elegerimus, in reliquum preces inanes ſunt, cùm omnia quæ ſequuntur, neceſſariò inferantur. Nos verò etiam in his maximam vim habere preces decernimus. Eſſe enim in prouidentiæ manu, eum qui nauiget naufragium facere & non facere. Non tamen alterum eorum neceſſariò accidit,

ſed

ſed vt eueniat contingit. Non enim neceſſitati Deus paret; neque fas eſt dicere eius voluntatem neceſſitati ſeruire; etenim neceſſitatis ipſe auctor eſt, & opifex. Neceſſitatem enim aſtris impoſuit, vt eodem ſemper modo mouerentur, & mare terminis ſuis concluſit, vniuerſis'que, & generalibus rebus neceſſarium finem ſtatuit. Quem ſi volunt vocare fatum, quia vſquequaque ita neceſſariò fit, vt quæ ex propagatione oriuntur, interire, nihil dicimus. Nam de nominibus cum iis non ambigimus. Ipſe verò Deus non ſolùm extra omnem neceſſitatem locatus eſt, ſed etiam eius dominus & auctor eſt. Cùm enim ſit poteſtas & natura liberæ poteſtatis, nihil neque naturæ neceſſitate, neque legis ſanctione facit, ſed omnia ſunt illi contingentia, etiam quæ ſunt neceſſaria. Atque hoc vt declaretur, iuſſit olim curſum ſolis, & lunæ conſiſtere, quæ neceſſariò feruntur, & ſemper eodem modo ſe habent, vt oſtenderet, nihil ſibi neceſſariò fieri, ſed omnia pro poteſtate contingere, vt eueniant. Semel autem eiuſmodi diem fecit, quod & ſcriptura ſancta notauit, vt potentiam modò ſuam declararet, neque legem neceſſariæ motionis aſtrorum quam illis à principio dedit, abrogaret. Sic & aliquot homines in vita conſeruat, vt Eliam, & Enoch, quamuis mortales & caducos, vt per hæc omnia eius potentiam, & quæ cogi nulla ratione poteſt voluntatem intelligamus. Stoici autem aiunt ſtellas errantes, cùm ad idem, & in longitudine & in latitudine, ſignum referuntur, in quo initio erant, cùm primum mundus eſt conditus, certo temporum ambitu conflagrationem, & interitum rerum efficere, & de integro mundum eodem reſtitui. Et quoniam ſidera, ſimiliter rurſus ferantur, omnia quæ in

priori ambitu fuerit, immutabiliter effici. Futurũ enim rursum Socratem, & Platonem, & quemque hominem cum iisdem & amicis, & ciuibus, & eadem cuique euentura, & eadem tractaturum, omnesque ciuitates, & pagos, & agros similiter restitui. Atque istam restitutionem vniuersi, non semel, sed sæpè fieri, immò infinitè, & sine vlla terminatione, eadem referri. Deos verò qui hunc interitum effugiant, vno ambitu assequi, & cognoscere omnia, quæ in sequentibus conuersionibus futura sint. Nihil enim fore noui, quod prius non fuerit, sed omnia eodem modo sine vlla variatione, etiam vsque ad minima quæque euentura. Atque propter istam restitutionem dicunt aliqui, Christianos reuocationem corporum à morte ad vitam imaginari. Sed multum aberrant à vero. Nam semel vitam restitui mortuis, non per ambitum, Christi oracula arbitrantur.

De libera voluntate, seu de ijs quæ in nostra sunt potestate.

CAP. XXXIX.

DISPVTATIO *de libera voluntate, id est, de eo quod in nostra potestate esse dicitur, primam habet quæstionem, an sit aliquid in nostra potestate; multi enim sunt qui repugnent: Alteram, quæ sint illa quæ sunt in nostra potestate, & quorum liberam habeamus voluntatem: Tertiam, vt causam inuestigemus, cur nos parens noster Deus libera voluntate genuerit. Quare oratione repetita, primùm dicamus, de primo, & aliquid esse in nostra potestate, ex his quæ ab illis conceduntur, demonstremus. Omnium quæ fiunt, aut Deum*

causam

causam esse aiunt; aut necessitatem, aut fatum, aut naturam, aut fortunam, aut casum. Verùm Dei quidem opus, substantia, & prouidentia est: Necessitatis, motus eorum, quæ semper eodem modo se habent: Fati, quod necessariò fiant, quæ fato efficiuntur; Etenim fatum, necessitatis est: Naturæ; ortus, accretio, interitus, stirpes, & animalia: Fortunæ, quæ rara sunt, & præter expectationem. Definiunt enim fortunam congressum, & concursum duarum causarum, quæ ab electione, & voluntate principium habent, & aliud quippiam efficiunt, quàm naturâ paratum sit vt faciant: vt verbi gratia, Si qui foderit, thesaurum inuenit. Nam neque qui condidit, ita condidit, vt ille reperiret; neque qui inuenit, ita fodit vt thesaurum inueniret. Sed ille quidem, vt cùm vellet, tolleret; hic vt foueam efficeret. Accidit autem aliud quippiam, quàm vterque studuerit. Casus verò opera sunt, inanimorum, aut bestiarum euentus, sine natura, & arte. Ad quod igitur horum reducemus ea, quæ per homines fiunt, si homo causa non est, & principium actionum? Atqui neque Deo fas est ascribere turpes interdum actiones, & iniquas, neque necessitati: non enim sunt è numero eorum, quæ semper eodem modo se habent; neque fato: non enim contingentia, sed necessaria sunt, quæ fato fiunt; neque naturæ: naturæ enim opera animalia sunt, & stirpes: neque fortunæ; neque enim raræ sunt, & præter expectationem, hominum actiones: neque casui; nam casus est euentus inanimorum, aut bestiarum. Relinquitur ergo ipsum qui agit, & facit, hominem, principium esse suorum operum, & libera voluntate, potestatéque esse præditum. Præterea si nullius actionis homo auctor est,

ſuperuacaneè habet conſultandi facultatem. Quorſum enim vtetur deliberatione, ſi nullius actionis eſt dominus? Facere autem, vt, quod pulcherrimum & præſtantiſſimum in homine eſt, ſuperuacaneum ſit, abſurdiſſimum eſt. Quare ſi conſultat, agendi cauſa conſultat: omnis enim deliberatio actionis cauſa, & propter actionem inſtituitur. Præterea, quorum munerum functiones in noſtra poteſtate ſunt, horum etiam actiones, quæ cum illis functionibus conſentaneæ ſunt, in noſtra ſunt poteſtate. Sunt autem in noſtra poteſtate functiones cum virtutibus conſentaneæ; quare & virtutes in noſtra poteſtate ſunt. Eſſe autem in nobis functiones cum virtute conſentaneas, declarat, quod ab Ariſtotele rectè dictum eſt de virtutibus moralibus. quæ enim faciendo diſcimus, ea cùm didicerimus, facimus. Nam diſcendo moderari voluptatibus, temperantes euadimus. Et cùm temperantes euaſerimus, voluptatibus moderamur. Licet etiam ſic agere. Meditari & exerceri omnes concedunt in noſtra poteſtate eſſe, in exercitationibus autem habituum eſt dominatus: nam conſuetudo natura eſt aduentitia. Sin autem meditatio domina eſt habitus, meditatio porrò in noſtra poteſtate eſt, etiam habitus in noſtra poteſtate eſt. Quorum autem habitus in noſtra poteſtate ſunt, eorum etiam actiones ad eos habitus in noſtra poteſtate ſunt, nam ad habitus actiones ſunt accommodatæ. In quo ergo iuſtitiæ habitus eſt, iuſta aget: in quo iniuſtitiæ, iniuſta. Itaque in nobis ſitum eſt, iuſtis eſſe, aut iniuſtis. Eſſe autem aliqua in noſtra poteſtate, cohortationes, & admonitiones oſtendunt. Nemo enim hominem hortatur ad non famendum, neque ad ſitiendum, neque ad volandum; non

enim hæc in noſtra poteſtate ſunt. Quare perſpicuum eſt, quarum rerum hortationes ſunt, eas in noſtra eſſe poteſtate. Præterea ſi nihil in noſtra poteſtate eſt, ſuperuacaneæ ſunt leges, & tamen naturaliter omnes gentes legibus quibuſdam vtuntur, quòd ſciant ſe habere poteſtatem agendi quæ legibus ſanciunt, & pleræq; gentes leges ſuas ad Deos authores referunt, vt Cretenſes ad Iouem, Lacedemonij ad Apollinem. Quare naturaliter omnium hominum mentes, hæc imbuit opinio, Eſſe aliqua in noſtra poteſtate. Quod de hortatione, & admonitione diximus, idem de vituperationibus, & laudibus, cæteris'que, quæ euertunt hanc ſententiam, Omnia fato fieri, intelligendum eſt.

Quæ ſint illa quæ in noſtra ſunt poteſtate.

CAP. XL.

ESSE *aliqua in noſtra poteſtate, & eſſe nos dominos actionum quarundam, abundè demonſtratum eſt. Deinceps dicamus, quæ ſint illa, quæ in noſtra poteſtate ſunt. Dicimus ergo generatim omnia, quæ per nos ſponte aguntur, in noſtra poteſtate eſſe. Non enim dicerentur ſponte fieri ſi in noſtra poteſtate actio non eſſet, & omninò quæ vituperatio aut laus inſequitur, & in quibus adhortatio, lex'que verſantur. Etenim hoc ſuprà à nobis declaratum eſt. Propriè autem in noſtra poteſtate ſunt, omnia quæ ad animum pertinent, & de quibus conſultamus. Conſultamus enim perinde quaſi in noſtra ſit poteſtate agere, quod proponitur. Oſtenſum eſt autem ſuprà, conſultationem eſſe rerum contingentium, peræquè in vtramque partem. Quod genus contingentium, ſic definitur, Quod cùm ipſum poſſumus,*

tum eius oppositum. Huius optio penes nostram mentem est, & hæc actionis est principium, ea'que in nostra potestate sunt, quæ æquè in vtramque partem contingunt, vt moueri, & non moueri, persequi & non persequi, appetere res necessarias & non appetere, mentiri, & non mentiri, dare, & non dare, lætari quibus rebus oportet, & non lætari, denique quæcunque eiusmodi sunt, vt in ijs vitij, & virtutis opera insint. Horum enim penes nos potestas est. Sunt etiam artes in ijs quæ æquè in vtramque partem eueniunt. Omnis enim ars in ijs gignendis versatur, quæ esse, & non esse contingit, & quorum principium in eo qui facit, non in eo quod fit, reperitur. Nihil enim quod æternum, vel quod necessariò est; vel necessariò fit, arte fieri dicitur. At verò neque quæ ita fiunt, vt aliter quidem ea se habere contingat, sed in seipsis efficiendi vim cohibent, vt in animalibus accidit, & stirpibus, arte dicuntur fieri. Natura enim, non arte fiunt. Quod si eorum quæ fiunt arte, extra est causa efficiens, quis causa est eorum quæ arte fiunt? An qui facit artifex? Nam in artificis potestate est, facere. Hic ergo principium & causa est actionum. In nostra ergo sunt potestate & artium munera, & virtutes, & omnes animæ rationis'que actiones. Quæ autem animæ sint actiones, & munera, suprà expositum est. At plærique quod liberam voluntatem, & potestatem in omni re agenda, & comparanda, atque etiam omni fortuna dici arbitrantur, meritò rationem, de soluta & libera hominis voluntate improbant. Qui autem acerbiores sunt, & refellendi nostri causa, adducunt illud scripturæ sanctæ. Non sunt in homine viæ eius, quomodo inquiunt viri boni, homo sui iuris est, cùm in eius

potestate via sua non sit, & inanes sint cogitationes hominum, vtpote cùm exequi non possimus, quæ cogitamus? Alia multa dicunt eiusmodi, quòd nesciant, quomodo voluntas in homine libera statuatur. Non enim vt dites simus, aut pauperes, aut perpetuò sani, aut naturâ robusti, aut in imperio, aut omnino bonis abundemus, quæ instrumenti locum obtinere, vel fortunæ bona dicuntur, aut eorum quorum exitus à prouidentia pendet, nostra potestas est, sed actionum ad virtutem, & vitium, & electionum, & motuum, & quorum æquè etiam opposita agere possumus: quandoquidem omnem actionem electio antecedit, neque solùm actio, sed etiam electio, & voluntas damnatur. Quod docet illud in Euangelio, Qui mulierem aspexerit ad eam concupiscendam, iam in corde suo cum ea adulterium commisit. Et Iob, pro filiorum suorum peccatis cogitatione admissis, Deo sacrificabat. Nam principium peccati, & iustè facti electio, & voluntas est. Opus enim quidem ipsum aliquando permittitur à prouidentia, aliquando prohibetur. Nam cùm & in nostra sit aliquid potestate, & prouidentia sit, necesse est ab vtrisque quæ fiunt, euenire. Nam si ex altero tantùm acciderent, non esset alterum, sed cùm quæ fiunt mixta sint, aliquando proficiscentur à nostra voluntate, aliquando fient ratione prouidentiæ, aliquando manabunt ex vtroque. Cùm autem prouidentia partim sit communis, partim propria, necesse est rebus singulis idem vsu venire, quod vniuersis. Nam cùm cœlum siccum fuerit, siccantur corpora, etsi non omnia æquè, & cùm mater recto victu vsa non fuerit, aut luxui se dediderit, ex eo fœtus, & corporibus malè temperatis, & peruersis appetitionibus,

gignuntur. Quare accidit, vt & in corporis temperationem incidant non prosperam, aut ob commune cœlum, aut ex voluntario victu parentum, aut dum illi ipsi luxuriæ se corrumpendos dediderunt; vt interdum temperationes è voluntario principio malæ reddantur, neque omnino prouidentia talium causa sit. Cùm ergo animus corporis temperationi succumbens, se cupiditatibus, aut iracundijs tradiderit, & ijs rebus quæ à fortuna importantur depressus, aut laxatus fuerit, vt paupertate, aut diuitijs, malo vrgetur voluntario. Qui enim non succumbit temperationi corporis, is rectè suo fungitur munere, & malam temperationem superat, vt commutet potius, quàm commutetur, & animi affectiones, ad bonum habitum proba institutione, & victu idoneo traducit. Quare ex his qui rectè suo munere funguntur, cognoscitur eos qui non rectè illud ipsum præstant, peccatum suscipere voluntarium. Nam in nostra potestate est situm, aut dedere se malis temperationibus, aut reluctari, & vincere. At plærique malam temperationem, vt perturbationem causam excusantes, necessitati, non suæ ipsorum voluntati, vitium asscribunt: & idcirco absurdissimè etiam virtutes in nostra potestate positas esse negant.

Quam ob causam libera voluntate procreati simus.

CAP. XLI.

RELIQVVM est vt dicamus quam ob causam libera voluntate procreati simus. Dicimus ergo, cum ratione naturâ coniunctam esse liberam voluntatem, &

rebus

rebus genitis connatam esse mutationem, iis maximè, quæ ex subiecta materia generatæ sunt. Principium enim cuiusque ortus mutatio est. Nam ex commutatione subiectæ materiæ, ortus existit. Facilè autem intelligetur, quod dicimus, si stirpes omnes & animalia terrena, & aquatilia, & volatilia respiciamus. Continuata enim est horum mutatio. Verùm copulari naturâ cum ratione liberam voluntatem, ex his quæ diximus cùm aliqua in nostra esse potestate dissereremus, apertũ est iis, qui attentè, studiosè que audierũt. Alienum tamen fortè non sit etiam nunc, eadem admonere, quando hoc ordo disputationis postulat. Eius quod ratione vtitur, aliud in contemplando, aliud in agendo ponitur. In contemplando ponitur, quod rerum naturam, quemadmodum se habeat, perspicit. In agendo, quod deliberat, quod rebus iis, quæ sub actionem cadunt, rectam rationem statuit. Atque illud quidem mentem, hoc rationem; illud sapientiam, hoc prudentiam appellant. Quicunque autem consultat, quòd in se sit optio rerum agendarum, consultat vt eligat quod è consultatione sit antepositum, & vbi elegerit, agat. Omnino ergo necesse est, eum, in quo sit consultatio, etiam dominum esse actionum. Si enim dominus non est actionum, frustrà habet deliberandi vim. Quod si ita est, necessariò cum ratione, libera voluntas existit. Aut enim non erit rationis compos, aut si sit rationis compos, erit dominus actionum. Si autem sit dominus actionum, omnino liberam habebit agendi voluntatem. Demonstratum etiam est, quæ ex subiecta materia nata sunt, mutabilia esse. Itaque ex vtroque concluditur, hominem necessariò libera esse voluntate, atque mutabilem. Mutabilem, quoniam genitus:

nitus: libera voluntate, quoniam ratione præditus. Quare, qui Deum accusant, quòd hominem non crearit eiusmodi, vt in eum vitium cadere nullum posset, sed liberæ voluntatis effecerit, imprudentes Deum accusant, quòd rationis compotem, ac non à ratione vacuum, hominem genuerit. Necessarium est enim alterum de duobus, aut rationis expertem esse factum, aut si rationis esset particeps, & in rebus agendis versaretur, esse libera voluntate. Necessariò igitur omnis natura rationis particeps, libera voluntate est, et sua natura mutabilis. Sed illæ quidem naturæ, quæ ex subiecta fiunt materia, dupliciter sunt mutabiles; & propter materiam, & hoc ipso quòd factæ sunt. Quæ autem non ex subiecta materia effectæ sunt, vno solummodo, nempe ortus, mutabiles sunt. Rursus ex his naturis quæ materia vacant, eæ quæ circa terram versantur, & ob societatem, quam cum hominibus habent, in rebus agendis, occupantur, magis sunt cæteris mutabiles. Quæ verò ob naturæ præstantiam, cum Deo per inclinationem, & propensionem versantur, & per illius contemplationem beatitudine fruuntur, & in seipsas, & Deum solum conuersæ à rebus agendis, & materia planè se remouerunt, & contemplationi, Deóque se coniunxere, manent immutabiles: Libera quidem voluntate præditæ, quoniam ratione vtuntur; non tamen mutabiles ob eas causas quas iam diximus. Neque sanè miri quicquam est. Etenim homines contemplationi dediti, qui se ab agendis rebus auocarunt, immutabiles permansere. Puto illud quoque iam esse demonstratum, naturas rationis participes, ab initio optimè esse genitas: ac si, vt à principio sunt conditæ, ita mansissent, ab omni fuissent vitio remotissi-

motissimæ. Nunc sua ipsæ voluntate, & electione, in vitium incurrunt. Nam quæ ita permanserunt, vt initiò generatæ sunt, beatitudine perfruuntur. Soli autem angeli inter ea, quæ sunt sine corpore, mutati sunt, neque hi omnes tamen, sed aliqui qui ad inferiora propensi, res terrenas concupierunt, cùm à propensione ad res superas, & Deum, discessissent. Itaque ex his quæ demonstrauimus manifestum est, quoniam natura sumus mutabiles, vires nos quibus eligimus, mutabiles habere. Neque tamen quoniam mutabiles vires habemus, improbitatis nostræ culpa, in Deum conferenda est. Non enim in facultatibus sunt vitia, sed in habitibus. Habitus autem ex electione, & voluntate sunt. Itaque nostra ipsorum electione, & voluntate improbi euadimus, non natura sumus. Quod accuratius doceri potest sic. Suprà facultatem esse dicebamus, per quam omnia quæ facimus, facere possumus. Omnis autem vis eligendi oppositorum est, vna enim, eadem'que facultas est, & mentiendi, & verum dicendi, & vna eadem'que facultas temperatè & intemperatè viuendi. At non idem habitus contrariorum est, vt intemperanter, & temperanter viuendi, aut mendacium, & verum dicendi. sed contrariorum, contrarij sunt habitus. Nam temperanter viuere, habitus est virtutis; intemperanter, vitij. Non sunt ergo vitia facultatum, sed habituum, & electionis. Non enim facultas est, quæ facit, vt immodestè viuamus, aut mendacium dicamus, sed electio. Erat enim in nostra potestate, verum dicere, non mendacium. Si ergo vitium facultas non est, sed habitus, non qui facultatem nobis dedit, causa nobis improbitatis est, sed habitus, qui per nos & propter nos, comparatur.

Lice-

Licebat enim contrarium habitum, non istum vitiosum exercitatione quærere. Differt autem facultas ab habitu, quòd omnes facultates naturales sint: habitus à nobis parti: & facultates doctrina tradi non possint, habitus discendo & consuetudine adueniat. Quocirca si facultas naturalis quædam res est, nec doctrina tradi potest, habitus aduentitia, & doctrina traditur; non natura, causa vitiorum est, sed quod vitiosè instituti sumus, & idcircò vitiosum habitum comparauimus. Omnem enim habitum comparari à nobis ostensum est. Facultates porrò esse naturales, ex eo patet, quòd omnes easdem habent facultates, exceptis ijs, qui mutili sunt. Contrà, habitus nō esse naturales, idem perspicitur, quòd non eosdem omnes habent habitus, sed alij alios. Quæ enim natura sunt, eadem sunt apud omnes.

De prouidentia.

CAP. XLII.

LIBERA *voluntate esse hominem, & quarum rerum liberam habeat voluntatem, & cur libera voluntate creatus sit, satis suprà explicatum est. Sed quoniam, non, cuicunque propositum est, hominem interficere, etiam interficit, sed aliquando interficit, aliquando non interficit: quòd electio eius impedita sit, neque cadat ex sententia quod proposuerat, & horum causam esse, non fatum, sed prouidentiam, dicebamus; sequitur tractationem de libera voluntate, disputatio de prouidentia. quæ etiam in tres partes diuiditur: Primùm enim quærendum est, sit'ne prouidentia: secundò quid sit: tertiò quorum sit. Ac Iudæus quidem, ne insanus quidem si sit, prouidentiam ignoret; cùm sciat miracula*

racula quæ in Ægypto euenere, cùm audierit quæ in solitudine contigerint: in quibus illustrior hominibus apparuit prouidentia, quàm quæ in oculis cernuntur; item cùm multa opera prouidentiæ, & in prophetis, & Babylone cognouerit, quæ omnem dubitationem respuunt. Christianos autem, cùm hæc omnia docent esse prouidentiam, tum in primis diuinissimum illud, & ob eximium amorem in humanum genus, summè incredibile, prouidentiæ opus, quod Deus se corpore, nostra causa, induerit. sed quoniam non cum his modo disputamus, sed etiam contra Græcos oratio nostra instituitur: age etiam per alia, quibus illi fidem tribuunt, esse prouidentiam, demonstremus. Itaque esse prouidentiam iisdem rationibus, quis ostendat, quibus Deum esse probauimus. Nam omnium permanentia, & maximè eorum, quæ oriuntur & occidunt, situs item, & ordo rerum, qui semper idem conseruatur, & astrorum cursus, qui nihil vnquàm variatur, & annui circuitus, & anni temporum restitutio, noctium & dierum semel in anno æqualitas, vtrisque vicissim, neque maiore, neque minore parte, augescentibus, & decrescentibus, quo modo, si nemo prouideat, similiter administrari & perseuerare possit? Quin etiam pœna quæ peccata insequitur; imò peccatorum ipsorum detectio, quando, vt nemo sit, qui ea possit coarguere, quibusdam circumstantiis proferuntur, esse prouidentiam declarat. Plenæ sunt huiusmodi historiis, & Hebræorum scripturæ, & Græcorum literæ. Nam eiusmodi Susannæ casus literis sanctis mandatus est, & apud Græcos poëtæ Ibyci. Hic enim, cùm à quibusdam interficeretur, neque vllum vel adiutorem, vel testem haberet iniuriæ, conspicatus grues, Vos, inquit,

mortem meam vindicate. Postea quærentibus ciuibus, quis cædem fecisset, nec deprehendentibus accidit, vt cùm theatrum celebraretur, & populus, spectandi causa, consideret, grues præteruolarent. Quos cùm vidissent, qui cædis erant auctores, riserunt, & ecce, inquiunt, Ibyci vindices. Quod cum quidam, qui proximè assidebat, audijsset, detulit ad magistratum, illi'que comprehensi, de cæde confessi sunt. Multa huiusmodi à veteribus, literis mandata sunt, quæ si quis velit colligere, infinitè excrescat oratio. Quòd si non omnium peccata ad eundem modum produntur, imò aliqui effugere videntur, nemo propterea neget esse etiam prouidentiam. Non enim vno tantùm modo hominibus consulit, sed multis, & differentibus. Maximè autem esse prouidentiam ostendit, corporum quæ oriuntur, & intereunt fabrica, & proportio, quæ perpetuò similiter retinetur. Nam in omni corporis parte apparet prouidentiæ cura. Quod licet studiosis, & industrijs hominibus diuersis è libris colligere. Colorum quoque, qui in animalibus sunt varietas, eundem semper ornatum seruans, clamat esse prouidentiam. Atque etiam quòd inter omnes homines constat, adhibendas esse preces numini diuino, id'que muneribus, & sacrarijs colendum esse, prouidentiam significat. Si enim nulla prouidentia hoc vniuersum gubernaretur, quis, aut, à quo quispiam precabitur? Idem confirmat studium benignè faciendi quod ab hominibus non distortis, & deprauatis naturaliter colitur. Nam mercedem eius in posterum tempus expectantes, etiam in eos qui rependere non possunt, beneficium conferimus. Quod si tollatur prouidentia, permitti videtur iniuria ijs, qui eam inferre possunt; tollitur

erogatio in pauperes, Dei'que metus, & simul cum istis virtus, religio'que euertitur. Si enim Deus non prouidet, neque punit, neque viris bonis præmia tribuit, neque propulsat iniuriam, ab ijs qui iniustè læduntur, quis Deum veneretur qui nulla in re quicquam nobis sit adiumento? Deletur etiam prophetia, & omnis præscientia. Sed hæc non sunt consentanea cum ijs, quæ quotidie ferè videmus, accidere. Multis enim necessariò ipsorum tempore Deus apparuit, multa etiam in somnijs ægrotantibus auxilia dantur, & multæ præsensiones quibusque seculis, prolatæ sunt. Multi qui aliquem trucidarunt, impie'que sunt cruentati: aut aliquid nefandi commisere, noctes atque dies terrentur. Præterea Deus bonus est: Cùm autem bonus sit, ad bene merendum propensus est: Si ad bene merendum propensus, etiam prouidus. Quid hic recenseam res quasque ab orbis architecto Deo creatas, earum'que proportionem, & harmoniam, & situm, & ordinem, & vsum, quem vnaquæque affert vniuerso? & ita omnia esse constituta demonstrem, vt aliter rectè se habere non possint, atque nunc habent, neque accessionem accipere, neque rem vllam esse, quæ possit occidere, sed omnia perfecta, & venusta, sapienter, ac prudenter ædificata esse? Sed eiusmodi commemorationem in disputationem de creatione differamus, ne nobis accidat quod multis qui de prouidentia scripserunt. Nam creationem, loco prouidentiæ celebrant, quæ ducit quidem nos ad disputationem de prouidentia, sed multum tamen ab ea discrepat. Non enim idem est prouidentia, quod creatio. Nam creationis est, rectè efficere, quæ fiunt. Prouidentiæ, consulere ijs, quæ effecta sunt. Neque hæc omnino

nino coniuncta sunt, vt licet videre in hominibus, quamlibet artem, & rationem scientiæ, exercentibus. Horum enim alij, in hoc solùm ponunt operam, vt rectè efficiant, neque quicquam curant amplius. vt qui in fabricandi, pingendi fingendi'que arte, occupantur. Alij solùm procurant, & prouident, vt bubulci, & pecudum pastores. Quare etiam nos in disputatione, de creatione, aptum sit demonstrare, rectè facta esse quæ facta sunt. At in tractatione de prouidentia, esse procurationem, quæ illis, postquàm facta sint, consulat, declarandum est. Quomodo ergo homo ex homine, bos ex boue, semper gignitur, & quodque ex suo, non ex alio semine oritur, si abest prouidentia? Nam si quis dicat, vt ab initio quæque procreata sint, ita serie quadam procedere, hoc dicat cum creatione omnino copulatam esse prouidentiam. Nam quòd ordine procedant, quæ creata sunt, prouidentiam cum creatione constitutam esse ostendit. Nam prouidentiæ est, res creatas administrare, atque ita nihil aliud hic dicit, quàm eundem esse qui res creet, & creatis consulat. Quis cùm videat formas hominum in infinita penè multitudine differentes, neque vsquam penitus easdem esse, non admiretur, & si cum animo suo reputet, non assequatur à prouidentia formas rerum singularum, esse distinctas? Quod hoc modo licet intelligas. Si eandem retinerent sine vlla variatione figuram, quanta rerum confusio sequeretur? Quanta inscitia, quantæ tenebræ hominem occuparent, qui neque familiarem, neque alienum cognosceret, neque hostem, aut improbum, ab amico; aut probo viro discerneret: Omnia verè simul essent, vt Anaxagoræ fuit opinio. Nam hoc si ita esset, nihil obstaret,

ſtaret, quo minus cũ ſororibus, & matribus corpus miſceremus, aut prædaremur, aut aliud quippiam palàm improbè faceremus, ſi id modo eſſet declinatũ, ne in ipſo facinore deprehenderemur. Nam poſtea conſpecti, agnoſci non poſſemus. Neque etiam lex, aut reſpub. vlla conſtituta eſſet, neque patres, & filij, inter ſe cognoſcerent, neque aliud quippiam quod ſit ad hominis naturam, cohæreret. Cæcus enim eſſet homo, quantum quidem ad homines dijudicandos pertinet, neque ei oculorum ſenſus, multum adiumenti afferret. Præter enim ætatem, & magnitudinem nihil dijudicaret. Tantorum ſcilicet commodorum cauſa, nobis prouidentia eſt, quæ perpetuò, & vbique gentium, hominum formas diſtinguere non intermittit. Quod maximum eſt argumentum, etiam rebus ſingulis, Dei prouidentia conſuli; ſi quidem vel figura, & lineamentis & voce, quiſque cognoſcitur. Neque hoc præciſè retinetur, perinde quaſi forma ſatis ſit: Nam velut corollarij loco, etiam colorum differentiam prouidentia adiecit, vt naturæ humanæ imbecillitati, multis modis ſuccurreretur. Arbitror etiam plæraque animalia quæ ſecundum ſpeciem figura ſunt ſimili, quod genus ſunt cornix, & coruus, habere aliquas in aſpectu differentias, quibus inter ſeſe coniugatim cognoſcam. Cornices enim, & corui congregantur quidem multi ſæpè, coniugatim tamen ſeparantur, quoniam quoduis horum animalium iugatam & natura ſibi coniunctam auem, agnoſcit. Quomodo autem inuicem agnoſcerent, niſi eſſet cuique ſuæ formæ deſcriptio, nobis quidem non facilis ad iudicandum, ſed quæ naturaliter tamen, ab ijs quæ in eadem ſunt ſpecie facilè cognoſcatur? Etiam ſigna, & oracula, & omina, &

 prodi-

prodigia, (nam ad Græcos oratio mea pertinet,) sua ratione, vt ipsi loquuntur, euentus eorum quæ ostendunt, conseruantia, profectò prouidentiæ ratione significant, & ad ea quæ significant veritatem euentorum adiungunt.

Quid sit prouidentia.

CAP. XLIII.

VERVM *esse prouidentiam cùm per hæc apertum est, tum per ea quæ dicentur, deinceps elucescet. Dicamus igitur quid sit prouidentia. Prouidentia est rerum procuratio à Deo suscepta. Definiunt eandem sic, Prouidentia est Dei voluntas, per quam omnia quæ sunt, aptè gubernantur. Quod si Dei voluntas est prouidentia, necesse est recta ratione, & optimè, & diuinissimè, & qua solà ratione rectè se habeant, fieri quæ fiunt, neque melioris ordinis esse capacia. Necesse est autem, eundem esse, qui res efficiat, & effectis prouideat. Neque enim rectum est, nec decet, alium efficere, alium ea quæ effecta sint, procurare. Nam hoc quidem certè imbecillitatis est. Multa sunt etiam in animalibus simulachra, & imagines eorum quæ diximus. Quidquid enim genuit, cibum quoque fœtui procurat, & homo etiam de cæteris omnibus quæ ad vitam degendam spectant, quoad eius fieri potest prospicit. Quæ verò non prouident, ob imbecillitatem non prouident. Quare ostensum est Deum esse qui prouideat, & prouidentiam esse eiusdem voluntatem.*

Quarum rerum sit prouidentia.

CAP. XLIIII.

Esse

ESSE igitur prouidentiam, & quid ea ſit, dictum eſt: Reſtat vt exponamus quarum rerum ſit prouidentia, vniuerſarum'ne, an ſingularum, an vniuerſarum & ſingularum. Plato & vniuerſas res, & ſingulas, à prouidentia gubernari vult, prouidentiæ'que rationem partitur in tria: Primum enim eſſe principis Dei prouidentiam, qui primario quidem loco ideis, deinde vniuerſè toti orbi conſulat, vt, cœlo & ſideribus, & omnibus rebus vniuerſis, id eſt, generibus, ſubſtantiæ, quantitati, qualitati, & alijs talibus, & formis quæ ſub iſtis ſubiectæ ſunt. Ortui autem ignobiliorum animalium, & ſtirpium, & omnium quæ generantur, & corrumpuntur, ſecundos deos, eos, qui cœlum voluant, proſpicere. Quorum ortum Ariſtoteles ad ſolem, & ſigniferum orbem refert. Tertiam Plato ſtatuit prouidentiam, penes quam ſit adminiſtratio rerum agendarum, & exitus; item'que naturalium & fortuitorum bonorum, quæ materiæ admixta, & inſtrumenti locum obtinere dicuntur, atque etiam eorum quæ his ipſis contraria ſunt, adeptio. Huic prouidentiæ præeſſe cenſet certos quoſdam dæmones, circa terram cuſtodes humanarum actionum: ac ſecundam tertiam'que prouidentiam à prima proficiſci, vt poteſtate omnia à Deo gubernentur, qui primos, & ſecundos, & tertios procuratores conſtituit. In quo quod omnia ad Deum refert, & ab eius voluntate omnem pendere prouidentiam affirmat, in laude ponendum eſt. Quòd verò ſecundam prouidentiam facit eos, qui cœlorum orbes torquent, non item. Non enim hoc prouidentia eſt, ſed fatum, & neceſſitas. Nam vtcunque illi figurentur, neceſſe eſt, & quæ fiunt, fieri, & quidem aliter non contingere. Eorum autem quæ

prouidentia gubernantur, nihil cadere ſub neceſſitatem iamdudum oſtenſum eſt. Stoici qui & fatum, & in noſtra eſſe aliquid poteſtate tuentur, nullum locum prouidentiæ relinquunt, imò reuera voluntates noſtras libertate ſpoliant, quòd ſuprà à nobis probatum eſt. Democritus, Heraclitus, & Epicurus, neque vniuerſis, neque ſingulis, à Deo prouideri volunt. Epicurus enim dicebat, Quod beatum ſit, & immortale, neque ipſum habere negotia, neque alteri exhibere: quare, neque iracundia neque gratia, teneri. hæc enim omnia, imbecillitate ſpectari. Ira enim à Deo aliena eſt. Excitatur enim in re, quæ contra quam velimus, accidat. Deo autem nihil præter voluntatem accidit. Atque hi quidem conuenienter ſuis principijs, exiſtimant. Nam qui putent hoc vniuerſum, caſu, & temerè eſſe conſtitutum, meritò dicunt omnia vacare prouidentia. Quorum enim nemo creator ſit, eorum quis ſit procurator? Eſt enim euidens, temerè debere ferri, quæ à principio temerè procreata ſunt. Itaque primæ illorum ſententiæ reſiſtendum eſt. Hac enim labefactata ſatis magnam vim habebunt, quæ dicta ſunt, ad demonſtrandam prouidentiam. Quare hac refutatione ad ſuum tempus reſeruata, veniamus ad Ariſtotelis opinionem, & cæterorum qui negant rebus ſingulis à Deo conſuli. Nam Ariſtoteles à natura ſola vult adminiſtrari ſingula, vt in ſexto Ethicorum ad Nicomachum obſcurè ſignificat: Hanc enim vt quæ diuina ſit et inſit omnibus quæ generantur, cuique naturaliter ſuggerere, vt ad res ſalutares accedat, fugiat quæ contraria ſint. Quodq; enim animal, vt iam dictum eſt, & idoneum ſibi alimentum deligit, & quod vtile eſt ſequitur, & remedia morborum natu-

raliter

raliter habet cognita. Euripides, & Menander quibusdam locis mentem, quæ in quoque sit, cuique prouidere asserunt, Deum verò neminem. Verum mens quidem in ijs solis perspicitur, quæ in nostra potestate sunt. Aut enim est rerum, quæ sub actionem cadunt, & artium, aut contemplationis. At prouidentia eorum est, quæ in nostra potestate non sunt, vt verbi gratia, vt opulentus quis sit, & non opulentus, sanus & non sanus: Quorum nihil facere mens potest, ac ne natura quidem, vt Aristoteles putat. Naturæ enim opera perspicua sunt. Quid autem ad mentem, aut ad naturam, quod aliquando ab eo pœnæ exigantur, qui hominem occiderit, aliquando sceleris pœnam effugit? nisi quis dicat quod mentis & naturæ est, ad prouidentiam pertinere; quod sequitur, ad fatum. Quòd si mens, & natura ad prouidentiam pertinent, quæ sequuntur ad fatũ, nihil erit in nostra potestate. Sed non ita se res habet. Quæ enim ad mentem spectant, tam eam quæ in agendo, quàm quæ in contemplando ponitur, in nostra esse potestate docuimus. Non omnia autem quæ prouidentia geruntur, naturæ sunt, & si quæ naturæ sunt, prouidentia administrantur. Multa enim quæ Dei prouidentia accidunt, non sunt naturæ opera, vt de eo qui hominem occidit, ostendimus. Est enim pars prouidentiæ natura, non ipsa prouidentia. Itaque isti naturæ & menti, rerum singularum prouidentiam attribuunt. Cæteri Deo curæ esse aiunt eorum quæ sunt permanentium; vt nihil eorum quæ nata sunt occidat, & huius vnius in Deo esse prouidentiam. Singula verò fortuito, temeréque iactari, eamque ob caussam multa iniqua facinora, multas cædes, &, vt dicam summatim, omnem improbitatem inter homines versa-

ri, & horum alios fortuitò pœnam vitare, alios etiam puniri; quippe cùm, quæ ad rectam rationem, & ex lege sunt, non omnino eueniant. vbi autem neque ratio, neque lex dominatur, quomodo dixerit quis Deum esse qui procuret. Et quidem ferè vsu venit, vt viri boni lædantur iniuria, & deprimantur, & innumerabilibus malis affligantur: improbi contrà & importuni homines augeantur potentia, opibus, honoribus in Repub. cæteris'que bonis, quæ ad vitam commodè degendam pertinent. Mihi verò videntur qui hæc loquuntur, quum alia multa ignorare præcepta prouidentiæ, tum maximè animæ immortalitatem. Nam eam mortalem esse arbitrantes, huius vitæ terminis res humanas definiunt. deinde praua, & peruersa habent de bonis iudicia. Eos enim qui opibus circumfluunt, & dignitatibus insolescunt, & cæteris fluxis, caducis'que bonis gloriantur, fœlices esse, & beatos iudicant. Animi autem bona, pro nihilo ducunt, quæ multo corporis, & externa bona antecellunt. Prestantiora enim bona sunt, quæ rerum sunt præstantiorum. Itaque tantò virtutes diuitias, sanitatem, cætera excellunt, quanto anima corpus anteit. Quare cùm solæ, tum cum alijs coniunctæ hominem beatum reddunt. Cum alijs in latitudine, solæ, & per se in circumscriptione. Nam eorum quæ sunt, partim circumscriptè intelliguntur, vt bicubitum; partim latè, vt aceruus: Nam de aceruo si duos modios demas, quòd relinquitur, aceruus est. Item beatitudini in latitudine intellectæ, si detraxeris corporis & externa bona, solas'que virtutes reliqueris, nihilo minus beatitudo manet, ipsa'que sola virtus se ipsa ad beate viuendum contenta est. Omnis ergo bonus, beatus, & omnis impro-

bus

bus miser, etiamsi omnibus prorsus fortunæ bonis quæ dicuntur, abundet. Quæ cùm multitudo ignoret, solos beatos ducit, qui & corpore probè sint affecti; & copiosi. Quare prouidentiam reprehendunt, quæ prouidentia res humanas non solùm ex his quæ sensibus notantur, sed etiam ex sua, & propria præcognitione administrat. Cùm enim Deus non nesciat bono viro expedire pauperem esse, eiusque sensum opes, si dentur, deprauaturas, vtiliter eum in paupertate sinit viuere. Ac qui opulentus est sæpè importuniorem fore videns, si egeat (ad latrocinandum enim aut ad trucidandos homines, aut ad alia quædam grauiora facinora animum adiungeret) potiri illum opibus permittit. Itaque & ad sepeliendos liberos, & ad vitandos famulos sæpè nobis vtilis paupertas fuit. Esset enim eorum salus interitu acerbior, si & liberos improbos, & famulos prædones haberemus. Nos enim nihil rerum venientium præsentientes, & ea quæ instant tantùm spectantes, non rectè de ijs quæ in rebus humanis eueniunt, iudicamus. At Deo etiam futura, tanquàm præsentia sunt. Sed hæc quidem contra eos, qui prouidentiam damnant, disputata sunt. In quos etiam illud è scriptura sancta conueniet dicere: An lutum dicet figulo? & quæ sequuntur. Quomodo enim non fugiendus homo est, qui contra Deum legem fert, & aduersus prouidentiæ opera nititur, cùm ne hominum quidem legibus audeat obsistere? Itaque his erroribus, vel hac potius impietate, prætermissa, ostendamus non rectè eos à rebus singulis prouidentiam remouere, cum vniuersis, & generalibus à Deo consulatur. Hæ enim tres solæ causæ afferri possunt, cur res singulæ Dei prouidentia non regantur. Aut enim Deum ignorare,

rectum esse, etiam illis consulere, aut nolle, aut non posse Verùm ignoratio quidem, & inscitia, ab illa beata natura alienissima est. Est enim ipsamet cognitio, & sapientia, & scientia. Atqui quomodo homo qui sapiat aliquid, ignoret omnibus indiuiduis pereuntibus, etiam vniuersa interitura? Nam ex omnibus rebus singulis, vniuersa constituuntur. Species enim omnes, singulas res exæquant, & reciprocantur, vnáque intereunt, & vnà conseruantur. Neque quicquam obstat quo minus omnia induidua intereant, si diuinitus nulla prouidentia gubernentur. Quibus pereuntibus etiam vniuersa interibunt. Quod si dicant hoc solum illi curæ esse, ne omnia indiuidua intereant, vt species conseruentur, non vident se dicere etiam singularum rerum quandam procurationem esse, quandoquidem rebus singulis, vt ipsi aiunt, prospiciens, genera, speciésque tuetur. Alij dicunt non ignorare quidem Deum, sed prouidere nolle. Verum hoc ipsum nolle, duabus de causis accidit, aut ob ignauiam, aut quòd indecorum sit. Ecquis ita insaniat, vt ignauiæ Deum accuset? Rursus enim duabus de causis, ignauia innascitur, voluptate & timiditate. Aut enim voluptate aliqua illecti, ignaui sumus: aut metu aliquo, ab agendo remouemur. Quorum neutrum de Deo suspicari fas est. Sin ignauia quidem Deum liberant, sed illi indecorum hoc genus prouidentiæ dicant: indignum enim esse eiusmodi beatitudine ad res viles, & minutas se demittere, & corporeis ex nostráque electione, & voluntate manantibus ineptiys, velut profanari, ideóque prouidere nolle, non intelligunt se Deo duas vitiosissimas affectiones tribuere, superbiam, & inquinationem. Aut enim ob superbiam

Deus imperium, & gubernationem rerum singularum despicit, quod dictu absurdissimum est, aut vt ipsi loquuntur, quod inquinationem deuitet. Quod si cùm radij solares vim habeant attrahendi humorem omnem, negant inquinari solem, eiusque radios, cum cœno lucem inferunt, sed integros, & ab omni sorde puros manere dicunt, quomodo Deum rebus humanis profanari existimant? Non sunt hæc hominum dogmata, qui Dei naturam perspectam habeant. Nam in Deum, neque tactio, neque interitus, neque macula, neque commutatio vlla potest cadere. Inquinatio autem, & omnia eius generis ad mutationem pertinent. Veruntamen nónne absurdissimum est, quemlibet artificem maximé que medicum, vniuerso consulentem, nullam rem de singulis ne minimam quidem artis, & curæ expertem, prætermittere, quòd sciat conferre aliquid ad rerum vniuersitatem? Deum eiusdem vniuersitatis molitorem, etiam opificibus rudiorẽ reddere? Cæterùm an prouidere quidem vult, non tamen potest? Quomodo non perspicuè absurdum est, Deum imbecillem asserere, & bene merendi facultatem non habere? Præterea dupliciter intelligi potest, Deum indiuiduis prouidere non possè, aut quòd ipse naturâ non sit ad procurandum idoneus, aut quòd res singulæ prouidentiæ non sint capaces. Verum idoneum quidem illum esse naturâ ad prouidendum, etiam ipsi concedunt, dum aiunt illum rebus vniuersis prouidere, eó que magis, quòd inferiora ad superiora pertingere non possunt: at superiorum vis etiam vsque ad vltima, sensumq; fugientia, omnia fouens & conseruans, pertineat. Omnia enim à diuina voluntate pendent, & inde permanentiam, salutem' que accipiunt. Esse autem

I 5 *etiam*

etiam indiuidua ipsa, & res multiplicatas, capaces prouidentiæ, ex animalibus perspicitur, quæ imperijs quibusdam, & magistratibus gubernantur, & vnum in locum conuenientia, principibus quibusdam subijciuntur, quos audientes sequuntur, vt in apibus, & formicis, alijsque plurimis licet cernere. Sed hoc qui in hominum cultum & Rempub. intuebitur, maxime animaduertet. Videmus enim eos legislatorum, & magistratuum rectionem, & procurationem admittere. Quæ qui recipiat, quo modo in eum Dei prouidentia non cadat? Iam verò etiam res singulas regi prouidentia, magno argumento est, quòd naturaliter eius notitia hominibus est insita. Nam difficili, & necessario nostro tempore statim ad numen diuinum, & preces confugimus: velut natura nos sine doctrina ad Dei opem perducente: Non autem sine doctore nos natura ad id duceret, quod eadem natura non fert, vt fiat. Nam in repentinis perturbationibus, & timoribus sine electione, neque deliberatè & antequàm aliquid consideremus, Dei numen inuocamus. Quicquid autem naturaliter, quamque rem insequitur, in eo tanta vis est ad demonstrandum, vt contradici nihil possit. Quæ ergo ratio istos ad hanc sententiam adduxit? Primum quidem, quòd existiment cum corpore animam interire. Deinde quia rationem rerum singularum prouidentiæ percipere nequeunt. Verùm animam morte non deleri, neque huius vitæ circumscriptione res humanas terminari, & discessus ab vno corpore in aliud, quod doctissimi quique Græcorum probant, & loca quæ dicuntur animabus, pro cuiusque vita distributa, & supplicia, quibus per se animæ afficiuntur, declarant. Hæc enim etsi in alio quo-
piam

piam peccant, tamen remanere animam post hanc vitam, & luere pœnam peccatorum, confitentur. Sin prouidentiæ ratio rerum singularum, à nobis comprehendi non potest, vt certè non potest, prout illud testatur, Quàm indagari nequeunt iudicia tua, neque inuestigari viæ tuæ! non tamen hanc ob causam neganda prouidentia est. Neque enim quoniam maris terminos & arenæ numerum ignoramus, neget quis mare, aut arenam esse. Nam hoc quidem modo etiam hominem, aut aliud quodpiam animal esse negent, quoniam numerum hominum, & ceterorum animalium nesciunt. Nam indiuidua nobis infinita sunt. Quæ autem nobis infinita, nobis incognita; ac vniuersa quidem sæpè ratione comprehenduntur, res singulæ, vt comprehendantur, fieri non potest. Cùm autem sit in vnoquoque homine duplex differentia: vna, qua ab alio homine discrepat: altera, qua à seipso (multum enim quotidie quisque mutatur, & à seipso differt in vitæ genere, in studijs, in vitæ necessitatibus, in cupiditatibus, & accidentibus. celeriter enim se vertit hoc animal, & cum vitæ necessitatibus, temporibus'que mutatur) necesse est etiam congruentem cuique prouidentiam, eam'que differentem, & variam, & multiformem, & cum rerum singularum immensitate coniunctam comitari. Quod si accommodatam cuique oportet, in quaque re, & propriam esse prouidentiam, infinita autem est rerum singularum differentia, simul infinita est eis accommodatæ ratio prouidentiæ. Sin autem infinita, etiam nobis ignota. Quare non ob ignorationem nostram moderatio, cura'que rerum delenda est. Quæ enim tu non rectè geri putas, ea prudenter Deo decreta sunt. Sed tu, quoniam

causas

causas ignoras, prudenter geri negas. Idem enim nobis vsu venit, in prouidentiæ operibus, quod in cæteris rebus quas non assequimur. Ex coniectura aliqua, eáque obscura, eam cognoscimus, & imagines quasdam, vmbrásque operum eius, ex his quæ fieri videmus, velut suspicantes, sumimus. Dicimus enim quædam fieri permissione Dei. Permissionis autem multæ sunt species. Permittit enim sæpè etiam virum bonum in calamitates incidere, vt latentem in eo virtutem cæteris prodat, vt de Iob accepimus. Alias permittit aliquid absurdi fieri, vt re quæ absurda videatur, magnam quandam rem, & admirabilem assequatur, vt per crucem salutem humani generis. Alio modo sanctum & pium hominem in ærumnis, & miserijs permittit, ne de bona animi cum scientia, & potestate, sibi data in arrogantiam prolabatur, vt in Paulo animaduerti potest. Deseritur igitur quis ad tempus, ad correctionem alterius, vt eius casum cæteri intuentes erudiantur, vt in Lazaro, et diuite euenit. Natura enim ita comparatum est, vt dum alios in malis cernimus, ipsi animis contrahamur, vt scitè à Menandro dictum est.

Dei timentes numen, in malis tuis.

NEGLIGITVR *etiam aliquis gloriæ alterius causa, non suo aut parentum vitio, vt is qui natus erat cæcus, ad gloriam filij hominis. Rursus ad alterius æmulationem, mala perpeti quispiam permittitur, vt eius qui perpessus sit gloria amplificata, cæteri spe futuræ laudis, & cupiditate venturorum bonorum, commoti; idem sine vlla dubitatione patiantur. Quod in martyribus perspicimus,*

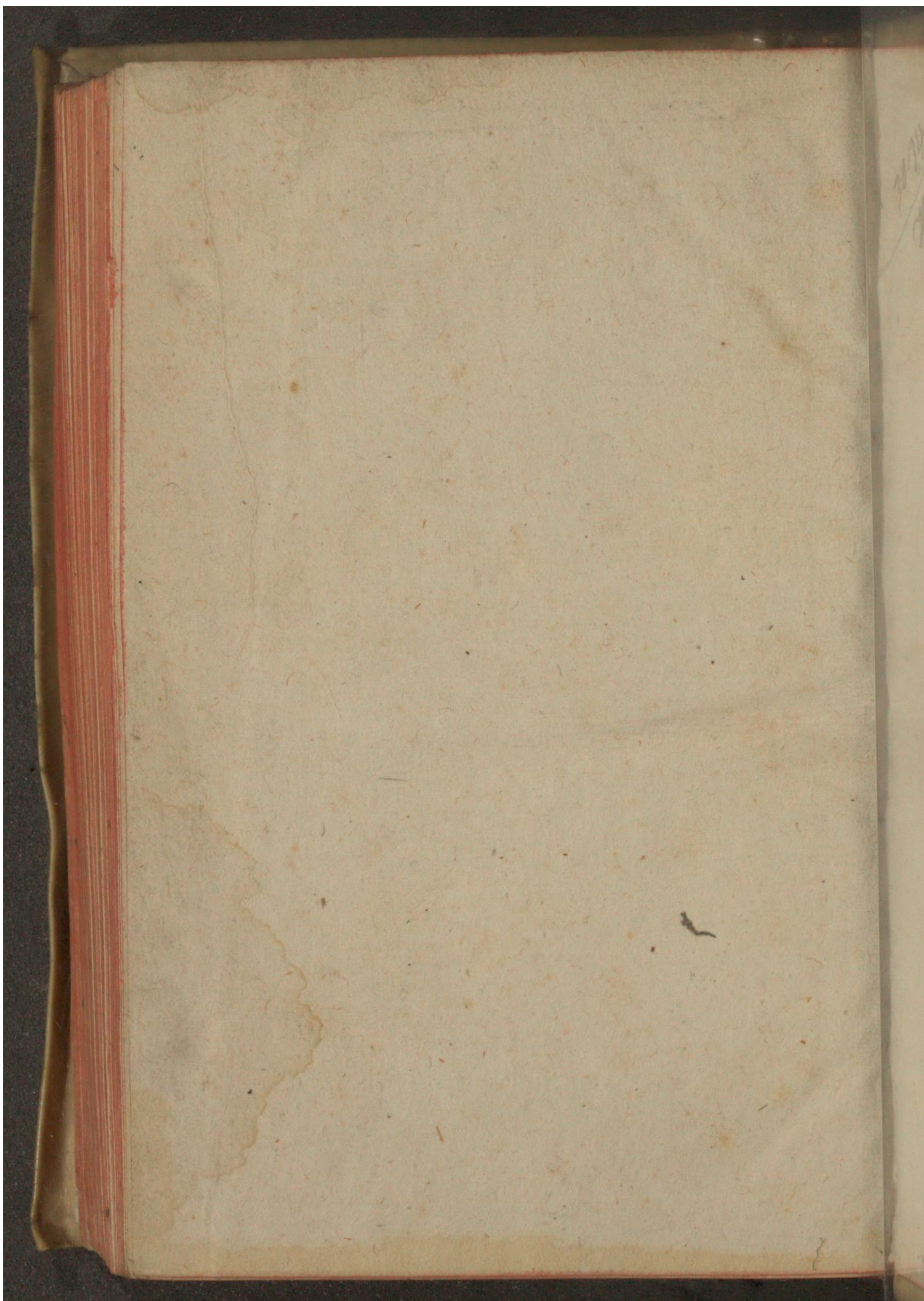
ſpicimus, & qui pro patria, aut genere ſuo, aut dominis occubuerunt. Quod ſi cuipiam aduerſari rationi videatur, ad alterius correctionem quempiam vexari; ſciat hanc noſtram vitam eſſe certamen, & ſtadium virtutis. Itaque quo labores maiores, eo maiora præmia. Nam perpeſſionis modus & finis eſt præmiorum remuneratio. Eam ob cauſam Paulus innumeris malis affligi ſitus eſt, vt maiore, & abſoluto victoriæ præmio potiretur. Quare omnia rectè, & decenter prouidentiæ opera efficiuntur. Quod ita eſſe, eáque Deum ratione omnia moderari, quam ſolam rerum natura patitur, ſi quis duo hæc ſpectet, quæ ab omnibus conceduntur, rectiſſimè animaduertet. Bonus eſt, ſolúſque ſapiens. Quare quòd bonus eſt, meritò prouidet: Quòd ſapiens, ſapienter, & optimè prouidet. Si enim non prouidet, non eſt bonus: ſi non rectè prouidet, non eſt ſapiens. Itaque hos duos ſcopos intuentibus, nullum prouidentiæ opus damnandum eſt, neque re non explorata de ea quicquam detrahendum: ſed omnia in bonam partem accipienda ſunt, omnia habenda admirationi, omnia rectè & decorè fieri credenda, etiamſi vulgo iniqua videantur: ne maledicentiam vituperabili admodum inſcitia noſtra cumulemus. Verùm illud perſpicuum eſt, cùm dicimus omnia rectè fieri, nos non de hominum vitijs loqui, neque de operibus quæ in noſtra poteſtate ſita ſunt, & à nobis fiunt, ſed de prouidentiæ effectus, quæ in noſtra poteſtate ſita non ſunt. Quomodo ergo viri ſunt acerbiſſima morte multantur, & ſine cauſa iugulantur? Si enim iniquè, cur iuſta illa prouidentia, cædem non prohibuit? ſi iuſtè, nullum eſt peccatum eorum, qui occiderunt. Reſpondebimus, & eum qui occidit, iniquè occidiſſe, & eum

qui

qui occiditur, aut iustè occidi, aut vtiliter. Iustè aliquando ob improba quædam facinora nobis incognita: vtiliter, quòd occupet prouidentia futura illius maleficia, & quòd è re illius sit non vlterius vitam producere. quòd Socrati, & sanctis viris accidit. At qui occidit, iniustè occidit. Non enim eam ob causam, neque quod sibi liceret, sed spontè quæstus faciendi, & prædandi causa. In nostra enim est potestate agere: perpeti, vt verbi gratia, occidi, in nostra potestate non est. Nulla autem mors mala est, nisi quæ ob peccatum offertur: vt è morte sanctorum hominum cognoscitur. Improbus verò etiam si in lectulo, etiam si repentè sine molestia vlla, vitam finierit, malè mortuus est, vt qui malam sibi sepulturam assciuerit peccatum. Qui tamen interemit, improbè interemit. Nam in his qui iustè interficiuntur, subdit se in locum carnificis: In his qui vtiliter, sanguinariorum, & sceleratorum. Idem iudicandum de ijs, qui hostes interimunt, & bello capiunt, & in captos omne exemplum improbitatis edunt. Itemque idem de ijs, qui plus æquo sibi appetunt, & alios pecunia spoliant. Etenim & ijs, quibus eripitur, verisimile est conducere non possidere; & qui alienam pecuniam concupierunt, iniusti. Nam habendi cupiditate inducti, non quia illis sit vtile, ademerunt.

FINIS.

EXCVDEBAT CHRISTOPHORVS PLANTINVS ANTVERPIÆ, ANNO CIↃ. IↃ. LXIV. IDIBVS DECEMB.

1818. 5 Bl. 1428.

compl.

W.

3014

Editio princeps

Choulant 127 „erste sehr seltene Ausgabe …"